ГЛАСНИК

СРПСКОГА УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА 64

РАСПРАВЕ И ДРУГИ ЧЛАНЦИ

У БЕОГРАДУ 1885

У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

На продају у књижарници В. Валожића

Преглед.

МАНАСТИРСКО НЕПОКРЕТНО ИМАЊЕ

У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

ОД

БОГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

(СВРШЕТАК)

Манастир Јовања.

У срезу је љубићском, на левој страни Мораве, под планином Кабларом на једном лепом заравањку.

У нурији има три села: Видово, Превор и Трбушани, свега са 1 165 становника, по попису у 1874. години. Године 1837. овај манастир био је још у рушевини, а споменута три села била су у нурији манастира Никоље. Обновљен је 1848. године.

Од непокретног имања имао је манастир Јовања

		1874. г.	1882. г	1882. г.
Њива	дана	2	1	— 1
Ливада	коса	8	8	—
Воћњака	дана	4	4	—
Винограда	мотика	40	15	— 25
Забрана	дана	5	—	— 5
Пашњака	„	—	3	+ 3

Ово имање вредило је по процени од

1874.	године	2 060·00	динара
1882.	„	840·00	„

Према томе, смањена је вредност у току ових осам година са 1 220 динара или годишње са 7·40 процената.

Вредност стоке, коју је манастир имао 1874. године за своју потребу, износила је 1 379 динара.

При овако слабом имовном стању и малој нурији, нису ни приходи манастира били велики. У 1874. години имао је манастир прихода

од парохије	. . . .	622·⁰⁰	динара
„ добара	. . . .	606·⁰⁰	„
Свега	. . . .	**1 228·⁰⁰**	„

Издато је у истој години 712·⁰⁰ динара, и по томе износио је вишак прихода **516·⁰⁰** динара.

Од 1874. до 1880. године било је по манастирским рачунима, и то:

	прихода	расхода	прихода
године	у	динарима	
1874.	1 228·⁰⁰	712·⁰⁰	+ 516·⁰⁰
1875.	856·²⁴	1 005·⁰⁰	— 148·⁷⁶
1876.	333·³⁷	327·⁴⁹	+ 5·⁸⁸
1877.	545·²⁹	543·⁷⁰	+ 1·⁵⁹
1878.	489·⁵⁴	485·⁸⁹	+ 3·⁶⁵
1879.	856·⁵⁵	863·⁶⁸	— 7·¹³
1880.	960·³³	926·³⁴	+ 33·⁹⁹
Свега	**5 269·³²**	**4 864·¹⁰**	**+ 405·²²**
Годишње	752·⁷⁶	694·⁸⁷	+ 57·⁸⁹

Кад 1874. годину поредимо с годином 1880. онда налазимо, да је у овој био приход мањи за 21·⁸⁰ процената а расход напротив већи за 30·⁰¹ процената.

Готовина манастирска износила је на крају 1874. године само 155·⁷⁰ динара; у години 1864. било је у готовини само 2·⁵⁰ динара.

У манастиру живео је 1874. године само један намесник. 1882. године било је исто тако.

Манастир Никоља.

Овај је манастир такође у срезу љубићском, на левој обали Мораве и у планини Каблару.

Манастир има велику нурију од осам села. Та су села по имену: Вранићи, Горња Горевница, Јанчићи, Љубић, Миоковци, Милићевци, Ракова и Рошци. У свима овим селима било је по попису од 1874. године 4 640 становника.

И у 1837. години сва ова села била су у нурији манастира Никоље, а покрај тога још и три села, која су данас у нурији манастира Јовање. У свих једанаест села било је тада (1837. год.) 4 006 становника.

Од непокретног имања имао је манастир:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	17	12	— 5
Ливада	коса	61	20	— 41
Воћњака	дана	6	6	—
Винограда	мотика	53	20	— 33
Забрана	дана	20	20	—
Пашњака	„	—	10	+ 10
Воденицу		1	1	—

Вредност све ове непокретности процењена је

1874. године на . . . 6 865·00 динара

1882. „ „ . . . 4 350·00 „ ; била је дакле мања у 1882. години за 2 515·00 динара или 36·63 процената.

У живом благу имао је манастир 1874. године највише оваца (65) и свиња (20). Вредност све стоке манастирске износила је 2 985 динара.

Приход манастира био је доста велики и сразмеран његовој нурији. У 1874. години добивено је:

од парохија . . . . . 3 035·40 динара

„ добара . . . . . . 635·40 „

Свега . . . . . . **3 670·80** „

Издато је у истој години 1 761·40 динара, те је тако од прихода претекло 1 909·40 динара, који су као готовина остали у каси манастирској.

У 1864. години манастир је имао готовине 1 634·26 динара.

Приходи и издаци манастира текли су овако од 1874. до 1880. године.

Године	Приход	Расход		Приход
	у	динарима		
1874.	3 670·80	1 761·40	+	1 909·40
1875.	3 531·62	3 637·72	—	106·10
1876.	2 710·88	2 761·24	—	50·36
1877.	3 051·14	3 046·44	+	4·70
1878.	2 833·18	2 826·91	+	6·27
1879.	2 514·70	2 414·14	+	100·56
1880.	2 372·75	2 210·65	+	162·10
Свега	**20 685·07**	**18 658·50**	+	**2 026·57**
Годишње	2 955·01	2 665·50	+	289·51

У средњу руку издавано је у току наведених седам година по 90·20 динара од сваке стотине примљених динара.

У манастиру било је ово братство:

	1874. г.	1882. г.
Игуман	1	—
Настојатељ	—	1
Јеромонаха	2	1

Према свему до сад изложеном, имало је ових пет манастира у својим нуријама свега 36 села са 15 481 становника у 1874. години. Напротив у 1837. години било је у нуријама ових манастира 39 села са 10 732 становника. Посебице имао је:

	1874. г.		1837. г.	
манастир	села	становника	села	становника
Враћевшница	14	4 769	15	3 228
Благовештење	5	2 076	7	1 748
Вујан	6	2 831	6	1 750

Јована	3	1 165	—	—
Никоља	8	4 640	11	4 006

У 1874. години долазило је у средњу руку на једно село по 430 становника, а у години 1837. само по 275.

Од непокретног имања имали су сви манастири:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	118·5	61	— 57·5
Ливада	коса	162	88	— 74
Воћњака	дана	32·3	35·5	+ 3·2
Винограда	мотика	228	150	— 78
Пашњака	дана	—	123	+ 123
Забрана	„	55	28	— 27
Шуме	„	400	750	+ 350
Механе		1	3	+ 2
Дућан		1	1	—
Воденица		5	4	— 1

Вредност непокретног имања

	износила је у динарима	
манастира:	1874. г.	1882. г.
Враћевшнице	17 564·00	28 670·00
Благовештења	10 140·00	7 428·00
Вујна	4 168·00	8 400·00
Јоваље	2 060·00	840·00
Никоље	6 365·00	4 350·00
Свега	**40 297·00**	**49 688·00**

Од 1874. до 1882. године вредност манастирског непокретног имања у округу рудничком, увећала се за 9 391 динара или 23·30 процената. У средњу руку долази на један манастир по 1 878 динара од овога вишка. Међу тим фактично увећање налазимо само код два манастира, а код остала три сада је мања вредност.

Прихода имао је у 1874. години

манастир:	парохијског	од добара	свега
	д и	н а	р а
Враћевшница	4 175·90	8 485·00	12 660·90
Благовештење	762·00	1 048·80	1 810·80
Вујан	1 384·10	1 457·30	2 841·40
Јовања	622·00	606·00	1 228·00
Никоља	3 035·40	635·40	3 670·80
Свега	**9 979·40**	**12 232·50**	**22 211·90**
У 1880. години .	?	?	20 881·36

Приход од добара био је за 22·58 процената већи од парохијског прихода.

Кад приход у 1880. години поредимо с приходом године 1874., ми налазимо, да је исти у 1880. години био за 1 330·54 динара или 5·90 процената мањи него у 1874. год.

О издацима свих манастира у рудничком округу имамо овај преглед.

Издато је свега

у манастиру:	1874. г.	1880. г.
	д и н	а р а
Враћевшници	11 977·00	7 298·00
Благовештењу	1 710·90	3 084·10
Вујну	1 887·85	7 280·16
Јовањи	712·00	926·34
Никољи	1 761·40	2 210·65
Свега	**18 049·15**	**20 799·25**

У 1880. години издато је 2 750·10 динара или 15·24 процената више него у години 1874.

Кад поредимо приход с расходом, онда налазимо, да се у 1874. години показује у томе већа разлика, јер је од сто примљених динара издато у

1874. години . . . . . . 89·30 динара

1880. „ . . . . . . 99·61 „ ; и по томе

остало је 1880. године неутрошено само 0·40 процената од целога прихода.

Од 1874. до 1880. године било је

	прихода	расхода		прихода
	у д и н	а р и		м а
у манастиру:	с в	е	г	а
Враћевшници	54 170·64	54 467·05	—	296·41
Благовештењу . .	16 130·09	15 864·63	+	266·06
Вујну	20 292·38	20 653·46	—	361·08
Јовањи	5 269·32	4 864·10	+	405·22
Никољи	20 685·07	18 658·50	+	2 026·57
Свега	**116 548·10**	**114 507·74**	**+**	**2 040·86**
	г о д	и ш	њ	е
у Враћевшници . . .	7 738·66	7 781·01	—	42·35
„ Благовештењу . .	2 304·38	2 266·37	+	38·01
„ Вујну	2 898·91	2 950·49	—	51·58
„ Јовањи	752·76	694·87	+	57·89
„ Никољи	2 955·01	2 665·50	+	289·51
Свега	**16 649·72**	**16 358·24**	**+**	**291·48**

Код манастира Враћевшнице и Вујна налазимо расход већи од прихода; код осталих манастира било је обратно, код њих био је приход већи од расхода.

Односна размера између прихода и расхода била је ова за сваки манастир посебице: На сто динара годишњег прихода било је расхода у манастиру:

Никољи	90·20	динара
Јовањи	92·31	„
Благовештењу	98·35	„
Враћевшници	100·55	„
Вујну	101·78	„
У опште	**98·25**	„

Од готовине имао је на крају године

манастир:	1864.	1874.
	динара	
Враћевшница	876·00	— 4 872·60
Благовештење	435·10	99·00
Вујан	2 537·60	2 306·26
Јовања	2·50	155·70
Никоља	1 634·26	1 909·40
Свега	**5 485·35**	**— 401·34**

Од 1864. до 1874. године сва готовина утрошена је и још је остало 401·34 динара дуга; јер и ако су сви манастири, осим Враћевшнице, у 1874. години имали у својим касама нешто готовине, то је опет дуг манастира Враћевшнице превагнуо сву ту готовину.

Вредност стоке, коју су сви манастири имали, износила је у 1874. години свега 19 960 динара. Од стоке било је посебице:

Коња	15
Ждребади	1
Волова	35
Крава	21
Телади	18
Оваца	377
Коза	50
Свиња	224

Пчеларство било је са свим занемарено, јер је само у манастиру Јовањи била једна кошница пчела!

3. Крушевачки округ.

Манастир Велуће.

Налази се у срезу трстеничком, на 2 сата југоисточно од варошице Трстеника.

У нурији има тринаест села. Села су поименце ова: Братићи, Бучје, Велуће, Јасиковица, Камењача, Округлица, Омачница, Пасјак, Пуношевићи, Риђевштица, Руденица, Срњани и Тобоци, а има у њима свега 2 800 становника.

У години 1837. било је дванаест села у манастирској нурији, и то: Бучје, Братићи, Велуће, Дренча, Јасиковица, Округлица, Пасјак, Пржац, Ржаница, Риђевштица, Руденица и Тоболци. У тим селима било је свега 1 424 становника.

Од непокретног имања имао је манастир

		1874. г.	1882. г.		1882. г.
Њива	дана	10	15·5	+	5·5
Ливада	коса	38	35	—	3
Воћњака и башта .	дана	2	4·5	+	2·5
Винограда . . .	мотика	41	47	+	6
Шуме	дана	4 000	600	—	3 400
Механу		1	1		—
Воденицу		1	2	+	1

Ова непокретност процењена је

1874. године . . . на 9 010 динара

1882. „ . . . . . „ 6 615 „

У 1882. години вредност имања била је мања за 2 395 динара или 26·58 процената.

Од живога мала имао је манастир највише свиња (60), и вредност све стоке износила је 3 493 динара у 1874. години.

Прихода добивено је у 1874. години:

од парохије · · · · ·	1 794·80	динара
од добара · · · · · ·	1 075·20	„
Свега · · · · · ·	**2 870·00**	„

Међу дохотцима од добара највећи је приход од продате горе (359 дин.) и од механе (275·20 динара).

Издато је у истој години 2 750 динара, и по томе вишак прихода изнео је само 120 динара.

Од 1874. до 1880. године било је, и то:

године	прихода	расхода	прихода
	у д и н	а р и	м а
1874.	2 870·00	2 750·00	+ 120·00
1875.	2 774·77	2 867·63	— 92·86
1876.	2 094·46	2 452·18	— 357·72
1877.	2 794·62	2 719·48	+ 75·14
1878.	2 189·88	2 341·60	— 151·72
1879.	3 213·27	2 833·02	+ 380·25
1880.	3 514·25	4 273·52	— 759·27
Свега . . .	**19 451·25**	**20 237·43**	**— 786·18**
Годишње . .	2 778·75	2 891·06	— 112·31

Готовине имао је манастир у години

1864. . . . . . . 735·55 динара

1874. . . . . . . 116·00 „ ; мање дакле у 1874. години . . . . . . 619·55 динара. Према томе опадала је готовина годишње са 8·42 процената.

У братству манастира Велућа био је

	1874. г.	1882. г.
Архимандрит	1	—
Игуман	—	1
Јеромонаха	1	2
Монах	1	—

Манастир Наупара.

У срезу је крушевачком, јужно од Крушевца на 2 сахата, и под самим Јастрепцом.

Има велику нурију од 16 села. Та су села: Бован, Буци, Витановци, Дворане, Ловци, Ломница, Модрица, Наупара, Петина, Пољаци, Сеземча, Слатина, Станци, Сте-

пош Горњи, Трмчари и Шаврани. У овим селима било је свега 4 650 становника.

У 1837. години овај манастир није имао своје нурије.

Од непокретног имања имао је манастир

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	56·3	65	+ 8·7
Ливада	коса	47	35	— 12
Воћњака и башта . .	дана	7	9	+ 2
Винограда	мотика	25	27	+ 2
Забрана	дана	6	—	— 6
Механе		2	1	— 1
Воденице		2	1[1]	— 1

Осим тога имао је манастир планину под разном гором, која је 1874. године процењена на 100 000 динара, а 1882. године на 24 000 динара.

Вредност све непокретности заједно с поменутом планином износила је

1874. године . . . . 122 784 динара
1882. „ . . . . . . 47 606 „ ; мање дакле у 1882. години . . . . 75 178 динара.

И са живим малом манастир је био доста богат, јер је вредност све манастирске стоке износила у 1874. години 4 389 динара.

Прихода било је у 1874. години:

од парохије . . . . . 3 538·00 динара
од добара . . . . 2 266·80 „
Свега . . . . . **5 804·80** „

Напротив издато је у истој години 4 504 динара, и по томе претекло је од прихода 1 300·80 динара.

---

[1] Ово је стружница за даске.

Од 1874. до 1880. године финанцијско стање манастира било је овако:

године		приход	расход		приход
		у д и н	а р и	м а	
1874.	. . . .	5 804·80	4 504·00	+	1 300·80
1875.	. . . .	17 138·09	5 138·69	+	11 999·40
1876.	. . . .	32 471·63	36 349·12	—	3 877·49
1877.	. . . .	3 371·98	3 165·76	+	206·22
1878.	. . . .	4 151·12	3 779·27	+	371·85
1879.	. . . .	5 085·99	2 996·58	+	2 089·41
1880.	. . . .	3 841·00	4 174·87	—	333·87
	Свега . . .	**71 864·61**	**60 108·29**	+	**11 756·32**
	Годишње . .	10 266·37	8 586·90	+	1 679·47

На крају 1874. године имао је манастир готовине 1 325·60 динара, и то:

у каси манастирској	531·00	динара
код Управе фондова	536·80	„
„ приватних дужника . . .	257·80	„

Напротив у 1864. години износила је готовина 3 382·10 динара. У периоду од десет година смањила се готовина свега за 2 056·50 динара или за 6·08 процената годишње.

У братству манастирском био је

	1874. г.	1882. г.
Игуман	1	1
Јеромонаха	2	1

Из свега до сад наведеног види се, да је у две манастирске нурије било 29 села са 7 450 становника, и то у нурији

манастира:	села	становника
Велуħа	13	2 800
Наупаре	16	4 650

У непокретном имању ових манастира било је:

		1874. г.	1882. г.		1882. г.
Њива	дана	66·8	80·5	+	14·2
Ливада	коса	85	70	—	15
Воћњака	дана	9	13·5	+	4·5
Винограда	мотика	66	74	+	8
Забрана	дана	6	—	—	6
Шуме	„	4 000	600	—	3 400
Механе		3	2	—	1
Воденице		3	3		—

Покрај тога планина под разном гором манастира Наупаре од неозначене површине.

Укупна вредност непокретног имања

манастира:	износила је 1874. г.	у динарима 1882. г.
Велућа	9 010·00	6 615·00
Наупаре	122 784·00	47 606·00
Свега	**131 794·00**	**54 221·00**

Вредност непокретног имања износи у 1882. години тек 41 проценат од оне у години 1874.

У 1874. години имао је прихода

манастир:	парохијског	од добара	свега
	д и н	а р	а
Велуће	1 794·80	1 075·20	2 870·00
Наупара	3 538·00	2 266·80	5 804·80
Свега	**5 332·80**	**3 342·00**	**8 674·80**
У 1880. години	?	?	7 355·25

Размера између прихода парохијског и оног од добара, била је код манастира:

Велућа	као	100: 60
Наупаре	„	100: 64
У опште	„	**100: 63**

Приход у 1880. години био је за 1 319·85 динара или 15·20 процената мањи од прихода у години 1874.

На све потребе

манастира:	издато је динара 1874. г.	1880. г.
Велућа	2 750·00	4 273·50
Наупаре	4 504·00	4 174·87
Свега	**7 254·00**	**8 448·37**

Издаци у 1880. години били су за 1 194·37 динара или 16·47 процената већи од оних у години 1874.

На сто динара прихода издато је у години

1874.	83·62	динара
1880.	114·86	„

Од 1874. до 1880. године било је

у манастиру:	свега прихода	свега расхода	свега прихода
	у динарима		
Велућу	19 451·25	20 237·43	— 786·18
Наупари	71 864·61	60 108·29	+ 11 756·32
Свега . . .	**91 315·86**	**80 345·72**	**+ 10 970·14**
	годишње		
у Велућу	2 778·75	2 891·06	— 112·31
„ Наупари	10 266·37	8 586·90	+ 1 679·47
Свега . . .	**13 045·12**	**11 477·96**	**+ 1 567·16**

Односна размера између укупног прихода и расхода била је као 100: 87·99, а посебице код манастира:

Наупаре	као 100: 83·64
Велућа	„ 100: 104·04

Готовине имао је на крају године

манастир:	1864. динара	1874. динара
Велуће	735·55	116·00
Наупара	3 382·10	1 325·60
Свега	**4 117·65**	**1 441·60**

У периоду од десет година готовина смањила се свега за 2 676·⁰⁵ динара или 6·⁵⁰ процената годишње.

Вредност живога мала износила је у 1874. години за оба манастира 7 882 динара; а било је посебице:

Коња	8
Ждребади	2
Волова	9
Крава	13
Телади	11
Оваца	13
Свиња	111

Пчела било је само у Наупари, и то 21 кошница.

4. Ужички округ.

Манастир Клисура.

Налази се у срезу ариљском, на левој обали Моравице, 2 сахата далеко од Ариља, 3 од Ивањице и 7 од Ужица.

У нурији има четири села, и то: Добрачу, Латвицу и Ступчевиће у срезу ариљском, и Трешњевицу у срезу драгачевском, округа чачанског. У ова четири села било је 2 716 становника по попису од 1874. године.

Иста су села била у манастирској нурији и 1837. године, и тада је било у њима само 1 396 становника.

У непокретном имању имао је манастир:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	25	22	— 3
Ливада	коса	60	20	— 40
Воћњака и башта	дана	6	5	— 1
Пашњака	„	—	5	+ 5
Забрана	„	30	18	— 12
Воденицу		1	1	—

Вредност овог имања износила је у години

1874.	4 920 динара
1882.	6 990 „

Разлика између обе вредности износи 2 070 динара или 42·50 процената.

Од живог мала имао је манастир 1874. години највише коза (45) и оваца (26). Вредност све стоке, коју је манастир имао за своју потребу, износила је 2 893 динара.

Пчела је било само у три кошнице.

Прихода било је у 1874. години:

од парохије	1 338·40 динара
„ добара	1 513·00 „
Свега	**2 851·40** „

Издато је у истој години 2 493·10 динара, и по томе вишак прихода износио је 358·30 динара.

Од 1874. до 1880. године било је по рачунима манастирским, и то:

године	прихода	расхода		прихода
	у динарима			
1874.	2 851·40	2 493·10	+	358·30
1875.	2 294·16	2 484·04	—	189·88
1876.	1 349·90	2 665·90	—	1 316·00
1877.	2 602·16	2 555·97	+	46·19
1878.	1 858·00	1 878·76	—	18·76
1879.	2 714·76	3 025·62	—	310·86
1880.	3 453·00	3 963·44	—	510·44
Свега	**17 123·38**	**19 064·83**	—	**1 941·45**
Годишње	2 446·20	2 723·55	—	277·35

У готовини имао је манастир 1874. године 1 599·42 динара, и то:

у каси манастирској . .	43·60 динара
„ ужичкој штедионици .	1 095·82 „
код приватних дужника .	460·00 „

Године 1864. износила је готовина овог манастира само 67 динара.

У братству манастира Клисуре био је:

	1874. г.	1882. г.
Игуман	1	1
Јеромонах	1	1

Манастир Рача.

У срезу је рачанском, под планином Звездом, на речици Рачи а на ½ сата западно од реке Дрине. До Бајине Баште имаде од Раче 1 сат, а до Ужица 8 сати.

У нурији манастирској има свега петнаест места, и то: Једна варошица (Бајина Башта), 10 села (Бесаровина, Добротин, Драксин, Вишесава, Пилица, Придоли, Обајгоре, Рача, Солотуша и Црвица) и три засеока (Гаочиће, Пепељ и Перућац) са свега 6 912 становника по попису од 1874. године.

У 1837. години састављало је манастирску нурију ових тринаест села: Вишесава, Добрашин, Драксин, Заглавак, Обајгоре, Пепељ, Пилица, Пљесково, Придоле, Рача, Солотуша, Церје и Црвица, свега са 3 700 становника.

Манастир Рача има знатно непокретно имање. Од непокретности било је:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	60	30	— 30
Ливада	коса	100	500	+ 400
Воћњака и башта . .	дана	12	20	+ 8
Винограда	мотика	6	—	— 6
Забрана	дана	300	100	— 200
Механа		1	2	+ 1
Воденица		1	1	—
Стружнице		—	2	+ 2

Ово непокретно имање вредило је по процени од

1874.	године . . .	59 520·⁰⁰	динара
1882.	„	113 000·⁰⁰	„

Од 1874. до 1882. године вредност имања увећала се за 53 480 динара.

Вредност стоке, коју је манастир имао за своју потребу, износила је у 1874. години 6 924 динара. Понајвише било је оваца (130) и свиња (40).

Пчеларство је гајено марљивије него у другим манастирима, као што се види из броја кошница, којих је 1874. године било 30.

Приход манастира био је у 1874. години доста знатан; јер је у тој години добивено:

од парохије	4 060·⁰⁰	динара
„ добара	2 280·⁰⁰	„
Свега	**6 340·⁰⁰**	„

Издато је пак у истој години 7 490·⁰⁰ динара, дакле 1 150·⁰⁰ динара више него што је примљено.

О приходима и издацима до 1880. године имамо овај преглед:

	приход	расход	приход
године	д и	н а	р а
1874.	6 340·⁰⁰	7 490·⁰⁰	— 1 150·⁰⁰
1875.	7 721·⁹²	6 692·⁵⁹	+ 1 029·³³
1876.	6 672·¹³	5 632·⁹⁵	+ 1 039·¹⁸
1877.	7 258·⁹⁶	6 118·⁵⁵	+ 1 140·¹¹
1878.	7 618·⁴³	5 432·⁷²	+ 2 185·⁷¹
1879.	10 982·²⁶	13 179·⁷⁰	— 2 197·⁴⁴
1880.	14 722·⁸⁶	13 543·¹²	+ 1 179·⁷⁶
Свега . .	**61 316·⁵⁸**	**58 089·⁶³**	**+ 3 226·⁹⁵**
Годишње . .	8 759·⁵¹	8 298·⁵²	+ 460·⁹⁹

Готовина овог манастира доста је знатна. Тако на крају 1874. године било је:

у каси манастирској . . .	260·00	динара
код Управе фондова . . .	19 180·00	„
у ужичкој штедионици . .	420·00	„
Свега	**19 860·00**	„

На десет година пре тога, 1864. године, износила је манастирска готовина 9 393·87 динара; и по томе у 1874. години било је 10 466·13 динара више у готовини. Годишњи проценат увећавања износи 11·14.

У братству манастира био је

	1874. г	1882. г.
Архимандрит	1	—
Игуман	1	1
Намесник	1	—
Јеромонах	1	2
Јереј	1	—

Осем тога било је 1874. године у манастиру пет ђака.

Из изложеног до сад види се, да је било у нурији

	1837. г.	1874. г.	1837. г.	1874. г.
манастира:	села		становника	
Клисуре	4	4	1 396	2 716
Раче	13	15	3 700	6 912
Свега	**17**	**19**	**5 096**	**9 628**

На једно место долазило је у средњу руку становника у години:

1837.	300
1874.	507

Од непокретног имања имали су манастири у ужичком округу:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	85	52	— 33
Ливада	коса	160	522	+ 362
Воћњака и башта .	дана	12	25	+ 13

Пашњака	дана	—	5	+ 5
Винограда	мотика	6	—	— 6
Забрана	дана	330	118	— 212
Механу		1	2	+ 1
Воденице		2	2	—
Стружнице		—	2	+ 2

Укупна вредност непокретног имања

манастира:	износила је динара 1874. г.	1882. г.
Клисуре	4 920·00	6 990·00
Раче	59 520·00	113 000·00
Свега	**64 440·00**	**119 990·00**

У 1882. години вредност имања била је за 55 550·00 динара или 86·29 процената већа од оне у години 1874.

У 1874. години било је прихода

у манастиру	од парохије	од добара	свега
	у динарима		
Клисури	1 338·40	1 513·00	2 851·40
Рачи	4 060·00	2 280·00	6 340·00
Свега	**5 398·40**	**3 793·00**	**9 191·40**
У 1880. години .	?	?	18 175·88

Приход у 1880. години био је за 8 984·48 динара већи од прихода у години 1874. У средњу руку увећавао се приход годишње за 16·29 процената.

Неједнака је размера између прихода парохијског и прихода од добара код ова два манастира. На сто динара парохијског прихода било је прихода од добара у манастиру:

Клисури	113·05	динара
Рачи	56·16	"
У опште	**70·26**	"

На све потребе

	издато је динара	
манастира:	1874. г.	1880. г.
Клисуре	2 493·10	3 963·44
Раче	7 490·00	13 543·12
Свега	**9 983·10**	**17 506·56**

Дакле и издаци били су у 1880. години за 7 523·46 динара већи но у години 1874. Увећавање издатака расло је у средњу руку са 12·56 процената годишње.

Кад приход поредимо са издацима, онда видимо, да је на сто динара прихода било расхода у години:

1874.	108·61	динара
1880.	96·32	„

Од 1874. до 1880. године било је

	свега		
	прихода	расхода	прихода
у манастиру:	динара		
Клисури	17 123·38	19 064·83	— 1 941·45
Рачи	61 316·58	58 089·63	+ 3 226·95
Свега	**78 439·96**	**77 154·46**	**+ 1 285·50**
	годишње		
у Клисури	2 446·20	2 723·55	— 277·35
„ Рачи	8 759·51	8 298·52	+ 460·99
Свега	**11 205·71**	**11 022·07**	**+ 183·64**

Односна размера између укупног прихода и расхода била је код манастира

Клисуре	као	100: 111·34
Раче	„	100: 94·90
У опште	„	**100: 98·35**

Готовине било је на крају године

у манастиру	1874.	1864.
	динара	
Клисури	1 599·42	67·00
Рачи	19 860·00	9 393·87
Свега	**21 459·42**	**9 460·87**

Из овог поређења види се, да је у наведеном периоду од десет година готовина увећана свега за 11 998·55 динара или за 12·68 процената годишње.

Вредност живога мала износила је у 1874. години за оба манастира 9 817 динара. Посебице пак било је:

Коња	13
Волова	16
Крава	15
Телади	13
Оваца	156
Коза	50
Свиња	55

Број кошница у оба манастира износио је само 33.

У епархији жичкој има дакле свега 13 манастира.

Један манастир долази

у округу:	на км²	на становника
Крушевачком	1 184	39 033
Рудничком	312	10 706
Ужичком	2 172	60 683
Чачанском	658	15 626

У нуријама ових манастира има свега 109 села са 42 669 становника по попису од 1874. године. У средњу руку долази на једно село по 391, а у нурију једног манастира по 3 282 становника.

Број села и становника нурија манастирских у појединим окрузима жичке епархије био је овај:

У округу	Села	Становника	У округу	Села	Становника
Чачанском	25	10 110	Крушевачком	29	7 450
Рудничком	36	15 481	Ужичком	19	9 628

Једно село имало је у средњу руку становника и то у округу:

Ужичком	507	Чачанском	404
Рудничком	430	Крушевачком	257

О непокретном имању свију манастира жичке епархије у 1874. и 1882. години, имамо овај преглед по окрузима.

Округ	Њива	Ливада	Пашњака	Воћњака	Винограда	Забрана	Шуме	Број: Механа	Број: Дућана	Број: Воденица	Број: Стружница	Број: Зграда за давање под закуп	Број: Зграда за потребу манастира
	дана	коса	дана	дана	мотика	дана	дана						
Чачански	113	242	173	28·5	135	89	150	4	4	5	—	1	1
Руднички	61	88	123	35·5	150	28	750	3	1	4	—	—	14
Крушевачки	80·5	70	—	13·5	74	—	600	2	—	3	—	—	—
Ужички	52	522	5	25	—	118	—	2	—	2	2	—	—
Свега у 1882. години . . .	**306·5**	**922**	**801**	**102·5**	**359**	**285**	**1 500**	**11**	**5**	**14**	**2**	**1**	**15**
Чачански	200	506	—	33·2	140	150	200	4	6	6	—	—	—
Руднички	118·5	162	—	32·3	228	55	400	1	1	5	—	—	—
Крушевачки	66·3	85	—	9	66	6	4000	3	—	3	—	—	—
Ужички	85	160	—	12	6	330	—	1	—	2	—	—	—
Свега у 1874. години . . .	**469·3**	**913**	—	**86·5**	**440**	**541**	**4 600**	**9**	**7**	**16**	—	—	—
У 1882. години више (+) мање (—)	—163·3	+9	+301	+16·0	—81	—306	—3 100	+2	—2	—2	+2	—	—

Као што се види из овог прегледа у 1882. години било је више пашњака, воћњака и ливада но у години 1874. Простор њива и винограда, за тим забрана и понајвише шуме много је мањи сад но што је био у 1874. години.

Вредност свега овог непокретног имања износила је

у округу:	1874. г.	1882. г.
	динара	
Чачанском	152 278·00	131 766·00
Рудничком	40 297·00	49 688·00
Крушевачком	131 794·00	54 221·00
Ужичком	64 440·00	119 990·00
Свега	**388 809·00**	**355 665·00**

Вредност имања смањила се у овом кратком периоду свега за 33 144·00 динара или 1·07 процената годишње.

Односна размера између вредности имања у 1874. и 1882. години била је у округу:

Ужичком · · · · · · ·	као	100 : 186
Рудничком · · · · · ·	„	100 : 123
Чачанском · · · · · · ·	„	100 : 87
Крушевачком · · · · ·	„	100 : 41
У опште · · · · · ·	„	**100 : 91**

Врло неповољну размеру имамо за округ крушевачки и чачански. Тамо је највише отуђено од манастирског непокретног имања.

И по манастирским приходима постоје велике разлике између појединих округа жичке епархије, као што се види из овог прегледа.

У 1874. години имали су манастири

у округу:	прихода у динарима парохијског	од добара
Чачанском · · · · · · ·	8 753·40	15 337·88
Рудничком · · · · · · ·	9 979·40	12 232·50

Крушевачком	5 332·80	3 342·00
Ужичком	5 398·40	3 793·00
Свега	**29 464·00**	**34 705·38**

Размера између парохијског прихода и прихода од добара била је у округу:

Чачанском	као	100: 175·18
Рудничком	„	100: 122·58
Ужичком	„	100: 70·26
Крушевачком	„	100: 63·00
У опште	„	**100: 117·80**

Интересно је поређење парохијског прихода са становништвом манастирских нурија. Од тога прихода долазило је на сто становника у округу:

Чачанском	86·58	динара
Крушевачком	71·58	„
Рудничком	64·46	„
Ужичком	56·07	„
У опште	**69·05**	„

Прихода у опште имали су манастири

	1874. г.	1880. г.
у округу:	динара	
Чачанском	24 091·28	23 278·38
Рудничком	22 211·90	20 881·36
Крушевачком	8 674·80	7 355·25
Ужичком	9 191·40	18 175·88
Свега	**64 169·38**	**69 690·87**

Приход свих манастира епархије жичке био је у 1880. години за 5 521·49 динара већи од прихода у години 1874. Међу тим година 1880. показује вишак прихода само у једном (ужичком) округу, а у остала три округа приход је те године био мањи но у години 1874.

На сто динара прихода у 1874. години, било је 1880. године 108·60 динара.

Издаци манастира

	износили су динара.	
у округу:	1874. г.	1880. г.
Чачанском	21 165·83	20 682·47
Рудничком	18 049·15	20 799·25
Крушевачком	7 254·00	8 448·37
Ужичком	9 983·10	17 506·56
Свега	**56 452·08**	**67 436·65**

У опште узев и издаци били су 1880. године већи него ли у години 1874. Но овде је вишак расхода био у три округа, а само један округ, чачански, показује мањи издатак у 1880. години.

На сто издатих у 1874. години динара долазило је 119·46 динара у години 1880.

При поређењу прихода са издацима, види се, да је на сто динара прихода издато

	1874. г.	1880. г.
у округу:	динара	
Чачанском	87·86	88·85
Рудничком	81·26	99·61
Крушевачком	83·60	114·86
Ужичком	108·61	96·32
У опште	**87·97**	**96·75**

Према томе издаци били су 1880. године релативно већи но у години 1874.

Од 1874. до 1880. године имали су сви манастири

	свега		
	прихода	расхода	прихода
у округу:	динара		
Чачанском . .	149 824·54	146 264·02	+ 3 560·52
Рудничком . .	116 548·10	114 507·74	+ 2 040·36

Крушевачком .	91 315·86	80 345·72	+ 10 970·14
Ужичком . .	78 439·96	77 154·46	+ 1 285·50
У опште .	**436 128·46**	**418 271·94**	**+ 17 856·52**
	г о д и ш њ е		
Чачанском . .	21 403·50	20 894·85	+ 508·65
Рудничком . .	16 649·72	16 358·24	+ 291·48
Крушевачком .	13 045·12	11 477·96	+ 1 567·16
Ужичком . . .	11 205·71	11 022·07	+ 183·64
У опште .	**62 304·05**	**59 753·12**	**+ 2 550·93**

Кад овај средњи годишњи приход, односно расход, поделимо с бројем манастира, онда налазимо, да је у средњу руку долазило на један манастир у жичкој епархији, годишње:

прихода	4 792·62	динара
расхода	4 596·40	„
више прихода	196·22	„

Већи годишњи приход од овог средњег прихода, односно расхода, имало је само пет манастира, и то: Студеница, у чачанском округу, Враћевшница и Јовања, у рудничком, Наупара, у крушевачком и Рача у ужичком округу. У осталих осам манастира годишњи приход и расход био је мањи од изложеног напред средњег прихода.

Односна размера између прихода и расхода била је у периоду од 1874. до 1880. године за манастире у округу:

Чачанском	као	100: 97·62
Рудничком	„	100: 98·25
Крушевачком	„	100: 87·99
Ужичком	„	100: 98·35
У опште	„	**100: 95·91**

Готовине имали су манастири

	1874. г.	1864. г.
у округу:	д и н а	р а
Чачанском	28 544·42	25 572·68
Рудничком	5 485·55	— 401·34

Крушевачком	1 441·60	4 117·65
Ужичком	21 459·42	9 460·87
Свега	**56 930·99**	**38 740·86**

Из овог прегледа види се, да је у периоду од 1864. до 1874. године готовина увећана свега за 18 190·13 динара или 4·70 процената годишње.

О броју стоке, коју су манастири имали 1874. године за своју потребу, имамо овај преглед.

Округ	Б	Р	О		Ј			
	коња	ждребади	волова	крава	телади	оваца	коза	свиња
Чачански	30	9	45	75	39	270	95	121
Руднички	15	1	35	21	18	377	50	224
Крушевачки . . .	8	2	9	13	11	13	—	111
Ужички	13	—	16	15	13	156	50	55
Свега	**66**	**12**	**105**	**124**	**81**	**816**	**195**	**511**

Вредност све стоке износила је у округу:

Чачанском	25 696	динара
Рудничком	19 960	„
Крушевачком	7 882	„
Ужичком	9 817	„
Свега	**63 355**	„

У средњу руку долазило је од ове вредности по 4 873·46 динара на један манастир.

У манастирима жичке епархије пчеларство не гаји се онако како би требало. У 1874. години било је у седам манастира свега 69 кошница, а шест манастира није имало ни једну кошницу.

IV. Неготинска епархија.

Пре ослобођења Србије ова је епархија била саставни део епархије видинске, нишке и београдске. Кад се народ ослободио Турака, онда је установљена ова епархија из

округа: крајинског, црноречког, књажевачког и алексиначког. Ново уређење добила је епархија у Фебруару 1834. године, а у Зајечару била је столица епископу све до 1842. године. Те пак године епископска столица буде премештена у Неготин, где се и данас налази.

Докле је епископ становао у Зајечару а и после све до 1854. године ова се епархија звала тимочка.

И данас састављена је неготинска епархија из горе наведених округа, од којих је само округ црноречки без манастира, а у остала три има седам манастира.

1. Алексиначки округ.

Манастир Св. Стеван.

Овај се манастир зове и Липовац. Он се налази у срезу алексиначком, на 3 са̂та североисточно од Алексинца.

У нурији има седам села, и то: Бујмир, Добрујевац, Катун, Липовац, Пруговац, Станце и Црну Бару. У овим селима било је 2 062 становника по попису од 1874. год.

Године 1837. овај манастир није постојао.

Од непокретног имања имао је манастир:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	10	21	+ 11
Ливада	коса	16	12	— 4
Воћњака и башта	дана	1·6	4	+ 2·4
Винограда	мотика	16	35	+ 19
Забрана	дана	1 000	200	— 800
Воденице		3	3	—
Ваљавицу		—	1	+ 1

Ова непокретност вредила је по процени од

1874. године . .	132 360·00	динара
1882. „ . . .	40 070·00	„

Разлика између обе године износи свега 92 290·00 динара; према томе опадала је вредност годишње са 8·72 процената.

Вредност стоке, коју је имао манастир за своју потребу, износила је 1874. године 3 528 динара.

Прихода било је у 1874. години:

од парохије	2 188·05	динара
„ добара	1 615·96	„
Свега	**3 804·01**	„

Издато је у истој години 3 193·40 динара. Према томе износио је вишак прихода 610·58 динара.

По рачунима манастирским било је

	прихода	расхода	прихода
године	д и н	а р	а
1874.	3 804·01	3 193·43	+ 610·58
1875.	3 646·67	3 488·29	+ 158·38
1876.	3 378·47	3 834·57	— 456·10
1877.	2 514·28	3 227·42	— 713·14
1878.	2 680·49	2 704·11	— 23·62
1879.	4 542·17	4 310·22	+ 231·95
1880.	4 434·00	4 092·50	+ 341·50
Свега	**25 000·00**	**24 850·54**	**+ 149·55**
Годишње . . .	3 571·44	3 550·08	+ 21·36

Вишак прихода био је највећи у 1874. години, а вишак расхода у години 1877.

Готовине имао је манастир у 1874. години 3 291·29 динара, и то:

у каси манастирској . . .	2 263·86	динара
код Управе фондова . . .	1 027·43	„

У 1864. години било је само 615·26 динара готовине. Иста се дакле у периоду од 1864. до 1874. године увећала за 2 676·03 динара или годишње за 43·49 процената.

У братству манастира Св. Стевана био је 1874. године један игуман и јеромонах. То исто стање братства било је и у 1882. години.

Манастир Св. Роман.

У срезу је ражањском, крај Мораве и лево од пута који води од Крушевца Алексинцу. Од ове вароши удаљен је 3½ сата, а од Ражња 1 сат.

У нурији има свега 9 села, и то из среза алексиначког: Вукашиновац, Јабуковац, Јасење и Рутевац са 1 705 становника, а из среза ражањског: Малетину, Прњавор, Праскоч, Церову и Црни Као са 845 становника. Свега дакле има у нурији 2 550 становника.

Године 1837. било је у манастирској нурији девет села, и то: Варош, Јабуковац, Јасење, Малетина, Прњавор, Праскоч, Ражањ, Церова и Црни Као. У овим селима било је тада свега 1 114 становника.

Манастир Св. Романа имао је од непокретнога имања:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	160·5	77	— 83·5
Ливада	коса	91	53·3	— 37·7
Пашњака	дана	—	14	+ 14
Воћњака и башта	„	3·2	3·5	+ 0·3
Винограда	мотика	100	80	— 20
Забрана	дана	115	57	— 58
Механу		1	1	—
Дућан		1	1	—
Воденицу		1	1	—

Вредност свега непокретног имања износила је:

1874. године . . . . 32 517·00 динара

1882. „ . . . . . . 24 591·00 „

Од 1874. до 1882. године вредност имања опала је за 7 926 динара свега или за 3·05 процената годишње.

Вредност стоке, коју је имао манастир за своју потребу, износила је 1874. године 8 240 динара. Од стоке било је највише свиња (106) и оваца (80).

Приход манастира у 1874. години одговарао је његовом непокретном имању. У тој години ушло је у касу

од парохије	3 876·^{60}	динара
од добара	6 140·^{80}	„
Свега	**10 017·^{40}**	„

Кад поредимо парохијски приход с бројем становника, онда налазимо да је од истог долазило по 1·^{52} динара на једног становника у манастирској нурији.

Издаци у 1874. години износили су 10 561·^{52} динара, дакле за 544·^{12} динара више него приходи.

По рачунима манастирским било је

године	прихода	расхода		прихода
	д и	н а	р	а
1874.	10 017·^{40}	10 561·^{52}	—	544·^{12}
1875.	10 116·^{71}	9 548·^{17}	+	568·^{54}
1876.	7 056·^{87}	6 610·^{81}	+	446·^{06}
1877.	4 589·^{26}	5 656·^{89}	—	1 067·^{63}
1878.	4 258·^{34}	3 784·^{29}	+	474·^{05}
1879.	7 485·^{41}	7 268·^{19}	+	217·^{22}
1880.	5 981·^{10}	6 433·^{37}	—	452·^{27}
Свега	**49 505·^{09}**	**49 863·^{24}**	—	**358·^{15}**
Годишње . . .	7 072·^{16}	7 123·^{32}	—	51·^{16}

Кад приход у 1874. и 1880. години поредимо са издацима, онда налазимо, да је на 100 динара прихода било издатака у

години 1874.	105·^{43}	динара
„ 1880.	124·^{28}	„

Готовине имао је манастир у 1874. години само 173·^{52} динара. Напротив 1864. године било је у готовини 1 371·^{87} динара. Према томе готовина је у периоду

од 1864. до 1874. године опадала са $8^{\cdot 74}$ процената годишње.

У братству манастирском био је

	1874. г.	1882. г.
Игуман	1	1
Јеромонаха	2	1
Монах	1	1
Мирски свештеник	1	1

Слугу имао је манастир 15 у 1874. години.

Из до сад изложеног види се, да је било у нурији:

	1837. г.	1874. г.	1837. г.	1874. г.
манастира	с е л а		с т а н о в н и к а	
Св. Стевана . . .	—	7	—	2 062
Св. Романа . . .	9	9	1 114	2 550
Свега . . .	**9**	**16**	**1 114**	**4 612**

На једно село долазило је у средњу руку у години

1837.	124 становника
1874.	288 „

Од непокретног имања имала су оба манастира

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	170	98	— 72
Ливада	коса	107	$65^{\cdot 3}$	— $41^{\cdot 7}$
Пашњака	дана	—	14	+ 14
Воћњака	„	$4^{\cdot 8}$	$7^{\cdot 5}$	+ $2^{\cdot 7}$
Винограда	мотика	116	115	— 1
Забрана	дана	1 115	257	— 858
Механу		1	1	—
Дућан		1	1	—
Воденице		4	4	—
Ваљавицу		—	1	+ 1

Вредност непокретног имања

манастира:	износила је динара 1874. г.	1882. г.
Св. Стевана	132 360·00	40 070.00
Св. Романа	32 517·00	24 591·00
Свега	**164 877·00**	**64 661·00**

Из овог поређења види се, да је вредност имања у 1882. години била за 100 216·00 динара или 60·78 процената мања од вредности у години 1874.

Прихода било је 1874. године

у манастиру:	од парохије	од добара	свега
	д и н	а р	а
Св. Стевана . . .	2 188·05	1 615·96	3 804·01
Св. Романа	3 876·00	6 140·80	10 017·40
Свега	**6 064·05**	**7 756·76**	**13 821·41**
У 1880. години .	?	?	10 415·10

Приход у 1880. години био је за 3 406·31 динара мањи од прихода у години 1874. Он је у овом периоду опадао годишње са 4·10 процената.

Размера између прихода парохијског и прихода од добара била је за манастир

Св. Стевана	као	100 : 73·85
Св. Романа	„	100 : 158·41
У опште	„	100 : **127·90**

Кад парохијски приход поредимо с бројем становника у манастирским нуријама, онда налазимо, да је од истог долазило на једног становника по 1·31 динара. Ова размера била је мања за манастир Св. Стевана (1·06) а за Св. Роман већа (1·52).

На све потребе

манастира:	издато је динара 1874. г.	1880. г.
Св. Стевана	3 193·43	4 092·50
Св. Романа	10 561·52	6 433·37
Свега	**13 754·95**	**10 525·87**

Дакле и издаци били су 1880. године за 3 229·08 динара мањи но у години 1874. Опадање издатака износило је у посматраном периоду 3·01 процената годишње.

При поређењу прихода са издацима излази, да је од сто динара прихода издато у години

1874.	99·52	динара
1880.	101·06	„

Од 1874. до 1880. године било је

у манастиру:	свега прихода у динарима	свега расхода у динарима	свега прихода у динарима
Св. Стевана	25 000·09	24 850·54	+ 149·55
Св. Романа	49 505·09	49 863·24	— 358·15
Свега	**74 505·18**	**74 713·78**	**— 208·60**
годишње			
У Св. Стевану	3 571·44	3 550·08	+ 21·36
„ Св. Роману	7 072·16	7 123·32	— 51·16
Свега	**10 643·60**	**10 673·40**	**— 29·80**

Односна размера између укупнога прихода и расхода била је код манастира

Св. Стевана	као	100 : 99·40
Св. Романа	„	100 : 100·73
У опште	„	**100 : 100·28**

Готовине било је на крају године

	1874.	1864.
у манастиру:	динара	
Св. Стевана	3 291·29	615·26
Св. Романа	173·52	1 371·87
Свега	**3 464·81**	**1 987·13**

У 1874. години било је 1 477·68 динара више готовине но у години 1864. У периоду од 1864. до 1874. године готовина се увећавала са 7·44 процената годишње.

Вредност живога мала износила је за оба манастира 11 778 динара у 1874. години. Од појединих родова стоке било је:

Коња	6
Волова	18
Краве	22
Телади	19
Оваца	80
Свиња	146

Кошница било је у манастиру Св. Стевана 35 а у манастиру Св. Романа 6.

2. Крајински округ.

Манастир Буков.

Овај манастир налази се у срезу крајинском, на $^3/_4$ сâта јужно од Неготина; окружен је красном шумом.

У нурији има четири села, и то: Видровац, Јасеницу, Карбулово и Чубру. Прва три у срезу су брзопаланачком, а последње у крајинском срезу. У та четири села било је 1874. године 4 038 становника.

Иста ова села била су у манастирској нурији и 1837. године, а тада је у њима било 2 238 становника.

Од непокретног имања имао је манастир:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	57	16·5	— 40·5
Ливада	коса	60	70	+ 10
Воћњака	дана	5	43·5	+ 38·5
Пашњака	„	—	0·5	+ 0·5
Винограда . . .	мотика	41	191	+ 150
Забрана	дана	1 008	1 008	—
Воденицу		1	—	— 1

Покрај тога један рит у вредности од 8000 динара.

Сва ова непокретност вредила је по процени од

1874. године . . . . . 286 596·00 динара

1882. „ . . . . 543 792·00 „

Од 1874. до 1882. године увећала се вредност непокретности за 257 196 динара.

Вредност живога мала износила је 1874. године 3 325 динара.

По својим приходима овај манастир у реду је међу првим манастирима.

У 1874. години било је прихода

парохијског . . . . . 2 618·60 динара

од добара . . . . . . 8 247·08 „

Свега . . . . . . 10 865·68 „

Напротив издато је у истој години на све потребе манастира 6 121·25 динара; и по томе претекло је од прихода 4 744·43 динара.

Од 1874. до 1880. године било је, и то:

	прихода	расхода	прихода
у години	д и	н а	р а
1874.	10 865·68	6 121·25	+ 4 744·43
1875.	9 712·17	5 212·77	+ 4 499·40
1876.	6 258·43	3 758·49	+ 2 499·94
1877.	8 210·51	3 548·48	+ 4 662·03

1878.	9 063·80	4 635·08	+ 4 428·72
1879.	8 896·68	5 376·32	+ 3 520·36
1880.	12 510·40	7 474·63	+ 5 035·77
Свега . .	**65 517·67**	**36 127·02**	**+ 29 390·65**
Годишње . .	9 359·67	5 161·00	+ 4 198·67

Из овог прегледа види се, да је кроз свих седам година приход био већи од расхода, што код других манастира до сад нисмо налазили.

Интересна је и та околност, да је размера између прихода и расхода готово подједнака у 1874. и 1880. години; јер од сто динара прихода издато је у години

1874.	56·33	динара
1880.	59·75	„

Готовине имао је манастир на крају 1874. године:

у каси манастирској . .	2 645·40	динара
код Управе фондова . .	59 569·02	„
Свега	**62 214·42**	„

У 1864. години износила је готовина 22 657·65 динара. У току од десет година увећала се готовина свега за 39 556·77 динара или 17·46 процената годишње.

У манастирском братству био је:

	1874. г.	1882. г.
Архимандрит	1	—
Протосинђел	—	1
Намесника	—	2
Јеромонаха	2	2

Манастир Вратна.

У срезу је брзопаланачком; 6 сати западно од Неготина, у планини а на реци Вратни.

У нурији има само село Вратну са 450 становника. И у 1837. години било је у манастирској нурији само село Вратна са 443 становника.

Од непокретног имања имао је манастир

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	24	22	— 2
Ливада	коса	20	20	—
Воћњака и башта . .	дана	2·3	3	+ 0·7
Винограда	мотика	10	10	—
Забрана	дана	700	700	—
Воденицу		1	2	+ 1
Ваљавицу		1	—	— 1

Вредност непокретног имања износила је у години

1874. . . . . . . 20 880·00 динара
1882. . . . . . . 20 600·00 „

Из овог поређења види се, да је у току од осам година вредност непокретног имања опала само за 280 динара.

У истој 1874. години износила је вредност стоке, коју је имао манастир за своју потребу, 1 986 динара.

Приход овог манастира незнатан је. У 1874. години ушло је у манастирску касу прихода

од парохије . . . . . 390·35 динара
од добара . . . . 1 158·93 „
Свега . . . . . **1 549·28** „

Приход од добара био је скоро три пута већи од парохијског прихода.

Издаци манастира такође нису велики. У 1874. години издато је свега 1 280·78 динара, и по томе претекло је од прихода 168·50 динара.

Од 1874. до 1880. године примање и издавање манастира текло је овако:

	прихода	расхода	прихода
године	д и	н а	р а
1874.	1 549·28	1 280·78	+ 268·50
1875.	1 574·35	1 293·04	+ 281·31
1876.	965·09	800·30	+ 164·79

1877.	1 706·27	1 370·56	+	335·71
1878.	1 797·12	1 510·75	+	286·37
1879.	1 651·38	1 423·76	+	227·57
1880.	2 129·92	2 194·90	—	64·98
Свега	**11 373·86**	**9 874·09**	**+**	**1 499·27**
Годишње	1 624·77	1 410·59	+	214·18

У 1874. години имао је манастир свега 4 864·00 динара готовине, и то:

у каси својој	86·62	динара
код Управе фондова . . .	4 757·38	„
„ приватних дужника .	20·00	„

Кад ову готовину поредимо с оном, коју је имао манастир 1864. године, и која је износила 4 194·86 динара, онда налазимо, да је иста за десет година увећана са 669·14 динара или годишње са 1·60 процената.

У манастиру Вратни становао је 1874. године само игуман, а 1882. године опет само један настојатељ.

Манастир Манастирица.

Налази се у срезу кључком; у осоју мирочких планина, на веома пријатном месту, око 3 сата јужно од варошице Кладова.

Решењем Архијерејског Сабора овај је манастир 1883. године претворен у мирску цркву.

У нурију иду му ова четири села: Манастирица, Петрово Село, Подвршка и Речица, у којима је 1874. године нађено свега 1 532 становника.

У 1837. години Манастирица није имала своје нурије.

Од непокретног имања било је

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	4	4	—
Ливада	коса	16	16	—

Воћњака	дана	2	3	+ 1
Забрана	„	800	400	— 400
Винограда	мотика	—	5	+ 5

Вредност ове непокретности износила је по процени у

1874. години · · · · 40 872·00 динара
1882. „ · · · · · 17 360·00 „

Из овог поређења види се, да је вредност непокретности у 1882. години била мања за 23 512·00 динара.

У живом малу имао је манастир само 714·00 динара 1874. године.

Прихода било је у истој години:

од парохије · · · · · 597·40 динара
„ добара · · · · · · 651·73 „
Свега · · · · · **1 249·13** „

Кад с овим приходом поредимо издатак, који је у 1874. години износио 1 119·75 динара, онда излази да је приход био већи за 129·38 динара.

Примање и издавање овог манастира било је овако у периоду од 1874. до 1879. године:

године	приход	расход	приход
	д и	н а	р а
1874.	1 249·13	1 119·75	+ 129·38
1875.	1 697·56	1 440·15	+ 257·41
1876.	1 011·92	627·00	+ 384·92
1877.	588·24	756·18	— 167·94
1878.	1 088·84	1 136·40	— 47·56
1879.	1 476·46	1 275·16	+ 201·30
Свега · · ·	**7 112·15**	**6 354·64**	**+ 757·51**
Годишње · ·	1 185·36	1 059·11	+ 126·25

На крају 1874. године имао је манастир готовине:

у својој каси · · · · · 78·26 динара
код Управе фондова · · 1 899·56 „
Свега · · · · · · · · **1 977·82** „

Напротив у 1864. години износила је манастирска готовина 1 884·35 динара. У току ових десет година увећала се готовина свега само са 93·47 динара или са 0·50 процената годишње.

У Манастирици становао је 1874. па и 1882. године само један намесник, а другога братства није било.

Из свега до сад изложенога види се, да су ова три манастира имала у својим нуријама свега 9 села са 6 020 становника по попису од 1874. године. Посебице пак било је у нурији

	села		становника	
манастира:	1874. г.	1837. г.	1874. г.	1837. г.
Букова	4	4	4 038	2 238
Вратне	1	1	450	443
Манастирице . . .	4	—	1 532	—

Од непокретног имања имала су сва три манастира:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	85	40·5	— 44·5
Ливада	коса	96	106	+ 10
Воћњака	дана	9·3	50·5	+ 41·2
Винограда . . .	мотика	51	206	+ 155
Пашњака	дана	—	0·5	+ 0·5
Забрана	„	2 508	2 108	— 400
Воденицу		1	2	+ 1
Ваљавицу		1	—	— 1

Вредност непокретног имања

	износила је динара	
манастира:	1874. г.	1882. г.
Букова	286 596·00	543 792·00
Вратне	20 880·00	20 600·00
Манастирице	40 872·00	17 360·00
Свега	**348 348·00**	**581 752·00**

У периоду од 1874. до 1882. године, вредност имања манастирског у крајинском округу, увећала се са 232 404·00 динара или 67 процената.

Године 1874. било је прихода

у манастиру:	од парохије	од добара	свега
	д и	н а	р а
Букову	2 618·60	8 247·08	10 865·68
Вратни	390·35	1 158·93	1 549·28
Манастирици . .	597·40	651·73	1 249·13
Свега . . .	**3 606·35**	**10 057·74**	**13 664·09**
У 1880. години .	?	?	16 116·78

Приход у 1880. години био је за 2 452·69 динара већи од прихода у години 1874. У овом периоду приход је у средњу руку растао са 3 процената годишње.

Кад приход парохијски поредимо с приходом од добара, онда излази, да је на сто динара парохијског прихода долазило прихода од добара

у манастиру:	динара
Букову	314·94
Вратни	296·90
Манастирици	109·10
У опште	**278·90**

Интересно је поређење парохијског прихода с бројем становника манастирских нурија. Тако долазило је од парохијског прихода на сто становника у нурији манастира:

Вратне	86·74	динара
Букова	64·25	„
Манастирице	38·99	„
У опште	**59·90**	„

На све потребе

манастира:	издато је динара 1874. г.	1880. г.
Букова	6 121·25	7 474·63
Вратне	1 280·76	2 194·00
Манастирице	1 119·75	1 275·16
Свега	**8 521·76**	**10 944·69**

Из овог прегледа види се, да су и издаци у 1880. години били већи, као год што су то били и приходи. У 1880. години издато је 2 422·93 динара више но у години 1874. Према томе у овом периоду расли су издаци са 4·74 процената годишње.

Кад приход поредимо са издавањем, онда налазимо, да је од сто примљених динара издато у години:

1874.	62·37	динара
1880.	67·91	"

Од 1874. до 1880. године било је

у манастиру:	свега прихода у динарима	расхода	прихода
Букову	65 517·67	36 127·02	+ 29·390·65
Вратни	11 373·36	9 874·09	+ 1 499·27
Манастирици . .	7 112·15	6 354·64	+ 757·51
Свега . . .	**84 003·18**	**52 355·75**	**+ 31 647·43**
	годишње		
у Букову	9 359·67	5 161·00	+ 4 198·67
" Вратни	1 624·77	1 410·59	+ 214·18
" Манастирици . .	1 185·36	1 059·11	+ 126·25
Свега . . .	**12 169·80**	**7 630·70**	**+ 4 539·10**

Односна размера између укупног прихода и расхода била је код манастира:

Букова	као	$100:55^{\cdot 14}$
Вратне	„	$100:86^{\cdot 82}$
Манастирице	„	$100:89^{\cdot 35}$
У опште	„	$\mathbf{100:62^{\cdot 33}}$

Готовине било је на крају године

у манастиру:	1874.	1864.
	динара	
Букову	$62\,214^{\cdot 42}$	$22\,657^{\cdot 65}$
Вратни	$4\,864^{\cdot 00}$	$4\,194^{\cdot 86}$
Манастирици . . .	$1\,977^{\cdot 82}$	$1\,884^{\cdot 35}$
Свега	$\mathbf{69\,056^{\cdot 24}}$	$\mathbf{28\,736^{\cdot 86}}$

Од 1864. до 1874. године увећала се готовина манастира округа крајинског свега са $40\,319^{\cdot 38}$ динара; годишње дакле са $4\,031^{\cdot 94}$ динара или $14^{\cdot 03}$ процената.

Вредност стоке, коју су ови манастири имали за своју потребу, износила је на крају 1874. године $6\,025^{\cdot 00}$ динара. Од појединих родова стоке било је:

Коња	7
Волова	16
Крава	17
Телади	7
Коза	4
Свиња	31

Кошница било је у сва три манастира 17, а то је најбољи доказ, да је пчеларство и овамо врло занемарено.

3. Књажевачки округ.

Манастир Св. Тројица.

Налази се у срезу заглавском, више села Доње Каменице а на десној страни Трговишког Тимока. Од Књажевца има 2 сâта до Св. Тројице.

У нурији манастирској има пет села, и то: Каменица горња и доња, Папратна, Причевац и Штрпци. У ових пет села било је 1874. године 3 484 становника.

Године 1837. биле су у манастирској нурији само обе Каменице са 728 становника.

Од непокретног имања имао је манастир:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.	
Њива	дана	$110^{\cdot 5}$	24	—	$86^{\cdot 5}$
Ливада	коса	30	31	+	1
Воћњака	дана	$1^{\cdot 6}$	$13^{\cdot 5}$	+	$11^{\cdot 9}$
Винограда	мотика	75	50	—	25
Забрана	дана	300	125	—	175
Воденицу		1	1		—

Од 1874. до 1882. године много је отуђено од непокретног имања овога манастира.

Вредност све непокретности износила је по процени од године

1874. . . . . $30\,255^{\cdot 00}$ динара
1882. . . . . $9\,120^{\cdot 00}$ „ ; мање дакле у 1882. години . . . $21\,135^{\cdot 00}$ „

И у живом малу манастир није био богат, јер вредност овога износила је у 1874. години само 1 393 динара.

У 1874. години било је прихода

од парохије . . . . . . $1\,586^{\cdot 42}$ динара
„ добара . . . . $2\,095^{\cdot 62}$ „
Свега . . . . **$3\,682^{\cdot 04}$** „

Од парохијског прихода долазило је на сто становника по $45^{\cdot 54}$ динара.

Издаци манастирски износили су у истој години $3\,010^{\cdot 34}$ динара; и по томе претекло је од прихода $671^{\cdot 70}$ динара.

Од 1874. до 1880. године било је, и то:

године	прихода	расхода		прихода
	д и	н а	р	а
1874.	3 682·04	3 010·34	+	671·70
1875.	2 996·95	2 675·55	+	321·40
1876.	1 789·48	1 679·39	+	110·09
1877.	1 862·24	1 799·27	+	62·97
1878.	1 764·14	1 769·15	—	5·01
1879.	3 149·99	2 546·97	+	603·02
1880.	2 598·95	2 193·39	+	405·56
Свега	**17 843·79**	**15 674·06**	+	**2 169·73**
Годишње	2 549·11	2 239·15	+	309·96

Размера између прихода и расхода била је готово подједнака како у 1874. тако и у 1880. години; јер од сто примљених динара издато је у години

1874. . . . . 81·73 динара
1880. . . . . 84·40 „

У 1874. години имао је манастир знатну готовину, од које је било:

у каси манастирској . . .	193·02	динара
код Управе фондова . . .	1 510·54	„
„ приватних дужника .	299·80	„
Свега	**2 103·36**	„

Напротив у години 1864. имао је манастир само 782·58 динара готовине. Према томе увећала се готовина у наведеном периоду свега са 1 320·78 динара или са 16·88 процената годишње.

У братству манастирском био је

	1874. г.	1882. г.
Игуман	1	1
Намесник	1	—

Манастир Суводол.

Овај је манастир у срезу тимочком. Налази се 3 сата североисточно од вароши Књажевца, у врло лепом месту.

У нурији има села: Мали Извор, Нови Хан, Ново Корито, Ошљане и Селачку. У свих пет села било је 1874. године 5 444 становника.

У 1837. години имао је манастир у својој нурији иста села осим Новога Корита, и у њима било је тада 1 733 становника.

Од 1837. до 1874. године брај становника увећао се у ова четири села са 2 735 душа, или годишње са 4·²⁷ процената.

У непокретном имању имао је манастир:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	150	52	— 98
Ливада	коса	116	116	—
Воћњака и башта	дана	1	32	+ 31
Винограда	мотика	100	44	— 56
Забрана	дана	100	1 000	+ 900
Воденице		3	3	—

Ова непокретност вредила је по процени од

1874. године	36 810·⁰⁰	динара
1882. „	35 750·⁰⁰	„

Према овако добром имовном стању, и по великој нурији, био је и приход манастира доста знатан.

У 1874. години добивено је прихода:

од парохије	2 650·⁰⁰	динара
од добара	6 051·⁵⁰	„
Свега	**8 702·⁴⁰**	„

При поређењу парохијског прихода са становништвом манастирске нурије, налазимо, да је од тога прихода долазило по 48·⁷⁰ динара на сто становника.

У истој 1874. години издато је на све потребе манасира 4 578·18 динара, и по томе износио је вишак прихода 4 124·22 динара.

Вредност живога мала манастирског износила је 4035·00 динара у 1874. години. Кошница имао је манастир 50, што је одиста необично велики број.

У периоду од 1874. до 1880. године текли су приходи и расходи манастира овако:

године	приход	расход	приход
	д и	н а	р а
1874.	8 702·10	4 578·18	+ 4 124·22
1875.	7 112·61	5 260·15	+ 1 852·46
1876.	3 128·98	3 283·39	— 154·41
1877.	1 304·33	2 660·51	— 1 356·18
1878.	1 315·50	3 558·82	— 2 243·32
1879.	2 568·89	2 876·99	— 308·10
1880.	7 778·90	7 127·90	+ 651·00
Свега	**31 911·61**	**29 345·94**	**+ 2 565·67**
Годишње	4 558·80	4 192·28	+ 366·52

Од 1874. до 1880. године приходи манастирски знатно су се смањили, докле напротив издаци се готово удвојише. На сто динара прихода долазило је издатака:

у години 1874. . . . . . 52·61 динара
1880. . . . . . 91·63 „

Готовине имао је манастир на крају 1874. године:

у каси својој . . . . 3 318·78 динара
код Управе фондова . . . . 2 002·31 „
„ приватних дужника . . . 4 170·25 „
Свега . . . . **9 491·34** „

Напротив у 1864. години износила је та готовина 5 887·86 динара. Вишак готовине износио је дакле 3 602·98 динара у 1874. години. Годишње увећавање готовине у периоду од 1864. до 1874. год. износило је 6·12 процената.

У братству манастирском био је

	1874. г.	1882. г.
Архимандрит	—	1
Игуман	1	—
Настојатељ	—	1
Јеромонаха	2	1

Из свега до сад изложеног види се, да је било у нурији

	1874. г.	1837. г	1874. г.	1837. г.
манастира:	села		становника	
Св. Тројице	5	2	3 484	728
Суводола	5	4	5 444	1 733
Свега	**10**	**6**	**8 928**	**2 461**

На једно село долазило је у средњу руку

1837. године	410	становника
1874. „	893	„

Од непокретног имања имала су оба манастира

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	250	76	— 174
Ливада	коса	146	147	+ 1
Воћњака	дана	2·6	45·5	+ 42·9
Винограда . . .	мотика	175	94	— 81
Забрана	дана	400	1 125	+ 725
Воденице		4	4	—

Вредност непокретног имања

	износила је динара	
манастира:	1874. г.	1882. г.
Св. Тројице	30 255·00	9 120·00
Суводола	36 810·00	35 750·00
Свега	**67 065·00**	**44 870·00**

У 1882. години вредност непокретности била је за 22 195·00 динара мања. Овај мањак износи 49 процената.

Године 1874. било је прихода

у манастиру:	од парохије	од добара	свега
	д и	н а	р а
Св. Тројице	1 586·42	2 095·62	3 682·04
Суводолу	2 650·90	6 051·50	8 702·40
Свега	**4 237·32**	**8 147·12**	**12 384·44**
У 1880. години .	?	?	10 377·85

У години 1880. било је 2 306·59 динара мање прихода. Кад овај мањак поделимо на поједине године овог периода, онда излази, да је приход опадао годишње са 2·70 процената.

Размера између прихода парохијског и прихода од добара, била је код манастира:

Суводола	као	100 : 228·28
Св. Тројице	„	100 : 132·10
У опште	„	**100 : 192·27**

Кад парохијски приход поредимо са становништвом манастирских нурија, онда видимо, да је од истог прихода долазило на сто становника

у нурији манастира:	динара
Суводола	48·70
Св. Тројице	45·54
У опште	**47·46**

На све потребе

манастира:	издато је динара 1874. г.	1880. г.
Св. Тројице	3 010·34	2 193·39
Суводола	4 578·18	7 127·90
Свега	**7 588·52**	**9 321·29**

У 1880. години издато је дакле 1 732·77 динара више но у години 1874. Овај вишак издатка износио је, подељен на поједине године овог периода, по 3·80 процената годишње.

Напротив у 1864. години износила је манастирска готовина 1 884·85 динара. У току ових десет година увећала се готовина свега само са 93·47 динара или са 0·50 процената годишње.

У Манастирици становао је 1874. па и 1882. године само један намесник, а другога братства није било.

Из свега до сад изложенога види се, да су ова три манастира имала у својим нуријама свега 9 села са 6 020 становника по попису од 1874. године. Посебице пак било је у нурији

манастира:	села 1874. г.	села 1837. г.	становника 1874. г.	становника 1837. г.
Букова	4	4	4 038	2 238
Вратне	1	1	450	443
Манастирице . . .	4	—	1 532	—

Од непокретног имања имала су сва три манастира:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	85	40·5	— 44·5
Ливада	коса	96	106	+ 10
Воћњака	дана	9·3	50·5	+ 41·2
Винограда . . .	мотика	51	206	+ 155
Пашњака	дана	—	0·5	+ 0·5
Забрана	„	2 508	2 108	— 400
Воденицу		1	2	+ 1
Ваљавицу		1	—	— 1

Вредност непокретног имања

манастира:	износила је динара 1874. г.	износила је динара 1882. г.
Букова	286 596·00	543 792·00
Вратне	20 880·00	20 600·00
Манастирице	40 872·00	17 360·00
Свега	**348 348·00**	**581 752·00**

У периоду од 1874. до 1882. године, вредност имања манастирског у крајинском округу, увећала се са 232 404·⁰⁰ динара или 67 процената.

Године 1874. било је прихода

у манастиру:	од парохије	од добара	свега
	д и	н а	р а
Букову	2 618·⁶⁰	8 247·⁰⁸	10 865·⁶⁸
Вратни	390·³⁵	1 158·⁹³	1 549·²⁸
Манастирици . .	597·⁴⁰	651·⁷³	1 249·¹³
Свега . . .	**3 606·³⁵**	**10 057·⁷⁴**	**13 664·⁰⁹**
У 1880. години .	?	?	16 116·⁷⁸

Приход у 1880. години био је за 2 452·⁶⁹ динара већи од прихода у години 1874. У овом периоду приход је у средњу руку растао са 3 процената годишње.

Кад приход парохијски поредимо с приходом од добара, онда излази, да је на сто динара парохијског прихода долазило прихода од добара

у манастиру:	динара
Букову	314·⁹⁴
Вратни	296·⁹⁰
Манастирици	109·¹⁰
У опште	**278·⁹⁰**

Интересно је поређење парохијског прихода с бројем становника манастирских нурија. Тако долазило је од парохијског прихода на сто становника у нурији манастира:

Вратне	86·⁷⁴	динара
Букова	64·²⁵	„
Манастирице	38·⁹⁹	„
У опште	**59·⁹⁰**	„

На све потребе

манастира:	издато је динара 1874. г.	издато је динара 1880. г.
Букова	6 121·25	7 474·63
Вратне	1 280·78	2 194·90
Манастирице	1 119·75	1 275·16
Свега	**8 521·78**	**10 944·69**

Из овог прегледа види се, да су и издаци у 1880. години били већи, као год што су то били и приходи. У 1880. години издато је 2 422·91 динара више но у години 1874. Према томе у овом периоду расли су издаци са 4·74 процената годишње.

Кад приход поредимо са издавањем, онда налазимо, да је од сто примљених динара издато у години:

1874.	62·37	динара
1880.	67·91	„

Од 1874. до 1880. године било је

у манастиру:	свега прихода у динарима	свега расхода у динарима	свега прихода у динарима
Букову	65 517·67	36 127·02	+ 29·390·65
Вратни	11 373·36	9 874·09	+ 1 499·27
Манастирици . .	7 112·15	6 354·64	+ 757·51
Свега . . .	**84 003·18**	**52 355·75**	**+ 31 647·43**
	годишње		
у Букову	9 359·67	5 161·00	+ 4 198·67
„ Вратни	1 624·77	1 410·59	+ 214·18
„ Манастирици . .	1 185·36	1 059·11	+ 126·25
Свега . . .	**12 169·80**	**7 630·70**	**+ 4 539·10**

Односна размера између укупног прихода и расхода била је код манастира:

Букова	као	100 : 55·14
Вратне	„	100 : 86·82
Манастирице . . .	„	100 : 89·35
У опште . . .	„	**100 : 62·33**

Готовине било је на крају године

у манастиру:	1874. динара	1864. динара
Букову	62 214·42	22 657·65
Вратни	4 864·00	4 194·86
Манастирици . . .	1 977·82	1 884·35
Свега	**69 056·24**	**28 736·86**

Од 1864. до 1874. године увећала се готовина манастира округа крајинског свега са 40 319·38 динара; годишње дакле са 4 031·94 динара или 14·03 процената.

Вредност стоке, коју су ови манастири имали за своју потребу, износила је на крају 1874. године 6 025·00 динара. Од појединих родова стоке било је:

Коња	7
Волова	16
Крава	17
Телади	7
Коза	4
Свиња	31

Кошница било је у сва три манастира 17, а то је најбољи доказ, да је пчеларство и овамо врло занемарено.

3. Књажевачки округ.

Манастир Св. Тројица.

Налази се у срезу заглавском, више села Доње Каменице а на десној страни Трговишког Тимока. Од Књажевца има 2 сата до Св. Тројице.

У нурији манастирској има пет села, и то: Каменица горња и доња, Папратна, Причевац и Штрпци. У ових пет села било је 1874. године 3 484 становника.

Године 1837. биле су у манастирској нурији само обе Каменице са 728 становника.

Од непокретног имања имао је манастир:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	110·5	24	— 86·5
Ливада	коса	30	31	+ 1
Воћњака	дана	1·6	13·5	+ 11·9
Винограда	мотика	75	50	— 25
Забрана	дана	300	125	— 175
Воденицу		1	1	—

Од 1874. до 1882. године много је отуђено од непокретног имања овога манастира.

Вредност све непокретности износила је по процени од године

1874. . . . . 30 255·00 динара
1882. . . . . 9 120·00 „ ; мање дакле у 1882. години . . . 21 135·00 „

И у живом малу манастир није био богат, јер вредност овога износила је у 1874. години само 1 393 динара.

У 1874. години било је прихода

од парохије	1 586·42	динара
„ добара	2 095·62	„
Свега	**3 682·04**	„

Од парохијског прихода долазило је на сто становника по 45·34 динара.

Издаци манастирски износили су у истој години 3 010·34 динара; и по томе претекло је од прихода 671·70 динара.

Од 1874. до 1880. године било је, и то:

године	прихода	расхода		прихода
	д и	н а	р	а
1874.	3 682·04	3 010·34	+	671·70
1875.	2 996·95	2 675·55	+	321·40
1876.	1 789·48	1 679·39	+	110·09
1877.	1 862·24	1 799·27	+	62·97
1878.	1 764·14	1 769·15	—	5·01
1879.	3 149·99	2 546·97	+	603·02
1880.	2 598·95	2 193·39	+	405·56
Свега	**17 843·79**	**15 674·06**	**+**	**2 169·73**
Годишње	2 549·11	2 239·15	+	309·96

Размера између прихода и расхода била је готово подједнака како у 1874. тако и у 1880. години; јер од сто примљених динара издато је у години

1874.	81·73	динара
1880.	84·40	„

У 1874. години имао је манастир знатну готовину, од које је било:

у каси манастирској . . .	193·02	динара
код Управе фондова . . .	1 510·54	„
„ приватних дужника .	299·80	„
Свега	**2 103·36**	„

Напротив у години 1864. имао је манастир само 782·58 динара готовине. Према томе увећала се готовина у наведеном периоду свега са 1 320·78 динара или са 16·88 процената годишње.

У братству манастирском био је

	1874. г.	1882. г.
Игуман	1	1
Намесник	1	—

Манастир Суводол.

Овај је манастир у срезу тимочком. Налази се 3 са̂та североисточно од вароши Књажевца, у врло лепом месту.

У нурији има села: Мали Извор, Нови Хан, Ново Корито, Ошљане и Селачку. У свих пет села било је 1874. године 5 444 становника.

У 1837. години имао је манастир у својој нурији иста села осим Новога Корита, и у њима било је тада 1 733 становника.

Од 1837. до 1874. године брај становника увећао се у ова четири села са 2 735 душа, или годишње са $4^{\cdot 27}$ процената.

У непокретном имању имао је манастир:

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	150	52	— 98
Ливада	коса	116	116	—
Воћњака и башта	дана	1	32	+ 31
Винограда	мотика	100	44	— 56
Забрана	дана	100	1 000	+ 900
Воденице		3	3	—

Ова непокретност вредила је по процени од

1874. године	$36\ 810^{\cdot 00}$	динара
1882. „	$35\ 750^{\cdot 00}$	„

Према овако добром имовном стању, и по великој нурији, био је и приход манастира доста знатан.

У 1874. години добивено је прихода:

од парохије	$2\ 650^{\cdot 90}$	динара
од добара	$6\ 051^{\cdot 50}$	„
Свега	**$8\ 702^{\cdot 40}$**	„

При поређењу парохијског прихода са становништвом манастирске нурије, налазимо, да је од тога прихода долазило по $48^{\cdot 70}$ динара на сто становника.

У истој 1874. години издато је на све потребе манасира 4 578·18 динара, и по томе износио је вишак прихода 4 124·22 динара.

Вредност живога мала манастирског износила је 4035·00 динара у 1874. години. Кошница имао је манастир 50, што је одиста необично велики број.

У периоду од 1874. до 1880. године текли су приходи и расходи манастира овако:

	приход	расход	приход
године	д и	н а	р а
1874.	8 702·40	4 578·18	+ 4 124·22
1875.	7 112·61	5 260·15	+ 1 852·46
1876.	3 128·98	3 283·39	— 154·41
1877.	1 304·33	2 660·51	— 1 356·18
1878.	1 315·50	3 558·82	— 2 243·32
1879.	2 568·89	2 876·99	— 308·10
1880.	7 778·90	7 127·90	+ 651·00
Свега	**31 911·61**	**29 345·94**	**+ 2 565·67**
Годишње	4 558·80	4 192·28	+ 366·52

Од 1874. до 1880. године приходи манастирски знатно су се смањили, докле напротив издаци се готово удвојише. На сто динара прихода долазило је издатака:

у години 1874. . . . . . 52·61 динара
1880. . . . . . 91·63 „

Готовине имао је манастир на крају 1874. године:

у каси својој . . . . 3 318·78 динара
код Управе фондова . . . . 2 002·31 „
„ приватних дужника . . . 4 170·25 „
Свега . . . . **9 491·34** „

Напротив у 1864. години износила је та готовина 5 887·36 динара. Вишак готовине износио је дакле 3 602·98 динара у 1874. години. Годишње увећавање готовине у периоду од 1864. до 1874. год. износило је 6·12 процената.

У братству манастирском био је

	1874. г.	1882. г.
Архимандрит	—	1
Игуман	1	—
Настојатељ	—	1
Јеромонаха	2	1

Из свега до сад изложеног види се, да је било у нурији

	1874. г.	1837. г.	1874. г.	1837. г.
манастира:	села		становника	
Св. Тројице	5	2	3 484	728
Суводола	5	4	5 444	1 733
Свега	**10**	**6**	**8 928**	**2 461**

На једно село долазило је у средњу руку

1837. године . . . . 410 становника

1874. „ . . . . . . 893 „

Од непокретног имања имала су оба манастира

		1874. г.	1882. г.	1882. г.
Њива	дана	250	76	— 174
Ливада	коса	146	147	+ 1
Воћњака	дана	2·6	45·5	+ 42·9
Винограда . . .	мотика	175	94	— 81
Забрана	дана	400	1 125	+ 725
Воденице		4	4	—

Вредност непокретног имања

	износила је динара	
манастира:	1874. г.	1882. г.
Св. Тројице	30 255·00	9 120·00
Суводола	36 810·00	35 750·00
Свега	**67 065·00**	**44 870·00**

У 1882. години вредност непокретности била је за 22 195·00 динара мања. Овај мањак износи 49 процената.

Године 1874. било је прихода

у манастиру:	од парохије	од добара	свега
	д и	н а	р а
Св. Тројице	1 586·42	2 095·62	3 682·04
Суводолу	2 650·90	6 051·50	8 702·40
Свега	**4 237·32**	**8 147·12**	**12 384·44**
У 1880. године .	?	?	10 377·85

У години 1880. било је 2 306·59 динара мање прихода. Кад овај мањак поделимо на поједине године овог периода, онда излази, да је приход опадао годишње са 2·70 процената.

Размера између прихода парохијског и прихода од добара, била је код манастира:

Суводола	као	100 : 228·28
Св. Тројице	„	100 : 132·10
У опште	„	**100 : 192·27**

Кад парохијски приход поредимо са становништвом манастирских нурија, онда видимо, да је од истог прихода долазило на сто становника

у нурији манастира:	динара
Суводола	48·70
Св. Тројице	45·54
У опште	**47·46**

На све потребе

манастира:	издато је динара 1874. г.	1880. г.
Св. Тројице	3 010·34	2 193·39
Суводола	4 578·18	7 127·90
Свега	**7 588·52**	**9 321·29**

У 1880. години издато је дакле 1 732·77 динара више но у години 1874. Овај вишак издатка износио је, подељен на поједине године овог периода, по 3·80 процената годишње.

На сто динара прихода било је издатака у години

1874.	62·28	динара
1880.	89·82	„

Од 1874. до 1880. године било је

	С В Е Г А		
	прихода	расхода	прихода
у манастиру:	д и н а р а		
Св. Тројице	17 843·79	15 674·06	+ 2 169·73
Суводолу	31 911·61	29 345·94	+ 2 565·67
Свега	**49 755·40**	**45 020·00**	**+ 4 735·40**
	г о д и ш њ е		
у Св. Тројици	2 549·11	2 239·15	+ 309·96
„ Суводолу	4 558·80	4 192·28	+ 366·52
Свега	**7 107·91**	**6 431·43**	**+ 676·48**

Кад поредимо са издацима цео приход, који је добивен за ових седам година, онда налазимо, да је на сто динара прихода било издатака у манастиру:

Св. Тројице	87·84	динара
Суводолу	91·96	„
У опште	**90·48**	„

Готовине било је на крају године

	1874.	1864.
у манастиру:	д и н а р а	
Св. Тројице	2 103·36	782·58
Суводолу	9 491·34	5 887·36
Свега	**11 594·70**	**6 669·94**

Од 1864. до 1874. године увећавала се готовина манастира у књажевачком округу, са 7·38 процената годишње. Од овог процента имао је манастир Суводол ј а ч и, а манастир Св. Тројице с л а б и ј и проценат.

Вредност стоке, коју су манастири округа књажевачког имали за своју потребу, износила је на крају

1874. године 5 428·⁰⁰ динара. Посебице пак имали су манастири:

Коња	8
Ждребе	1
Волова	9
Крава	12
Телади	10
Оваца	7
Свиња	52

Кошница било је у истој години свега 51, и то 50 у Суводолу а само **једна** у манастиру Св. Тројице.

Из свега до сад наведеног види се, да је у неготинској епархији **седам** манастира.

Један манастир долази

у округу:	на км²	на становника
алексиначком	825	31 121
књажевачком	766	31 344
крајинском	1 086	25 313

Колико је било села и становника у манастирским нуријама, види се из овог прегледа.

Округ	У манастирским нуријама било је			
	Села		Становника	
	1837. г.	1874. г.	1837. г.	1874. г.
Алексиначки	9	16	1 114	4 612
Књажевачки	6	10	2 461	8 928
Крајински	5	9	2 681	6 020
Свега	**20**	**35**	**6 256**	**19 560**

Једно село имало је у средњу руку

1837. године	313 становника
1874. „	559 „

О непокретном имању свију манастира неготинске епархије у 1874. и 1882. години, имамо овај преглед по окрузима.

Округ	Њива	Ливада	Пашњака	Воћњака	Винограда	Забрана	Шуме	Број: механа	дућана	воденица	ваљавица	Зграда за: давање под закуп	потребу манастира
	дана	коса	дана	дана	мотика	дана	дана						
Алексиначки	98	65·3	14	7·5	115	257	—	1	1	4	1	—	8
Књажевачки	76	147	—	45·5	94	1 125	—	—	—	4	—	—	—
Крајински	40·5	106	0·5	50·5	206	2 108	—	—	—	2	—	—	9
Свега у 1882. години	**214·5**	**318·3**	**14·5**	**103·5**	**415**	**3490**	—	**1**	**1**	**10**	**1**	—	**17**
Алексиначки	170	107	—	4·8	116	1 115	—	1	1	4	—	—	—
Књажевачки	250	146	—	2·6	175	400	—	—	—	4	—	—	—
Крајински	85	96	—	9·3	51	2 508	—	—	—	1	1	—	—
Свега у 1874. години	**505**	**349**	—	**16·7**	**342**	**4 023**	—	**1**	**1**	**9**	**1**	—	—
У 1882. години више (+) мање (—)	—290·5	—30·7	+14·5	+86·8	+73	—533	—	—	—	+1	—	—	—

Из овог прегледа видимо, да је у 1882. години било по простору више воћњака, винограда и пашњака; напротив њива, ливада и забрана у тој је години било мање но у години 1874.

Вредност свега манастирског непокретног имања износила је

	1874. г.	1882. г.
у округу:	динара	
Алексиначком	164 877·00	64 661·00
Књажевачком	67 065·00	44 870·00
Крајинском	348 348·00	581 752·00
Свега	**580 290·00**	**691 283·00**

У периоду од 1874. до 1882. године вредност непокретнога имања увећала се свега са 110 993·00 динара, или са 2·30 процената годишње.

Кад вредност, која је показана у 1874. години, поредимо с оном из године 1882. онда налазимо, да је односна размера између године 1874. и 1882. била у округу:

Крајинском · · · · ·	као	100 : 167
Књажевачком · · · ·	„	100 : 67
Алексиначком · · · ·	„	100 : 39
У опште · · · ·	„	**100 : 119**

И по манастирским приходима налазимо велику разлику између појединих округа неготинске епархије.

Тако имали су 1874. године манастири

у округу:	прихода у динарима од парохије	од добара
Алексиначком · · · · · · · ·	6 064·65	7 756·76
Књажевачком · · · · · · · ·	4 237·32	8 147·12
Крајинском · · · · · · · · ·	3 606·35	10 057·74
Свега · · · · · · · · ·	**13 908·32**	**25 961·62**

У сва три округа парохијски приход манастира био је мањи од прихода од добара, и размера између оба наведена прихода била је врло неједнака.

На сто динара парохијског прихода било је прихода од добара, у округу:

Крајинском · · · · · ·	278·90	динара
Књажевачком · · · · ·	192·27	„
Алексиначком · · · · ·	127·90	„
У опште · · · · ·	**186·66**	„

Кад парохијски приход поредимо са становништвом манастирских нурија, онда излази, да је долазило на сто становника у округу:

Књажевачком	47·46	динара
Крајинском	59·90	„
Алексиначком	131·48	„
У опште	71·10	„

Прихода у опште имали су манастири

у округу:	1874. г.	1880. г.
	динара	
Алексиначком	13 821·41	10 415·10
Књажевачком	12 384·44	10 377·85
Крајинском	13 664·09	16 116·78
Свега	**39 869·94**	**36 909·73**

Из овог поређења види се, да су приходи манастирски у 1880. години били за 1 960·21 динара мањи од прихода у години 1874. На сто динара прихода у 1874. години било је у 1880. години 92·58 динара.

Ова односна размера била је за округ:

Крајински	као	100: 118
Књажевачки . . .	„	100: 84
Алексиначки . . .	„	100: 75

Издаци манастира

у округу:	износили су динара 1874. г.	1880. г.
Алексиначком	13 754·95	10 525·87
Књажевачком	7 588·52	9 321·29
Крајинском	8 521·78	10 944·69
Свега	**29 865·25**	**30 791·85**

Издаци били су дакле већи у 1880. години, и то за 926·60 динара. Веће издатке у тој години имали су манастири у књажевачком и крајинском округу.

На сто издатих у 1874. години динара, долазило је у 1880. години код манастира

у округу:	динара
Алексиначком	76·52
Књажевачком	122·83
Крајинском	128·43
У опште	**103·11**

Кад приход поредимо са издацима, онда налазимо, да је од сто примљених динара издато

	1874. г.	1880. г.
у округу:	д и н	а р а
Алексиначком	99·52	101·06
Књажевачком	62·28	89·82
Крајинском	62·37	67·91
У опште	**74·93**	**83·43**

Издаци су били у 1880. години релативно већи од издатака у години 1874.

У целом периоду од 1874. до 1880. године имали су сви манастири

	свега		
	прихода	расхода	прихода
у округу:	д и	н а	р а
Алексиначком . .	74 505·18	74 713·78	— 208·60
Књажевачком . .	49 755·40	45 020·00	+ 4 735·40
Крајинском . . .	84 003·18	52 355·75	+ 31 647·43
Свега	**208 263·76**	**172 089·53**	**+ 36 174·23**
у округу:	г о д	и ш	њ е
Алексиначком . .	10 643·60	10 673·40	— 29·80
Књажевачком . .	7 107·91	6 431·43	+ 676·48
Крајинском . . .	12 169·80	7 630·70	+ 4 539·10
Свега . . .	**29 921·31**	**24 735·53**	**+ 5 185·78**

Кад овај средњи годишњи приход, односно расход, поделимо с бројем манастира епархије неготинске, ми на-

лазимо, да је један манастир имао у периоду од 1874. до 1880. године, годишње:

прихода	4 274·47	динара
расхода	3 533·65	"
више прихода . . .	740·82	"

Већи приход од овог средњег прихода, односно расхода, имала су три манастира, и то: Св. Роман, Буков и Суводол. У остала четири манастира приход и расход био је мањи од показане овде средине.

Односна размера између прихода и расхода била је, у периоду од 1874. до 1880. године, код манастира у округу:

Крајинском	као	100: 62·33
Књажевачком	"	100: 90·50
Алексиначком	"	100: 100·28
У опште	"	**100: 82·58**

Готовине имали су манастири

у округу:	1874. г.	1864. г.
	д и н а р а	
Алексиначком	3 464·81	1 987·13
Књажевачком	11 594·70	6 669·94
Крајинском	69 056·24	28 736·86
Свега	**84 115·75**	**37 393·93**

Од 1864. до 1874. године увећала се готовина манастира

у округу:	свега динара	годишње у проценту
Алексиначком	1 477·68	7·44
Књажевачком	4 924·76	7·38
Крајинском	40 319·38	14·03
Свега	**46 721·82**	**12·49**

О броју стоке, коју су манастири имали 1874. године за своју потребу, имамо овај преглед.

Округ	Број							
	коња	ждребади	волова	крава	телади	оваца	коза	свиња
Алексиначки	6	—	18	22	19	80	—	146
Књажевачки	3	1	9	12	10	7	—	52
Крајински	7	—	16	17	7	—	4	31
Свега	**16**	**1**	**43**	**51**	**36**	**87**	**4**	**229**

Вредност ове стоке износила је у округу:

Алексиначком . . . 11 778·00 динара
Књажевачком . . . 5 428·00 „
Крајинском . . . . 6 025·00 „
Свега . . . . 23 231·00 „

Долазило је дакле у средњу руку од ове вредности на један манастир

у округу: динара
Алексиначком . . . . . . 5 889·00
Књажевачком . . . . . . 2 714·00
Крајинском . . . . 2 008·30
У опште . . . . 3 318·70

Сви манастири у неготинској епархији имали су 1874. године свега 109 кошница пчела. По највише кошница имали су манастири: Суводол (50) и Липовац (35).

V. Нишка епархија.

Ова епархија састављена је из четири округа, и то: нишког, пиротског, топличког и врањског. Док нису ови крајеви ослобођени од Турака, били су у нишкој епархији само окрузи: нишки и топлички. Пирот је био столица епархији нишавској, а Врања столица епархији врањској. И после ослобођења врањска епархија имала је одво-

јену администрацију, а нишавском управљао је епископ нишки. Доцније састављене су све три епархије у једну.

У окрузима: врањском, нишком и пиротском има свега једанаест манастира, а у топличком округу није ни један манастир

1. Врањски округ.

Манастир Лепчински.

Налази се у срезу пчињском. Слави Св. Пантелију. Нема парохије. Управу има мирски свештеник.

Од непокретног имања имао је манастир 1882. године:

Њива	120	дана орања,
Ливада	40	коса,
Винограда	4	мотике,
Шуме	50	дана орања,

Ово имање процењено је на 1 940·00 динара.

Прихода било је

у години:	од парохије	од добара	у опште
	д и	н а р	а
1879.	302·10	268·00	570·10
1880.	354·70	72·30	427·00
1881.	977·90	604·22	1 582·12
1882.	1 520·45	459·05	1 979·50
Свега	**3 155·15**	**1 403·57**	**4 558·72**
Годишње . . .	788·79	350·89	1 139·68

Напротив издато је

у години:	свега	више него што је примљено
	д и н	а р а
1879.	846·00	275·90
1880.	458·45	31·45
1881.	906·90	— 675·22
1882.	843·50	— 1 136·00
Свега	**3 054·85**	**— 1 503·87**
Годишње . . .	763·71	— 375·97

Од сто динара прихода издато је у години:

1879.	148·40	динара
1880.	170·37	„
1881.	57·32	„
1882.	44·63	„
У опште	66·79	„

На крају 1882. године имао је манастир готовине 1 840·80 динара.

Од живога мала имао је манастир највише оваца (50), и вредност све манастирске стоке оцењена је на 788·00 динара.

Манастир Kaцапунски.

Налази се у срезу пољаничком. Слави Св. Илију. Нема своје парохије ни братства.

Од непокретног имања имао је манастир 1882. године:

Њива	20	дана орања,
Ливада	2	косе,
Винограда	8	мотика,
Шуме	80	дана.

Све ово процењено је на 967·00 динара.

Прихода имао је манастир

у години:	од поклона	од добара	у опште
	Д И Н А Р А		
1879.	20·00	74·00	94·00
1880.	22·10	37·00	59·10
1881.	36·00	72·80	108·80
1882.	88·30	117·00	205·30
Свега	**166·40**	**300·80**	**467·20**
Годишње	41·60	75·20	116·80

Издато је пак

у години:	свега	више него што је примљено
	динара	
1879.	70·80	23·20
1880.	83·60	— 24·30
1881.	81·20	27·60
1882.	178·25	27·05
Свега	**413·85**	**53·35**
Годишње . . .	103·46	13·34

Рaзмера између прихода и расхода била је у години:

1879.	као	100: 75·32
1880.	„	100: 141·46
1881.	„	100: 74·63
1882.	„	100: 86·82
У опште . . .	„	**100: 88·60**

Из овога види се, да је овај манастир врло слабог стања.

И вредност стоке била је по све незнатна, јер је износила само 117·00 динара.

Према до сад наведеном, види се, да је у врањском округу долазио један манастир на 958 км² и 32 905 становника.

Од непокретног имања имали су манастири у овом округу 1882. године:

Њива	140 дана орања,
Ливада	42 косе,
Винограда	12 мотика,
Шуме	130 дана.

Сва ова непокретност вредила је 2 907·00 динара.

У оба манастира било је прихода

у години:	од поклона	од добара	свега
	динара		
1879.	320·10	342·00	664·10
1880.	376·80	109·30	486·10

1881.	1 013·90	677·02	1 690·92
1882.	1 608·75	576·05	2 184·80
Свега	**3 321·55**	**1 704·37**	**5 025·92**
Годишње	830·39	426·00	1 256·48

На сто динара прихода од поклона долазило је по 51·30 динара прихода од добара.

Кад према приходу ставимо издатак, онда налазимо, да је

у години:	издато свега	више примљено
	динара	
1879.	916·80	— 252·70
1880.	542·05	— 55·95
1881.	988·10	702·82
1882.	1 021·75	1 163·05
Свега	**3 468·70**	**1 557·22**
Годишње	867·18	389·30

Кад поредимо приходе са издацима, онда видимо, да је од сто примљених динара издато

у години:	динара
1879.	138·05
1880.	111·51
1881.	58·44
1882.	46·77
У опште	**69·02**

Готовине било је на крају 1882. године само 1 840·80 динара.

У живом малу имала су оба манастира свега 905·00 дин.

Од појединих родова стоке било је:

Коњ	1
Вола	2
Оваца	55
Козе	3
Свиње	4

2. Нишки округ.

Манастир Габровачки.

Налази се у срезу нишком, на $1^1/_2$ сахата јужно од Ниша.

У нурији има шест села, и то: Бербатово, Брзоброд, Власе, Вукманово, Габровац и Сувидо, са 1 456 становника.

Од непокретног имања имао је манастир у 1882. години:

Њива	48	дана орања,
Ливада	12	коса,
Воћњака	2	дана орања,
Плаца манастирског . .	6	„ „
Винограда	18	мотика,
Забрана	36	дана орања,
Механу	1	
Дућан	1	

Све ово процењено је на 5 146·00 динара.

Од 1879. до 1882. године имао је манастир, и то:

	прихода	расхода	прихода
године	д и н	а р	а
1879.	3 074·56	2 653·70	+ 420·86
1880.	2 213·67	2 267·15	— 53·48
1881.[1]	?	?	?
1882.	2 328·31	2 305·00	+ 23·31
Свега . . .	**7 616·54**	**7 225·85**	**+ 390·69**
Годишње . . .	2 538·85	2 408·62	+ 130·23

[1] За ову годину нема рачуна, јер је манастирска зграда изгорела ноћу између 6. и 7. Декембра 1881. године, и тада су пропале и рачунске књиге за ту годину.

Кад поредимо приход са издацима, онда излази, да је од сто примљених динара издато

у години:

1879.	86·31	динара
1880.	102·46	„
1882.	98·14	„
У опште	**94·87**	„

На крају 1879. године манастир је имао 4 177·61 динара готовине, од које је суме било на дугу код приватних дужника 4 143·86 динара.

У живом малу имао је манастир 1882. године свега 1 446·00 динара.

У братству манастирском био је 1883. године један игуман и 2 јеромонаха.

Манастир Горњоматевачки.

Налази се у срезу нишком, под Белим Врхом, 2½ сахата од Ниша и северно од села Горњег Матевца. Нема своје нурије.

Од непокретног имања имао је манастир 1882. године:

Њива	40	дана орања,
Ливада	5	коса,
Воћњака	2	дана орања,
Винограда	4	мотике,
Забрана	40	дана орања.

Све то процењено је на 2 614·00 динара.

Од 1879. до 1882. године имао је манастир, и то:

	прихода	расхода	прихода
године	д и	н а	р а
1879.	2 129·48	1 349·66	+ 779·82
1880.	939·96	517·75	+ 422·21

1881.	1 510·27	952·80	+ 557·47
1882.	5 298·23	601·90	+ 4 696·33
Свега . . .	**9 877·94**	**3 422·11**	**+ 6 455·83**
Годишње . . .	2 469·48	855·52	+ 1 613·96

Из овога прегледа види се, да је у све четири године приход био много већи од издатака. Тако издато је од сто динара прихода у години:

1879.	63·38	динара
1880.	55·08	„
1881.	63·09	„
1882.	11·36	„
У опште	**34·65**	„

На крају 1879. године имао је манастир готовине:

у својој каси	1 012·94	динара
код приватних дужника . .	10 604·19	„
Свега	**11 617·13**	„

У 1882. години износила је готовина 20 079·74 динара, дакле 8 462·61 динара више.

Манастир нема братства.

Манастир Јашуњски.

Налази се у срезу заплањском, на реци Јашуњи.

У нурији има пет села са 924 становника. Села су поименце ова: Дрћевац, Злокућане, Јарсеново, Јашуње и Горња Купиновица.

Од непокретног имања имао је манастир 1882. године:

Њива	14	дана орања,
Ливада	20	коса,
Воћњака	3	дана орања,
Забрана	500	„ „
Воденице	2	

Сва непокретност вредила је 11 640·00 динара.

О приходима и издацима манастирским имамо овај преглед.

Манастир је имао

године:	прихода	расхода	прихода
	Д И	Н А	Р А
1879.	430·00	630·00	— 200·00
1880.	1 514·78	1 168·85	+ 345·93
1881.	1 372·85	1 595·30	— 222·45
1882.	1 147·25	1 279·68	— 132·43
Свега	**4 464·88**	**4 673·83**	**— 208·95**
Годишње	1 116·22	1 168·46	— 52·24

Издаци били су само у години 1880. мањи од прихода, у остале пак три године било је обратно. У опште долазило је по 104·67 динара издатака на 100 динара прихода.

Готовине манастир није имао.

У живом малу имао је манастир свега 2 036·00 дин.

Ову богомољу обслужује мирски свештеник, јер манастир нема братства.

Манастир Св. Никољски.

Налази се у срезу лесковачком, и слави Св. Николу.

У нурији има четири села, и то: Накривањ, Накривањски Чивлак, Рашин Лаз и Чукљеник, свега са 959 становника.

Од непокретног имања имао је манастир 1882. године:

Њива	18·5	дана орања,
Ливада	8	коса,
Забрана	292	дана орања,
Простора под гором и каменом	1 700	„ „
Воденицу	1	са 2 витла.

Сва та непокретност процењена је на 5 430·00 дин.

Приходи и издаци манастирски у периоду од 1879. до 1882. године стајали су овако:

године	приход	расход		приход
	д и	н а	р	а
1879.	704·04	529·88	+	174·16
1880.	1 859·88	2 658·54	—	798·66
1881.	1 819·20	2 937·17	—	1 107·97
1882.	1 505·16	2 176·60	—	671·44
Свега	**5 888·28**	**8 302·19**	—	**2 413·91**
Годишње	1 472·07	2 075·55	—	603·48

И овај манастир издао је само у 1879. години мање но што је примио, у остале три године издаци били су већи од прихода.

У опште узев долазило је у овом периоду на сто динара прихода по 141·00 динара издатака.

Готовине имао је манастир на крају године

1879.	4 862·43	динара
1882.	4 450·92	„ ; мање дакле
у 1882. години . .	411·51	„

Вредност стоке, коју је манастир имао за своју потребу, износила је 1 320·00 динара.

У братству манастирском била су 1882. године два јеромонаха.

Манастир Сићевски.

У срезу је нишком. Нема своје нурије ни братства.

Од непокретног имања имао је 1882. године:

Њива	9	дана орања,
Ливада	12	коса,
Воћњака	1	дан орања,
Винограда	3	мотике,
Забрана	25	дана орања.

Све то у вредности 1 734·00 динара.

У живом малу имао је манастир 569·^{00} динара.

Стање прихода и издатака било је овако:

	приход	расход	приход
године	д и н	а р	а
1879.	835·^{00}	279·^{05}	+ 555·^{05}
1880.	1 028·^{10}	358·^{10}	+ 670·^{00}
1881.	2 183·^{30}	3 281·^{80}	— 1 098·^{50}
1882.	1 009·^{84}	1 122·^{65}	— 112·^{81}
Свега	**5 056·^{24}**	**5 041·^{60}**	**+ 14·^{64}**
Годишње . . .	1 264·^{06}	1 260·^{40}	+ 3·^{66}

Средњи годишњи приход био је готово подједнак са годишњим издацима. Међу тим, као што се види из овог прегледа, у годинама 1881. и 1882. били су издаци знатно већи од прихода.

На сто динара прихода долазило је расхода 99·^{71} динара.

Готовине имао је манастир

1879.	године	6 053·^{72}	динара
1880.	„	6 723·^{72}	„
1881.	„	5 625·^{22}	„
1882.	„	5 512·^{41}	„

Од 1879. до 1882. године смањила се готовина за 541·^{31} динара или за 2·^{24} процената годишње.

Из до сад изложенога види се, да је у нишком округу долазио један манастир на 536 км^2 и 23 474 становника.

Од ових манастира три су имала своју нурију, а два нису.

У 1882. години имали су сви манастири од непокретнога имања:

Њива	129·^{5}	дана орања,
Ливада	57	коса,
Воћњака	8	дана орања,
Винограда	25	мотика,

Забрана	893	дана орања,
Простора под гором .	1 700	„ „
Воденице	4	
Механу	1	

Вредност непокретног имања

манастира:	износила је	
Габровачког	5 146·00	динара
Горњоматевачког . . .	2 614·00	„
Јашуњског	11 640·00	„
Св. Никољског	5 430·00	„
Сиђевског	1 734·00	„
Свега	**26 564·00**	„

У средњу руку долазило је на један манастир од вредности непокретнога имања по 5 312·80 динара.

У 1880. години било је

	прихода	расхода
у манастиру:	динара	
Габровачком	2 213·67	2 267·17
Горњоматевачком . . .	939·96	517·75
Јашуњском	1 514·78	1 168·85
Св. Никољском	1 859·88	2 658·54
Сиђевском	1 028·10	358·10
Свега	**7 556·39**	**6 970·39**

На сто динара прихода долазило је издатака у манастиру:

Сиђевском	34·83	динара
Горњоматевачком	55·08	„
Јашуњском	77·16	„
Габровачком	102·42	„
Св. Никољском	142·94	„
У опште	**92·24**	„

Од 1879. до 1882. године било је

	свега прихода	свега расхода	свега прихода
у манастиру:	д и н	а р	а
Габровачком . . .	7 616·54	7 225·85	+ 390·69
Горњоматевачком .	9 877·94	3 422·11	+ 6 455·83
Јашуњском . . .	4 464·88	4 673·83	— 208·95
Св. Никољском . .	5 888·28	8 302·19	— 2 413·91
Сиђевском	5 056·24	5 041·60	+ 14·64
Свега	**32 903·88**	**28 665·88**	**+ 4 238·20**
у манастиру:	г о д	и ш њ	е
Габровачком . . .	2 538·85	2 408·62	+ 130·23
Горњоматевачком .	2 469·48	855·52	+ 1 613·96
Јашуњском . . .	1 116·22	1 168·46	— 52·24
Св. Никољском . .	1 472·07	2 075·55	— 603·48
Сиђевском	1 264·06	1 260·40	+ 3·66
Свега	**8 860·68**	**7 768·55**	**+ 1 092·13**

Размера између укупног прихода и расхода била је за манастир:

Горњоматевачки	као	100: 34·65
Габровачки	„	100: 94·87
Сиђевски	„	100: 99·71
Јашуњски	„	100: 104·67
Св. Никољски	„	100: 141·00
У опште	„	**100**: 87·12

На крају 1879. године имао је

манастир:	готовине	
Габровачки	4 177·61	динара
Горњоматевачки	11 617·43	„
Јашуњски	—	
Св. Никољски	4 862·43	„
Сиђевски	6 053·72	„
Свега	**26 711·19**	„

У живом малу имали су сви манастири округа нишког 5 371·⁰⁰ динара.

Од појединих родова стоке било је:

Коња	4
Ждребе	1
Волова	12
Крава	9
Телади	4
Оваца	23
Коза	169
Свиња	38

Пчела било је само у манастиру Светоникољском (8 кошница) и Сиђевском (1 кошница).

3. Пиротски округ.

Манастир Дивљански.

Налази се у срезу белопаланачком, под планином Ракошем, више Беле Паланке.

Слави Св. Димитрија. Нема своје нурије.

Од непокретног имања имао је манастир 1882 године:

Њива	55 дана орања,
Ливада	40 коса,
Винограда	12 мотика,
Забрана	60 дана орања,
Воденицу	1 са три витла.

Све ово процењено је на 7 330·⁰⁰ динара.

О приходима и издацима манастирским имамо овај преглед:

	приход	расход	приход
године	д и	н а	р а
1879.	802·⁷⁵	801·²⁰	+ 1·⁵⁵
1880.	1 969·³⁹	2 682·⁶⁰	— 713·²¹

1881.	2 682·55	2 433·63	+ 248·92
1882.	2 395·87	2 624·90	— 229·03
Свега	**7 850·56**	**8 542·33**	**— 691·77**
Годишње	1 962·64	2 135·58	— 172·94

Као што се види из овог поређења приходи били су мањи од издатака. На сто динара прихода долазило је по 108·80 динара издатака.

Овај манастир не само што није имао готовине, него је још дуговао 638·35 динара на крају 1882. године.

Вредност живога мала износила је 1882. године 1 260·00 динара.

У дивљанском манастиру био је само архимандрит, а другог братства није било.

Манастир Ржански.

У срезу је височком, више села Ржане, које му и чини нурију а има 386 становника.

Године 1882. управљао је манастиром игуман; других духовника није било.

Од непокретног имања било је у истој години:

Њива	20	дана орања,
Ливада	40	коса,
Пашњака	20	дана орања,
Забрана	30	„ „
Механа	1	
Воденица	1	са 2 витла.

Сва та непокретност вредила је 3 445·00 динара.

Вредност живога мала износила је 1 475·00 динара.

Манастир је имао

	прихода	расхода	прихода
године:	д и	н а	р а
1879.	560·00	461·50	+ 98·50
1880.	1 605·20	1 593·85	+ 11·35

1881.	1 873·64	1 851·85	+	21·79
1882.	2 992·37	2 967·82	+	24·55
Свега	**7 031·21**	**6 875·02**	+	**156·19**
Годишње	1 757·80	1 718·75	+	39·05

При поређењу прихода са издацима, налазимо, да је од 100 динара прихода издато у овом периоду 97·93 динара.

Готовине манастир није имао.

Манастир Суковски.

Налази се на десном брегу реке Јерме, у селу Сукову среза нишавског.

Нема своје нурије. У братству манастирском био је игуман и један јеромонах.

Године 1882. имао је манастир непокретног имања:

Њива	50 дана орања,
Ливада	8 коса,
Винограда	80 мотика,
Воћњака	2 дана орања,
Забрана	100 „ „
Воденице	4 са 8 витлова.

Вредност ове непокретности износила је 6 200·00 динара.

Доста добро стајао је манастир и са живим малом; понајвише било је свиња (50). Вредност све стоке износила је 2 832·00 динара.

О приходима и издацима манастирским имамо овај преглед:

	приход	расход	приход
године	д и н	а р	а
1879.	1 546·50	1 546·50	—
1880.	3 000·60	3 000·60	—

1881.	4 380·44	3 949·40	+ 431·00
1882.	5 000·90	4 956·48	+ 44·42
Свега	**13 928·40**	**13 452·98**	**+ 475·42**
Годишње	3 482·10	3 363·25	+ 118·85

Размера између укупног прихода и расхода била је као 100: 96·60

И овај манастир није имао готовине, а дуговао је свега 2 900·00 динара.

Манастир Темски.

Налази се на десној страни реке Темштице, у срезу височком.

У нурији има села: Покровеник, Рагодеш, Рудиње и један део Темске. Становника у овим местима има 1 862 по попису од 1879. године.

Од непокретног имања има:

Њива	100 дана орања,
Ливада	40 коса,
Винограда	60 мотика,
Забрана	119 дана орања,
Воденицу	1 са 5 витлова.

Све ово вредило је 1882. године 14 420·00 динара.

Вредност манастирске стоке, од које је било највише коза (250) и оваца (120), износила је у истој години на 6 560·00 динара.

Од 1879. до 1882. године стање прихода и издатака овог манастира било је ово:

	приход	расход	приход
године	д и н	а р	а
1879.	3 430·10	3 587·30	— 157·20
1880.	3 435·45	2 784·65	+ 650·80

1881.	3 759·95	3 571·12	+ 188·83
1882.	3 240·30	3 891·70	— 651·40
Свега	**13 865·80**	**13 834·77**	**+ 31·03**
Годишње	3 466·45	3 458·69	+ 7·76

Готовина манастирска била је незнатна, јер је на крају 1882. године износила само 188·23 динара.

У братству манастирском био је 1882. године игуман и један јеромонах.

Из свега до сад наведеног види се, да су у пиротском округу само 2 манастира имала своје нурије, у којима је било свега 5 села са 2 248 становника.

Од непокретног имања имали су сви манастири у 1882. години:

Њива	**227**	дана орања,
Ливада	128	коса,
Воћњака	2	дана орања,
Пашњака	20	„ „
Винограда	152	мотике,
Забрана	309	дана орања,
Механу	1	
Воденица	7	са 18 витлова.

Вредност непокретног имања манастира:	износила је	
Дивљанског	7 330·00	динара
Ржанског	3 445·00	„
Суковског	6 200·00	„
Темског	14 420·00	„
Свега	**31 395·00**	„

Од ове вредности долазило је у средњу руку на један манастир по 7 848·75 динара. Од ове средине само је темски манастир имао већу, а остала три манастира имала су мању вредност непокретног имања.

У 1880. години било је

у манастиру:	прихода	расхода
	д и н	а р а
Дивљанском	1 969·39	2 682·60
Ржанском	1 605·20	1 593·85
Суковском	3 000·60	3 000·60
Темском	3 435·45	2 784·65
Свега	**10 010·84**	**10 061·70**

Кад поредимо приход с издацима, онда налазимо, да је на сто динара прихода долазило издатака у манастиру:

Темском	81·06	динара
Ржанском	99·29	„
Суковском	100·00	„
Дивљанском	136·22	„
У опште	**100·51**	„

Од 1879. до 1882. године било је

у манастиру:	прихода	расхода	прихода
	с в	е г	а
	д и	н а	р а
Дивљанском . . .	7 850·56	8 542·33	— 691·77
Ржанском	7 031·21	6 875·02	+ 156·19
Суковском	13 928·40	13 452·98	+ 475·42
Темском	13 865·80	13 834·77	+ 31·03
Свега	**42 675·97**	**42 705·10**	— **29·13**
у манастиру:	г о д	и ш	њ е
Дивљанском . . .	1 962·64	2 135·58	— 172·94
Ржанском	1 757·80	1 718·75	+ 39·05
Суковском	3 482·10	3 363·25	+ 118·85
Темском	3 466·45	3 458·69	+ 7·76
Свега	**10 668·99**	**10 676·27**	— **7·28**

Размера између укупног прихода и расхода била је у овом периоду

код манастира:

Суковског	као	$100: 96^{\cdot 60}$
Ржанског	„	$100: 97^{\cdot 93}$
Темског	„	$100: 99^{\cdot 81}$
Дивљанског	„	$100: 108^{\cdot 80}$
У опште	„	**$100: 100^{\cdot 07}$**

Готовине имали су ови манастири $826^{\cdot 58}$ динара на крају 1882. године, а дуга $2\,900^{\cdot 00}$ динара. Кад тај дуг смањимо за толико, колико износи готовина, онда остаје правога дуга $2\,073^{\cdot 42}$ динара.

У живом малу имали су манастири округа пиротског свега 12 128 динара.

Од појединих родова стоке било је:

Коња	18
Волова	18
Крава	21
Телади	9
Оваца	190
Коза	295
Свиња	76

Пчеларство гаји се у манастирима овог округа боље него у округу нишком; а по најбоље у манастиру темском. Сва четири манастира имала су 80 кошница пчела.

У нишкој епархији има дакле свега једанаест манастира.

Један манастир долазио је

у округу:	на $км^2$	на становника
Врањском	958	32 905
Нишком	536	23 474
Пиротском	674	19 098

У манастирским нуријама било је

у округу:	села	становника	у округу:	села	становника
Врањском	—	—	Пиротском	5	2 248
Нишком	15	3 339	**Свега**	**20**	**5 587**

О непокретном имању манастира у нишкој епархији за 1882. годину, имамо овај преглед.

Округ	Њива	Ливада	Пашњака	Воћњака	Винограда	Забрана	Шуме	Број: механа	дућана	воденица	стружница	зграда за давање под закуп	зграда за потребу манастира
	дана	коса	дана	дана	мотика	дана	дана						
Врањски	140	42	—	—	12	—	130	—	—	—	—	—	2
Нишки	129·5	57	—	8	25	893	1 700	1	—	4	—	—	25
Пиротски	227	128	20	2	152	309	—	1	—	7	—	2	17
Свега	**496·5**	**227**	**20**	**10**	**189**	**1 202**	**1 830**	**2**	—	**11**	—	**2**	**44**

Вредност ове непокретности износила је у округу:

	динара		динара
Врањском	2 907·00	Пиротском	31 395·00
Нишком	26 564·00	**Свега**	**60 866·00**

Од ове вредности долазило је у средњу руку на један манастир у округу:

Пиротском . . .	по	7 848·75	динара
Нишком	„	5 312·80	„
Врањском . . .	„	1 453·30	„
У опште . .	„	**5 533·27**	„

У 1880. години имали су сви манастири

у округу:	прихода	издатака
	у динарима	
Врањском	486·10	542·05
Нишком	7 556·39	6 970·39
Пиротском	10 010·64	10 061·70
Свега	**18 053·13**	**17 574·14**

Кад приход поредимо са издацима, онда излази, да је од сто примљених динара издато у округу:

Нишком	92·24	динара
Пиротском	100·51	„
Врањском	111·51	„
У опште	**97·35**	„

Издаци били су релативно највећи у манастирима округа врањског, а најмањи у нишком округу.

У периоду од 1879. до 1882. године имали су сви манастири

у округу:	свега прихода	свега расхода	свега прихода
	динара		
Врањском	5 025·92	3 468·70	+ 1 557·22
Нишком	32 903·88	28 665·58	+ 4 238·30
Пиротском . . .	42 675·97	42 705·10	— 29·13
Свега	**80 605·77**	**74 839·38**	**+ 5 766·39**

у округу:	г о д и ш њ е			
Врањском	1 256·48	867·18	+	389·39
Нишком	8 860·68	7 768·55	+	1 092·13
Пиротском	10 668·99	10 676·27	—	7·28
Свега	**20 786·15**	**19 312·00**	+	**1 474·15**

Кад овај средњи годишњи приход, односно расход, поредимо с бројем манастира, онда налазимо, да је један манастир у нишкој епархији имао у периоду од 1879. до 1882. године годишњег

прихода	1 889·65	динара
расхода	1 755·64	„
више прихода	134·01	„

Само у округу нишком налазимо већи годишњи приход, а у окрузима врањском и пиротском та средња мера била је мања.

Односна размера између прихода и расхода била је у наведеном периоду код манастира у округу:

Нишком	као	100: 87·12
Врањском	„	100: 88·60
Пиротском	„	100: 100·07
У опште	„	**100: 92·84**

У 1882. години имали су манастири

	готовине	дуга
округа:	д и н а р а	
Врањског	1 840·80	—
Нишког	26 711·19	—
Пиротског	826·58	2 900·00
Свега	**29 378·57**	**2 900·00**

Кад готовину смањимо са сумом дуга, онда остаје на чисто 26 478·57 динара готовине, од које долази у средњу руку на један манастир по 2 407·14 динара.

О броју стоке, коју су имали манастири за своју потребу, имамо овај преглед.

Округ	Број							
	коња	ждребади	волова	крава	телади	оваца	коза	свиња
Врањски	1	—	2	—	—	55	3	4
Нишки	4	1	12	9	4	23	169	38
Пиротски	18	—	18	21	9	190	295	76
Свега	**23**	**1**	**32**	**30**	**13**	**268**	**467**	**118**

Као што се види из овог прегледа, било је највише коза, за тим оваца и свиња. Број крупне стоке сразмерно незнатан је

Вредност ове стоке износила је у округу:

Врањском	905·00	динара
Нишком	5 371·00	„
Пиротском	12 128·00	„
Свега	**18 404·00**	„

Пчеларство гајено је по најбоље у манастирима пиротског округа; много слабије у нишком а никако у врањском округу. У шест манастира било је свега 89 кошница пчела.

Остаје још да поредимо међу собом епархије, и да тако добијемо преглед о целокупној имовини манастирској у Србији.

У почетку овога чланка ми смо такво поређење учинили у томе, како су у којој епархији подељени манастири према површини и према становништву.

У следећем прегледу излажемо број манастира и села, која су у манастирским нуријама, заједно с бројем становника.

За епархије у старим границама краљевине Србије узет је број становника из 1874. године, за нове пак крајеве из године 1879.

Епархија	Б Р О Ј			
	ОКРУГА	МАНА-СТИРА	СЕЛА МАНА-СТИРСКИХ НУРИЈА	СТАНОВНИКА
Београдска	6	17	102	52 222
Шабачка	3	5	27	11 662
Жичка	4	13	109	42 669
Неготинска	4	7	35	19 560
Нишка	4	11[1]	20	5 587
Свега	**21**	**53**	**293**	**131 700**

У средњу руку било је у нурији једног манастира у епархији:

	села	становника
Жичкој	8	3 282
Београдској	6	3 072
Неготинској	5	2 794
Шабачкој	5	2 332
Нишкој	4	1 117
У опште	**5**	**2 485**

Ако одузмемо оне манастире који нису имали своје нурије, а којих је било свега шест[2], и остале поредимо с бројем села и становника, онда долазимо до већих размера. Према овом мањем броју манастира долази у средњу руку на један манастир по 6 села и 2 802 становника.

Као што се види из горњег поређења, манастирске су нурије највеће у жичкој и београдској епархији, а најмање у нишкој и шабачкој. У жичкој епархији долази у средњу руку у манастирску нурију три пута више становника него ли у епархији нишкој.

О манастирском непокретном имању у појединим епархијама, имамо овај преглед. Подаци односе се на 1882. годину.

[1] Само 5 манастира имало је своје нурије.

[2] Само у нишкој епархији.

Епархија	Њива	Ливада	Пашњака	Воћњака	Винограда	Забрана	Шуме	Број: Механа	Дућана	Воденица	Ваљавица	Стругница	Зграда за давање под закуп	Зграда за потребу манастира
	дана	коса	дана	дана	мотика	дана	дана							
Београдска	579·0	663·5	162·0	140·5	583	1 127	35 656	13	2	27	—	—	4	53
Шабачка	284·0	83·0	—	37·0	86	—	9 188	3	1	1	—	—	—	—
Жичка	306·5	922·0	301·0	102·5	359	235	1 500	11	5	14	—	2	1	15
Неготинска	214·5	318·3	14·5	103·5	415	3 490	—	1	1	10	1	—	—	17
Нишка	496·5	227·0	20·0	10·0	189	1 202	1 830	2	—	11	—	—	2	44
Свега	**1 880·5**	**2213·8**	**497·5**	**393·5**	**1 632**	**6 054**	**48174**	**30**	**9**	**63**	**1**	**2**	**7**	**119**

Кад ове народне мере преобратимо у хектаре, онда налазимо, да је од непокретног манастирског имања било:

	хектара у опште	хектара у проценту
Њива	686·4	3·21
Ливада	482·07	2·26
Пашњака	181·5	0·85
Воћњака	143·5	0·67
Винограда	94·6	0·44
Забрана и шуме	19 793·2	92·57
Свега	**21 381·9**	**100·00**

Кад површину обрађене земље и шуме манастирске поредимо са простором дотичне епархије, онда налазимо, да је манастирско имање запремало од целога простора

у епархији:	хектара	процената
Београдској	13 925·9	1·10
Шабачкој	3 494·0	0·56
Неготинској	1 488·5	0·19
Нишкој	1 359·3	0·12
Жичкој	1 114·2	0·10
У опште	**21 381·9**	**0·44**

Поредимо ли непокретно имање с бројем манастира, онда видимо, да је од тога имања долазило у средњу руку на један манастир

у епархији:	хектара
Београдској	819·2
Шабачкој	698·8
Неготинској	212·6
Нишкој	123·6
Жичкој	85·7
У опште	**403·4**

Колико је процената од које обрађевине било у свакој епархији посебице, види се из овог прегледа.

Епархија	ОД СТО ХЕКТАРА ДОЛАЗИЛО ЈЕ НА			
	ЊИВЕ	ЛИВАДЕ И ПАШЊАКЕ	ВОЋЊАКЕ И ВИНОГРАДЕ	ЗАБРАНЕ И ШУМЕ
	ХЕКТАРА			
Београдска	1·51	1·45	0·63	96·41
Шабачка	2·96	0·52	0·54	95·98
Жичка	10·04	27·89	5·23	56·84
Неготинска	5·26	5·01	4·13	85·60
Нишка	13·33	4·17	1·07	81·43

Интересно је поређење воденица, ваљавица и стружница са простором свега непокретнога имања. Тако долазила је једна воденица, односно ваљавица и стружница,

у епархији:	на хектара
Жичкој	70
Нишкој	124
Неготинској	135
Београдској	516
Шабачкој	3 494
У опште	**324**

Вредност свега манастирског непокретног имања износила је

у епархији:	1874. г.	1882. г.
	д и н	а р а
Београдској . . .	782 757·^{00}	612 996·^{00}
Шабачкој	322 760·^{00}	346 672·^{00}
Жичкој	388 809·^{00}	355 655·^{00}
Неготинској . . .	580 290·^{00}	691 283·^{00}
Нишкој	?	60 866·^{00}
Свега	**2 074 616·^{00}**	**2 067 472·^{00}**

Као што се види из овог прегледа, вредност непокретнога имања манастира у прве четири епархије била је у 1882. години **мања** за 68 010·^{00} динара или за 3·^{28} процената од вредности у години 1874.

Овај мањак не би био од таког значаја, да је имање у 1874. години процењивано по цени која му је дата године 1882. Како су међу тим у процени од 1882. године неким објектима ухваћене много веће цене но што је учињено раније, то је према томе у самој ствари горњи мањак далеко већи, или другим речма: од манастирског непокретног имања отуђено је у периоду од 1874. до 1882. године много више од цифре коју смо горе показали.

Кад вредност непокретног имања поделимо с бројем манастира, онда налазимо, да је од те вредности долазило у средњу руку на један манастир

у епархији:	1874. г.	1882. г.
	д и н	а р а
Београдској	46 045·00	36 059·00
Шабачкој	64 552·00	69 334·40
Жичкој	29 908·40	27 358·10
Неготинској	82 898·60	98 754·70
Нишкој	?	5 533·27
У опште	**49 371·80**	**39 008·90**

Од средње вредности удаљавају се највише манастири епархије жичке, с мањом, а манастири епархије неготинске с већом вредности.

Кад обе године међу собом поредимо, онда видимо, да је у средњој вредности непокретнога имања једнога манастира, била ова размера, и то у епархији:

Неготинској	као	100 : 119
Шабачкој	„	100 : 107
Жичкој	„	100 : 92
Београдској	„	100 : 78
У опште	**„**	**100 : 79**

Такође по манастирском приходу велика је разлика међу појединим епархијама.

У 1874. години имали су сви манастири

	прихода у	динарима
у епархији:	парохијског	од добара
Београдској	34 156·22	66 840·65
Шабачкој	11 790·36	16 692·52
Жичкој	29 464·00	34 705·38
Неготинској	13 908·32	25 961·62
Нишкој	?	?
Свега	**89 318·90**	**144 200·17**

Кад парохијски приход поредимо с приходом од добара, онда излази, да је на сто динара оног прихода долазило од овог

у епархији:

Жичкој	118	динара
Шабачкој	142	„
Неготинској	187	„
Београдској	196	„
У опште	**161**	„

У свима дакле епархијама манастири имали су више прихода од својих добара него ли од парохије. Највећу разлику у томе налазимо у епархијама: београдској и неготинској, а најмању у жичкој епархији.

Ако парохијски приход поредимо са становништвом манастирских нурија, онда налазимо, да је од истог прихода долазило на сто становника

у епархији:	динара
Шабачкој	101·10
Неготинској	71·10
Жичкој	69·05
Београдској	65·41
У опште	**70·82**

Напред смо показали колико у средњу руку има у једној манастирској нурији становника у свакој посебице епархији. Из поређења оних размера са овима овде излази, да се релативно много више прилаже манастирима у шабачкој епархији него ли у осталим епархијама а нарочито пак у епархији београдској.

Прихода у опште имали су сви манастири

у епархији:	1874. г.	1880. г.
	динара	
Београдској	100 996·87	85 117·27
Шабачкој	28 482·88	30 601·44

Жичкој	64 169·38	69 690·87
Неготинској	39 869·94	36 909·73
Нишкој	?	18 053·13
Свега	**233 519·07**	**240 372·44**

У епархијама: шабачкој и жичкој приход манастирски у 1880. години био је већи, а у београдској и неготинској епархији мањи од прихода у години 1874.

Ова разлика види се боље кад изведемо размеру између прве и друге године.

Тако, на сто динара прихода у 1874. години долазило је 1880. године

у епархији:	динара
Жичкој	108·60
Шабачкој	107·44
Неготинској	92·58
Београдској	84·00
У опште	**95·20** [1]

О издацима имамо овај преглед.

Издато је на све потребе манастира

у епархији:	1874. г.	1880. г.
	динара	
Београдској	79 783·21	80 629·00
Шабачкој	21 575·58	21 994·80
Жичкој	56 452·08	67 436·65
Неготинској	29 865·25	30 791·85
Нишкој	?	17 574·14
Свега	**187 676·12**	**218 426·44**

Издаци манастирски били су према овим подацим већи у 1880. години и то у свима епархијама.

[1] Овде није узета у рачун нишка епархија.

Посебице били су манастирски издаци већи 1880. но 1874. године, у епархији:

Жичкој	за	19·46	процената
Неготинској	„	3·11	„
Шабачкој	„	1·94	„
Београдској	„	1·06	„
У опште	„	7·02	процената[1]

Кад приход манастира у 1874. и 1880. години поредимо са издацима у обе године, онда излази, да је од сто примљених динара издато

у епархији:	1874. г.	1880. г.
	динара	
Београдској	79·00	94·73
Шабачкој	75·75	71·87
Жичкој	87·97	96·75
Неготинској	74·93	83·43
Нишкој	?	97·35
У опште	**80·37**	**90·87**

Из овог поређења види се, да су издаци само у шабачкој епархији били 1880. године релативно мањи, а у остале три епархије већи, но у години 1874. У опште узев тај је вишак износио 10·50 процената.

Интересни су подаци о приходу и издацима манастира у целом периоду од 1874. до 1880. године.

Од 1874. до 1880. г. било је по манастирским рачунима

у епархији:	прихода	расхода	прихода
	динара		
	свега		
Београдској ...	607 192·61	527 566·73	+ 79 625·88
Шабачкој	150 517·21	124 390·85	+ 26 126·36
Жичкој	436 128·46	418 271·94	+ 17 856·52

[1] Овде није узета у рачун нишка епархија.

Неготинској	208 263·76	172 089·53	+ 36 174·23
Нишкој[1]	80 605·77	74 839·38	+ 5 766·39
Свега	**1 482 707·81**	**1 317 158·43**	**+ 165 549·38**
у епархији:	г о	д и ш	њ е
Београдској	86 741·80	75 366·68	+ 11 375·12
Шабачкој	21 502·45	17 770·12	+ 3 732·33
Жичкој	62 304·05	59 753·12	+ 2 550·93
Неготинској	29 921·31	24 735·53	+ 5 185·78
Нишкој	20 786·15	19 312·00	+ 1 474·15
Свега	**221 255·76**	**196 937·45**	**+ 24 318·31**

Према овом укупном годишњем приходу и расходу долази у средњу руку на један манастир

у епархији:	прихода	расхода
	д и н	а р а
Београдској	5 102·46	4 433·33
Шабачкој	4 300·49	3 554·03
Жичкој	4 792·62	4 596·40
Неготинској	4 274·47	3 533·65
Нишкој	1 889·65	1 755·64
У опште	**4 174·64**	**3 715·81**

Средњи годишњи приход једнога манастира био је већи од издатака, и то у свих пет епархија. Највећи приход имали су манастири у епархији београдској.

Од сто динара годишњег прихода издато је у манастирима епархије:

Шабачке	82·64	динара
Неготинске	82·67	„
Београдске	86·88	„
Нишке	92·91	„
Жичке	95·90	„
У опште	**89·00**	„

[1] Од 1879. до 1882. године.

Готовина свију манастира

у епархији:	износила је динара 1864. г.	1874. г.
Београдској	69 642·31	113 326·77
Шабачкој	10 166·34	17 923·20
Жичкој	38 740·86	56 930·99
Неготинској	37 393·93	84 115·75
Нишкој[1]	?	29 378·57
Свега	**155 943·44**	**301 675·28**

Кад одузмемо готовину манастира у епархији нишкој, онда излази да је од 1864. до 1874. године готовина манастира у остале четири епархије порасла свега за 116 353·27 динара или 7·46 процената годишње.

Напротив дуговали су манастири

у епархији:	1864. г. динара	1874. г. динара
Београдској	188·88	18 774·26
Шабачкој	12 000·00	8 240·00
Нишкој[2]	?	2 900·00
Свега	**12 188·88**	**29 914·26**

Кад одбијемо суму дуга од готовине, онда налазимо, да су манастири у свима епархијама, изузимајући нишку, имали готовине

у 1874. години	245 282·45	динара
„ 1864. „	143 754·56	„
више у 1874. години . . .	**101 527·89**	„

У самој ствари дакле увећавала се манастирска готовина у периоду од 1864. до 1874. године са 7·06 процената годишње.

---

[1] У 1882. години.

[2] У 1882. години.

У живом малу имали су 1874. године манастири епархије:

Београдске	50 916·00	динара
Шабачке	18 462·00	„
Жичке	63 355·00	„
Неготинске	23 231·00	„
Нишке[1]	18 404·00	„
Свега	**174 368·00**	„

Колико су имали манастири од кога рода стоке, види се из овог прегледа.

Епархија	Б	Р	О	Ј				
	коња	ждребади	волова	крава	телади	оваца	коза	свиња
Београдска	49	8	68	97	68	424	70	574
Шабачка	11	2	26	37	23	90	—	246
Жичка	66	12	105	124	81	816	195	511
Неготинска	16	1	43	51	36	87	4	229
Нишка	23	1	32	30	13	268	467	118
Свега	**165**	**24**	**274**	**339**	**221**	**1 685**	**736**	**1 678**

Најбогатији у живом малу, и по броју комада и по вредности, били су манастири епархије жичке и београдске.

Остаје да изнесемо податке о пчеларству, које се у нашим манастирима не гаји онако како би требало и како би било корисно по саме манастире.

Број кошница износио је у манастирима епархије:

Београдске	132
Шабачке	24
Жичке	69
Неготинске	109
Нишке	89
Свега	**423**

[1] У 1882. години.

Од 53 манастира имало је своје кованлуке само њих 32.

Посебице било је манастира који су имали кошница пчела:

само једну	5
три	2
пет	1
шест	2
седам	3
осам	2
десет	4
више од десет	13

Из овога види се, да се овој привредној грани веома слаба пажња поклања.

* * *

У овом чланку ми смо показали, да су капитали свију манастира 1874. године на чисто изнисили 245 282·45 динара, и да су ти капитали увећавали се у периоду од 1864. до 1874. године са 7·06 процената годишње.

Кад бисмо узели да су исти капитали, почев од 1875. па до краја 1883. године, доносили само 5 процената годишње, то би данас износио капитал свију манастира у Србији до 380 000 динара.

По члану 2. Закона о установљењу црквеног фонда, извори, из којих ће се овај фонд образовати, јесу између осталих ови:

1. десети део свију новчаних капитала манастирских, и

2. пети део свега чистога прихода манастирскога, пошто се одбију трошкови на одржавање и намиривање потреба.

Према томе десети део од горњег капитала износи . . . . 38 000 динара

Пети део чистога прихода, који је у периоду од 1874. до 1880. године износи годишње 24 318 динара . . . . 4 860 динара

Свега . . . . . . **42 806** „

Кад би напротив држава заузела манастирско непокретно имање за црквени фонд, и кад би се исто распродало само за онолику суму, која је по проценама од 1882. године износила 2 067 472 динара, то би од саме камате коју Управа фондова даје својим повериоцима, долазило црквеном фонду до 103 370 динара.

Нема сумње да би се с овим средствима могла одржавати просветна установа, која би могла бити народу од велике користи.

* * *

Чланом 2. Закона о уређењу свештеничког стања од 31. Декембра 1882. године, наређено је да парохије, које су припадале манастирима, добијају световне свештенике. Пошто је на овај начин манастирима одузет велики део њиховог прихода а односи манастира према световном свештенству законом нису регулисани, то је Архијерејски Сабор у том погледу донео ове одлуке у седницама држаним 1884. године:

1. Сви отачаствени манастири остају као и до сада, док се друкчије не донесе решење — сем нурија, које су већ предате мирском свештенству да их служе.

2. Докле народ ових нурија у својој средини не подигне парохијалне цркве, долазиће свештеници и народ манастирима на богомољу као својој цркви. Свештеници служећи те парохије биће обвезани недељним и празничним

данима служити заједно с братством манастирским. И за службу и за вршење осталих свештенодејстава служиће се свештеници утварима цркве манастирске, које ће чувати под одговорношћу.

3. Почем с предајом парохија мирским свештеницима престаје сваки службени однос настојатеља манастирских с државним и општинским властима у погледу парохијских дужности и послова, власти ће се од сада за све потребе обраћати свештеницима: то ће настојатељи бити дужни предати црквене протоколе на реверс свештеницима, који служе парохије, и од тога дана прелази на свештенике одговорност у погледу црквених протокола. Протоколи ће се хранити при манастиру у нарочитом орману под кључем, који ће свештеник при себи чувати, јер ће сам и одговоран бити.

4. Свештеници ће направити печат, на коме ће бити назначено име нурије и храма црквеног. Досадањим печатима манастирским служиће се свештеници док себи своје не набаве.

5. Тас на целивајућој икони делиће свештеници с манастиром на две равне части, а приход са таса црквеног од звона, свећа, парастоса и т. д. остаје манастиру као и до сада.

6. Нурије које припадају манастирима платиће црквењака, као што то и остале општине за своје цркве чине; јер црквењак има да услужи свештеника и долазећи народ при вршењу свију чинодејстава и богомоље.

7. Свештеници ће о недељним и празничним данима и у опште кад су код цркве, својим парохијанима вршити сва свештенодејства па и молитве читати, не стајући на пут и братству, ако ко од парохијана то устражи. Ко би у остале дане дошао манастиру и захтевао да му духовници читају молитву, освештају масло и т. п., духовници ће то

вршити и приход у дневник манастирски завести; а ван нурије, бивше манастирске, ко дође манастиру ма кад, духовници ће вршити што буду захтевали. На случај нужног крштења ко дође у манастир, духовници ће свршити и из парохије која манастиру долази, но добивени од тога приход свештенику предати; а за остала свештенодејства упућиваће народ своме свештенику.

8. При сваком манастиру настојатељ ће дужан бити уступити по једну собу свештеницима за канцеларију и склониште кад цркви долазе.

9. Сво имање манастирско и приход остају и даље на руковању настојатеља манастирских, и у то се не могу мешати ни свештеници ни општине, које долазе манастиру на богомољу.

ПРИРОДА ДРЖАВИНЕ

и

ОСНОВА ЊЕНЕ ПРАВНЕ ЗАШТИТЕ

СА КРИТИЧКИМ ПОГЛЕДОМ НА НАШ ГРАЂ. ЗАКОНИК

Мислимо да данас при тако развијеноме и разгранатоме саобраћајноме животу није нужно никоме нарочито доказивати велику потребу и корисност доброга грађанскога законодавства. Данашњи грађански законици нису нека правничка доколица нити су они поникли по ћефу или по засебним интересима ове или оне друштвене класе или као последица некога „неприроднога“ друштвенога склопа, него су они у опште узевши одиста једна неопходна и велика потреба данашњега правно-друштвенога живота и саобраћаја, која би се морала свакојако подмирити ма какав био друштвени склоп.[1]) Тиме не мислимо казати, да нису на саму садржину, на поједине опредељаје оних законика, који и како данас позитивно важе, имали утицаја засебни интереси и погледи „владајућих“ друштвених класа и да није осим тога старија правна теорија, под чијом су владом ти законици грађени, по своме још неразвитоме и жалосноме

[1]) Мора се признати, да је и међу самим стручним правницима било, нарочито у Немачкој, веома дугога и жестокога спора око тога питања, да ли су доиста нужни и корисни нарочито састављени законици (питање о кодификацији). Тај је спор отпочео још у почетку овога века између два чувена правника, Тибоа и Савињија. Тибо је доказивао потребу кодификације, Савињи је био противнога мишљења у својој брошири «Vom Bernfeunserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswisenschaft« (2. изд. 1828.) Ту је највећи правник овога века изишао на среду против данашње тежње за за-

стању, по својим скученим погледима и сасвим недовољно разрађеним основама у те законике унела многа сасвим погрешна схватања и погрешне определаје, који се према данашњем развитку правне науке не могу одржати него се морају уклонити и исправити. То значи дакле да данас већ не може више бити питање: да ли нам у опште треба прецизно израђен грађански законик, је ли он користан и нуждан? него само може бити питање о томе: да ли оно грађанско законодавство, које постоји, по својој садржини, по своме систематскоме распореду и својим појединим определајима како ваља одговара данашњем стању правне науке и неопходним захтевима правнога саобраћаја, какав се на данашњим друштвено-економским основама развио?

Ми имамо свој грађански законик и нема сумње да се у нас то друго питање такође у највећој мери истиче и нимало није сувишно него сасвим умесно и корисно да се запитамо: је ли се и у колико у нас то наше цивилно законодавство претресало са гледишта теорије, која се непрестано развија и напред корача и са гледишта засебних потреба нашега друштвенога саобраћаја и народнога живота? Мислимо да нећемо претерати, ако кажемо да је и у једном и у другоме погледу у нас досада веома мало, скоро нимало учињено. Наш грађански законик и данас још постоји у главноме онакав исти, како је при своме постанку састављен, све допуне и измене, што су до данас у њему чињене и додаване, већином су мање важности, односе се

коницима. Тај је Савињијев спис имао огромнога утицаја на даље развиће правне науке, али не ради самога питања, које га је изазвало, него ради тога, што је ту С. први пут развио оне нове назоре и погледе, којима је основао историјску школу и реформисао правну науку. У самоме питању он је при свем своме ауторитету остао у мањини. в. Behrend, D. neueren Privatrechts-Codificationen (Holtzend. Encyclop. стр. 293.) — W. Arnold, Cultur u. Rechtsleben, стр. — F. Laurent, Cours élémentaire du droit civil, prèface стр. 9.

на поједине опредељаје и никако нису мењале ни исправљале сâм облик и суштину појединих установа нити су од већега начелнога и есенцијалнога значења. Нашем се грађанском законику давно и непрестано замера, што је без познавања и изучавања народних правних појмова, установа и потреба просто пресађен и преведен из странога законика те је с тога сасвим страна биљка која је механички накаламљена на наш народни правни живот па му не одговара. Та је замерка основана али је само штета, што је она све до данас остала само општа фраза. која је толико пута понављана и подгревана, али се на жалост нико није потрудио (бар колико је нама познато), да ту онако у опште речену замерку изближе објасни и мотивује, да испитује и изучава народне правне појмове, па да на основу тога познавања и изучавања почне улазити у потање критичко претресање нашега законика са тога гледишта, да појединце укаже на оне опредељаје, који су у опреци са народним правним појмовима и т. д., у опште дакле да се једном из магловитих региона опште фразе и тамнога наговештивања пређе на земљиште конкретнога и прецизнога разлагања и претреса. До данас је на жалост др. Богишић остао још једнако усамљен на пољу испитивања народнога обичајнога права. Време је већ да се у томе погледу почне у нас озбиљније радити са нарочитим погледом на наше законодавство и његову реформу.

Но при томе ваља с друге стране и то имати на уму, да се данас један законик не може оцењивати само са искључиво националнога гледишта и да по томе није све учињено и казано, кад му се замери, да није састављен у народном духу. Као што се економно-саобраћајни живот данашњих културних народа у главноме развијао у истим правцима, прелазио — где пре а где доцније, где спорије а где брже — исте фазе и стадије те дошао до једнаких

основа и сличнога облика, тако је исто с тим у свези[1]) и тај факт, да се и у правноме животу националне разлике и особине све више ограничавају само на извесне стране и делове тога живота а да има доста пространа правна област, која носи на себи више општи свима културним народима заједнички тип и облик. Тако н. пр. мислимо да нећемо погрешити ако кажемо, да ће се у породичном и наследном праву највећма огледати особени национални облик правних односа и установа, а напротив цела област имовнога права, а нарочито облигационога саобраћаја, носиће на себи неки општи карактер,[2]) који истиче из подједнаких економских основа и једнаких саобраћајних потреба, дакле у опште једнакога ступња у културно-друштвеноме развићу. Према томе онда нема сумње, да то није и не може бити баш у свакоме случају и апсолутно погрешно и рђаво, примати и усвајати нешто са стране, учити се нечему од других нáрôдâ; шта више то у извесним случајевима не само да није погрешно, него је баш корисно и паметно. Да је то збиља тако, то би смо могли веома лако потврдити доказима из правне историје свију нáрôдâ новијега доба, али ми то не можемо на овоме месту чинити. Толико ћемо само напоменути, како је већ познато да је у Немачкој историјска школа правничка прва ударила гласом на национално порекло права, дакле на важност и претежно значење националнога момента у праву и енергички указала на велико значење донде занемаренога и запуштенога обичајнога права; ако

---

[1]) О тој вези између економнога и правнога живота в. међу осталима: Wilh. Arnold, Cultur u. Rechtsleben стр. 102—123. Он вели н. пр. на стр. 104.: «Stimmen deshalb die wirtschaftlichen Grundlagen im Wesentlichen bei allen Culturvölkern überein, so müssen dies auch die Grundbegriffe des Rechts.»

[2]) То признаје и Богишић у приступу свога Зборника садашњих правн. обичаја јужних Словена.

ико дакле то би свакојако преставници и заступници те историјске школе морали у првоме реду бити противни свакоме мешању и уносењу страних погледа и елемената у правни живот извесног народа, па ипак ево шта о томе вели један од најважнијих и најжешћих данашњих преставника те школе, Феликс Дан: „И тако могу народи и у праву, као и у уметности и у наравима, један од другога да уче. У колико се извесни правни одношаји (н. пр. у облигациономе праву) у свакоме људскоме друштву налазе и морају пресуђивати по некој свуда једнакој иманентној логици тих одношаја, у толико може неки неразвитији културно млађи народ сасвим лепо да усвоји и прими истине, што их је неки културно старији народ пре њега нашао, само ако се и у тим стварима национални назори одвише не разилазе и не разликују. Најважнији пример такве појаве без сумње је примање и усвајање (рецепција) римскога права у Немачкој“ и т. д. [1]) Па и наш познати зналац и испитач народнога обичајнога права Богишић вели: „„... јер и маса народа, премда у опће конзервативна, ипак, по самој природи друштвеног и међународног живота, не може избјећи такођер и туђему упливу, те не позајмити од сусједа свога то што у себе нема, или што мисли да је у сусједа боље.“ [2])

Из свега што смо сада у кратко напоменули свакојако излази, да то није баш у свакоме погледу и у свакоме случају морала бити мана нашега законика, што је у њега унесено много правнога материјала са стране

[1]) Felix Dahn, art. Rechtsfilosofie (Bluntsli's Staatswörterbuch VIII Bd.) стр. 538.

[2]) V. Bogišić, Zbornik sadašnyih pravnih Običaja u južnih Slovena, knjiga I. pristup стр. 39. — Осим тога в. о томе позајмљивању једнога народа од другога изврсно разлагање у: Jhering, Geist des röm. Rechts (2. изд. г. 1866.) I. стр. 5—10.

јер као што смо казали, у извесним партијама права више преовлађује елеменат општности, него посебне националности, оне се код свију народа на истоме ступњу културно-друштвенога развића у сасвим сличноме облику налазе и у главноме се по неким сталним начелима, по некој у самој њиховој природи основаној правној логици регулишу и пресуђују. Тако н. пр. велико и трајно значење римскога права међу осталим је и у томе, што у њему има много таквих универзалних правних елемената, [1]) што је оно под рукама римскога класичкога правништва постало право „које је у многим стварима изнело трајне правне истине, које свима народима и временима могу и морају требати, јер у самој ствари нису ништа друго него изречена логика општих људских односа — поименце у облигационом праву и у општем делу правнога система“ као што рече већ поменути Ф. Дан. Па кад је тако, онда из тога мислимо да није тешко извести, шта све има и треба у нас да се уради, ако хоћемо вредност и ваљаност нашега грађанскога законодавства свестрано да оценимо и како ваља да припремимо његово савремено прерађивање и напредовање. Пре свега дакле, као што смо горе већ напоменули, ми при тој оцени и припреми не можемо једнострано остати само на искључиво националноме гледишту, него морамо уз то свакојако дати довољно места и гледишту опште правне науке, како се на основи римскога права данас развила у образованих народа у Јевропи. У подесноме и смишљеноме спајању оба ова гледишта [2]) ми ћемо наћи кључ за

---

[1]) А како је оно до те универзалности дошло, то је питање, које спада у историју римскога права.

[2]) «So lange die Wissenschaft sich nicht entschliesst dem Gedanken der Nationalität den der Universalität als gleichberechtigten zur Seite zu setzen, wird sie weder im Stande sein die Welt, in der sie selber lebt, zu begreifen, noch auch die geschehene Reception des röm. Rechts wissenschaftlich zu rechtfertigen» вели Иеринг у нав. књизи стр. 12.

разрешење тешкога а сасвим већ савременога задатка: да се наше грађанско законодавство преради и исправи онако, како ће стојати на висини данашњега правнога развића и одговарати данашним правним и саобраћајним потребама наше земље.

Свакојако дакле према целоме овоме разлагању ми не можемо са коришћу приступити преображају и прерађивању (или сасвим новоме израђивању) нашега грађ. законика, док се не испуни двојак посао и то: а) док се добро и што потпуније не проучи и не прибере сва она правна грађа, што у народноме обичајноме праву живи;[1]) и б) док немамо доста развијену правну литературу, у којој ће цео данашњи правни материјал или бар главније партије његове бити потанко и темељито претресене и разрађене са гледишта данашње правне теорије. Да на ономе првоме послу до данас у нас скоро нико није радио, да је др. Богишић са својим изврсним почетцима и потстицајима остао усамљен, та смо већ казали, а то је и без тога веома добро познато. О томе дакле засада нећемо ништа више говорити. Но како стојимо са овим другим сад баш поменутим послом, да ли је ту бар што више учињено? Свак ће признати да је и у томе погледу веома мало учињено, да и ту влада највећа суша и нередица. Одиста, у чему се састојала целокупна наша досадашња литература о приватноте праву? Са малим изузетцима[2]) и оно мало што је досада на томе пољу у одломцима рађено не беше ништа друго до само егзегеза (тумачење и

---

[1]) Разуме се да уз то ваља добро да се проуче и наши старији писани правни споменици, као што је добро отпочео био др. Никола Крстић у својим чланцима о Душановом законику који су штампани у Гласнику ученога друштва.

[2]) Такви су на жалост ретки изузетци н. пр. радови Ђоке Павловића, затим понеке расправе и чланци, што су у нашим правним часописима од времена на време излетали и појављивали се као неке сасвим ретке тице.

објашњавање) појединих параграфа позитивнога законика, свакојако дакле рађено по тој старијој егзегетичкој методи, која је данас већ напуштена у свима напреднијим земљама, јер доноси само веома оскудне резултате, међу којима нема тешње и праве везе. Данас је то већ призната ствар да је објашњавање законика из себе самога, парафразно прелажење с једнога параграфа на други, да је то све сасма недовољно, да се како ваља савлада цео правни материјал и да се проникне у суштину појединих правних установа. Ту је стару методу однеговало и потоњем времену у наслеђе оставило негдашње старо „природно право“, под чијом су владом сви скоро јевропски законици грађени; то је природно право данас већ мртво и погребено, али је метода још дуго после њега владала; добро о томе вели Екснер: „Der Geist des Naturrechts geht heute noch um, er führt den spekulirenden Juristen, der fragend vor einem schwierigen Problem steht, im Kreis der Gesetzbuchparagraphen ruhelos herum, bis dieser endlich da anlangt, von wo er ausgegangen.“ [1]) Колико се пута догађа, да се правници муче и препиру око појединога законскога наређења, око извеснога параграфа, да га обрћу и окрећу овамо и онамо, да цепидлаче око појединих речи и израза, што их је законодавац употребио и најзад ипак не могу до иоле утврђеног резултата да дођу!

Наша приватно-правна литература, колико је у опште има, стоји дакле као што казасмо још једнако на оној тачци, коју су друге литературе већ поодавно напустиле. Свакојако ваља и ми већ једном са те тачке да се помакнемо и даље кренемо, у нас ваља да се разради и развије правна

---

[1]) A. Exner, D. Lehre v. Rechtserwevb durch Tradition, предговор стр. IV.

теорија у потпуно научном смислу, да се систематски изради целокупни правни материјал, да се у монографијама дубље и темељније испитају и претресу поједине правне установе, да се на основу свега тога критички претресе наше грађанско законодавство, да се види како се законски опредељаји односе према резултатима новијих темељитих испитивања, да се пита у колико се законски утврђена правила могу са теоријскога гледишта признати и одобрити и т. д.

Без таквога развића научне правне литературе не можемо никако изаћи из нашега данашњега просто пасивнога и ограниченога излагања онога, што и како је у законику написано, па чак не можемо ни тај законик потпуно и како ваља разумети остајући и вртећи се непрестано само у затвореноме кругу његових параграфа. Ми добро знамо да ће ово наше мишљење по свој прилици наићи на неодобравање и отпор одвише „практичких" правника, који не полажу баш много на опширна теоријска разлагања и дубоке научне дедукције. То нас неодобравање не би нимало изненадило нити би смо тим правницима могли замерити за такво њихово мишљење, јер бавећи се непрестано практичком правном применом човек се сасвим неприметно и нехотично изгуби и расплине у детаљу те дневне правне казуистике, одвикне се од дубље теоријске студије и заметнога научнога испитивања и дође до убеђења да је за свакидашњу практичку потребу сасвим довољан онај јуристички апарат, што му га познавање законских параграфа у руке даје. Па ипак ми остајемо тога тврдога убеђења, да је доста оскудноме стању наше јуриспруденције и колебљивости наше практике баш главни узрок у тој оскудици добро и свестрано разрађене теорије, дубљега научнога расправљања основних правних начела, појмова и појединих правних установа.

Да је то збиља тако то нам међу осталим може засведочити баш практички пример других јевропских земаља, а да не идемо далеко ту нам је одмах пример суседне Аустрије, чије нас приватно-правно стање мора из више узрока нарочито интересовати. И у аустријском је правништву дуго време владала старија метода, коју смо горе већ у кратко обележили, и појавили су се многи вредни коментатори, који су све параграфе аустријскога грађ. законика један за другим тумачили и објашњавали и мислили да су тиме све учинили што је нужно за добро разумевање и примену тога законика; али је та аустријска јуриспруденција била тако ограничена, слаба и неплодна, да се о њој ван граница аустријске државе није ни водило рачуна и да управо нико није ни сматрао, да има неке правне науке у Аустрији; она се у правном погледу није ни бројала у коло културних земаља, које правништво у опште унапређују; а да није од те методе било велике користи ни по само аустријско право и правну практику, то се доцније најјасније показало. Тада настаде обрт у аустријској јуриспруденцији тиме, што су устали поједини правнички зналци и писци, те су почели сталну и одсудну борбу против дотадашње методе; најглавнији је покретач и управо оснивач новога научнога и систематскога правца у разрађивању аустријскога права био без сумње чувени Унгер, који је наоружан темељитим познавањем јевропске правне литературе а нарочито оне, која се за последњих педесет година на основу римскога права тако бујно развила у Немачкој, одважно приступио томе, да пресудно раскрсти са старом методом и да оснује нов поглед у схватању права и задатка правне науке. Он се није уставио на општем побијању и доказивању него је одмах сео па почео да пише научно разрађен систем аустријскога грађ. права са непрестаним наслоном и погледом на општу правну науку; за њим са успехом пођоше Ранда,

Екснер, Хофман и др. Сад је тек пала сасвим јаснија и другчија светлост на само аустријско право, сад су тек оскудни резултати дотадашње егзегезе и казуистике изашли на среду у свој својој слабости, сад се тек почело увиђати, како сви ти само у законске параграфе удубљени коментатори нису у стању били ни оно све да проуче и изнесу на видик, што се у самим тим опредаљајима законским садржавало. Унгер је показао како без дубљега научнога и систематскога схватања само по егзегетичкој методи није никада могло бити извесности, да је збиља цео правни материјал обухваћен и да су сва она питања решена или ма и само додирнута, која су од значења по данашњи правни живот. Даље је показао како таквим научним разрађивањем „werden die einzelnen Rechtsinstitute erst in ihr gehöriges Licht gestellt; Rechtsregeln welche bister in unbezweifelter Geltung standen als falsch und verwerflich erkannt, mancher Rechtssatz auf ein engeres Gebiet beschränkt, mancher Rechtsnorm ein weiterer Umfang angewiesen" као што он сам вели. [1]) У опште је од то доба тек настао живљи и свежији покрет и полет у аустријској јуриспруденцији и у дубљем схватању правнога организма.

Овај је пример за нас веома поучан и ми свакојако треба њиме да се користимо; ту не могу утицати ни решавати никакве симпатије ни антипатије, јер ономе што је боље и напредније ваља да се поучимо и од самога противника. Било да останемо при овоме законику, што га сад имамо, било да приступимо његовоме преображају и прерађивању, што је у осталом велика и савремена потреба, у свакоме случају ваља нам поћи правцем, који смо горе обележили. Оно што састављању новога законика ваља непремено да претходи и да му припреми земљиште, то је као што већ казасмо

---

[1]) в. Unger, Syst. d. österr. allg. Privatr. I. предговор стр. V.

добро разрађена правна литература. То су јевропски правни знадци већ у толико прилика изрекли; тако н. п. В. Арнолд каже: „Denn die Arbeit die zunächst von der Wissenschaft und nur von der Wissenschaft gethan werden muss, kann nie und nimmer an ihrer Statt von der Gesetzgebung verrichtet werden. Erst muss jene ihre Aufgabe erfüllen, ehe diese an die Lösung der ihrigen gehen kann.“ [1]) Па тако исто достојни наследник Вангерова, а то је Виндишајд помиње како неки јако ударају гласом на зло приватно-правно стање у земљама где још влада римско право, а немају свога законика, те вели како сва та зла „wiegen leicht wie eine Feder gegen die Schäden die von dem Verfalle der Rechtswissenschaft drohen, welcher die uuausbleibliche Folge der Beschränkung auf eine particuläre Rechtsquelle ist. Es ist dies eine geschichtliche Thatsache, über welche wenigstens Diejenigen, die zur Entscheidung berufen sind, eben so wenig im Unklaren sein sollten, als darüber, in welchem Grade das beste Gesetzbuch ohne eine ihm zur Seite stehende lebendige, wahrhaft wissenschaftliche Jurisprudenz ohnmächtig ist.“ [2]) А у колико већма то тек мора важити онде, где се никако не може казати да постоји баш „das beste Gesetzbuch“?

Овај нам је увод испао дужи, но што мишљасмо и но што би можда требало, само с тога, што нам се чинило да треба што јаче ударити гласом на ту потребу нашега правнога живота, о којој сад баш говорисмо. А кад би смо хтели тај темат боље исцрпсти, требало би о томе написати посебну расправу. Пошто смо иза подуже студије, размишљања и поређења дошли до тога у овоме уводу

---

[1]) W. Arnold, Cultur. u. Rechtsleben, предговор стр. XV.

[2]) B. Windscheid, Pandekten, предговор стр. V.

изреченога убеђења, то смо одмах учинили покушај, да отпочнемо дубље научно разрађивање појединих питања и партија грађанскога права и прво нам се поглед уставио на питању о државини. Разуме се да се целокупна наука о државини не може сместити у уски оквир овакве расправе, о томе се пишу читаве књиге. Ми се дакле морадосмо ограничити само на питање о природи државине и основу њене правне заштите. Ма колико се нашло да је тај наш покушај непотпун и оскудан то нас нимало неће ожалостити ни обескуражити, само ако бар то оваквим покушајима постигнемо, да мисао, што смо је у овоме уводу изложили, нађе што већега одзива у стручним круговима нашега ученога правништва, те да јаче и искусније снаге о њој боље размисле, да је прихвате, исправе или одбаце, али свакојако да се о томе покрене живља дискусија, те да и на јако запуштеном и неродноме пољу наше правне литературе озелени и процвета бујнији живот. Овде ћемо још мимогред напоменути, како признајемо, да сада баш није најзгодније изабран тренутак за претресање оваквих посебних стручних правничких питања код толиких других великих питања, која у највећој мери и скоро искључиво обузимају пажњу и интерес свију наших стручних и нестручних кругова. Али ми ипак мислимо да поред тих знатних питања од опште важности и занимљивости не треба баш сасвим заборавити и оваква посебна питања нашега приватно-правнога живота и саобраћаја, јер о томе нема сумње да ће питање о преображају нашега грађ. законодавства можда у недалекоме времену изићи на среду и бити ако не баш у првоме а оно свакојако у некоме од најближих редова оних послова, које изискује реформисање наше унутарње држ. и правне организације. А сад да приступимо посебноме предмету ове расправе.

Сваки, који је познат са данашњом цивилистичком литературом, знаће да ми узимајући у претрес државину, њену природу и њену заштиту додирујемо једно питање, које је све до данашњега дана у правној теорији непрестано задржало свој већ давнашњи карактер, а то је, да је питање веома тешко и спорно, што ће се можда многоме на први поглед учинити чудно и невероватно. Одиста, зар ту још може бити какве тешкоће и каквога великога спора, кад је реч о тако простој и јасној ствари као што је државина? Зар има правника, који не зна шта је државина, каква је њена одредба и природа, каква јој је правна заштита у закону дата и т. д.? Шта ту има још да се објашњава и око чега ту има да се препире кад су и сами опредељаји законски о државини тако јасни и разумљиви? Признајемо, да то свакоме ко површно гледа на ствар може збиља тако изгледати и да се многи сасвим искрено може зачудити, шта ли то теорија има толико посла са тим питањем и у чему је та његова особена тешкоћа и око чега се ту управо води спор. Ето н. пр. зар то није сасвим јасно и разумљиво кад наш грађ. закон у §-у 198. каже: „Кад једну ствар држиш и воље имаш задржати је код себе, и то згодним начином означиш и покажеш, ти си држалац или притежалац такве ствари“? Па тако и сви остали параграфи о државини. Збиља то све тако може изгледати, као да ту није могућна каква тешкоћа нити ту има места каквоме научноме спору, осим ако докони теоричари баш нарочито имају вољу да цепидлаче и траже силом спора и онде, где га нема, само да добију прилику да се препиру, да оштре своју теоријску досетљивост и да се продукују мало са пространим научним цитатима и са одвише финим научним дистинкцијама. Па ипак, ма да то све на први поглед тако изгледа, ипак је наука о државини била па и остала чак и до данас таква партија приватно-правне теорије, у

којој има пуно тешкоће и спора. Један од веома бистрих новијих правника, проф. Брунс, каже о томе: „Наука о државини задржала је свој стари глас и карактер особене тешкоће и оспорености све до данашњега дана. И ако се по некад чинило, да су се назори пречистили, објаснили и сагласили, то беше само зато, да ускоро учини места још жешћем спору и препирци. И то нису тек поједина и незнатна детаљна питања, око којих се спор врзе, него се он напротив увек тиче самих основа целога појма о државини и практичкога поступања са тим појмом." [1]) Но осим сведоџбе овога знатнога правника (уз кога би смо могли још и многе друге наређати) још се може сваки о збиљској тешкоћи и спорности тога питања о државини убедити и из тога факта што су од педесет година на овамо толики знаменити старији и новији правници нашли за нужно и вредно, да окушају своје правничко оштроумље и знање баш нарочито у тој материји те су писали монографије (засебне књиге) о државини; и ту је као и у многим другим деловима правне теорије први отпочео дубљу студију и теоријски претрес Савињи са својом књигом „Право државине" (das Recht des Besitzes), иза њега онда дођоше Ганс, Кепе, Брунс, Ленц, Ранда, Иеринг и др. који су сви у посебним књигама ту тешку материју разрађивали.[2]) Кад су се

[1]) Dr Bruns, Das heutige röm. Recht (Holtzendorff's Encyclopädie d. Rechtswissensch. изд. од г. 1873.) § 30. — Уз њега да наведемо још једнога од најчувенијих новијих правника белгијских Ривјера: «La theorie de la possession est particuliérment riche en problèmes difficiles, en questions délicates et embrouillées; les controverses y abondent« etc. Alph. Rivier у «Revue d. dr. internat. et de législation comparée« 1871. 4. свеска, стр. 676.

[2]) Међу многим старијим и новијим монографијама и расправама о државини ми ћемо навести са пуним насловом само ове: Savigny, d. Recht. d. Besitzes (7. изд. г. 1865 од Рудорфа). — Gans, Über d. Grundlage des Besitzrechtes, 1839. — A. Köppe, Zur Lehre v. Besitz, 1839. — K. G. Bruns, D. Reht d. Besitzes im Mittelalter u. in d. Gagenwart, 1848. — G.

толики озбиљни и признати правнички писци бавили посебице тим питањем о државини, кад су о њему читаве књиге писали, онда се отуда сасвим основано може закључити, да напоменута тешкоћа тога питања није тек само нека теоријска измишљотина и да веома озбиљан научни спор, који још и данас траје, није никако могао бити само тек нека играчка доконих теоричара.

Свакојако дакле према свему, што смо сада у кратко напоменули, држимо да нећемо погрешити него да ћемо подмирити једну теоријску и практичку потребу, кад у овој расправи покушамо да и у нашој правној литератури отпочнемо темељитији претрес тога питања о државини. Ми рекосмо „теоријску и практичку потребу“ — па да ли збиља и практичку? На то је веома добро одговорио наведени аустријски правник Ранда казав у предговору своје књиге: „И ако опредељаји нашега законика изгледају сасвим прости и јасни, ипак наша судска практика није остала чиста и слободна од обмана и кривога разумевања и у важним тачкама, нарочито у питањима о државини на некоме праву (Rechtsbesitz) довела је оскудица начелнога схватања целокупне материје до веома колебљиве, у својим крајњим резултатима неодрживе правне примене у практици“. Кад то са пуним основом може да каже један аустријски правник при онако тачно и пространо израђеноме законику и толиким комента-

Lenz, D. Recht des Besitzes u. seine Grandlagen, 1860. — Dr Ant. Randa Der Besitz nach österr. Rechte mit Berücksichtigung des gem. Rechts, d. preuss. franzôs. u. sâchs. Gesetzbuches, најн. изд. 1879. — Konr. Büchel, Über die Natur des Besitzes, 1868. — Rud. Jhering, Beiträge zur Lehre des Besitzes, 1869. — Reinhold Schmid, Üb. d. Natur des Besitzes (у «Kritische, Vierteljahrsschrift für Gesetzgebung u. Rechtswissensch. 1869.) — Meischeider, Besitz und Besitzschutz, 1875. 1876. — Bekker, d. Recht des Besitzes bei den Römern 1880. — Dernburg, Entvicklung und Begriff des jurist. Besitzes des R. R. 1883. и т. д.

рима, онда шта да кажемо ми, кад је наш грађански законик као што је већ и сувише познато само бедан и свакојако скрпљен и скраћен превод и извод из аустријскога законика, а баш нарочито та глава о државини у нашем је законику (напрема аустријскоме оригиналу) толико скраћена и непотпуна, да ту онда још са много већим основом и ми можемо оно казати што Ранда у оправдање своје књиге о државини говори. А и осим тога у опште се свако колебање у теорији и свака недовољна и неутврђена теоријска основа одмах рефлектује и у самој практици, и у самом позитивном законодавству и с тога сваки, који ма колико допринесе утврђењу и пречишћавању теоријске основе, тиме у исто доба чини веома знатну и важну услугу и самој практици.

После овога краткога увода да пређемо на ствар. Прва је тешкоћа и спорна тачка у науци о државини то основно питање: шта је управо државина, је ли она право или је само неки факт, неко фактичко стање? Дакле питање о самој природи државине. Изгледа као да то питање није баш тако тешко решити, јер обично се државина сматра одиста само као факт, као фактичко стање, које истина повлачи за собом извесне правне последице и ужива правну заштиту, али ипак по себи није никакво право. Зар и о томе још може когод сумњати? Па ипак се нашло правничких писаца и то знатних писаца, који су сасвим озбиљно доказивали, да државина није само го факт, него да је она доиста право и ти су писци покушали, да то разлозима докажу. И ту је онда настао веома простран научни спор, при коме су најразличитија схватања природе државине на среду изнесена и услед кога је теорија запливала у такво колебање, да се још ни до данашњега дана из њега није сасвим извукла. Кад је Савињи написао своју већ поменуту знатну књигу о државини онда

су назори, што их је он у њој развио, због великога ауторитета пишчева кроз дуго време скоро искључиво владали у правној литератури; та је њихова влада тек онда поколебана и потресена, кад је устао други опет чувен правник Ганс те жестоко напао на Савињијеве назоре и његову теорију државине и тиме учинио тако јак упечатак на правнички свет, да су се и други писци тако да кажемо окуражили да Савињијеве назоре подложе дубљој и темељитијој критици и онда су се мишљења тако поделила, разлози што су навођени беху тако разнолике природе као и разноврсни прелази између једнога и другога схватања, да је према свему томе одиста тешко поставити неку класификацију тих разних мишљења. Но ипак можемо не узимајући у обзир поједине прелазе и нијансе у опште узевши све писце, који су природу државине потање претресали, поделити у три групе: прво оне, који државину сматрају једино као факт и фактичко стање, а никако као право, друго оне, који је напротив опет сматрају као право, и најзад треће оне, који државини дају неку мешовиту двојаку природу, а то је да је она у исто доба факт и право.[1])

Свакојако ваља дакле и ми да заузмемо извесан положај и извесно гледиште у томе великоме теоријскоме спору око природе државине, а зато је опет нужно да бар у општим и крупним потезима наведемо и прегледамо разлоге, што су у потпору једноме или другоме мишљењу на видик изнесени.

Међу оне, који државину сматрају као право, спадају пре свега редактори аустријскога, прајскога и саксонскога

---

[1]) Међу те писце спада пре свега сам Савињи, а уз њега међу новијим знатнијим писцима нарочито Бринц (в. Brinz, Pandekt. §. 29.), а затим француски правник M. Ortolan, Explic. historique des Instituts etc. II. стр. 257.: «La possession, aux yeux de la loi, est non seulement un fait, c'est encore un droit.» Ортолан је у томе усвојио Савињијево мишљење, као што сам признаје на стр. 259. прим. 2.

грађ. законика, што је онда разуме се добило израза и у самим тим законицима. Аустријски је законик у томе погледу најдаље пошао означивши државину не само као право у опште него уврстивши је чак и у стварна права сасвим упоредо уз својину, заложно право, службености и наследно право (в. §. 308. аустр. грађ. законика). И наш је грађански законик у §-у 197. разуме се верна копија свога аустријскога оригинала те и он сасвим верно казује „права чисто-стварна која у себи закључују право државине (притежања), право баштинско (сопственост), право залоге, службености и наслетства."[1]) Како су редактори аустр. грађ. законика у ту погрешку упали, то је лако објаснити; они су се ту просто држали оне поделе стварних права, која је у време састављања тога законика у тадашњој правној доктрини владала, а то је, да се стварна права деле у пет разних права, дакле се тај број пет[2]) морао свакојако одржати и отуда је онда морала и државина ући међу стварна права, јер их иначе не би могло бити пет на броју. У данашњој је теорији разуме се та подела већ давно напуштена и застарела. Но да ли је то збиља погрешно, кад се државина сматра и означује као право? Очевидно ту није довољно само тек казати да је то погрешно и неосновано, да је то несхватање природе државине и т. д. а овамо не обазрети се и не побити оне разлоге, што су их толики старији и новији и то признати правнички

---

[1]) Мимогред ћемо напоменути како је по новијој правној систематици и то очевидно погрешно, кад се и наследно право увршћује у стварна права оно није стварно право, него има свој засебни карактер, по коме оно поред стварних и облигаторних права стоји као неко треће, самостално имовно право. в. о томе међу осталима: Unger, Syst. d. österr. Privatrechtes I. §. 61. — Randa, der Besitz etc. §. 3. прим. 14. и др.

[2]) Та «пентархија» као што је зове Унгер (Syst. I. стр. 524.); њу је први поставио неки стари правник Хан још г. 1643. у својој Dissertatio de jure rerum et juris in re speciebus.

писци на среду износили у потпору томе мишљењу, да је државина одиста право. Кад на тој страни стоји име једнога Ганса, Пухте, Рудорфа, Синтениса, у неколико Иеринга и др. онда се на томе мишљењу свакојако морамо уставити и савесно и озбиљно оценити разлоге тих писаца. Ту ћемо пре свега опазити како се и сами ти писци, који државину узимају као право, јако међу собом разилазе и разликују у самоме мотивовању тога схватања, дакле су им разлози веома различни и ако се у самој тези међу собом слажу. Према томе се и ти писци могу према разлици својих разлога у извесне групе поделити. У једној групи стоје Ганс, Пухта и Рудорф, који карактер државине као права оснивају на некоме другоме праву, а то је на праву личности човекове. Тако н. пр. Пухта каже: „Право из кога се изводи правни опстанак државине, може само оно право бити, које претходи и својини и државини, а то је право личности. Дакле је личност држаочева оно, што његову државину покрива и заштићује и т. д.“[1]) Очевидно у томе не може бити доказ да је државина као таква право, јер кад хоће њен правни карактер да се изведе из права личности и да се оснива на њему, онда у томе свакојако лежи управо признање, да државина по себи није право; јер кад се државина само тада и само зато заштићује, кад и у колико је личност (обелодањена воља) повређена, онда она сасвим престаје уживати неку самосталну заштиту и њена је заштита само последица и излив права личности. Види се дакле да је то веома скрпљен и натегнут доказ о правноме карактеру државине, кад га она не носи у самој себи него мора да га позајмљује од другога некога права; свако право у правоме смислу носи самостално у себи самоме узрок своје правне екзистенције, а где то није случај

---

[1]) Puchta, Cursus d. Institutionen II. §. 224.

ту нема права. А да је и сам Пухта увидео да је тај доказ са позивом и ослањањем на право личности управо неки теоријски крпеж, то се види по овим његовим речима: „Може се казати, да државина сама по себи није право, јер је она само једна страна права личности, и само зато, што је она ипак то право (личности), узето у извесном правцу и са извесне стране, може се она правом назвати.“ [1]) Дакле је државина у исто доба и право и опет није право! Као што је натегнут доказ, тако је збркана и натегнута и сама ова завршна изрека о правноме карактеру државине. То су у осталом већ поодавна увидели и они доцнији писци, који државину такође сматрају као право, али не могоше да усвоје тај доказ са правом личности, него морадоше да нађу и изнесу друге боље и сретније разлоге за своје схватање. Да видимо те разлоге.

Има писаца који мишљење, да је државина право, оснивају просто на томе, што она ужива правну заштиту, што дакле постоје нарочите тужбе (у римскоме праву interdicta) за заштиту државине. Међу те писце спадају у новије доба Миленбрух, Пфајфер, а нарочито као најзнатнији Синтенис, а међу француским новијим правницима ту ћемо споменути професора парискога правн. факултета Акаријаса, који сасвим кратко и пресудно вели: „Jointe ou non à la propriété, la possession est protégée par le préteur á l'aide de diverses procédures appellées interdits, elle est protégée pour elle-même, et en ce sens elle constitue un véritable droit.“ [2]) Већ напоме-

---

[1]) Curs. d. Institutionen II. §. 231.

[2]) C. Accarias, Précis de droit romain (Paris, 1874.) I. стр. 468. и прим. 2. — Напротив Mourlon, Répét. écrites sus le prem. ex. de code Napoléon I. стр. 69'. сасвим правилно каже: «La propriété et la possession ne doivent pas être confondues: l'une, la propriété, est un droit l'autre, la possession, est un fait.» etc.

нути немачки писац Синтенис такође хоће да оснује правни карактер државине на тим тужбама (интердиктима), али се он ипак не изражава тако пресудно и отсечно о државини као праву него са неком резервом и са неким нарочитим дистинкцијама; пошто је напоменуо како има за државину нарочитих правних сретстава (тужаба) он наставља: „И по томе је она (т. ј. државина) правни одношај, право, и то најниже међу оним правима, која се непосредно на ствари односе..., ма да се с друге стране она никако не може са другим правима изједначити тако, да би општа начела о правима сасвим просто и потпуно могла на њу да се примене.... Државина дакле стоји под неким својим особеним правилима.“[1]) Какво је дакле то право које стоји најниже на лествици стварних права и које се никако не може са осталим правима изједначити него се од свију њих разликује неким својим особеним правилима? Ту дакле стоје сва остала права на једној стрни, а државина сама за се на другој страни. Зар тиме Синтенис није признао да је државина нешто друго него сва остала приватна права, а то је онда просто да она — није право. У осталом тај писац баш и не полаже велику практичку важност на решење тога питања, да ли је државина прост факт или је право, јер сам каже: „Напротив пак то питање, да ли је она (државина) право или не, управо је без икаквога практичкога резултата... И то је без сумње узрок што Римљани то питање нити покрећу нити решавају.“[2]) Према томе онда није чудно што се тај писац није баш толико ни трудио, да правни карактер државине на довољно јаким и темељитим разлозима оснује. Па ипак ми држимо да то питање о природи државине није тако без сва-

---

[1]) в. Sintenis, D. pract. gemeine Civilrecht (III. изд. 1869.) §. 42.

[2]) Sintenis у нав. делу, §. 42, прим. 8.

кога практичкога резултата као што Синтенис вели, него напротив да је оно од велике теоријске и практичке важности пре свега већ због тога, што се на питање о основу правне заштите државинске не може темељито и правилно одговорити, док се прво природа њена не испита и на чисто не изведе. Но о томе ће ниже још бити говора.

Је ли дакле у томе одиста основан доказ, да је државина право, што је она посебним тужбама заштићена? Очевидно није, јер тужба сама по себи није право, него је само одређена по правилу за заштиту права, а по изузетку она може бити одређена и за заштиту нечега, што није право, него само правни одношај т. ј. животни одношај, који право узима у обзир, са којим неке извесне правне последице скопчава и за који правна правила прописује.[1]) Свакојако дакле кад за заштиту некога одношаја постоји тужба, то још не мора значити, да ту мора бити и некога другога засебнога права, из кога тужба истиче и на коме се она оснива. Да је то збиља тако ми ћемо се позвати на два правничка ауторитета, а то је на Унгера и Виндшајда; Унгер говорећи о грађанскоме поступку дефинише тужбу овако: „Тужба је у правом тешњем смислу оно правно сретство, којим се неки правни одношај или неко право у облику самосталнога напада против извеснога противника пред суд износи и пред њиме остварује;“ па даље вели: „Разлика у правним односима и правима, за чију заштиту тужба служи, рађа и оснива разлику у тужбама;“ најзад говорећи о предмету тужбе наводи како тај израз „предмет тужбе“ има двојако значење и у првоме је смислу „предмет тужбе само право

---

[1]) в. о томе: Randa, D. Besitz, стр. 26. — Büchel, Üb. d. Natur d. Besitzes, стр. 37—39. и др.

или сам правни одношај, који неко себи присваја и чије признање пред судом тражи“ и на таквоме појму предмета оснива се деоба тужаба у посесорне (државинске) и петиторне (правне) тужбе, према томе како је или државина или право предмет тужбе (правнога спора).[1]) Ту дакле Унгер сасвим јасно одваја при тужбама права и правне одношаје и шта више оне тужбе, којима је предмет државина, образују засебну оделиту врсту т. н. посесорних тужаба на према којима се групишу у другу врсту све остале (т. н. петиторне) тужбе, којима је предмет неко право, ма које оно било; дакле не само да тужба не чини државину правом, него се баш напротив тужба сâма управља према државини и добија свој засебни од свију осталих тужаба одељени карактер, а то је просто с тога што државина није право и не спада међу права, него је само тужбом заштићени правни одношај.[2]) Виндшајд, на кога смо се такође позвали, баш изречно каже: „Државина није право и то тако потпуно стоји, да се она управо не може ни дефинисати, док се као факт, као фактичко стање не мете на супрот праву (ohne dass er als Thatsache dem Rechte entgegengesetzt wird). Али она је правни одношај и то је у двојаком смислу; прво с тога што су са њоме важне правне последице скопчане, а друго с тога“ и т. д.[3]) Ту дакле тај знаменити новији правник пресудно каже да је државина истина правни одношај, али

[1]) в. то све у: Unger, Syst. d. österr. allg. Privatrechts II. §. §. 113. и 115.

[2]) То у осталом Унгер још и изречно каже на стр. 214. прим. 9. своје наведене књиге I. део; у тој примедби стоји: « . . . da der Besitz zwar ein rechlich geschüztes Verhältniss der Person zur Sache, nich aber ein Recht an der Sache, ein auf der Sache haftendes Recht ist.»

[3]) в. Windscheid, Lehrb. d. Pandenktenrechts, I. 150.

да није право и ако је тужбама заштићена.[1]) Није нужно да још речимице наводимо шта о томе кажу Ранда, Бихел и др. — Свакојако дакле излази да и тај покушај појединих писаца, да правни карактер државине оснују на тужбама, није никако успео и да се на таквоме доказу не може никако утврдити то, да је државина право.

Сад ћемо овде мимогред напоменути ради куриозума једнога писца, који стоји сасвим усамљен са својом теоријом о државини изнесавши неко сасвим оригинално мишљење, које ни код кога другога писца није до данас могло наћи одзива. Интересно је да га овде ма само у кратко наведемо као прилог за историју правничких парадокса. Тај је усамљени писац са тим оригиналним мишљењем новији правник Г. Ленц у својој већ напоменутој књизи: D. Recht des Besitzes u. seine Grundlagen. Писац већ у самом предговору каже како он са својом књигом хоће „да отпочне преврат у области приватнога права," хоће да отпочне сасвим ново доба у јуриспруденцији! Књига му се састоји из три расправе; првој је наслов: „О појму права и о његовој генези," другој: „О појму сингуларне сукцесије и самосталности стварнога права у правноме саобраћају;" најзад трећој: „Државина као једино право на ствар, изложена и претстављена у редовним случајевима њенога прибаљања и губитка;" све дакле „многозначајни" и звучни наслови који су у стању да у највећој мери побуде радозналост читаоца. Нас се овде разуме се највише тиче та трећа расправа о државини; ту писац доказује да је државина

---

[1]) Да је државина правни одношај и ако није право потврђују осим Унгера и Виндшајда још међу осталима Randa, Besitz. стр. 28., а затим у најновије доба Baron Pandekten (изд. од г. 1885.) стр. 33. казујући: «Der Besitz, die thatsáchliche Herrschaft einer Person über eine kórperl. Sache ist zwar kein Recht, wohl aber ist er ein Rechtsverhältniss d. h ein vom Rechte bestimmtes Verhåltniss».

а) право, б) стварно право, в) једино стварно право. Види се дакле да је пишчев проналазак тако неочекиван и оригиналан, да многи неће можда ни веровати, да је то збиља тај писац казао и доказивао, него ће мислити да ми можда претерујемо; али ево његових властитих речи: „Не, воља никад није нешто фактичко, него она је једино и само оно, што је правно. И само зато, што то нису увидели, нису ни државину умели да схвате и оцене како треба. Државина није факт, а она није ни смеса (протеј) од факта и права: него она је шта више једино право на ствар". И то сад хоће писац на појединим редовним начинима прибављања државине да покаже и докаже и то је онда главна садржина његове расправе. Међутим при свем оштроумљу и ишчитаности пишчевој ипак му никако није испало за руком да то његово чудно и оригинално мишљење одиста докаже. Разуме се да ми овде немамо довољно места нити нам може бити намера да појединце и потанко разгледамо и оцењујемо цело његово доказивање, него ћемо само по нешто напоменути да се види какви су ти Ленцови „докази."

Ако је збиља државина једино право на ствар, онда из тога мора излазити, да нема више никаквих других стварних права, и да по томе ни својина није право на ствар. И писац то одиста тврди казујући: „Својина као таква није тотално право на ствтр, него је само правна могућност да се до тоталнога господарства над неком ствари може доћи или по ново доћи (gelangen oder wiedergelangen zu kŏnen). Она је дакле actio in rem, али није jus in rem. Кад ми само то можемо казати: res mea est — res ad me pertinet (ствар је моја, ствар мени припада), онда ми сада још нисмо господари ствари, него ми то само можемо постати или опет постати." Да је све што је ту казано сасвим погрешно и да је противно свакој правној и логичкој истини, то није тешко увидети. Да власник, који нема

државину ствари, није фактички господар ствари, то се по себи разуме — али баш се у томе састоји његово од државине сасвим независно право на ствар, што он задржава моћ над њоме и њеном правном судбином и без фактичке власти. Није никако истина, да се та моћ његова испрпљује само у томе, што он може да тражи помоћ суда да до своје ствари дође (actio in rem). Власник осим тога може без икаквога обзира па фактичко господарство ствар да заложи, да је оптерети службеностима и другим стварним правима, да је остави у наслеђе или као легат — у кратко, он може на многе и многе начине на њену правну судбину да делује и да утиче, на што све само голи држалац, пошто је само фактички господар ствари, нема ни права ни моћи. — „Потпуно право на ствар,“ наставља писац, „има у истини само онај, ко хоће ствар да има и да задржи и ко може да је има и да је задржи. А то је баш држалац.“ Али је сад мука, што је такав држалац и онај, који је ствар украо или отео. Писац се уплашио од те консеквенције, да и лопову и разбојнику припише „једино“ потпуно право на ствар и с тога он одмах брже боље изјављује, како он има пред очима само савеснога држаоца, јер наравно несавесни држалац не може ствар имати ни задржати, пошто у спору око државине мора подлећи. Дакле ту наједанпут излази да није државина као таква, него само савесна државина „једино право на ствар.“ А зашто то писац није одмах казао? Зашто се у самоме наслову те своје расправе тако изражава, да сваки мора мислити да он има пред очима и државину лопова и разбојника? Зашто он тако тек крадом и на месту, где то нико неби очекивао, на место државине у опште подмеће савесну државину?

Све је то само зато, што писац има и одвише логике, те да не опази, да је он управо сам себе побио тиме, што

је у место државине уметнуо савесну државину. Кад он несавеснога државоца с тога само брише и уклања, што он у спору око државине мора подлећи (што у осталом не стоји увек и безусловно!), то онда тај разлог може да важи тако исто и за савеснога државоца кад се он нађе у спору са правим власником ствари. И најсавеснији државац на према власнику, који своје право пред судом докаже, не може државину своју одржати и у томе погледу стоји потпуно у једноме реду са најнесавеснијим државоцем. У осталом писац у даљем току своје расправе сасвим опет заборавља то ограничавање на савесну државину и говори о државини без икаквога обзира на њену савесност или несавесност. Осим тога писац доцније и то заборавља, да је он управо предузео да докаже, како је државина једино право на ствар. Он се чини, као да има само то да докаже, да је државина у опште право, где би онда, баш кад би тај доказ и испао за руком, свакојако још велико питање било, да ли је она одмах и стварно право, а камо ли још једино стварно право. Међутим писцу није ни то испало за руком да докаже, да је државина у опште неко право, јер он није никакав нови доказ у томе погледу пронашао и изнео, него понавља само оне већ толико пута казиване разлоге, који су већ довољно побијани и побијени. Тако н. пр. оно, на чему Ленц оснива правни карактер државине као: што само правно способна лица могу државину имати, што само признати предмети права могу бити и предмети државине, што државина као таква може бити предмет правних послова и т. д., то су све разлози из којих никако не излази да је државина право, што је већ од стране толиких писаца доказано.[1]) Што само правно способна лица (правни

[1]) в. н. пр. Randa, D. Besitz etc. §. 3. прим. 7. — Esmarch, Zur civilistischen Literatur (кратка рецензија Ленцове књиге у Krit. Vierteljahrsschr. f. Gesetzgbg. u. Rechtswiss. IV. Bd. 2. H. 1862, стр. 196). и др.

субјекти) могу државину имати и што предмети државине не могу бити res extra commercium (ствари изузете и искључене из правнога саобрћаја), то није нимало чудно нити у томе има ма најмањега доказа, да је државина право. Државина се у опште заштићује, јер сама воља човекова, баш и кад се не јавља као правна воља, него само као фактичка воља, ужива заштиту против самовоље и самовласти; али кад се нечија воља у праву у опште никако, дакле чак ни као правна воља не признаје,[1]) онда је сасвим доследно и логично, да таква воља још мање може добити признања и заштите, кад је само фактичка.[2]) Дакле би од стране права било крајње нелогично и неконсеквентно, кад би оно државину ма и као факт признало онима, који у опште немају никакве правне способности; немати правне способности, не моћи бити правни подмет или субјект, то значи не моћи стојати ни у каквим правним и правно заштићеним односима, дакле разуме се ни у односу фактичке власти над неком ствари, која се зове државина и која ужива правну заштиту. Из свега овога дакле излази, да у томе, што само правно способни подмети могу државину имати, није никакав доказ, да је државина право, јер воља оних, који нису за право способни, у опште се не признаје и не добија заштиту без обзира на то, да ли је реч о неком праву или о некоме просто фактичкоме стању, као што је државина. — А што ствари ван саобраћаја, res extra commercium, не могу бити предмети државине, у томе тако исто не може бити никаквога доказа, да је државина право и то је по нашем мишљењу тако јасно и тако неспорно, да би било одвећ банално, то још овде нарочито

[1]) Као што је код оних, који немају правне способности, дакле не могу бити субјекти права.

[2]) Као што је при државини.

доказивати. — Најзад што Ленц наводи да државина може бити предмет правних послова (н. пр. куповине) и то такође сматра као неку јаку потврду томе, да је државина право, то је крајње неосновано, јер нигде није казано, да су само права предмети правних послова него напротив све, што има имовне цене и вредности, то може бити предмет правних послова; дакле се то сасвим лепо слаже са фактичком природом државине, да она јесте и може бити предмет правних послова.

Но Ленц мисли да најглавније и најтеже оружје против оних, који државину не признају као право, лежи у науци о прибављању и губитку државине; то је главна тачка, на којој се он оснива. Па шта у томе погледу наводи? „Зар се неки факт може прибавити и изгубити? Факт се не прибавља нити се губи, него он само постоји, екзистује“ тако гласи тај његов најглавнији и најтежи доказ. А зашто се факт не би могао прибавити и изгубити? Државина је фактички однос према некој ствари, фактичка власт над том ствари — па зар се не може та фактичка власт прибавити а затим опет изгубити? Зар све оно, што се прибавља и губи, мора одмах зато бити право? Разна знања, пријатељи, љубав, поштовање се прибављају и задобијају, а ипак то нису никаква права. У опште прибављање и губитак нису само јуристичке категорије, само правни појмови, као што Ленц мисли. А осим тога баш и да узмемо, да је основано оно „да факт само може постојати или не постојати“ то је и на то Ранда добро одговорио приметивши: „Denn Erwerb und Verlust sind ja nur andere Ausdrücke für „Dasein uud Nichtdasein“ des Besitzes, hergenommen von dem analogen Sprachgebrauche bei Rechten, der dadurch seine Erklärung findet, dass der Besitz durch den ihm zu Theil gewordenen Schutz einen dem Rechte änhlichen Charakter erhält.“ —

Најзад ћемо још напоменути као једну карактеристику Ленцовога схватања, да он сматра, да је воља субјекта као таква одмах и право, ма какве садржине та воља била [1]); кад би то збиља тако било, онда одиста не би било потребе ни за Ленца ни за ма кога другога, да тражи још неке друге разлоге и доказе за правни карактер државине, јер у томе би свакојако био концентрисан и исцрпен сав доказ за тезу, да је државина право. Државина је фактички остварена воља, а кад је воља у свакоме случају право, онда је разуме се и државина право — то је сасвим просто и јасно. Но разуме се да се нико неће трудити да озбиљно доказује, како то није истина да је воља увек и право, јер такво схватање очевидно тумбе обрће све појмове о праву, а поврх тога је и сам Ленц то своје схватање побио тиме, што као што смо видели државину као право ограничава само на савеснога државоца.

Но да се растанемо већ једном са Ленцом и његовим „оригиналним" мишљењем, па да се обазремо још на по некога важнијега писца, који брани и заступа мишљење да је државина право. Најважнији је без сумње међу свима тим писцима у новије доба Иеринг, који своје признато оштроумље, сав свој велики и заслужени ауторитет баца на вагу, те да претегне на страну схватања државине као права. Као и све остале теме, о којима је писао, тако Иеринг и питање о државини разрађује својим познатим духовитим и занимљивим начином и у његовој расправи има много поучнога нарочито правно-историјскога материјала, али ипак је зато основна мисао његова схватања о државини по нашем мишљењу погрешна и не може се одржати и ако је Иеринг својим брилантним стилом и разлагањем многе

[1]) Он вели: «das wollende Ich, als sich verwirklichender Geist, kann seiner Natur nach nur das wollen was vernünftig ist.»

доцније и најновије писце за своје схватање задобио. [1]) Како дакле Иеринг схвата природу државине? По њему је то пре свега „основна обмана да се појам државипе идентификује са појмом фактичке власти над неком ствари“ јер цео основ правне заштите државинске не лежи никако у државини него у својини и према томе тај писац државину зове својином у дефанзиви, она је само једна ситуација или позиција својине (eine zur Selbständigkeit des Schutzes u. Rechtes erhobeue Situation des Eigenthums. eine Eigenthumsposition), а то се просто на томе оснива, што је требало олакшати доказ и одбрану својине; кад се власнику одузме ствар против његове воље онда је ваљало ослободити га тешкога и заметнога доказа својине, него му дати могућност да своје право одбрани и заштити и без тога доказа, а то је позивањем на државину, при којој није нуждан никакав даљи доказ. Својина остављена самој себи, дакле заштићена само строгом виндикацијом (тужбом и доказом својине), била би најнепотпунија и најнеспретнија установа на свету и с тога нађоше да је нужно да се уз строгу виндикацију као допуна дода још и тужба државинска, која је дакле уведена једино ради власника и једино је за његову олакшицу намењена и само се с тога државалац сматра као власник, и као такав заштићује док се противно не докаже. При томе Иеринговоме схватању практичкога значења државине мора нам одмах пасти у очи, да је државинска тужба, намењона да буде само допуна тужби ради својине, у своме дејству добила такав обим и замашај, који очевидно прелази далеко преко означене цељи. Већ је то само по себи довољно, да се одмах у напред посумња о

---

[1]) Тако н. пр. у најновије доба: Zrodlowski, D. röm. Privatr. 1880. II. стр. 175. — J. Baron, Pandekten (5. изд. од г. 1885.) стр. 197. који истина не пристаје баш на чисто и потпуно уз Иерингово мишљење, али ипак вели како то мишљење „има много за се.“

Иеринговој хипотези. Иеринг сам увиђа и признаје како та државинска тужба, тобож намењена једино за олакшицу при заштити својине, служи и иде у корист и свакоме невласнику, који има државину, дакле и лопову, разбојнику и.т.д. Према томе онда државина у место да служи само и једино својини, може да се окрене против својине те може исту услугу, коју чини власнику, који држи ствар, заштићујући га лаким начином против недржаоца, учинити и невласнику, који има државину, против власника, који нема државину. Тиме се очевидно дакле надбацује цељ, којој је државинска тужба по Иерингу намењена. Али то је као што тај писац вели „неизбежна последица те власнику намењене олакшице у доказивању“ јер кад би се при државинској тужби допустило, да се покрене и расправља питање о праву, онда би истина отпало заштићавање државине лопова, разбојника и т. д. али би се у исто време осујетила и сама означена цељ да се олакша одбрана и доказ својине. Одиста, чим би се ономе, против кога се тужба државинска подиже, допустило, да покрене питање о праву, да доказује како тужилац (ма да је државалац) није имао никакво право на ствар, онда би одмах и власник морао од своје стране опет упустити се у доказивање, да је он доиста власник ствари и тада би отпало сасвим оно олакшање одбране и доказивања, које хоће простим позивањем на државину, на „фактичност својине“(Thatsächlichkeit des Eigenthums као што вели Иеринг) да му се прибави. И то је та „неизбежна консеквенција“ по којој се мора ради саме цељи бранити и заштићавати свака (дакле и несавесна, неправедна и т. д.) државина не питајући нимало за право.

Зар није јасно да Иерингова теорија о практичкоме значењу државине саму себе побија, кад мора да пристане на такве неизбежне консеквенције? Какво је то олакшање доказа

својине, које се таквом ценом откупљује? Иеринг сам признаје „dass man auch dem besitzenden Nichteigenthümer gegen den nichtbesitzenden Eigenthümer den Besitzschutz gewährt, ist der Preis, den das Gesetz zahlen musste, um dem Eigenthümer den ihm zugedachten erleichterten Eigenthumsschutz zuzuwenden.“ Али он налази да је боље да понекад изузетно и неки недостојни, неки лопов или разбојник учествује у заштити државине, него да се та заштита ослаби и паралише увлачењем и допуштањем питања о праву. Па ипак је то веома слаба и мала утеха и накнада за ону скупу цену, коју је закон морао платити. Но сад настаје још и то питање, није ли могао закон то олакшање доказа путем државинске заштите прибавити власнику, а да не мора у исто доба ту заштиту распрострти и на лопова, у опште на онога, који није власник? Доиста је могао, као што је то међу осталима новији правник Р. Шмид веома добро напоменуо и доказао.[1]) Тај писац наводи како се по римскоме праву при двема тужбама, а то је при тужби на накнаду штете при крађи (condictio furtiva) и при тужби ради повреде туђега имања (actio legis Aquiliae) допуштало туженоме, да може против тужбе да се брани изузећем (ексцепцијом), којим доказује своју или туђу својину на украденој или повређеној ствари, дакле доказује да тужилац није власник те ствари; па таква се иста ексцепција могла допустити и против државинских (посесорних) тужаба и тиме би онда закон постигао, да се та државинска заштита и олакшање доказа правоме власнику нимало не украти и не окрњи, а да се ипак лопову и разбојнику украти заштита у уживању неправедно прибављенога добра. Да је то тако то ниједноме правнику није нуж-

---

[1]) В. већ наведену расправу: R. Schmid, Üb. d. Natur des Besitzes, стр. 73—75.

но опширније доказивати. Па ипак закон то није учинио, ма да је могао и већ по томе је јасно, да се при заштити државине није мислило на својину нити је ту било намере, да се само власнику олакша одбрана и доказ, него је државини дата заштита као таквој а не као некој позицији својине, дата јој је ради ње саме, а не ради својине.

Иеринг у потврду својој хипотези додаје веома интересна и оштроумна правно-историјска разлагања, у којима показује, како је најранији повод, при коме се државина у римскоме праву јавља као предмет судскога решавања и наређивања, био спор око својине; но при свим тим веома поучним правно-историјским податцима, у којима је Иеринг нарочито јак, и при свем доказивању најтешње везе у којој је у почетку државина стојала са својином и спором око својине, ипак то све не може имати великога и пресуднога утицаја на решење самога главнога питања о природи државине. Ма колико да је државина у својој најранијој појави била намењена олакшању доказа својине, ипак о томе не може бити сумње да је она у доцнијем праву у своме даљем развићу начелним искључењем питања о својини добила такав обим и значај, којим је њен правни карактер битно постао друкчији и различан. [1]) Преко те сасвим несумњиве и основане примедбе Иеринг прелази просто оном већ наведеном напоменом, да је доцније проширење државинске заштите било неизбежна консеквенција онога власнику намењенога олакшања доказа и да је дакле она, као што већ поменусмо, цена, коју је закон за то олакшање морао да плати; уз то још додаје како је тиме свакојако измењен и померен нормални облик државине (eiue Ver-

[1]) И ту онда извори римскога права изречно кажу: »Nihil commune habet possessio cum proprietate» l, 12. §. 1. Dig. 42. 1 «Separata esse debet possessio a proprietate» l. 1. §. 2. Dig. 43. 17. — В. о томе још међу осталима: Dr Quaritsch, Institutionen u. Rechtsgeschichte 1882. стр. 120.

schiebung der normalen Gestalt des Besitzes). Међутим се у изворима римскога права нигде не налази ни трага о томе, да су римски правници то сматрали као нешто ненормално, као неко размицање и кварење нормалнога облика државине, што је државинска заштита распрострта и на невласника, а осим тога смо видели, како то проширење државинске заштите, ако је њоме хтео само власник да се заштити, није било баш никако потребно, пошто се као што смо напоменули при посесорним тужбама тако исто могло помоћи изузећима (ексцепцијама), као што је учињено при већ наведеној condictio furtiva и actio legis Aquiliae. Римски су правници баш напротив налазили, да је државинска заштита у ономе обиму и пространству, у коме је постојала у време класичкога правништва и у јустинијановоме праву, нешто сасвим нормално као што по примеру римскога права и данашњи новији законици без сумње полазе од тога схватања, да цељ државинске заштите ваља тражити у државини самој, а не у својини.

Још ћемо овде као веома надлежну оцену Иерингове хипотезе навести и речи једнога од знатнијих новијих романиста, а то је већ поменутога Брунса који вели међу осталима: „Мисао, да се државинска заштита схвата као олакшање доказа својине, не сме се никако изводити из римскога права ни тражити у њему. Истина да државинске тужбе могу свакојако и по римскоме праву учинити непотребном и сувишном праву тужбу ради својине и у толико власнику олакшати заштиту његове својине, исто тако као што се и позната Publiciana (publiciana in rem actio) може за олакшање доказа употребити у место праве виндикације. Али и у једном и у другоме случају звало би се променути и побркати фактичку последицу са правним основом, кад би се у томе олакшању доказа хтело сматрати и налазити право начело тих тужаба. Нема сумње да је државалац при виндикацији слободан од доказивања, али по

римскоме схватању не зато, што је у државини хтела да се заштити својина, него, као што Римљани сами веле, зато што „naturalis ratio“ чини, да онај, који не држи, који нема државину, мора да тужи и доказује, и ако не докаже, држалац задржава ствар и ако баш очевидно није власник.“[1])

Држимо да је према свему овоме, што смо навели, довољно јасно, да је Иерингова хипотеза одиста неоснована и да ни самоме томе знаменитом и духовитом правнику није испало за руком, да докаже, да је државина право, а не само факт. У осталом та Иерингова мисао није ни сасвим нова, она стоји очевидно на истој основи са негдашњом пресумцијом (претпоставком) својине при државини, која се налази у старијих писаца; ти су писци државину сматрали као пресумтивну својину, дакле је по њином схватању постојала претпоставка, да је држалац уједно и власник.[2]) А то све, и та стара пресумција и та новија Иерингова хипотеза, оснива се на тој тежњи, да се олакшају тегобе, које доказ својине нарочито по модерној доказној теорији са собом доноси. Та је тежња основана и њена се потреба може признати, али се подмирење те потребе мора упутити и преместити у област својине и стварних тужаба, а никако се не сме ради те потребе потрти или окрњити самосталност државине и напустити мисао, да државина као таква ради ње саме ваља да се заштити. Према свему се дакле види, како је већ наведени правнички писац Шмид имао право кад је казао како Иерингова теорија о државини збиља изгледа „als ein Verzweiflungsact, weil dem Verfasser keinê der Theorien, die den Zweck des Besitzes in ihm selber suchen, vollkommen genügte.“

Тиме смо овако у кратко прегледали и претресли теорије оних новијих писаца, који хоће државину да схвате

---

[1]) Bruns, D. heut. röm. Recht. §. 30.

[2]) В. о томе данас већ застарелом схватању Randa, D. Besitz, стр. 29.

као право. Покушали смо да покажемо како ниједноме од њих то није испало за руком. Сад ћемо још обазрети се на неке разлоге, који се налазе напоменути у неких писаца, који државини дају мешовит карактер, дакле да је она у исто доба и факт и право. Тако н. пр. каже се да државина тиме постаје право, што позитивни закон са њоме скопчава извесне правне последице; међутим ми знамо да закон и са другим неким чисто фактичким стањима скопчава правне последице, тако н. пр. са екзистенцијом човека скопчава правну способност, са пунолетношћу скопчава потпуну способност за правне послове (Handlungsfähigkeit), са брачним одношајем и са одношајем деце према родитељима скопчава право на пристојно или нужно издржање, на васпитање и удомљење према мужу и према родитељима и т. д., па ипак ваљда нико неће тврдити, да су та стања као: људска екситенција, пунолетност, својство супруга или детета да су то права? [1]) Тако је исто неосновано, што Савињи а уз њега и други писци изводе, да је државина с тога право, што повреда државине и сметање у државини није допуштено. Многе су радње недопуштене и забрањене, па ипак се отуда не може извести закључак, да ту одмах мора да постоји неко конкретно право; тако н. пр. о томе нема сумње да је крађа и разбојништво забрањено и према самоме детентору, али из тога никако не излази да је детенција (просто држање) такође неко право.

Још ћемо ради потпуности овде напоменути како има писаца [2]) који признајући фактичку природу државине ипак мисле да она добија карактер некога права, или бар да јој

[1]) Било је истина неких правника, а нарочито аустријских, који су и та стања сматрали као права, али је то најбоље побио Унгер Syst. d. österr. allg. Privatr. I. стр. 504.—511.

[2]) Као н. пр. Baron, Pandekten, §. 112. — Savigny, Recht d. Besitzes, §. 5. стр. 27.

се „приписује и неки правни елеменат“ (као што каже у најновије доба већ наведени Барон) тиме, што правила римскога права о могућности, о прибављању и губитку државине не одговарају увек њеној фактичкој природи, него се шта више много пута узима да има државине онде, где је фактички нема, а обратно се опет много пута порече и ако фактички одиста постоји. У таквим случајевима дакле није фактички однощај. Одиста има таквих[1]) случајева у римском праву и у данашњим правима; то на први поглед може да изгледа збиља као веома јак и пресудан разлог, да је државина ипак неко право, да у њој има збиља некога правнога елемента и да није само и једино факт и фактичко стање. Па ипак и тај разлог, кад се изближе разгледа, није никако у стању да државини даде карактер некога права, него она при свим тим напоменутим случајевима остаје факт и фактичко стање, са којим су скопчане извесне правне последице. А да је то тако, то по нашем мишљењу није тешко увидети ни доказати. Правном заштитом која се државини као таквој даје она постаје предметом позитивнога законодавства и делом објективнога права. Тиме дакле, што се државина прима и уноси у област права, њен природни појам, који је по својој суштини го факт, постаје правним појмом и сама државина постаје правним одношајем. Последица тога примања у право мора свакојако бити то, да се државина према извесним правним разлозима прерађује и да се онда њена чисто фактичка природа у неколико измењује (модификује). Какве су те модификације то смо мало час већ напоменули. Те измене, што мора да их претрпи природни облик државине при њеном правноме формисању, имају свој основ од чести

---

[1]) В. о тим случајевима: Windscheid, Pandekten I. §. 148. — Puchta, Institutionen II. §. 229. — Accarias, Précis d. droit romain I. стр. 474. и 475. — Randa, Besitz, стр. 2 и 3. и др.

у томе начелноме обзиру, да државина услед тога, што је примљена у право, мора да дели судбину свију права онде, где неко правно правило носи на себи апсолутан, заповедни карактер. [1]) Кад не би тако било онда би право дошло само са собом у очиту противречност. Не може се државина, дакле прост факт, признавати ни правно заштићавати онде, где закон апсолутно забрањује и одриче и саму могућност права (н. пр. одрицати могућност права својине, службености и т. д. на стварима ван саобраћаја, а признавати правну могућност државине на њима то би било очевидно нелогично и без смисла). Услед свега се тога дакле предмет, постанак, наставак и губитак државине у позитивноме праву у многоме погледу друкчије регулишу и одређују, него што би то излазило логичним извођењем из чисто природнога појма њенога. [2]) Па ипак свете измене од стране позитивнога права не могу никако оправдати горе већ поменути закључак, да је тиме државина постала правом, јер све те модификације тичу се особенога облика, што га фактички однoшај државине добија у праву, али оне никако нису у стању, да државину начине правом, јер тиме државина никако још не постаје правном влашћу некога лица над неком ствари. При свем томе правном прерађивању државина дакле још никако не носи на себи карактеристикон свакога приватнога права, а то је, да је од објективнога права призната правна власт индивидуалне воље према некоме предмету. Она остаје фактичка моћ и власт и ништа више.

---

[1]) В. о тој врсти правних правила међу осталима: у мојој књизи: Систем рим. права I. стр. 38.

[2]) Добро је о томе казао Бринц: «Die Natur des Besitzes ist unter die Herrschaft des Rechtes zurückgedrängt, auf dem Gebiete des Rechtes ist er ansässig (naturalisirt) und dann durch die Berührung mit dem Rechte «civilisirt.»«

После свега овога претресања разних противних мишљења одиста је сасвим на месту питање: па кад би се збиља признало да је државина право, онда шта је управо садржина тога права, јер свако право без сумње мора имати своју одређену садржину? Да државинске (посесорне) тужбе не могу да се сматрају као садржина тога „права" државине, то смо горе већ споменули и то је за свакога јасно, јер су тужбе само заштитна сресва некоме праву или правном односу, али никако не спадају у његову садржину. Осим тих тужаба пак шта још остаје као правна садржина државине? Ништа. Под садржином права разумеју се поједина овлашћења, која нам неко право даје; дакле је садржина права све оно, што нам по сили тога права припада, што по сили тога права смемо чинити. По тој разлици у садржини и поједина се права међу собом разликују. [1]) Па каква правна овлашћења има државац као такав, шта он по томе своме „праву" сме чинити? Што се тиче савесне државине одиста се може лако доћи у искушење, да се садржина права својине сматра уједно и као садржина права савесне државине и томе искушењу многи старији и новији писци нису могли одолети па ни састављачи аустријскога грађ. законика, чије је схватање као што смо већ видели и у наш грађански законик прешло и можда се само слу-

---

[1]) Ми остајемо и овде тога убеђења да је садржина одиста једино мерило и критеријум за разликовање поjед. права међу собом, као што су то Унгер, Синтенис, Шајрл и др. доказали и усвојили. Значи дакле да је погрешно права делити и разликовати по предмету као што то веома многи старији и новији писци чине. Један од најновијих писаца Zrodlowski (D. röm. Privatrecht. II. Bd. стр. 179. и 185. прим. с.) такође одбацује поделу по предмету а усваја поделу по садржини, само што он садржину права друкчије одређује и схвата него н. пр. Унгер и др. То је у свези са новом дефиницијом субјективнога права, што је у новије доба на среду изнео прво Иеринг, а уз њега Шлосман и поменути Зродловски. Ми у то питање о самоме појму субјект. права не можемо овде опширније улазити. Свакојако и по томе новијем схватању подела по садржини остаје једина рационална.

чају (а никако правилноме мишљењу) има приписати, што је састављач нашега грађ. законика хтео у многоме да скраћује и само тек изводи садржину свога оригинала те тако онај много претресани §. 329 аустр. законика није бар у потпуној својој форми добио места у нашем закону. Одиста тај је §. задао нарочито аустријским писцима и коментаторима много главобоље, јер по његовом буквалном значењу државина има своју одређену садржину, набрајају се баш поједина овлашћења која припадају савесном држаоцу као таквоме без икаквога обзира на какво друго право; ту се каже: „Савесни државац може једино на основу своје савесне државине ствар, коју држи, без одговорности по својој вољи да употребљује, троши, па и уништи.“ Ето дакле потпуно одређене садржине права државине! Шта ћемо сад на то да кажемо — зар тиме није доказан правни карактер државине? И у нашем грађ. законику налази се иста мисао али само не у тој несретној форми, него (мора се признати) у правилнијој форми, јер се ту у §-у 204. каже како савесан државац „за оно што је употребљавао, уживао, трошио или потрошио ствар није дужан одговарати.“ И збиља је ту главни нагласак и главна тежина на тој одговорности или неодговорности. И ако су се многи аустријски коментатори дали збунити поменутим параграфом те су одиста веровали у та формална правна овлашћења, што их закон даје савесном држаоцу, то се ипак нашло неколико правничких писаца, који су ствар бистрије и правилније схватили те су одредбу тога поменутога параграфа свели на њену праву меру и право значење. Међу те писце спадају нарочито Унгер, Стубенраух и Ранда. О томе не може бити сумње, да тим поменутим параграфом није законодавац никако имао намеру, да означи нека истинска цивилно правна овлашћења државчева, него је тим параграфом ра-

зуме се у погрешноj и несретноj форми хтело то да се каже, да савесни држалац не одговара за то, ако jе ствар уживао, трошио и потрошио, дакле да ниjе обвезан на накнаду штете, али узрок томе ниjе државина, него то, што нема кривице код савеснога држаоца, дакле тужби власниковоj на накнаду штете недостаjе правни фундаменат (fundamentum agendi), а то jе кривица оптуженога (§. 1295 аустр. грађ. законика, §. 801. нашега грађ. законика). И с тога jе Стубенраух веома добро казао да та тобожња „права“ савеснога држаоца нису никаква права него су само погрешне теориjске апстракциjе из општих правила о условима тражбине на накнаду штете. [1]) Шта више и само много пута навођено право савеснога држаоца на плодове и на накнаду цене, што jе дао за ствар, у известним случаjевима, то све ниjе последица саме државине као такве, него то су користи што их закон из обзира правичности скопчава са савешћу државине. [2]) А наjглавниjе jе то, што се закон при тим тобожњим овлашћењима и правима ограничава само на савеснога држаоца, несавесноме она не припадаjу, а међутим зна се да савесност или несавесност (bona или mala fides) може имати утицаја само на прибављање некога права и на обим обвезе, а никако на саму садржину извеснога права.

Кад би дакле збиља у државини садржавала се извесна правна овлашћења, онда би она морала свакоjако припадати свакоме држаоцу као што н. пр. право на држа-

[1]) B. Stubenrauch, Commentar zum allg. bürgerl. Gesetzb. I. стр. 657.

[2]) В. међу осталима: F. Laurent, Cours élémentaire de droit civil (1881.) I. стр. 491. где вели: «La loi déroge à la rigueur du droit en attribuant les fruits au possesseur (de bonne foi). Ce ne peut être que par une considération d'équité etc.» — То исто казуjе и Mourlon, Répét écr. s. l. prem. éx de code Napoleon I. 699. само што он jош изближе обjашњава каква jе та «considération d'équité.» — B. jош Randa, Besitz стр. 155.

винску заштиту путем тужбе припада свакоме држаоцу не питајући да ли му је државина савесна или несавесна, правична или неправична и т. д. Чим се пак чини разлика између савесне и несавесне државине, онда то одмах јасно показује да то нису овлашћења и права државине, него као што мало час казасмо користи и олакшице савесности.

Према свему се дакле види, да право државине нема никакве садржине, да у њему не леже никаква правна овлашћења, дакле да ни савесни државац нема никакво право на ствар. И збиља, кад би државина одиста била неко право онда осим тога, што би се избрисала граница између државине и својине, [1]) још и то се никако не би могло разумети, зашто се она истим начином као и свако друго правоне заштићује тужбама, него се држаоцу дају правна сретства сасвим засебне природе и облика; не би се могло разумети, зашто о прибављању и губитку државине постоје сасвим особени опредељаји, који из њене природе истичу, зашто се при заштити државине, противно свима правним начелима, нимало не пита за начин њенога прибављања, него се заштићује и противправно стечена државина н. пр. и лопова, разбојника и т. д. Што поред тога неки писци као доказ да државина није право наводе још и то, како се она само против извесних врста повреде заштићује, док се при заштити права не пита за начин и врсту повреде — то је тај навод сасвим сувишан, јер баш и кад би се државина безусловно заштићавала, то ипак неби мењало њену фактичку природу нити би је могло начинити правом.

Пошто смо дакле сад доста опширно прегледали све разне теорије и разлоге оних писаца, који државини дају

---

[1]) «Wäre der Besitz Recht, so wäre der Sachbesitz Eigenthum» веома је основано казао Randa, Besitz, стр. 28. прим. 12.

карактер права и пошто смо, тако бар мислимо, показали, да се тим разлозима правни карактер државине никако не доказује, то сад можемо као основан закључак поновити оно, што смо већ у течају овога разлагања казали а то је: да државина није право, него факт, фактичка власт некога лица над неком ствари; а кад државина у опште није право, онда она разуме се не може бити ни стварно право и с тога је како аустријски тако и наш грађански законик сасвим погрешно увршћују међу стварна права. Но то што државина није право нимало не смета, да се државина означи као „правни одношај“ у толико, у колико је правом регулисана и правним сретствима заштићена.

Кад смо таквим начином природу државине утврдили, онда сад сасвим логички настаје питање: зашто се државина од стране права заштићује, зашто јој се даје неко правно значење, кад она није право, него просто фактичко стање? Какав је дакле основ државинске заштите? Проблем је у овоме: ми просто држимо неку ствар и зато што је имамо у државини, треба да се може о нама казати, да се ми налазимо у некоме правном стању, као државац треба да можемо тражити правну заштиту, па ипак је та државина нешто фактичко — тврдећи да имамо државину, ми се позивамо на један го факт, по коме је још сасвим нерешено, да ли смо ми у праву или неправу, па ипак ми тражимо, да нас право заштити у томе одношају — како и зашто то може бити? На то би се питање могло пре свега сасвим просто и кратко одговорити: позитивно право нашло је да треба да заштићује државину, дакле је основ те заштите у позитивном законодавном наређењу и тај је основ сасвим довољан, потпуно је сувишно свако даље питање о томе, зашто је право усвојило ту заштиту и т. д. Државина се заштићује зато, што је та заштита у позитивноме праву наређена и основана и — свршена ствар! Па ипак

то питање није нимало сувишно, него је напротив веома нужно да се оно расправи и да се на њега одговори и то пре свега с тога, што је за само тумачење и објашњење позитивнога права веома важан моменат и помоћно сретство познавање и испитивање **побуда** које су законодавца при некој правној установи руководиле; но осим тога општег узрока још посебице при државини стоји одговор на питање о основу њене заштите у тако тесној вези са самим схватањем о правној природи државине и њенога положаја у праву, да се оно не може никако обићи; и најзад пошто је најглавније правно дејство државине баш у тој њеној **заштити**, то је онда одговор на то питање о основу те заштите у исто доба од пресуднога значења по решење другога питања, а то је питања: да ли је правно признање државине још и за наша **данашња** законодавства нужно и корисно или није? А то је онда без сумње не само теоријско него и практички важно питање. Има дакле места да се и око тога питања овде позабавимо.

Кад хоћемо да одговоримо на то питање о основу правне заштите државинске, онда одмах опет наилазимо на онакву исту, шта више још већу тешкоћу, но што беше при пређашњем питању о природи државине. За старије писце до **Савињија** то истина не беше ни мало тешко питање, међу њима о томе не беше никаквога спора, јер су се они сви у томе слагали, да државац има **претпоставку** (**пресумцију**) **права** за се и с тога се он у државини заштићује. Данас је то већ сасвим застарело гледиште, јер се зна да таква пресумција при државини **не постоји** ни по римском праву [1]) ни по данашњим правима, а осим тога то се најјасније побија тиме што се

---

[1]) В. о томе међу осталима: **Savigny**, Recht des Besitzes 6. изд. стр. 42.

државина свакојако заштићује и онда, кад се докаже да државалац нема никакво право или кад он то чак и сам призна. [1]) Кад је Савињи питање о државини дубље покренуо и узео да расправља, онда се уз његово разлагање надовезао живљи претрес, који је прешао у веома жесток спор око тога питања о основу државинске заштите. Тај научни спор ни данас још није завршен у правној теорији, разна мишљења још једнако стоје једно на према другоме неизмирена и неизравнана. Како ћемо дакле то тако спорно питање да решимо? То одиста није лака ствар, где имамо толика различна мишљења чувених и признатих аутора пред собом. Има ли на то питање каквога одговора у римскоме праву? Директнога и тачнога одговора нема, јер су се римски правници као што је познато мало бавили потпуно научним дефиницијама и опширним, дубоким теоријским разлагањима. Све што о томе има у изворима римскога права, то је у ономе већ познатоме и толико пута навођеноме месту: „justa an injusta possessio adversus caeteros sit, nihil refert, qualiscunque enim possessor hoc ipso, quod possessor est, plus juris habet quam ille qui non possidet“ (била праведна или неправедна државина према осталима, то ништа не значи, јер ма какав да је државалац он тим самим, што је државалац, има више права него онај који нема државину). [2]) Ту је дакле само казано да се сваки ма и неправедни државалац заштићује зато што он само с тога, што је државалац, има свакојако више права него онај, који није државалац. Сад је само питање зашто то државање само по себи даје државаоцу првенство према недржаваоцу? На то нам римски правници нису одговорили и данашња је правна теорија

[1]) в. Büchel, Üb. d. Natur des Besitzes стр. 19. — R. Schmid, Üb. die Nat. d. Besitzes, стр. 66. — Randa, Besitz, стр. 85.

[2]) L. 2. Dig. uti poss. 43, 17.

узела на се задатак, да то питање расправи и она се толико времена већ мучи око њега, и још се никако није могло доћи до сагласности у томе погледу. Први је као што смо већ казали отпочео Савињи и он државинску заштиту оснива на овоме: лице треба да је обезбеђено од насиља; кад му се чини насиље, онда је то свакојако и у свакоме случају неправда. Ако се тим учињеним насиљем уједно још и нека државина ремети или одузима, онда је у самоме стању тога лица (in dem Zustande der Person) нешто промењено на његову штету, ако ће дакле та неправда, која лежи у насиљу према лицу, да се сасвим потре и уклони у својим последицама, онда то може да буде само тиме, што ће се успоставити или заштитити оно фактичко стање, које је насиљем поремећено или измењено; „der Besitz muss also als Interesse der an der Person verübten Gewalt geschützt werden“ тако завршује Савињи. [1])

Да то Савињијево објашњење и оснивање државинске заштите није правилно и да се никако не може одржати, то је данас већ од стране толиких писаца доказано. Јер пре свега кад би баш насиље било узрок тој заштити, онда се не би могло разумети, зашто да се не заштићује и сама детенција (просто држање без воље да држим ствар као своју), а затим зашто се та заштита није ограничила само на насилно одузимање државине, него се распрострла и на потајно одузимање (clandestina possessio) и на одузимање начином, који се у римском праву зове precario? [2]) У опште је то схватање повреда држа-

---

[1]) Savigny, Recht d. Bes. §. 6. стр. 43., додатак 6. издању.

[2]) Precarium зове се у Римљана то кад неко некоме даде неку ствар на употребу и послугу али тако, да му је врати у свако доба, кад је он затражи. Сад кад ја некоме таквим начином дам своју ствар, па је затражим а он је не враћа него задржава, онда ми он одузима државину precario и то се онда зове precaria possessio.

вине као неких деликата (кривица) против личности државочеве погрешно, као што је међу осталима Иеринг [1]) веома добро доказао наводећи, да би посесорне тужбе, што их је у Риму претор мимо цивилно право увео, биле као тужбе из деликта сасвим сувишне пошто је већ и цивилно право такве тужбе давало у потпуно довољној мери, а осим тога још су те државинске тужбе одрицане онима, којима би се морале дати према начелима, која важе о тужбама из деликта, а то су н. пр. државоци у туђе име (закупац, оставопримац, кирајџија и т. д.); а с друге стране опет даване су онима, којима би се према поменутим начелима морале одрећи; најзад се, изузимајући interdictum unde vî, при свима осталим посесорним интердиктима не опажа ни најмањи траг претпоставке некога деликта, као што смо већ напоменули. У опште је цело извођење и закључивање Савињијево логички неосновано. Насиље према нечијој личности садржи у себи без сумње деликт и то онај који се у римском праву зове injuria (повреда личности). Али је тужба из тога деликта чисто и једино само на казну управљена (actiones mere poenales), док међу тим државинске тужбе имају персекуторни [2]) карактер т. ј. оне су управљене на повраћај (реституцију) насилно одузете државине и као такве оне прелазе на наследнике, а међу тим тужба ради инјурије или повреде личности никако не прелази на наследнике. Ово што смо навели већ је довољно, да се увиди, како је одиста погрешно Савињијево објашњење и оснивање државинске заштите. Свакојако је јасно да је при посесорним тужбама основа неки имовно-правни интерес а не само „das Interesse der an der Person verübten Gewalt“ као што Савињи каже.

---

[1]) Ihering, Beiträge zur Lehre d. Besitzes стр. 6—20.

[2]) Actiones, quae rei persecutionem continent.

После Савињија многи су писци покушавали да на разне начине објасне основ државинске заштите и ту има много разних теорија, које ми не можемо овде све редом набрајати. Међу тим теоријама највише је присталаца и заступника нашла т. н. теорија воље (Willenstheorie), чији су најзнатнији преставници Ганс, Пухта, а нарочито у новије доба Брунс, Ранда и Виндшајд. Заступници те теорије налазе пре свега, да никако не могу довести до цељи сви покушаји који објашњење државинске заштите мисле и хоће да нађу у телесноме елементу државине, а то је у самоме физичкоме држању (детенцији); не остаје дакле ништа друго него основ те заштите тражити у другоме моменту при државини а то је у вољи држаочевој. Сви ти писци, који ту теорију заступају, признају потребу, да државину ваља заштићавати против сваке повреде, која је самовласне природе, али они мисле да им то признање ваља још посебице поткрепити позивањем и враћањем на опште философска начела и онда овако умују: Воља правнога субјекта (подмета), кад је призната од стране објективнога права дакле у сагласности са општом вољом, преставља право у субјективном смислу. Та је воља полазна тачка свега права; њена заштита, њено остварење у сагласности са општом вољом а према вишем етичком закону то је цељ свему правном организму. Као овлашћена, правно призната воља (дакле као конкретно право) она ужива општу тужбену заштиту ради отклањања сваке повреде и укидања учињене неправде. Али из поменутога задатка правнога система, да неспречену изјаву и остварење индивидуалне воље што већма уједмчи, излази и то: да реално остварена воља и онда, кад се не јавља као овлашћена него само као фактичка воља, ваља судски да се заштићује и то против сваке према њој употребљене принуде, која не излази

на среду у правној форми; дакле посебице, у колико се реално искаже и оствари у фактичкој власти над неком ствари или у фактичком вршењу некога права (државина ствари или права), треба да се заштити против свакога сметања и свакога одузимања те власти или тога вршења. Државинска се заштита дакле јавља као последица правнога захтева, да је забрањено свако самовласно т. ј. мимо правну (судску) форму извршено поступање према страној реалисаној (уделотвореној) вољи и повреда те забране повлачи за собом грађанско-правну одговорност. Дакле је заштита индивидуалне воље, индивидуалне слободе против самовлашћа постулат, што га ставља сама правна идеја позитивноме праву. Та заштита у посебноме односу на државину не захтева само да се забрани и отклони свако сметање фактичке власти над неком ствари или фактичкога вршења некога права, него и да се врати оно што је самовласно одузето, јер само таквим се начином може самовласт, која је над вољом извршена, опет уклонити, исправити и могу се све њене последице поништити. По томе се под самовлашћу разуме свака једнострана повреда некога фактичкога стања против воље некога другога. Према томе се самовласт не састоји само у насилноме, него и у потајноме одузимању државине и у задржавању на отказ дате ствари или у злоупотреби поверења, дакле у одузимању државине vi, clam и precario. Као резултат целога тога објашњења државинске заштите излази:

а). да државина као таква (сасвим независно од свакога права) ваља да се заштити;

б). да државина не треба безусловно него само према самовласним повредама да се заштити и то само према онима, који су ту самовласну повреду учинили (а не и према трећим државоцима) — то су консеквенције

које су, по примеру и обрасцу римскога права, и новији законици усвојили а посебице аустријски и француски.[1])

в). да у суштини не чини никакву разлику била државина на некој ствари или на некоме праву, јер је у једноме и у другоме случају реалисана воља, која тражи признања и заштите.

Ето то је садржина те теорије воље као што је међу осталима Ранда излаже. Остали већ поменути заступници те теорије у главноме ту исту мисао казују само другим речима и нешто измењеном аргументацијом. Тако н. пр. Виндшајд вели: „Воља, која се у државини фактички изјављује и остварује, као таква (не гледајући на оправданост њене садржине) управо толико исто вреди колико и свака друга појединачка воља, која би хтела себи да потчини ствар; кад хоће нека друга појединачка воља на према њој да одржи превагу, онда нека потражи више решење оних органа који су од државе за то постављени; а кад она хоће без тога самовласно да продре и да се оствари, онда је то, ма колико да је њена садржина оправдана, по себи неправда, која ваља да се отклони, исправи и све опет врати у пређашње стање". У примедби уз то још додаје међу осталим: „Ако се у опште као основно начело правнога поретка признаје, да је лице као такво једнако са сваким другим лицем, онда отуда непосредно излази, да се моћ једнога лица на према свакоме другом лицу проширује толико, колико је нужно да се та једнакост не повреди."[2]). Брунс опет овако резонује: „Воља

---

[1]) Саксонски грађ. законик у томе поставља изузетак по примеру канонскога права средњега века, по коме је државинска тужба могла да се употреби и против трећега несавесного држаоца. Наш грађ. законик о томе ништа не наређује.

[2]) Windscheid, Pandekten I. §. 148.

је сама собом по својој суштини апсолутно слободна[1]); признање и остварење те слободе баш и сачињава цео правни систем. Дакле је онда свака принуда и свако насиље, што се вољи учини, по себи већ неправда без обзира на посебну законитост и оправданост воље; од такве неправде она дакле ваља да се заштити. — Државина дакле није право као својина, облигација и т. д., она је факт, али тај се факт зато, што је фактичка појава воље, заштићује ради општега права воље". Па даље тај писац објашњавајући оно већ наведено римско „hoc ipso quod possessor est plus juris habet и т. д." каже. „Кад се дакле сасвим у опште каже, да држалац просто као такав има више права него недржалац, онда је тиме сасвим непосредно за општи одношај лица међу собом државоцу дата превага над недржаоцем. Већ остварена (реалисана) воља господарења има као таква т. ј. том својом реалношћу првенство пред вољом, која тек тежи за остварењем. А шта је узрок томе? Тешко да може други бити до тај, што је реализација те још не остварене воље могућна само са истискивањем оне већ реалисане воље, а у томе је повреда те воље дакле и самога лица и његове слободе. Од пса ја отимам неку ствар силом; а кад је таквим истим начином узимам човеку, онда поступам према њему као према псу а не према лицу. Ето то је језгра и излазна тачка целе државинске заштите. Многи су то звали философијом и казали, да то није римски, али ипак још нису доказали, каква друга мисао може бити основа ономе „hoc ipso quod possessor est". Што Иеринг примећује против тога, као да тиме државинска заштита добија цељ, да заштићује ло-

---

[1]) Разуме се да ту нема места неко философско истраживање и разлагање о слободи и неслободи људске воље. У приватно-правном саобраћају воља се сматра и мора сматрати као спољно слободна, то је нужна претпоставка и основа правноме систему.

пове и разбојнике, то никако из тога не излази. Као што сунце сија праведницима и грешницима, те и ови последњи као створења божија а не само по „неизбежној консеквенцији“ учествују у томе, тако исто државинска заштита нити је намењена власницима ни разбојницима, него просто лицима, била она праведна или грешна. Наравно да се државинска заштита не ограничава само на одбијање отвореногa насиља. Јер ако је државина такво стање, које се држаоцу не сме самовласно против његове воље реметити ни одузимати, онда та државина мора због целокупнога са њоме скопчанога интереса у пуноме развићу да се заштићује и против свију осталих врста и облика неправде. Само пред правом и правном формом она мора да уступи.“

То је у главноме та теорија воље, као што је излажу њени најпризнатнији заступници. Је ли бар њоме у довољној мери објашњена законодавна потреба и основаност државинске заштите? Са више страна то је у неколико поречено; критика на ту теорију воље није изостала. Немамо места да овде у свој опширности излажемо критичке примедбе, што су на њу учињене. Пре свега по нашем мишљењу то свакојако стоји, да та теорија одвише далеко залази у философију и одвише оперише са тим појмом воље и слободе воље; ми држимо да се основаност државинске заштите може објаснити ближим и простијим разлозима, а да нема нужде пети се чак у високе регионе општих философских начела права, правне идеје и т. д. Кад н. пр. Екснер у кратко каже: „Denn es ist eine durch jedes entwickelte Güterleben gebotene Nothwendigkeit, dass gegebene wirtschaftliche Zustände gegen jeden nicht petitorischen Angriff, shleunig, und zwar zunächst ohne Rüchsicht auf deren materielle Berechtigung geschützt werden; auf dieser Nothwendigkeit

beruht einerseits alles Besitzrecht, anderseits hat dasselbe dort seine Grenze, wo keine Störung denkbar ist, mithin es keines Schutzes bedarf" — онда нам се чини да је за практички поглед довољно мотивована и објашњена државинска заштита. Још ћемо тако исто напоменути добро разлагање новијега правника Ранјхолда Шмида о основу државинске заштите, који је оснива на ономе управо ни од кога неоспореноме али у његовоме целоме замашају довољно несхваћеноме основном начелу да „никаква самовласт, никаква самовоља не сме у грађанскоме животу владати, него да сваки који мисли да има неку правну претенсију према другоме, ту своју претенсију мора изнети и остваривати у прописаној правној форми". Ту мисао Шмид онда још изближе објашњава и развија. Ми само овде можемо упутити на његово разлагање. Но тиме ми ипак не мислимо у самој ствари смањивати ни побијати философско-правну вредност и основаност већ поменуте теорије воље. Она јесте и остаје теорија, која данас међу признатим писцима има највише присталаца и заступника.

Пошто смо покушали да према данашњем стању правне теорије колико је могућно на чисто изведемо питање о узроку државинске заштите, то смо тиме добили довољно теоријске основе за оцену тога питања, да ли је и за данашња законодавства нужна и корисна та државинска заштита или је то само нека специалност римскога права? Према свему што је наведено не може бити сумње, да се установа државине ни у данашњим законодавствима не сме и не може обићи и да је потпуно нужно и умесно било, што је она нашла места и правнога признања у свима новијим законицима па и у нашем законику. Из нашега досадашњега разлагања мислимо да јасно излази јуристичка потреба таквога законодавнога признања и за-

штите државинских одношаја [1]); но осим тога има и доста разлога целисходности и практичке корисности, који иду у прилог заштити државине; међу такве разлоге спада н. пр. то, што је при покретним стварима, па баш и при непокретностима доказ својине па и саме за застарелост способне државине често немогућан те је онда у државинској заштити једина могућност, да се очува сталност имовних и државинских одношаја. То важи, као што је свакоме практичару познато, и у самим оним земљама, где су јавне баштинске књиге уведене; има много непокретности (поименце општинска, црквена и задужбинска добра) које нису у књиге ни заведене, затим се оно, што је у књиге уведено много пута не слаже са оним, како у истини постоји, нарочито кад не кореспондују једно с другим баштинска књига и катастер; а осим свега тога нарочито при практички тако важним споровима око граница јесте и остаће uti possidetis једино мерило за судско решавање.

А сад мислимо да неће бити сувишно да после целога овога теоријскога разлагања бацимо критички поглед на опредељаје нашега грађанскога законика о државини. У нашем се законику говори о државини од §. 198 до 210. Да је она погрешно уврштена међу стварна права то смо већ казали и доказали. А да су и сви остали опредељаји о државини у нашем законику побркани, непрецизни, непотпуни а у многоме баш управо погрешни, то ћемо сад покушати да покажемо. Пре свега већ је сама дефиниција државине тамна и збркана; аустријски оригинал,

---

[1]) Овде ћемо мимогред напоменути како у нашем Душановом законику има помена о државини, ако смо добро промотрили, само у §-у 90. где се говори о двама писменима царским за једну исту земљу те се онда каже: «кто съда дрьжи до сіегази доба съборнаго, тогова да есть.» Ту је дакле изречено оно «in pari causa melior est conditio possidentis.»

из кога је наш законик преведен или управо сакато изведен, сасвим јасно и правилно одређује и разликује просто држање (детенцију) од јуристичке државине, што у нашем законику није учињено. §. 198. каже да је држалац онај који једну ствар држи и воље има задржати је код себе а таква је воља правнички несмисао, јер очевидно и детентор и јуристики држалац имају вољу задржати ствар код себе [1]) и таква воља нема никаквога правнога значења. Воља је одиста карактерни знак, који разликује детенцију од правне државине, али каква воља? То треба у законику јасно и несумњиво да се одреди и то је могао и наш законодавац да учини, да је добро разумео и схватио свој оригинал, и онда не би у §. 198. казао „задржати је код себе", а у §. 199. „и то држим као своје" као да је то једно исто. Нема сумње да је детенција (просто држање) природна полазна тачка целе науке о државини и вазда су правна наука и законодавства [2]) тим путем ишла — само је наш законик у томе изузетак.

§. 199. треба да буде неко опредељење о томе како се државина прибавља и то како се прибавља т. н. corpus (телесно, физичко држање), а други елеменат државине animus domini или „rem sibi habendi" (воља да држим ствар као своју) тек је само онако мимогред напоменут речима „и то држим као своје." У другој алинеји тога истога §-а наш законик признаје и државину на правима; но нити се ту изближе означује појам те државине

---

[1]) О томе нико неће сумњати да н. пр. кирајџија, закупац, наручник, и т. д. имају извесно вољу задржати ствар код себе онако исто као јуристички држалац — и каква је онда разлика између детенције и државине у прав. смислу?

[2]) Тако н. пр. §. 309. аустријскога грађ. зак., §§. 1—3 I. 7. прајскога „ландрехта", art. 2228. француског code civil, §. 186. саксонскога грађ. законика.

на некоме праву (juris possessio, juris quasi possessio, Rechtsbesitz) нити се означују изближе предмети те државине, а међу тим је познато да је баш питање о предметима те државине дало повода многој и опширној научној препирци; [1]) наш законик је дакле оставио доктрини, да она та питања о појму државине на праву и о њеним предметима расправи и реши. Морамо признати да у томе погледу наш законик не стоји усамљен, него је он ту учинио исто што и аустријски, француски и прајски законик. Но и ако су то и други законици учинили, ипак то остаје празнина и мана у закону, која треба да се попуни. Ми се овде засада морамо задовољити само овом кратком напоменом, а не можемо се упуштати у опширније излагање појма те „juris possessio“ и њених предмета; то се мора учинити у засебној расправи.

§. 200. нашега законика каже: „Државина онда је тврда и има силу и важност кад је правична т. ј. на праву основана, које ће онда бити, кад туђа права с тим остају невредима нити се нарушавају.“ Ово је место одиста законодавни и правнички уникум, који сасвим обрће све правне појмове о државини и о њеноме правноме значењу. Ту је наш законодавац смислио нешто ново и оригинално, чега нема ни у римскоме праву ни у ма којем другом новијем законику. [2]) Дакле државина само онда има силу и важност кад је правична т. ј. на праву осно-

---

[1]) В. н. пр. Unger, Syst. I. стр. 546. II. стр. 269. — Randa, Besitz, стр. 253. — Arndts, Zur Lehre vom Besitz (Kritische Vierteljahrschrift fur Gesetzg. und Rechtswissensch. 1866. 3. Heft.) стр. 3'6—393.

[2]) In summa possessionis non multum interest, juste quis an injuste possideat. L. 3. §. 5. Dig. 41. 2. — Аустријски грађ. законик у §-у 339. каже: «Der Besitz mag von was immer für einer Beschaffenheit sein so ist niemand befugt, denselben eigenmächtig zu stören. Der Gestörte hat das Recht, die Untersagung des Eingriffes und den Ersatz des erweislichen Schadens gerichtlich zu fordern.»

вана? По ономе, што смо горе на основу римскога права и новије правне теорије разложили, државина је фактичке природе и она се правно заштићује једино као факт без икаквога обзира на питање о праву, а наш законик напротив каже да она онда има силу и важност кад је на праву основана, дакле иначе нема никакве силе и важности — а то је онда збиља сасвим ново и оригинално. Осим тога пак и сама је дефиниција правичне државине погрешна, јер се каже да је државина онда правична, дакле на праву основана „кад туђа права с тим остају невредима нити се нарушавају.“ А шта може значити таква државина на ствари, којом се туђа права никако но вређају нити нарушавају? Очевидно то може само значити да нико нема боље и јаче право на ту ствар него тај правични државалац и онда је он разуме се власник ствари, његова је државина управо својина, а пошто само та правична државина има силу и важност, онда логички излази да државина само као својина има силу и важност — па на што онда закон говори одвојено о државини, кад је она у самој ствари својина? Зар то сада није законодавни и правнички несмисао? Одиста човек не би могао разумети откуда је наш законодавац дошао до таквих чудних и јединствених одредаба, кад не би завирнуо у оригинал, у аустријски законик, те видео да се то све оснива на кривоме и рђавоме разумевању тога оригинала. Аустријски законик говори у §§. 316 и 317. о правичној и неправичној државини и он ту сасвим правилно одређује да је државина онда правична (justa possessio, rechtmässiger Besitz) кад почива на неком за прибављање способноме правном основу (titulus),[1])

---

[1]) И ту аустријскоме законодавцу није ни издалека пало на ум, да бомбасто тврди како је државина «онда тврда и има силу и важност кад је правична»; то је дакле дометак и проналазак нашега законодавца.

а ништа не спомиње о томе да се тиме туђа права не вређају и не нарушавају. Затим у идућем 317. §-у набраја те поједине правне основе или титуле и ту вели: „Der Titel liegt bei freistehenden Sachen in der angeborenen Freiheit zu Handlungen, wodurch die Rechte Anderer nicht verletzt werden“ и то је то кобно место, које је наш законодавац назрео, криво разумео, те оно што је посебице само казано о окупацији ничијих (freistehender) ствари, што се дакле тиче само једнога засебнога случаја, он је генералисао и уметнуо у саму дефиницију правичне државине. Или зар не може бити случаја да је државина збиља правична (по правилноме разумевању) а да она ипак нечије право вређа и нарушава? Сваки ће признати да пуно таквих случајева има и може бити; кад н. пр. неко мени понуди ствар на продају и ја је од њега купим и он ми је преда у државину, онда је та моја државина правична (justa) јер ја имам потпуни правни основ (titulus) а то је куповина и предаја; међу тим тај који ми је продао ствар нашао је међу многим покретностима што их је наследио па је и сâм мислио, да је он путем наслеђа постао власник те ствари и да може са њоме располагати; доцније се јави [1]) прави власник и докаже да је ствар његова, а међу тим ја имам на њој државину — зар та моја државина не вређа и не нарушава његово право?

Из свега дакле излази, да је наш законодавац погрешно превео и помутио оно, што је о правичној државини правилно казано у аустријскоме законику; но то није једина погрешка у томе §-у, него се погрешност превода и разумевања наставља и у другој алинеји тога §-а. Ту се

[1]) Претпоставља се да се није јавио тек онда пошто је правична државина застарелошћу прешла у својину.

набрајају поједини „титули“ или основи, на којима се правична државина може оснивати и то онако као што то чини и аустријски законик; само је наш законодавац нашао за добро да свој оригинал „поправи“ те је казао „ако ли су ствари туђе, без воље онога чије су и т. д. не можеш их заузети ни правично држати“ а међу тим аустријски законодавац каже да правни основ лежи „in dem Willen des vorigen Besitzers“ (§. 317.) што значи воља пређашњега држаоца, што очевидно није то исто што и воља онога чија је ствар, јер то не може нико други бити него власник. У правном и законском језику мора се јако пазити на тачност и прецизност у изразима, иначе могу поникнути бескрајне заблуде и забуне у практици. За законодавца, који разуме своју ствар, то не може и не сме бити свеједно казати „државалац“ или „онај чија је ствар“.[1]) Зна се да државалац не мора увек бити у исто доба и власник и обратно.

Видели смо погрешке, што их има у наведеноме §-у нашега законика услед погрешнога разумевања и превода аустријскога законика, али осим тога има у томе §-у и погрешака, које су погрешке самога оригинала и које је наш законик као верна копија верно усвојио. Тако н. пр. међу титулима или основима, којима се прибавља правична државина, наводи се и „одредба закона“ а то је погрешно и оснива се на негдашњем схватању старије правне теорије, које је добило израза и у аустр. грађ. законику, а то је да је за прибављање извеснога права а нарочито стварних права увек нуждан „пуноважан основ и законит начин“ (titulus et modus acquirendi), што у очима данашње теорије нема већ више никаквога смисла ни

---

[1]) Мислимо да је сувишно да наводимо какве обмане и погрешне конзеквенције могу из такве промене израза да поникну.

значења[1]), и што је било повод многим обманама и сумњама. Па како се није баш увек при свакоме начину прибављања извеснога права могао наћи одвојен titulus и modus (основ и начин), то су се онда помогли тиме, што су казали да је у таквим случајевима сâм закон titulus или основ. Међу тим данас је то већ у правној теорији позната и банална ствар да закон никада није непосредни основ за прибављање некога права; посредно разуме се сва права истичу из закона, оснивају се на њему, непосредно пак је прибављање свакога права везано за неке извесне спољне чињенице (факта), дакле ниједно не истиче непосредно из самога закона. И тако онда или треба закон свуда навести као titulus (што би опет сасвим сувишно било и без цељи) или га не треба никако и нигде наводити као основ. Свакојако дакле закон сам није никада основ или titulus, то је могло бити само према поменутоме схватању старије теорије, које је данас већ застарело и преко кога се сасвим прешло. У осталом што је аустријски законик још стојао на томе старијем гледишту, то није чудно према времену, кад је он састављен; али наш је грађански законик грађен пуних тридесет година после аустријскога и у томе размаку времена правна је теорија већ била далеко одмакла, већ су Тибо и Хуго давно били оборили ту стару науку о „titulus и modus acquirendi“, па ипак је наш законодавац остао веран своме оригиналу. То је опет још један доказ за оно, што смо у уводу ове расправе напоменули: да за добар законодаван рад није само довољно имати стране законике пред собом, па из њих па-

---

[1]) В. н. пр. о томе: Puchta, Pandekten §. 143. — Sintenis, D. pract. gem. Civilr. I. §. 38. прим. 1. — Vangerow, Pandekt. I. §. 305. — Unger, Syst. II. §. 72. — Arndts, Pand. §. 127, и др. Синтенис нарочито вели: »да се на скоро та подела у titulus и modus неће већ више ни у примедбама учебника помињати.«

бирчити и преводити, него да треба бити добро познат са савременом правном литературом, бити на висини савремене правне науке и њених резултата, те имати поуздано мерило за оцену онога законодавнога материјала, који се у страним законицима налази и из кога хоће нешто да се вади и пресађује у правни живот своје земље.

Најзад ћемо још ради боље потврде свега овога што смо о садржини §-а 200. нашега грађ. законика казали навести и то, како законодавац сам са собом долази у противречност определивши доцније у глави о прибављању права застарелошћу, како се правична државина (§. 926.) претвара у својину онда кад се она непрекидно кроз извесно, законом одређено време врши и траје. Дакле овамо се правична државина дефинише тако, да она не може бити друго него својина, а овамо се опет доцније каже, како она није својина него се тек претвара у право својине кад дуже време непрекидно траје. Није нужно да ову противречност још даље испредамо и опширније објашњавамо.

Ми смо на тим првим параграфима у глави о државини а нарочито на §-у 200. за то оволико застали, што се ту опредељују основни појмови о државини, што се ту полаже темељ целоме законодавноме уређењу државинских односа, те по томе мора и све остало, што је на таквоме темељу саграђено, бити погрешно и збркано, ако је сама та основа погрешна и збркана, а то она јесте у великој мери, што мислимо да смо показали. Кад наш законодавац није имао јаснога, чистога и утврђенога појма о државини, њеној природи и њеноме правном значењу, онда разуме се да и остали његови опредељаји о државини морају боловати од те нејасности, непрецизности и неправилности. А да је то тако, то није тешко самим законским опредељајима доказати.

Одмах у идућем §-у 201. тај се погрешни појам огледа, кад се вели: „Кад једну ствар правично држиш,

имаш права држати је, и другога одбити и искључити.“ Опет оно исто изједначавање правичне државине са својином и непрестано истицање те правичности као главне карактерне црте државине. Кад мени као правичном државцу закон даје право да ствар држим и да свакога другога одбијем и искључим, онда очевидно то право мени не може нико ни путем суда одузети. А може ли поред правичнога државца неке ствари постојати још и неки власник те ствари? Очевидно може. Па да ли тај власник може путем суда мене избити из те моје државине и одузети ми ствар? Мислимо да и то неће нико порећи. Па какво је онда то моје право, кад има неко који мене може искључити и то моје право потрти? Очевидно то онда није право, јер да је право не би га ни суд ни нико могао потрти, док му се не исцрпе садржина или докле га ја сам не изгубим или не напустим. Ево н. пр. кад ја имам право службености на некој ствари, онда то моје право ни сам власник не може потрти. Државина дакле није право, него увек јесте и остаје само факт, па ма и правична била. Право на државину има и може имати само власник или онај коме власник државину уступи, а осим својине и везе са њоме државина сама собом (ма колико била правична, савесна и т. д.) никада није право, него само фактичко стање, фактичка власт, која ужива извесну правну заштиту. То је оно, што је у нашем законику побркано и помућено, те може бити извор разним обманама и сумњама и у самој практици.

Но да пођемо даље. §. 202. опредељује: „Где се распра о праву на државину дигне, па се сумња роди, онда се држи, да је на онога страни право, који управо ствар држи. Коме то драго није и противослови, нека противно докаже.“ Овим је параграфом хтело да се одреди оно, што се техничким правничким изразом зове commodum possessionis а то је корист државине, која се у томе састоји што др-

жалац има згоднију улогу онога, који очекује противничко доказивање, он је ослобођен од доказивања и побеђује при једнакој јачини доказа (in pari causa melior est conditio possidentis). Али како је то тамно и непрецизно казано у поменутоме §-у нашега законика! Шта значе пре свега оне речи „па се сумња роди"? Ко сумња и о чему сумња? То треба сваки да погађа и мучно да може погодити. Ми мислимо да се сумња „родила" одмах чим се дигла распра о праву на државину, распра је сама собом већ сумња и остаје сумња све дотле, док суд ту распру не реши и не пресуди. Ако у самоме почетку распре нема сумње, онда нема ни распре, онда је ствар чиста и решена и за такав случај није нужно никакво законско наређење; свакојако дакле то „па се сумња роди" сасвим је сувишно и нема никаквога смисла, него може само да збуни и поремети правилно разумевање законскога опредељаја. Кад се каже „па се сумња роди" онда то значи, да се она у некој распри око државине може и не родити и онда се у таквом случају неће држати „да је на онога страни право, који управо ствар држи," него шта ће се држати и ко ће морати доказивати у таквом случају? На то нема одговора у закону. По правилноме схватању у свакоме спору око права на државину право улоге дели тако да онај, који фактички држи ствар, има лакшу улогу, коју смо горе поменули, а онај, који нема државину, има тежу улогу доказивања. А откуд је наш законодавац дошао до оних тако веома сумњивих речи о „сумњи", ту нам загонетку може разрешити само аустријски грађ. законик, јер је очевидно наш законодавац дошао до тих поменутих речи нетачним разумевањем свога оригинала. §. 323. аустријскога грађ. законика каже: „Der Besitzer einer Sache hat die rechtliche Vermuthung eines giltigen Titels für sich, er kann also zur Angabe desselben nicht aufgefordert werden;" тај је §.

и самим аустријским коментаторима задавао главобоље и муке, да се правилно објасни његова садржина и у склад доведе са другим правним правилима и законским наређењима; тек су у новије доба Унгер и Ранда ствар како ваља објаснили и погрешно мишљење старијих коментатора исправили. По буквалном смислу тога §-а излазило би да је законодавац поставио правило, да се код државоца увек претпоставља пуноважан основ прибављања, да дакле за њега постоји правна пресумција и сви су старији коментатори то тако узимали, па ипак се при тачнијем научном испитивању показало да то није тако и да законодавац није могао имати намеру да за државоца такву пресумцију постави, јер би се таквом претпоставком пре свега преврнула и побркала најпростија и најобичнија правила о подели терета доказивања и помериле би се границе петиторнога и посесорнога спора; то је Ранда јасно и несумњиво доказао, но ми немамо места да овде целу његову аргументацију наводимо. Осим тога пак други позитивни опредељаји истога аустријскога законика доказују још боље, како законодавац одиста није мислио такву пресумцију да постави; тако н. пр. у §§. 372. и 373 наређује се, да онај који подиже тужбу названу actio Publiciana[1]) мора поред државине доказати још и основ прибављања (titulus), а даље исти законик у §. 1460. у свези са §. 1477. тражи од онога, који се позива на прибављање застарелошћу, да поред државине докаже још и основ или titulus прибављања и време застарелости. А зашто би закон у тим случајевима тек тражио доказ основа или титула, кад би са самом државином већ скопчана била правна претпоставка тога основа?

---

[1]) То је разуме се римски назив; мислимо да ће свакоме правнику бити позната та actio Publiciana; она је у наведеним §§. аустријскога законика призната и уведена, а зашто наш законодавац није нашао за нужно, да је усвоји и унесе у наш законик, то не можемо да докучимо.

Шта је дакле управо хтело тим параграфом 323. аустр. грађ. законика да се одреди? Хтело је да се каже то, да се државац никада и ни у коме случају не може позивати или изазивати да покаже свој основ прибављања, [1]) а оно што се каже да он има увек претпоставку пуноважнога основа за се, то је само погрешна мотивација тога законскога наређења. Ми смо се овде упустили у об'''шњење и утврђење правога смисла тога аустријскога §-а 323, а то с тога, да покажемо како у науци о државини нема онаквих претпоставака, као што их је старија теорија замишљала и у законике уметала. А осим тога нужно је било да о томе §-у 323. говоримо и с тога што је у непосредној вези са идућим §. 324. који за нас има већега интереса по томе, што је из њега наш законодавац прочитао и извадио ону своју „сумњу." У томе §-у 324. стоји: „Diese Aufforderung [2]) findet auch dann noch nicht statt, wenn Jemaud behauptet, dass der Besitz seines Gegners mit anderen rechtlichen Vermuthungen z. B. mit der Freiheit des Eigenthums sich nicht vereinbaren lasse. In solchen Fällen muss der behauptende Gegner vor dem ordentlichen Richter klagen, und sein vermeintliches stärkeres Recht darthun. Im Zweifel gebührt dem Besitzer der Vorzug." Сваки правник који прочита ово па упореди с оним, како је то наш законодавац разумео и казао, одмах ће увидети да је превод или извод нетачан и погрешан. Истина и аустријски законодавац говори о „сумњи," али код њега та сумња нешто друго значи, него у нашем §-у 202. Шта значи оно „im Zweifel gebührt dem Besitzer der Vorzug?" То значи,

---

[1]) Као што се то одмах иза те „пресумције" у самоме параграфу изречно каже. В. веома добру и основану критику тих пресумција, што их је старија теорија сваки час потрзала, у: Unger, Syst. d. österr. allg. Privatr. II. стр. 577—601.

[2]) Оно поменуто изазивање државоца да покаже свој титулус или основ.

да државац одржава победу и онда, кад ни једна страна ништа не докаже [1]), јер ту онда очевидно и по свршеној парници остаје сумња и о таквој сумњи има места и смисла да се говори у законику, јер кад на крају целога доказивања остане сумња, онда свакојако треба по закону да се зна у кога остаје ствар. Али је то очевидно сасвим различно од оне „сумње,“ о којој наш законодавац говори, јер он помиње сумњу, која се рађа у почетку парнице, док још није ни било доказивања и док се још и не зна хоће ли и шта ће ко доказати; то се види по томе што се тек после те „сумње“ каже „противослови, нека противно докаже.“ — Да не би смо још даље настављали разговор о томе §-у 202. ми ћемо у кратко ресимирати: погрешно је говорити о томе, да се држи (или тачнијим изразом претпоставља, пресумира) да је на онога страни право, који ствар управо држи, јер се при државини не претпоставља никакво право, него се она заштићује као прост факт, а ко се на према државцу позива на неко своје право, тај то треба да докаже, државац није дужан да доказује, јер се он не позива на право него на факт; ми смо пре већ напоменули како она пресумција права или својине, којом је старија теорија објашњавала заштиту државине, нема места ни смисла; даље, подела терета доказивања у спору око права на државину (што управо значи у спору око својине) не зависи ни од какве сумње, која тек треба да се „роди,“ него она је увек и у свакоме случају једна иста, а међу тим о оној сумњи, која се у наведеном §-у аустр. законика спомиње и за коју законодавац свакојако треба да пропише правило, наш законодавац

---

[1]) А тако исто побеђује и онда кад је с обе стране једнаке јачине доказ као што то н. пр. при већ поменутој actio Publiciana често може да се догоди. §. 223. нашега грађ. зак. то такође потврђује, само што је то и ту помешано и утрпано са доказом савесности државине.

ништа не спомиње нити се о њој изражава, јер је по кривоме разумевању мислио да је то већ изражено оним његовим „па се сумња роди.“

§. 203 и 204. говоре о савесноме и несавесноме државцу. У главноме у тим параграфима нема погрешке, само никако не можемо да разумемо разлог, који је нашега законодавца навео, да савесноме државцу при враћању ствари даде чак и то право, да може „и ону цену коју је за ствар дао натраг захтевати.“ Ту је наш законик отступио од аустријскога и јамачно је наш законодавац мислио да у томе свој оригинал поправи. §. 333. аустр. грађ. законика каже: „Selbst der redliche Besitzer kann den Preis, welchen er seinem Vormanne für die ihm überlassene Sache gegeben hat, nicht fordern.“ Нико не би могао имати ништа против тога, кад би се видело да наш законодавац није баш увек слепо и верно ишао за својим оригиналом, него је нешто и самостално одређивао, али је то мука, што је случајно све скоро погрешке и мане аустр. законика наш законик верно усвајао, а где је хтео да отступи ту је баш погрешио.[1]) Одиста ми не знамо, како се то може сложити са правдом и правичношћу, да власник, кад своју ствар нађе код савеснога државца, мора од њега тек да је купује, накнађујући му цену, коју је тај државац за њу дао! Колико нам је познато таквога опредељаја тешко да ће бити ма у коме јевр. законику. Аустријски законик у већ поменутоме §-у 333. само толико права даје савесноме државцу, да може осим накнаде за трошкове око ствари још и извесну саразмерну накнаду (angemesseue Vergütung) тражити у томе случају, кад је он туђу ствар, до које власник иначе тешко да би икада могао доћи, са-

[1]) Разуме се да ми ту изузимамо оне опредељаје нашега законика, који су потекли из колико толико обзирања на наше народне правне појмове и установе као што је н. пр. у породичном и наследном праву.

весним начином прибавио и тиме власнику очевидну корист и услугу учинио. То разумемо и то има извеснога смисла али враћање цене у свакоме случају то не разумемо и не можемо оправданога разлога да му нађемо. — Затим се у истоме §-у говори о несавесном државоцу и његовој обвези при враћању ствари на се вели како он осим свега осталога још „и ону корист, коју би први притежалац имати могао, попунити мора по обичној процени вештака." Шта то значи „први притежалац" и који је тај ? Је ли то онај пређашњи, који је непосредно пре несавеснога државоца ствар у рукама имао ? Очевидно није. Ко може у опште објаснити такав израз „први притежалац" ? [1]) Из осталога смисла и везе наравно види се кога је ту законодавац мислио или бар кога једино ту можемо по логичноме тумачењу замишљати, а то је разуме се онај власник, који своју ствар од тога несавеснога државоца путем суда тражи и добија. Па зар се тај власник означује именом „први притежалац" ? То је само још један доказ, како су у нашега законодавца одиста били тамни и непречишћени појмови о државини и државинским односима. То се тако исто види и у идућем §-у 205. где се говори о томе, ако је несавесан притежалац „јоште преко тога забрањеним или злочиним начином на државину туђе ствари дошао" онда ће накнадити и ону цену „коју притежалац из особитога за себе уважавања" и т. д. Дакле опет притежалац ! Такво неправничко и непрецизно изражавање замерило би се свакоме правнику чак и у обичном свакидашњем говору, а како ли оно изгледа у устима законодавца ? [2])

---

[1]) Или је можда погрешно штампано «први» у место прави притежалац, као што стоји у §-у 207.? Међу тим и то «прави притежалац» није правилније, јер ко је то прави притежалац и шта то значи? У техничком правноме језику нема тога израза «прави притежалац.»

[2]) Да и не помињемо још и оно нетачно и неправничко изражавање «забрањеним или злочиним начином» !

Опредељај §-а 208. такође је оригиналан већ по томе што управо није имао ни места у глави о државини и може само да буде узрок забуни и кривоме схватању. „Гдегод твоју ствар нађеш и познаш можеш је натраг искати" — да ли је ту реч о државини или својини? Ако је о државини, онда нема места израз „твоју," а ако је реч о својини, онда опет нема места цео тај §. у глави о државини. Осим тога је тај §. опет једна логичка и правничка збрка тицао се он држаоца или власника. Пре свега се дакле поставља то у осталом прилично сувишно наређење, да ја своју ствар могу натраг искати и да се мени моје вратити мора, јер то правило тако у опште постављено нема никакве правне вредности, пошто се оно с једне стране само собом разуме, а с друге стране у извесним околностима може и не стојати, јер кад ја моју ствар нађем н. пр. код онога коме је мој заложни поверилац у пазалогу дао (§. 310.), онда ја њу не могу одмах натраг искати нити ми је он вратити мора и т. д. Даље се каже: „Али силом да не узимаш, осим ако није на обрани или на гоњењу". Ово као да је хтела да буде с једне стране нека забрана самопомоћи (Selbsthilfe), а то онда није на месту само ту баш у глави о државини, него то је једно опште правило, које важи у свима правним односима јер ја н. пр. тако исто не смем ни силом и самовласно наплаћивати се од свога дужника и т. д. Аустријски грађ. законик већ правилније о томе говори у почетку у §. 19. где говори у опште о личним правима, а саксонски је грађ. законик још правилније тај опредељај о самопомоћи метнуо у општи део. Зашто дакле наш законодавац о томе говори баш нарочито у глави о државини? То се само тако може објаснити, ако се узме, да њему у поменутоме §-у управо и није била намера изрећи забрану самопомоћи (и ако је тако формулисано), него да је он тиме хтео да одреди заштиту државине про-

тив самовласнога сметања и одузимања и од стране самога господара ствари; али то је већ казано пре тога у §-у 201. те по томе није нимало нужно било то исто понављати опет у §-у 208. Изгледа дакле свакојако да је цео тај §. 208. уметнут само ради онога „на обрани или на гоњењу.“

Па шта је казано тиме „осим ако није на обрани или на гоњењу“? По самоме склопу реченице то може само значити: ја по правилу не смем своју ствар, кад је код другога нађем и познам, силом да му одузимам (него разуме се само судским путем), изузетно могу и силом да му је одузмем, кад се од њега браним или кад га гоним. Па има ли логичкога и правнога смисла у таквоме случају, као што га §. 208. помиње, говорити о некој одбрани? Према нашем схватању очевидно нема. Одиста, у каквој одбрани може бити онај, који ствар своју код другога нађе и позна те је од њега иште? Од чега он може имати да се брани? Баш ни од чега. Кад ја ствар у рукама имам и држим, онда нема сумње да може ко хтети ту ствар силом да ми отме и одузме и ја онда морам и имам право да се браним и силу силом да одбијем. Али кад ја ствар немам у рукама него је негде нађем код другога и од њега тек иштем онда ту не може бити речи о одбрани, јер нико не може хтети силом да ми отме оно, што у мене није, дакле ја никако нећу ни имати узрока да се браним. Али, могао би неко приметити, зар не може тај, који ствар своју нађе и иште, бити нападнут од стране онога, у чијим је рукама ствар? Извесно може, али то је онда само напад на личност и ту се онда нужна одбрана тиче само личности, а са неком ствари, која није у рукама нападнутога, она нема никакве везе нити се може таква одбрана простирати чак дотле, да осим одбране своје нападнуте личности нападнути још и силом узима нападачу неку ствар, која

се у његовој државини налази. То би без сумње прелазило границе законите одбране у нужди и сасвим би противно било данашњем опште усвојеном појму те одбране. Мислимо да ће према овоме свакоме правнику бити јасно, да је одиста у §-у 208. једна логичка и правна збрка, коју не бисмо могли објаснити, кад не би смо имали пред собом оригинални извор, аустр. грађ. законик, те видели како је наш законодавац опет нешто назрео у њему али на жалост опет криво разумео. §. 344. аустр грађ. законика каже: „Zu den Rechten des Besitzes gehört auch das Recht, sich in seinem Besitze zu schützen und in dem Falle dass die richterliche Hilfe zu spät kommen würde, Gewalt mit angemessener Gewalt abzutreiben.“ [1]) Тај је §. и у аустр. грађ. законику сувишан, јер то управо и не спада у грађ. право да даје прописе о законитој нужној одбрани, то је ствар кривичнога права и по томе и да нема о томе ништа казано у грађ. праву ипак би сваки имао права, да се брани кад је нападнут у личности или у имању и да силу силом одбије. [2]) То дакле што је казано у томе §. 344. аустр. гр. зак. није никаква цивилно-правна заштита државине. Но како му драго свакојако је у аустр. гр. зак. ствар правилно схваћена, а у нашем законику напротив погрешно изведена и пресађена. Казати да држалац ствари има право самоодбране, дакле има право одбити силу силом и у тој одбрани и силом одузети ономе ствар који му је непосредно пре тога отео, [3]) то све има смисла, то осим аустр. гр. зак. наређују и прајски

---

[1]) Ту се исти законик позива уједно и на свој ранији §. 19. у коме се говори о законитој одбрани у нужди.

[2]) Vim vi defendere (alias repellere) omnes leges omniaque jura permittunt. fr. 45. pr. Dig. ad leg. Aquil. 9, 2.

[3]) Доиста при тој одбрани може доћи у самој борби до тога да ми нападач отме ствар а ја му је одмах непосредно опет силом натраг узимам, дакле in continenti, in congressu, а не ex intervallo.

законик §. 142. I. 7. и саксонски грађ. законик §. 178., али говорити о ономе који нема ствар у државини него је нађе и позна код другога па и ту замишљати неки случај одбране, то је оригиналност само нашега грађ. законика.

А како стојимо са оним „на гоњењу" ? Мора се признати да ту већ друкчије стоји ствар него са одбраном, јер одиста према природи саме ствари има оправданога смисла, да се изузетно призна самопомоћ онда, кад се она врши ради тога да се можда неки ненакнадиви губитак отклони а помоћ суда би доцкан стигла, н. пр. ја видим држаоца моје ствари где бега шњоме и ја га гоним и силом му одузимам ствар, јер док суд и власт дођу он је већ бог зна куда умакао и т. д.[1]) И тако дакле у §-у 208. има нешто што има правнога смисла а нешто што нема и то је помешано једно с другим, а осим тога је сама формулација тога §. сасвим погрешна, што очевидно потиче из истога извора, као и све остале горе поменуте погрешке, а то је из тога, што наш законодавац није схватио како ваља природу државине нити је имао довољно изоштренога теоријског погледа за тачно разликовање и одвајање државине од својине или онога што се зове jus possessionis од онога што се зове jus possidendi; све оне правне користи, што су са државином као фактом скопчане, зову се у скупу jus possessionis (das Recht aus dem Besitze, Besitzesrecht) а напротив право на државину зове се jus possidendi (das Recht auf den Besitz или Recht zum Besitze). Ко има државину, дакле jus possessionis? то је питање фактичко (Thatfrage), а ко има право на државину, дакле jus possidendi? то је питање правно (Rechtsfrage). Ово после-

[1]) В. о томе случају fr. 10. §. 16. Dig. 42, 8; затим Puchta, Vorlesungen I. стр. 142. — Unger, System II. стр. 343.

дње т. j. jus possidendi може припадати само власнику или ономе, коме власник хоће да преда ствар у својину. [1])

Услед таквога недовољнога теоријскога схватања и разликовања догодило се и то, да су опредељаји нашега законика о заштити државине испали тако непотпуни и крајње збркани и недовољни, чему се морамо тим већма зачудити, што је у томе погледу наш законодавац у своме извору, аустријскоме законику, имао доста потпуне и добро редиговане законске прописе пред собом. Или зар може когод из прописа нашега законика, који су смештени у глави о државини, на чисто и јасно извести у чему и каква се заштита даје државини као таквој, као некоме засебном од својине различном правном односају ? Нигде то у нашем законику није директно и нарочито казано, као што то иначе сви законици чине. Све што закон о томе каже налази се у два већ поменута параграфа, у 201. и 208. и то индиректно и мимогред, јер је у оба §§. управо говор о својини и само се власнику прописује да не сме ствар своју силом узимати ни онога, који је држи, силом из државине избијати и отуда се онда изводи заштита државине напрема насилноме одузимању од стране власника. И у томе је онда изцрпена сва заштита државине по нашем законику. А где је заштита државине против повреде и сметања (Besitzstörung) ? О томе нема ни говора Законик само каже: не смеш му ствар силом одузимати, али не каже и то: не смеш му у државини сметати и у њој га узнемиравати, а кад то није казано, онда значи да то није забрањено и да против тога државина није заштићена. Можда би неко ту могао приметити : па то се само собом разуме, да нико не сме ничију државину врећати нити

---

[1]) Г. о томе међу осталима: Müller, Institütionen, стр. 166. — Randa, Besitz, стр. 4. — R. Schmid, Üb. d. Natnr d. Besitzes, стр. 83. и др.

му у њој сметати и да држалац може у таквоме случају повреде и сметања тражити заштиту суда. Па ипак се то при државини ради њене чисто фактичке природе никако само собом не разуме. Ми ћемо то потврдити речима признатога зналца и испитача државинских одношаја Ранде који вели: „Da der Besitz ein blosses Faktum ist, hiemit der allgemeine Rechtsschutz auf denselben nicht anwendbar ist, so kann ein rechtlicher Schutz desselben gegen Störung und Entsetzung nur dort und insofern statthaben, wo und inwiefern ihn das Gesetz ausdrücklich normirt.“ Нова потврда томе, како на детаљно законодавно уређење државинских односа битно утиче правилно схватање основнога питања о самој природи државине. Није нужно да још што више и даље о томе казујемо после наведених Рандиних речи. Па осим тога што наш законик државину не заштићује против сметања, још је и заштита против одузимања ограничена само на случајеве насилнога одузимања и то са изречном напоменом самопомоћи, дакле у цељи задовољења и остварења неке правне претензије према држаоцу. Ту је наш законодавац (без сумње случајно и незнајући) стао на оно погрешно гледиште, које смо горе већ нашли у познатога правника Рудорфа а које су Савињи и Иеринг већ довољно побили. [1]) То је гледиште одвише уско и ограничено, јер не мора никако насилно одузимање државине да буде само баш у цељи самопомоћи, него очевидно може да буде и без те цељи, дакле онда не може основа државинској заштити бити само у забрани самопомоћи (самовласнога и насилнога намирења неке своје правне тражбине или остварења свога права) него мора бити много шира, као што смо горе већ ви-

---

[1]) В. Savigny, Recht d. Besitzes, 6. изд. стр. 49. — Ihering Beiträge z. Lehre des Besitzes, стр. 6—20.

дели. Осим тога пак наш законодавац заштићује државину само против насилнога одузимања („силом да не узимаш"), а међу тим сасвим заборавља и изоставља друга два случаја незаконитога одузимања државине, а то је одузимање clam и precario, а то је потајним начином и злоупотребом поверења (или као што би се могло казати „на превари", Немци то зову Vertrauensbruch). Дакле н. пр. ја видим неку своју ствар у државини некога другога па сам рад да дођем до те ствари без заметнога парничења и доказивања а нећу ни силом да се послужим, а ја онда прибегавам другоме финијем начину, да му је измамим из руку молећи га да ми је даде на послугу и употребу и то тако, да му је вратим кадгод он то захте, (дакле precario) [1]); он незнајући можда да сам ја управо власник те ствари и не слутећи о превари испуни ми молбу и да ми ствар, али кад је доцније затражи ја нећу да му је вратим позивајући се на то да је то управо моја ствар. [2]) Има ли државац у таквоме случају заштите против мене по нашем законику? Нема, као што је тако исто нема ни онда кад му ја ствар узмем потајним начином иза његових леђа (дакле clam), јер у оба случаја ја нисам никако ствар силом узео. А да ли је такво одузимање ствари од државца онако исто самовласно као и насилно одузимање? Тешко да би могао ко доказати да није. И зато је у римскоме праву и у новијим законицима државини дата заштита против свију врста самовласнога (а не само насилнога) сметања и одузимања. Горњи случај при прекаријуму аустријски грађ. за-

---

[1]) О precariumu-у је реч у нашем законику у §-у 585.

[2]) Или баш и без таквога позивања просто нећу да му је вратим. Ако би ту можда когод приметио, да у таквоме случају може онај, који је ствар у прекаријум уступио, тражити је натраг на основу уговорне обвезе на враћање, то би таква примедба била са правнога гледишта неоснована, што смо у свако доба готови опширније да докажемо. Овде због одмеренога простора то не можемо чинити.

коник нарочито нормише у §§. 345. и 346. А зашто је то наш законодавац изоставио ? Не можемо да се довијемо другоме узроку, до ономе, што смо га већ толико пута напоменули, а то је несхватање природе државине и основа њене правне заштите. Не можемо још даље о томе отезати разговор, јер би смо и одвише прекорачили одмерени простор овакве расправе.

Свакојако је занимљиво још у кратко обратити пажњу на последња два параграфа у глави о државини, на §. 209. и 210. У првоме (209.) се каже: „Кад се два или више њих препиру о томе, коме државина једне ствари припада, до пресуде причуваће је суд или онај чијим именом когод ствар држи.“ Признајемо да овај §. не би смо могли разумети нити га у склад довести са §-ом 202., кад не би смо имали пред собом аустријски грађ. законик те из њега виделе откуда и како је определај тога §-а у наш законик ушао. У §-у 202. каже се да се при распри о државини држи да је на онога страни право, који управо ствар држи, док се противно не докаже, па зар то онда не важи и онде „где се два или више њих препиру о томе, коме државина ствари једне припада“ ? Или је можда наш законодавац ту већ почео из далека да назире неку разлику између државине и права па државину ? Па шта управо значи по нашем законику то да некоме „државина једне ствари припада“ ? По другим законицима, у којима су правилно обележени односи државински а нарочито прецизно и тачно нормисана заштита државине, није тешко на то питање одговорити, али по нашем законику то питање није тако лако и јасно, као што у први мах може да изгледа. Припада ли државина ономе, који ствар фактички држи у рукама и с вољом да је држи као своју (animo domini) ? По дефиницији §-а 199. изгледа да је тако. Али кад погледамо на §§. 200. и 201. онда то опет постаје сумњиво,

јер се ту већ умешало неко право на државину, а јасно је да неко може ствар фактички држати с вољом да је држи као своју а да ипак нема право на државину (jus possidendi). Какву дакле препирку замишља наш законодавац у §-у 209.? Да ли спор око државине као такве или спор око права на државину, да ли дакле посесорну или петиторну парницу? Кад ја држим једну ствар са поменутом вољом, а други излази на среду и тражи да ја њему уступим државину ствари, онда на коме основу он то може пред судом тражити? Очевидно или на томе основу, што тражи повраћај државине коју сам ја непосредно од њега vi, clam или precario одузео, или на томе основу, што тврди да он има право на државину те ствари, које право (својине) он разуме се мора доказати. У првоме случају парница ће бити посесорна а у другоме петиторна. Али наш законик ту посесорну парницу није никаквим правилима нормисао, он о њој нигде ништа не говори и по томе се онда по нашем законику не зна по коме законском пропису може онај тражити судске помоћи, коме је државина насилно [1]) или потајно или precario повређена или одузета и на што ће суд онога, који је то учинио, осудити? [2]) Ми разуме се овде не говоримо о кривично-правној него о грађанско-правној одговорности и грађанско правним последицама. А кад је тако, онда по нашем законику спор „о томе, коме припада државина једне ствари"

---

[1]) Истина, као што смо већ видели, закон власнику каже: „силом да не узимаш" али он не каже шта ће се томе власнику догодити, ако он ипак силом узме. Међутим он може силом узети како од држаоца тако и од простога детентора, а то је у својим последицама свакојако различно.

[2]) Аустр. грађ. законик у §-у 346. каже: «Gegen jeden unechten Besitzer kann sowohl die Zurücksetzung in die vorige Lage, als auch die Schadloshaltung eingeklagt werden. Beides muss das Gericht nach rechtlicher Verhandlung, selbst ohne Rucksicht auf ein stärkeres Recht и т. д. verordnen.»

може само да буде петиторан спор а то је спор о праву на државину, а ту онда постоји §. 202. чију смо садржину већ познали и у кратко претресли. И ту се онда с пуним основом мора питати: шта је законодавцу могло дати повода да нареди да ће у таквоме спору око државине суд причувати ствар до пресуде? Зашто да суд, чим се спор изроди, одузме ствар од садашњега држаоца и да је он чува — има ли томе ма најмањега основа? Кад се по §-у 202. држи да је „на онога страни право, који управо ствар држи“ док се противно не докаже, онда зар то законски претпостављено право тако мало вреди да тај који то „право“ има не сме ствар задржати у рукама, чим се спор појави, дакле је не сме задржати ни дотле, док се противно не докаже и пресудом не констатује? Кад се суду предаје нека ствар на чување, онда ту мора бити одиста озбиљнога повода и узрока томе — а какав може бити узрок у овоме случају о коме говори §. 209.? Ми не умемо да га нађемо ни погодимо. Ако би неко хтео као једини могући узрок да узме то, да има опасности, да онај против кога се парница подиже, не упропасти ствар, онда би такав узрок био потпуно неоснован. Самим законом претпостављати и веровати, да је на нечијој страни право а у исто доба мислити, да ће тај ствар упропастити, то је сасвим нелогично. А осим тога ради такве опасности морало би се сасвим консеквентно законом прописати, да се и у свима случајевима спора око својине на некој ствари, увек ствар до пресуде даје суду на чување, јер у свакој таквој парници може постојати опасност да се ствар упропасти. [1]) Међу тим зна се и то, да ће тај, који би ствар упропастио, свакојако одговарати и за то упропашћење туђе ствари. У опште

---

[1]) Зашто н. пр. законодавац у §-у 218 и 219. ништа не наређује о томе чувању код суда?

пак, кад неко ствар има у рукама па још није доказано, да он нема права држати ту ствар, он свакојако не мора да је уступа никоме па ни суду а нарочито кад за њега постоји законска пресумција да он има право на ту ствар, док се год противно не докаже. [1]) А противно се тек онда сматра као доказано кад то суд пресудом изрече; до пресуде то дакле још није доказано и она законска пресумција једнако стоји. И тако дакле мислимо да смо доказали, да онај пропис о „чувању код суда" нема места ни основа.

Али још већа је тешкоћа тачно и како ваља објаснити оно што даље стоји у томе истоме §-у 209. а то је да ће ствар причувати суд „или онај чијим именом когод ствар држи." Кад је већ казано (било са основом било без основа) да ће је причувати суд онда на што је било нужно одређивати још некога ко ће је чувати? А затим се само каже „суд или онај и т. д.," што може само значити да суд у томе чувању нема никакво првенство пред „оним" нити „онај" пред судом, него онда ће ваљда суд сам у појединоме случају одређивати да ли ће је чувати он или онај чијим именом когод ствар држи. А има ли некога дубљега основа, зашто је казано да је може чувати и онај чијим именом когод ствар држи? Мора се претпоставити да то законодавац није тек онако случајно казао, него да је морао имати довољнога основа томе, а кад је имао таквога основа, кад је дакле налазио да је сасвим оправдано и целисходно да ствар, око које је спор, чува онај и т. д., онда извесно тај оправдани основ постоји у свакоме таквоме случају, па зашто онда да је у свакоме таквоме случају не чува тај исти, него да се законом допушта могућност, да он може бити и искључен

---

[1]) §. 217. грађ. законика то јасно каже.

од тога чувања самим судом? Поменути основ постоји или свагда (у једнакоме случају) или никако, дакле онда треба тај исти да чува ствар или свагда или никако.[1]) Али осим свега тога права тешкоћа тек онда настаје, кад хоћемо да одговоримо на то питање: откуда и по каквоме је основу у опште ту уплетен „онај чијим именом когод ствар држи“? Двојица или више њих се препиру о државини једне ствари, па да ли један између тих, који се препиру, држи фактички ствар у рукама? Законодавац нам никако не каже, замишља ли он такав случај или противан случај. Он је оставио да ми то погађамо. Узмимо дакле да између оних, који се препиру око државине, један одиста држи ствар, онда он ту држи или у своје име (као своју) или именом другога; ако је држи у своје име, онда чим настане спор, он је више не може држати, него је мора предати на чување суду; али тај исти ако не држи ствар, него је предао другоме, да је држи у његово име, одмах чим настане спор добија ствар на чување само зато, што је он случајно у томе тренутку није држао него је „когод“ држао у његово име. Има ли ту логике и доследности? Дакле ја добијам ствар у руке (на чување), кад је неко други држи у моје име, али кад је ја сâм држим у своје име, онда је не смем више држати, онда она не може више бити у мојим рукама кад се изроди спор. Зашто закон има у мени више вере, кад други држи ствар у моје име, него кад је ја сам држим у своје име? Мислимо да ће то тешко когод моћи да објасни и да протумачи. Но да дуже још не отежемо говор о оваквоме нелогичкоме законскоме пропису, него да одмах потражимо разрешење целој тој законодавној загонетци у ономе §-у аустријскога

---

[1]) Ми можемо само тек овако у кратко указивати на те празнине и непотпуности у закону, а немамо места да то даље испрéдамо и потање пререшамо.

грађ. законика, који је нашем законодавцу био пред очима и који је само погрешно и непотпуно схваћен и проведен, те отуда онда цела та нелогичност и збрка. §. 348. аустр. грађ. законика гласи: „Wenn der blosse Inhaber von mehreren Besitzwerbern zugleich um die Übergabe der Sache angegangen wird, und sich Einer darunter befindet, in dessen Namen die Sache aufbewahrt wird; so wird sie vorzüglich diesem übergebeu, und die Übergabe den Übrigen bekannt gemacht. Kômmt dieser Umstaud keinem zu statten so wird die Sache der Gewahrsame des Richters oder eines Dritten anvertraut. Der Richter hat die Rechtsgründe der Besitzwerber zu untersuchen und darüber zu entscheiden." Кад ово прочитамо, онда нам тек бива јасно, како је грозно исакаћен и изведен тај §. у нашем законику. Разуме се да одмах престаје свака нелогичност и ствар постаје одмах чиста и јасна, кад видимо, како за и који је случај то аустријски законодавац наредио и прописао. Ту тек видимо откуда је ту баш говор о ономе, чијим именом неко ствар држи и откуда потреба, да понекад суд причува ствар. Случај је овај: Један држи ствар као прост детентор н. пр. као оставопримац (депозитар), одједанпут се појаве њих неколицина, од којих сваки полаже право на државину те ствари и сваки тражи од детентора да њему државину ствари преда; детентор се нађе у невољи, јер ако ниједноме не преда ствар него допусти да дође до парнице, онда се он излаже извесној одговорности, осим терета парничења, парничних трошкова и т. д.[1]) Мора је дакле некоме од њих предати, али коме ће? Ту му сад закон притиче у помоћ те му каже, како ће се у таквоме случају владати и сачувати од сваке одговорности.[2]) Наравно да је онда ту најпри-

---

[1]) В. §. 70. нашега грађ. поступка.

[2]) С тога и сâм наслов томе §-у 348. аустр. грађ. зак. гласи: «Verwahrungsmittel des Inhabers gegen mehrere zusammentreffende Besitzwerber.

родније да ствар преда своме ауктору [1]) т. ј. ономе, чијим именом је он ствар имао у детенцији ; а тек ако међу онима, који траже да им се ствар у државину преда, нема таквога ауктора (н. пр. ако детентор није депозитар, него је ту ствар негде нашао) онда се ствар поверава суду или некоме трећем на чување. Дакле оно, што је у аустријскоме законику прописано само за извесан тачно одређен случај, то је наш законодавац без икакве логике и основа протегао у опште на све случајеве „кад се два или више њих препиру о томе, коме државина ствари једне припада," и према томе онда оно, што је у аустријскоме оригиналу сасвим логично и консеквентно, постало је у нашем преводу или изводу нелогично, неконсеквентно, управо један законодавни и правни несмисао. Није потребно још даље о томе говорити.

Само ћемо овде још мимогред приметити, како при томе §-у 209. опет јасно излази на среду она погрешка, коју смо горе већ напоменули, а то је што наш законодавац није нашао за нужно, да одмах у почетку обележи и дефинише разлику између простога држања (детенције) и јуристичке државине. Разуме се да није ни могаю наједанпут у §-у 209. да спомиње некаквога детентора, кад о њему нигде није било речи, а онда је морао да испадне тако наказан превод те да буду тако тамни и неодређени изрази као „когод" и т. д.

Долазимо до последњега §-а у глави о државини, а то је до §-а 210. То је једини §. у коме се говори о

---

[1]) То је израз из римскога права. Кад се против детентора дигне тужба ради својине (rei vindicatio), а он хоће од себе да отклони тужбу и парницу, он онда именује онога, чијим именом ствар држи, дакле јуристичкога државоца и то се онда зове nominatio или laudatio auctoris.

губитку државине. [1]) На жалост и о томе једином параграфу морамо казати, да и он спада међу законодавне уникуме и оригиналности, које се ни у коме другоме законику не налазе. Ту се дакле каже: „Како ствар изгубиш или оставиш, твоја државина престаје.“ Ово пре свега није довољно јасно и прецизно, што међу тим у нашем законику није никаква реткост, а осим тога је то правило и погрешно са правнога гледишта. Шта значи она реч „оставиш“? Значи ли то напустиш или значи само забациш, затуриш негде? Сваки ће нам признати, да „оставиш“ може и једно и друго значити, а међу тим то никако није свеједно значи ли она једно или друго, јер важи једно правило за случај напуштања (дереликције), а друго за слачај забацивања. Судећи по §-у 230. где је та иста реч „оставити“ употребљена, можемо узети да је ту законодавац замишљао напуштање или дереликцију. За тај случај напуштања нема сумње да се губи државина, јер ту већ и сам државац хотимице и вољно напушта ствар и државину на њој. Али већ друкчије стоји при томе, кад се ствар изгуби — да ли ту баш одмах државина престаје? По признатим правним правилима, која су добила израза и у законицима, она не престаје одмах чим се ствар изгуби, него тек онда, кад је тако изгубљена, да се више не може наћи н. пр. пала је у море, или да апсолутно не знам куда ми се дела ствар. Према томе ја могу ствар изгубити, а да не престане моја државина н. пр. ако се тренутно и прелазно не сећам, где сам је оставио или у опште још има изгледа, да се у скоро може наћи. То дакле

---

[1]) Аустријски законик, прајски ландрехт и саксонски законик имају довољно потпуне опредељаје о губитку државине, док међу тим францески code civil о томе ништа не прописује (сингуларан изузетак је само art. 2243). Уз њега дакле може сасвим пристати и наш законик, јер и тај једини §. 210. сасвим је без штете могао изостати.

свакојако треба у закону тачно и прецизно да се каже и по томе је недовољно и погрешно казано „како ствар изгубиш престаје државина“ што очевидно значи „одмах чим је изгубиш,“ а то није истина. Аустријски је оригинал већ трудио се да прецизније и изближе одреди казавши: „Der Besitz einer körperlichen Sache geht insgemein verloren, wenn dieselbe ohne Hoffnung, gefunden zu werden, in Verlust geräht.“ Истина да и то није баш сасвим правилно и добро казано, јер ту није нада, до које је стало и која решава, него ту решава могућност да ми се опет поврати физичко дејствовање на ствар. Свакојако дакле ствар мора бити тако изгубљена, да је настала трајна немогућност физичкога дејствовања на ствар.

Но сва та нетачност израза у тој првој реченици §-а 210. није тако јака и велика, да се не би могла логичким тумачењем према природи саме ствари исправити и допунити; та је дакле погрешка релативно мала према оној, која одмах после тога долази и која достојно крунише и завршује ред оних погрешака, које се налазе у тој глави о државини. Пошто је законодавац казао да „државина престаје“ он наставља даље: „Али право зато не престаје, но стоји, докле год воља траје.“ Дакле државина престаје али право траје! Које је и какво је то право? Ту морамо опет да питамо: је ли у томе параграфу реч само о државини или је реч још о некоме праву осим државине? Ако је реч само о државини, онда кад она престане, нема апсолутно више никаквога права које би одвојено од ње и иза ње заостало и даље трајало. Државина као фактичко стање, које ужива правну заштиту, састављена је из два елемента, из телеснога држања (corpus) и и из воље или намере да држим ствар као своју (animus); чим ма који од тих елемената отпадне, одмах нема више државине, она је престала и иза ње више ништа не остаје.

Кад дакле ствар изгубим или напустим (оставим), онда је у првоме случају отпао corpus и ту онда *самом вољом* ја не могу државину и даље одржати, то је правна бесмислица и о томе данас ни у теорији ни у практици нема више спора. [1]) У другоме пак случају (кад ствар оставим или напустим) ту је пре свега отпао animus, или управо наступио animus contrarius, јер ја напуштајући својевољно ствар тиме очевидно показујем да *немам више вољу* да је држим; па колика је ту тек нелогичност говорити о томе, како у томе случају напуштена државина истина престаје, али право *са вољом* траје, кад је баш воља тај елеменат који пре свега отпада при дереликцији! [2]) Ако је пак то *право*, о коме говори §. 210. и које још и после престанка државине траје, неко *друго* право осим државине, онда каквога места и смисла има говор о таквоме сасвим другоме праву утрпавати и уметати у главу о државини? Зар се таквим утрпавањем не чини највећа пометња и забуна, која се мора свакојако рефлектовати у практици? Нема сумње да *право својине* и даље траје, ма да је државина ствари изгубљена, али то је онда сасвим друга ствар и о томе се говори у глави о својини.

Одиста, нигде се ваљда јасније и еклатантније но у овоме §-у 210. не огледа оно већ толико пута поменуто чудно и скоро непојмљиво несхватање природе државине и њене разлике од својине од стране нашега законодавца. Какве чудне и крајње нелогичне консеквенције морају потицати из таквих побрканих и погрешних законских прописа! Узмимо н. пр. ја сам изгубио ствар и при свем тражењу не-

---

[1]) «Er (der Besitz) kann weder als blosses corpus, *noch als blosser animus* fortdauern, denn keines von beiden ist *fur sich* der Besitz.» **Puchta**, Institutionen, I. стр. 555. Уз њега могли би смо нарећати још читав низ најпризнатијих писаца, али је то сувишно.

[2]) В. међу осталима: **Randa**, Besitz, стр. 214. и 215. и прим. 6.

могу више да је нађем и апсолутно не знам ни где је ни где сам је изгубио; међу тим други ту ствар нађе, задржи је у својим рукама с вољом да је држи као своју — има ли тај находник јуристичку државину ствари или је имам још једнако ја? Ако је по данашњој опште усвојеној правној теорији и законодавству, [1]) онда је находник без сумње прави јуристички држалац ствари, али по нашем закону како ћемо ту ствар да решимо? Ту истина са губитком ствари моја државина престаје, али некакво замишљено право траје, докле год воља траје, и ова може трајати у бесконачност и тако ја кад после бог зна колико дугога времена нађем ствар у находника или у некога, коме је он продао, поклонио, у наслеђе оставио, ја одмах тражим да ми он изда моју државину и судија треба да ми је одмах досуди, а после тек настаје спор око права на ствар, који са државином нема посла. Зар таква консеквенција не потире у самоме појму целу установу државине и цело њено правно значење? Али законодавац се побринуо да нам покаже зашто право не престаје него стоји докле год воља траје; ево зашто: „Јер ако се ствар нађе, или се такав (господар) на своје врати, опет државину добија и т. д.“ Ако држалац изгубљену ствар у брзо нађе (претпостављајући да она међу тим није већ од некога другога заузета) онда његова државина није била ни престала, а ако је нађе тек иза дугога времена пошто је већ сасвим био изгубио наду, да ће је икада наћи, онда он просто прибавља на њој нову државину онако исто, као и сваки други, који би ствар нашао. Дакле ту нимало није нужно да се замишља неко право, које траје са вољом у беско-

[1]) Прајски је законик у томе неки изузетак у §-у 122. I. 7., но о томе ми овде не можемо говорити. Свакојако прајски законодавац ипак није помињао никакво од државине различно право. У томе је наш законодавац сасвим оригиналан.

начност висећи у ваздуху. А кад се државац (а не господар) [1]) опет врати на своју ствар, коју је био напустио (опет претпостављајући да је међу тим нико није заузео), онда је то тако исто ново прибављање државине а никако настављање оне старе. [2])

Свакојако дакле тај разлог или то ближе објашњење што га наводи законодавац не стоји, ако је реч о државини, а ако је реч о својини, онда стоји али онда, као што смо већ казали, оно ту нема места. И по ономе што даље стоји у §-у 210. а то је „нити смета што употребљавао и уживао није, осим случаја застарелости“ види се све јасније како је збиља законодавац у томе параграфу, као и иначе, помешао државину са својином, јер очевидно при прибављању и губитку државине нема нити може бити говора о застарелости. Мимогред ћемо овде напоменути, како и аустријски законодавац у §-у 352., који је очевидно нашем законодавцу био пред очима при овоме тако несретно редигованом и изведеном §-у 210., није био најбоље среће у избору израза за своју мисао, али се ипак тачно држао у границама државине и државинскога односаја а није угазио у област својине нити је начинио такву једну правну смесу истинитога и неистинитога, као што је у поменутоме §-у нашега законика. §. 352. аустријскога грађ. зак. дакле каже: „So lange noch Hoffnung vorhanden ist, eine verlorene Sache zu erhalten, kann man sich durch den blossen Willen in ihrem Besitze erhalten.“ Дакле аустријски законодавац не каже (као наш) да чим се ствар изгуби, одмах државина престаје, а само некакво право још и даље траје, него он каже да се државина одржава без помена некога од ње од-

---

[1]) Кад је реч о државини, онда нема господара.

[2]) В. и томе међу осталима: Randa, Besitz стр. 215. прим. 6.

војенога права; а што је употребио израз „durch den blossen Willen“ (самом вољом), [1]) то је тај израз погрешан у толико у колико би се могло погрешно тумачити, као да ту има неке замишљене (фингиране) голом вољом (solo animo) одржаване државине, а међу тим то није истина, него ту се просто узима случај, где ствар још није сасвим изгубљена, још није corpus без икакве наде на повратак отпао, дакле није још настала трајна немогућност физичке власти над ствари. У римскоме праву истина долази тај израз „solo animo retinere possessionem“ али у каквоме значењу и за какав случај? Тај је израз употребљаван само при државини непокретних ствари и то у томе значењу, да државац неке земље тиме још не губи на њој државину што се од ње удаљује па можда и дуже време на њу не долази, дакле ту тако рећи голом вољом одржава државину; [2]) очевидно је и ту израз нетачан, јер самим удаљавањем и отсуствовањем још не престаје могућност фактичке власти (дакле corpus-а) над ствари. Но колико је то значење и тај случај различан од онога, што га наш законодавац замишља и помиње!

Морамо већ да завршимо овај наш летимични критички поглед на опредељаје нашега законика о државини. Ми сами веома добро увиђамо све недостатке и непотпуности овога свога рада, јер већ и сам одмерени простор овакве расправе (који смо можда већ мало и прекорачили) није нам допустио, да се упуштамо у опширније и потање претресање и расправљање свакога додирнутога питања;

---

[1]) Аустријски коментатори то по примеру неких писаца старије школе зову «Mentalbesitz (possessio mentalis).» Да такве менталне (само у памети, голом вољом одржаване) државине нема, то је од стране новијих писаца довољно већ доказано.

[2]) В. о томе: fr. §. 3. 11. Dig. 41. 2. — Puchta, Institutionen, I. стр 556. — Windscheid, Pandekten, I. стр. 390. прим. 3. — Baron, Pandekten, §. 118. — Randa, Besitz, §. 22. прим. 30. и други.

с тога на многим местима можда нисмо ни мисао своју исказали довољно свестрано и јасно. Но ми нисмо ни имали намеру да у оваквој сразмерно краткој расправи исцрпемо сву теорију о државини. Главно нам је било да у опште — као што већ и у уводу напоменусмо — покренемо дубље теоријско разрађивање појединих установа и питања из приватнога права, да својим и ако непотпуним радом изазовемо и друге стручне снаге на поље такве веома корисне и плодне дискусије, те да се мало по мало цео приватно правни материјал разради и претресе онако, како то стању данашње правне науке одговара.

Г. Гершић.

ЈАГОДИНСКИ ОКРУГ.

У ИМЕ ПРЕДГОВОРА.

Једну годину дана[1]) провео сам по службеном опредељењу у Јагодинскоме округу, и за то време, нешто по службеној потреби, а нешто и из сопствене побуде, ради бољег упознавања овога округа, обишао сам га целог у главном, и у тима приликама доста бележака о њему прикупио; па налазим, да је корисно, да их и други зна и њима се користи, кад ни толико до сада о Јагодинскоме округу немамо написанога.

Да би се потпуни опис једног округа могао написати, као што сам на прилику с рудничким округом учинио, [2]) ваљало би у њему дуже времена пробавити; јер се белешке тешко прибирају, и ваља више пута проћи исто земљиште, те да се потпуно упозна и потанко опише.

Али где нема те могућности, као што је овде, налазим, да је боље задовољити се и с мањим, него ли ништа немати. У тој намери, ја сам, по прибраним белешкама, написао Кратки Опис Јагодинскога Округа, а поред

---

[1]) Од пролећа 1873 до пролећа 1874 године.

[2]) Види Гласнике српског ученог друштва књиге: XXXIV и XLI.

тога и Топографски Речник [1]) истог округа, при чему сам употребио и неке белешке ове врсте, које су иза пок. Милосава Павловића окр. лекара, заостале биле.

Ради оријентисања напомињем, да и у Опису и Речнику, где год је употребљен израз „лева“ или „десна страна“ или „обала“, увек се разуме ова оријентација, кад се низ воду дотичне реке или потока гледа.

Како још немамо довољно списа за познавање наше отаџбине, неће, ваљда, ни ове белешке бити на одмет.

Јов Мишковић.

---

[1]) Штампан у XLI књизи «Гласника» српског ученог друштва.

КРАТКИ ОПИС ЈАГОДИНСКОГ ОКРУГА

Да би се добио јасан појам о целини овог интересантног округа наше отаџбине, и имао преглед у опште при читању топографског речника, налазим за потребно, да у кратком прегледу изложим све знатније црте његове по стручним гранама, као што следује:

I. Положај и подела.

У географском погледу, јагодински округ лежи између 18° 36' и 19° 7' источне дужине, а 45° 55' и 44° 22' северне ширине.

У погледу Србије пак, јагодински округ мећи се и то: на истоку Ћупријским и Алексиначким; на југу Крушевачким; а на западу и северу Крагујевачким округом. На истоку мећи га Главна Морава; на југу Западна Морава; а на западу и северу планине: Гледићска и Црни Врх.

У Хидрографском погледу Јагодински округ припада сав басену Моравском, и то $^3/_4$ (северни део) Главној, а $^1/_4$ (јужни део) Западној Морави. Јагодински округ лежи у куту, што га Западна и Главна Морава граде, а на левој обали једне и друге.

а) Административно јагодински округ, сем вароши Јагодине, подељен је у 3 среза:

1. Белички (Белица) најсевернији део, захвата слив реке Белице, (сем Слатине, која Левчу припада), доњи део

Лугомира, готово од састава Левачке и Рековачке реке и северну половину Јуорског планинског венца.

2, Левачки (Левач) захвата горњи (изворни) део Лугомира (Рековачку и Левачку реку), горњи део (до изнад утока Медне) Ждралице, горњу (западну) половину Каленићске реке, Љубостинску (Самарицу) реку и већи (северни) део Кованлучке реке.

3, Темнићски срез (Темнић) захвата јужну половину Јуорске планине, доњу (источну) полу Каленићске реке, Бошњанску реку и приточице што се у доњи део западне Мораве стачу.

Беличком срезу припадају ова села: Домуз-поток, Багрдан, Доњ. Рачник, Врановац, Гор. Рачник, Гор. Штипље, Д. Штипље, Ланиште, Пањевац, Рибари, Мијатовац, Буковча, Рибник, Праћина, Ракитово, Мајур, Остриковац, Доњ. Јовац, Гор. Јовац, Дворица, Сињи вир, Трешњевица, Веочићи, Ивковачки Прњавор, Лоћика, Медојевац, Топола, Драгошевац, Колари, Главинци, Бресје, Винорача, Трнава, Вољавча, Деоница, Сијоковац, Црнча, Каленовац, Драгоцвет, Мећуреч, Ковачевац, Шуљковац, Шинторовац, Бунар, Врба, Лукар, Лозовик, Јошанички Прњавор, Белица, и Мишевић. Свега 50 села у 22 општине. Среска кућа је у Јагодини.

Белички срез мећи се са севера Крагујевачким округом, с истока Моравом, с југа Темнићем и Левчом, и са запада Левчом и Крагујевачким округом. Вида је квадратног, страна 15—20 километара.

Мећа његова са Мораве почиње од утока Багрданске реке (Осаонице), па уз њу, затим венцом Црнога врха, све водомећом Букуровачке реке и Белице. Довде је мећашење било с Крагујевачким округом, а сад настаје с Левчом овако: Са Црног врха спушта се на уток Бешњаве у Таборишку реку, пење се на Јелач, па се низ Врбу спусти, сече Сла-

тински поток, испне се на Лукар, пресече пот. Весељак, па Цикотски, прегази Рековачку реку између Лоћике и Вукмановца, па преко Влаовице спусти се Левачкој реци на тромеђу срезова. Одавде настаје међа са Темнићем овако: Између Секурича и Беочића пресече Левачку реку, па се пење уз косу Јуорску, сече у врху поток Црну Грачу, па уз Липовицу испне се на највиши врх Јуора — Вјетрњу. Одатле води венцем планине преко Голине и Добре воде, па се низ косу спусти између Трешњевице и Рашевице на Мораву, изнад утока реке Црнице.

Левачком срезу припадају ова села: Доња Сабанта, Гор. Сабанта, Вел. Сугубина, Ратковићи, Дулени, Пчелице, Рековац, вел. Крушевица, Крсуља, Ломница, Цикоте, Слатина, Кавадар, Течић, Рабеновац, Вукмановац, Брајиновац, Белушић, Пуљци. Voрујак, Баре, Комарани, Мотрић, Доброселица, Siљевица, Богаљинац, Надрље, Жупањевац, Малешево, Сибница, Опарићи, Калудра, Лепојевићи, Превешт, Каленићски Прњавор, Шљивица, Гор. Дубич, Доњ. Дубич, Рајинац, Лободер, Грабовац, Планиница, Љубостински Прњавор, Богдање, Медвеђа, Мијајловац, Рујишник, Мал. Сугубина, Бомуровац, Риљац, Мала Дренова и Пољна. Свега: 1 варошица (Рековац) и 51 село у 24 општине. Среска кућа је у Рековцу.

Левачки срез међи се са севера Крагујевачким округом и Беличким срезом; са истока Темнићем; с југа западном Моравом; а са запада Крагујевачким округом. Вида је правоугаоник, са странама од 18 и 40 километара.

Међа његова са Беличким срезом — од Црног врха до Левачке реке — позната је. Са Темнићем ова је: између Белушића и Секурича одваја се од Левачке реке те пресамити водомеђу Левачке и Каленићске реке и спусти се овој на уток Равњанског потока, прегази реку, пење се уз поток Равниште на косу планине Благотина, па се пусти

на брдо Зурковац, између Пољанске и Коњушке реке, затим пресеца Пољанску и Кованлучку реку изнад њихног састава, па обилазећи изнад Вел. Дренове, спусти се између ове и Медвеђе низ косу, на обалу Западне Мораве.

Западна Морава међи Левчу са овог места па до утока Шарановог потока, — где настаје и међа Крагујевачког округа.

Левачки срез међи се с крагујевачким округом на западу, од Црног врха па до утока Шарановог у Западну Мораву. То је уједно и међа окружна. Она изближе води овако: Са Црног врха пресеца преко потока Машућовца (врх Багрданске — Букуровачке реке) и преко брда спусти се Сабаначкој реци изнад утока речице Медне у њу. Одатле се испне на планински венац, који дели воде: источно Лугомиру, Каленићској и Љубостинској реци, а западно: Гружи и Годачици (Годачичкој реци), и води све гребеном на југ преко: Страмаре, Гувништа, Вешала, Тикве, Плужишта (Старе Бачије) Ваљарске Градине, Дугачког Лаза, Загорја, Самара, Брезовице, Неловићске њиве, Криве косе, Радојевске њиве, Лешевачког брда, мале и вел. Папрадне, вел. и м. Јелака, Крстате Букве и Татарне, па се спусти низ Шаранов поток на леву обалу Западне Мораве.

Темнићском срезу припадају ова села: Рашевица, Поточац, Својново, Обреж, Катун, Варварин, Маскар, Бачина, Церница, Избеница, Орашје, Пајковац, Тошевац, Секурич, Гор. Крчин, Доњ. Крчин, Карановчић, М. Крушевица, Парцани, Глобари, Мареново, Залогојевац, Шашиловац, Крвавица, Падеж, Вратари, Бошњани, Шанац, Гавез, Вел. Крушевица, Срње, Јасика, Кукљин, Бела вода, Брајковац, Коњуси, Каменари, Лазаровац, Љубава, Милутовац, Страгари, Селиште и Вел. Дренова. Свега 1 варошица (Варварин) и 42 села у 24 општине. Среска кућа у Варварину (Белој Цркви).

Темнићски срез међи се: са севера Беличким; са истока Ћупријским и Алексиначким округом (Гл. Морава); са југа Крушевачким округом (Западна Морава); а са запада Левчом. Темнић је вида квадратног, са странама од 20 километара.

Међа са Беличким срезом — од Левачке реке, преко Јуора, до Мораве, — описана је код Беличког среза.

Главна Морава прави Темнићу међу од утока Црнице до састава обе Мораве (Западне и Јужне) код Сталаћа.

Западна Морава међи га од Сталаћа до више Вел. Дренове.

Међа са Левчом — од Левачке реке, изнад Секурича до Западне Мораве, ниже Медвеђе, — описана је код Левачког среза.

Из изложених имена села види се да их има: Горњих и Доњих 6 села (Рачник, Штипље, Јовац — срез Белички; Сабанта, Дубич, — срез Левачки; и Крчин — срез Темнићски).

Великих и малих 3 (в. и м. Сугубина, в. Крушевица и м. Дренова у Левчу; а в. и м. Крушевица и вел. Дренова у Темнићу). Приметно је, да се 2 велике Крушевице наоде (у Темнићу и Левчу).

Прњавора има 4 (Јошанички и Ивковачки у Беличком, а Каленићски и Љубостински у Левачком срезу).

6. Војна подела. — У војном погледу, а до нове војне организације давао је Јагодински округ бригаду прве и бригаду друге класе, са истим пределима именом, и биле су састављене овако:

Бригада прве класе од 4 батаљона:

1. Белички, са зборним местом у Јагодини. Њему је придато у помоћ неколико села из Левча (Цикотска општина)

2. Левачки батаљон. Састављен из села у области Лугомира, Каленићске реке и Сабанте. Зборно место на Рогољевици.

3. I Темнићски батаљон састављају села Темнића лежећа у сливу Главне Мораве. Зборно место у Варварину.

4. II Темнићски батаљон састављају села Темнића и Левча, што припадају сливу Западне Мораве. Збориште му је у В. Дренови.

Осем тога, прва класа даје:

1 ескадрон коњице (Јагодински);

Допуну за 1 пијонирску чету;

1 брдску батерију;

1 пионирску чету;

Бригадно санитетско одељење;

1 пољску болницу;

Пекарски, месарски и занатлијски вод, и припадајући број коморе и муницијскога парка.

Друга класа имала је исти број, назив и састав батаљона. Даље:

1 ескадрон (Левачки);

Пионирски вод;

Бригадно санитетско одељење;

Пекарски вод, месарска и занатлијска десетина, и бригадна муницијска колона.

Збориште и једној и другој бригади је у Јагодини.

По новом закону о устројству војске од 3 Јануара 1883. ФН 158, и отуд следованој уредби о формацији војске од 31 Јануара 1883 год. ФН 602, Јагодински округ у погледу териоријалног састава дивизијских области, пуковских округа и батаљонских срезова, овако стоји:

1. Сав припада саставу шумадијске дивизије.

2. Главни његов део улази у састав XII пуковског округа, коме је штаб у Ћуприји. Сем тога даје нека села у помоћ XI пуковском округу, коме је штаб у Крагујевцу.

3. Што се састава батаљонских срезова тиче, Јагодински округ у главноме састављa два батаљонска среза XII пуковског округа, и то: 1-ви са средиштем у Варварину, коме припада цео Темнићски срез и од Левачког села: Риљац, мала Дренова и м. Сугубина; и 2-ги батаљонски срез са средиштем у Јагодини, у састав кога улази варош Јагодина и срезови Белички (сем 11 села која припадају 2 батаљ. срезу XI пуков. округа, која су најближа Баточини) и Левачки (сем 6 села, која припадају 3-ем батаљ. срезу XI. пук. окр. која су најближа Крагујевцу, као и осем 20 села, која улазе у састав 4-тог батаљ. среза XI пуков. окр. и која су најближа Честини. Према новој организацији и формацији војске, Јагодински округ даје резервисте од 22 до 30 год. — попуну за две чете сталнога кадра, те се од њих саставе два активна пешадијска батаљона; сем тога помаже за попуну два суседна батаљонска среза у истој цељи.

Подобно томе даје људство (од 30—37 година) за два цела пешадијска батаљона другога позива и у том смислу помаже и два суседна батаљонска среза.

Поред свега тога даје сразмерно људство за: коњицу, артиљерију, инжињерију, болничаре, возаре и т. д. као и за састав разних штабова и возова.

Напослетку даје људство за састав чета и батаљона трећега позива, (од 37—50 год.) по могућству исти број као и за предња два позива.

II. Воде.

Као што је познато, цео Јагодински округ припада басену Мораве (Главне и Западне). Према томе цео округ

има два главна пада: североисточни и јужни. Првоме припадају воде, које теку у Главну Мораву, а другом воде, што теку у Западну Мораву. Оба пада секу се међусобно у једној дијагонали, која са северо-запада на југоисток води, — од Загорја варваринском логору (Сталаћу).

Да видимо које главније воде коме паду и сливу припадају. Тако у

а. Главну Мораву, почев од Сталаћа, теку ове знатније воде са јагодинског земљишта:

1. Каленићска река. Почиње са окружне међе из Загорја. Глава јој је Удрагова вода и Јеловичка река. Тече у источном правцу. Протиче поред манастира Каленића, по коме се зове, сече Крушевачки насип и код Варварина утиче у Мораву. Од вода, што у њу теку знатније су ове: Брезовачка река, с десна изнад манастира; Гушавац, с десна; Калудра, с лева; Пајковачка р. с лева; Церница с десна; и Избеница, с леве стране.

Дужина Каленићске реке има на 40 километара = 8 часова.

Њена је долина доста уска, али је у правој клисури између села Пајковца и Цернице, где Јуор и Поглед јако стешњавају реку и праве ждрело.

Сливу Каленићске реке припадају ова села: Каленићски Прњавор, Превешт, Лепојевићи, Опарићи, Калудра, Гор. Крчин, Доњ. Крчин, Карановчић, М. Крушевица, Тољевац, Пајковац, Церница, Орашје, Избеница, Бачина и Варварин. Свега 16 села.

2. Својновска река, почиње у Јуору, протиче кроз село Својново, сече Крушевачки насип и тече у Мораву. Правац јој је источан.

3. Поточка река. Протиче кроз село Поточац, иначе је у свему истоветна са Својновском реком.

4. **Лугомир.** Највећа вода Јагодинског округа. Има две главне гране: десна је Левачка, а лева Рековачка (Дуленуша) река. Да видимо у кратко обе:

а, Левачка река. У врху има два главна саставка десни се зове Надрљска река, што кроз село Надрљу тече; а леви Доброселичка река, јер кроз село Доброселицу протиче.

Надрљској реци глава је Удрагова вода и Велика река, што из Ваљарске Градине са окружне међе тече.

Доброселичкој реци је пак глава Бусина река која из Плушишта тече. У њу стаче се Мала река с десна и Благотин, с лева осем млогих потока.

Код места Циганке у атару Жупањевачком, састају се Надрљска и Доброселичка река, и одатле се вода зове Левачка река, до састава с Рековачком реком. На том простору, осем неких потока, утичу у Левачку реку: Сибница с десна, Корената, с лева, и Црна Грача с десне стране.

б, Рековачка река (Дуленуша). И она као и Левачка река, има у врху два главна саставка: десни је Дуленска река, што кроз село Дулени тече, а леви је Пчеличка река, јер из села Пчелица долази.

Дуленска река почиње под Тиквом и Вешалом, и глава су јој потоци Коленски и Вешалски; у селу Дулену прима с лева Црну реку.

Пчеличка река долази из брега Стражаре, и прима с десна Кртинску реку.

Дуленска и Пчеличка река састају се под брдом Малованом, и одатле вода се зове обично Дуленуша, а пошто протече кроз Рековац и Рековачка р. које име до састава са Левачком реком задржава. На овом простору при-

ма ове веће воде: Крушевицу, с десна, Ратковичку реку и Тополску речицу, с леве стране.

Између брда Влаовице и Продановице састају се Левачка и Рековачка река, и одатле се зове само Лугомир. Под тим именом он сече после $1^1|_2$ сата насип Јагодина-Ћуприја, а затим тече равном Моравском долином преко 1 часа и улије се у Мораву код села Ракитова.

Левачка река до Белушића, а Рековачка до Рабеновца, нешто југоисточни правац; код поменутих села мењају обе реке, скоро под правим углом, правац северо западу, који и Лугомир до свога утока задржава. И тако Лугомир, целокупан узет, од извôрâ до увора има два главна правца. Вид целог слива има лепезу, или левак; јер се Левачка и Рековачка река, приближујући се изворима, шири. Биће, по овом виду Лугомир и овај крај округа добио име Левач. Долине Надрљске, Доброселичке, Дуленске и Пчеличке реке доста су тескобне; последња је најшира. Долина Левачке реке прилично је отворена, особито око утока р. Сибнице. Рековачка долина до села Рековца тескобна је, а одатле се отвара. Лугомир од Влаовице до насипа протиче теснацом, а ту избија у плодну и пространу долину Моравску.

И Левачка и Рековачка река од извора па до мêстâ, где мењају правце, имају по 16 километара дужине. Одатле пак до састава под Влаовицом, Левачка има око 10, а Рековачка око 7 километара. Ова је кратка, јер је на унутрашњој страни угла. Лугомир од састава до утока има на 16 километара. И тако цела његова долина имала би на 40 километара дужине.

Сливу Левачке реке припадају ова села: Надрље, Доброселица, Богаљинци, Жупањевац, Малишево, Сибница, Волујак, Пуљци, Брајиновац, Белушић, Баре, Мотрић, Секурич, Беочићи и Ивковачки Прњавор. Свега 15.

Сливу Рековачке реке принадлеже ова села: Дулени Пчелице, Рековац, Сиљевица, Вел. Крушевица, Комарани, Течић, Кавадар, Рабеновац, Вукмановац, Ратковићи, Ломница, Цикоте, Урсула, Лоћика, Лукар, Топола и Медојевац. Свега 18.

У долини пак правога Лугомира леже села: Драгошевац, Колари, Главинци, Бресје и Ракитово. И тако у целокупном сливу Лугомира има 38 села од сва три среза (1 Темнићско, 11 Беличких, а остала Левачка).

5. Белица. Ова река почиње у Дрењаку и Црном врху. Глава јој је Таборишка река, тече полукружно, најпре на југоисток, па на североисток, а у северном правцу утиче испод Ланишта и Пањевца у Мораву, на улаз у теснац, што га Црни врх и огранци Брезовице и Биљанице граде. Белица протиче кроз саму Јагодину. Од извора до утока прима ове знатније воде: Бешњаву и Вољевицу с лева, Врбу с десна, а Јошаницу и Штипљанску реку с леве стране.

Све су јој приточице с леве стране, сем Врбе, која је једина уточица на десној обали. Десна јој је обала испупчена и врло близу Лугомира, па с тога на тој страни нема приточица. На левој страни Белице у центру полукруга, што га њен ток описује, лежи планина Црни Врх, из кога и из чијих огранака истичу све притоке реке Белице. Дужина целе долине Беличине имаће на 30 километара. Лева јој је страна долине пространа са благим нагибима; а десна је уска и доста стрмим брдима ограђена. Од Бунара на више изворни је део Белице, који је доста стешњен. Од Јагодине до утока је равна и чиста долина Моравска.

У сливу реке Белице находе се ова села: Вел. Сугубина, Мишевић, Белица, Врба, Слатина, Бунар, Шанторовац, Шуљковац, Ковачевац, Лозовик, Јошанички Прња-

вор, Мeђуреч, Драгоцвет, Трнава, Винорача, Деоница, Сијоковац, Црнча, Каленовац, Гор. и Доњ. Штипље, Вољавча, Буковча, Рибник, Ланиште и Пањевац. Сем тога и варош Јагодина. Свега 26 села и 1 варош.

6. Багрданска река (Осаоница). Главни део ове реке припада Крагујевачком округу; само његова глава (Макутовац) и притока Липар, што спадају у захват Јагодинског округа.

Осаоница почиње у Дрењаку, где се зове Мамутовац, протиче кроз Букоровац и Копривницу (Багрдан), где је доскора делила Крагујевачки округ од Јагодинског, па рони у Мораву на излазу теснаца Багрданскога. У самој Копривници стаче се у Осаоницу, с десна, поток Липар. У сливу овог двокраког потока су села: Врановац, Горњи и Доњи Рачник, а на његовоме утоку Копривница (Деве Багрдан).

б, У Западну Мораву утичу из Јагодинског округа ове главније воде, почев од Трстеника (Осаонице):

1. Љубостинска река (Самарица). Почиње под планином Самаром, па с тога се зове и Самарица или Самарска река. Тече југу и прима: Судински поток с лева, Јелачку реку, с десна; Јарму, с лева и Дубичку реку баш изнад манастира Љубостиње, с леве руке. Протиче поред манастира Љубостиње, па се и по њему зове, и утиче у Мораву под самим Трстеником.

Дужина Љубостинске реке биће око 15 километара. Долина јој је уска и планинске природе, као и цео слив (басен) што је. Слив јој је разгранат. Вида правоугаоног.

У Љубостинској реци су села: Лободер, Планиница, Љубостињски Прњавор, Грабовац, у Јарми је Рајинац; а у Дубичкој рецн Гор. и Доњи Дубич и већи део сеља Шљивице.

2. Медвеђа. Има две гране у врху, а протиче кроз село Медвеђу, па рони у Мораву. На овој речици су села: Мијајловац, Руишник и Медвеђа. Има јужни правац.

3. Кованлучка река. Глава јој је Риљачка река и долази из Језера. Тече на југ и прима с десна Божуровачку, а с лева Риљачку реку код Кованлука, па по 1 часа стаче се у З. Мораву.

Сливу ове реке припадају села: Риљац, Божуровац, Мала Сугубина, М. Дренова, Пољна, Милутовац, Страгари и Селиште. Дужина јој је на 15 километара. Вида је лепезастог.

4. Коњушка река. Долази из Дубове у две гране, протиче кроз село Коњуси, по коме се зове и после 1 часа утиче у Мораву. На њој су села: Лазаровац Љубава и Коњуси. Дужине је око 2 часа. Тече југу.

5. Бела вода речица, протиче на југ кроз села: Брајковац и Белу воду, па утиче у Мораву.

6. Срњанска река. Долази из планине Басаре; протиче кроз село Срње и Јасику и испод понтонског моста стаче се у Мораву. Правац јој је мало југоисточан.

7. Бошњанска река. Има две гране у горњем делу, које се у селу Вратарима састају. Тече у југоисточном правцу, протиче кроз село Бошњане, сече Крушевачки насип и утиче у Мораву.

Дужине је око 15 километара. У њеном су сливу ова села насељена: Парцани, Мареново, Залогојевац, Каменари, Шашиловац, Глобари, Крвавица, Падеж, Вратари и Бошњани. Свега 10. Слив јој је планинскога типа и стешњен, особито код села Вратара, због чега је и ово село име такво добило.

Остале воде види код њихових имена у „Топографском речнику“ и у „Хидрографији независне Кнежевине Србије,“ стр. 37 — 42 и стр. 98 — 110.

III. Брда и планине.

Осем долине Главне Мораве, од Сталаћа до Рашевице и од Јовца до Ланишта, Јагодински округ цео је брдовит, а нарочито Левач, који има изглед и природу планинску.

Од брда и планина најзнатније су у Јагодинском округу ове:

1. Црни врх. Ова је планина на западној међи Јагодинског округа и на том месту дели га од Крагујевачке нахије. Непосредно дели воде Белици и Букуровачкој реци (Осаоници). Правац му је у главном с југа на север, и дужине је на 15 километара. На југу везан је преко Дрењака са осталим планинским венцима, а на северу пружају му се ограници Морави, где клисуру граде изнад Багрдана. Косе које у присоју, Белици пружа, дуге су и млоге; а оне што се у осоју одвајају, кратке су и нема их млого.

Црни врх обрастао је добро гором. Из њега извиру на источној страни: Бешњава, Вољевица, Јошаница и Штипљанска река, осем млогих других потока. На западној и северној страни само незнатни потоци.

У подгорини Црног врха леже ова села: В. Сугубина (јужно); Мишевић, Лозовик, Јошанички Прњавор, Црнча, Каленовац, Горње и Доње Штипље и Врановац (у присоју); Гор. и Доњи Рачник (на северу). Све у Јагодинском округу. А у осоју — на западној страни леже у Крагујевачком округу ова села: Букуровац, Јабучје и Г. Комарица.

2. Јуор планина. Лежи између Лугомира, Главне Мораве и Каленићске реке. Правац му је с југа на север, а гребен му се протеже на 20 километара дужине, рачунећи од Девојачке Стене до Гиља. Највиша тачка му је Вјетрња, висине апсолутне око 1000 метара. Дели воде Главној Морави и Лугомиру. Добро је гором обрастао, по-

главито од Девојачке Стене до Медвеђе Главице. Косе према Морави краће су и стрмије од оних према Лугомиру. Припада Темнићу и Беличком срезу.

У присоју — на источној страни — истичу из Јуора ове воде: Својновска и Поточка речица, Рашевица, Трешњевца, Сињи Вир, Дворица, Врањевац, Божинац и Мајурски поток. У осоју — западној страни — извиру пак: Црна Грача, Бела Грача, Грачаница, Оџинац, Велики поток и Збеговиште.

У присоју Јуора леже села: Избеница, Својново, Поповац, Рашевица Трешњевица, Сињи вир, Дворица, Горњи и Доњи Јовац, Остриковац и Мајур. У осоју пак његовом налазе се ова села: Беочићи, Ивковачки Прњавор, Драгошевац, Колари, Главинци и Бресје.

3. Благотин. Ова се планина налази у водомеђу Каленићске и Кованлучке реке, а на јужној обали прве, и на међи Левча и Темнића, али млого више првоме припада. Пружа се од Језера до изнад Мале Крушевице, у дужину на 7 — 8 километара. Има два врха: велики и мали Благотин. Из Благотина извиру, и то из јужне стране: Пољанска и Риљачка река с потоцима; а из северне косе потоци: Чвораја, Ински, Манастирински, Збеговиште и Равниште.

У северној подини Благотина леже села: Лепојевићи, Опарићи и нешто Гор. Крчина; у јужној подини пак наоде се села: Риљац и Пољна.

Благотин је доста голетан, али и не млого каменит.

4. Кременац наоди се у Левчу а у водомеђи Рековачке и Левачке реке, у врху речице Крушевице. То је каменита планина од силиката и има два врха: виши је велики, а нижи мали Кременац. Дужина је 2 до 3 километра и доста је шумом обрасо. Из Кременца истичу: Крушевица, Шибовити, Велики и Мали Ропин поток.

5. Самар планина у врху Каленићске и Љубостинске реке. То је планински чвор, одакле полазе вододеонице на север, исток и југ. Први и други правац претставља вододеоницу Главне Мораве. Из Самара извиру Самарица и неке приточице Каленићске реке. Самар је на међи Крагујевачког и Јагодинског округа.

6. Тиква је такође планински чвор, где се деле вододеонице: главна на северо-запад за Рудничку планину; северна на Црни врх; источна између Рековачке и Левачке реке; и јужна — Моравска на Самар и даље. Из Тикве истиче Дуленка и неке приточице Доброселичке реке; и Тиква је на међи Крагујевачког и Јагодинског округа.

7. Стражара. На међи Крагујевачке и Јагодинске нахије, а у врху Пчеличке реке. Са ње полази водомеђа на север за Црни врх, а на југ за Тикву и даље. Из ње извире Пчеличка река и Медна.

8. Јелеч планина, у врху речице Врбе, и између Таборишке и Ратковичке реке. Лежи на међи Беличког и Левачког среза, а између атара села: Вел. Сугубине, Ратковића, Слатине, Врбе и Белице. Доста је гором обрасо.

9. Лукар планина, у водомеђи Белице и Рековачке реке. Преко ње прелази међа Беличког и Левачког среза, а налази се између атара села: Лукара, Бунара, Цикота и Урсуле. То је негда била државна шума, али су је ова села међу се изделила. По овој планини добило је и једно село име „Лукар."

10. Липар. Некада планина, а сада шумарице кроз које пролази Цариградски пут на 1 сат више Јагодине, идући Баградану. Из Липара истичу потоци: Липар, Вољавча и Рибнички.

Вододеонице или планинске греде што деле воде појединим рекама биле би најглавније ове:

1. Моравска водомеђа, што дели воде Западној и Главној Морави, то је онај пресек источног и јужног нагиба Јагодинског земљишта. Ова вододеоница почиње са Самара на окружној међи и води у источном правцу на: Арсов гроб, Збеговишта, Ров, Језеро, Сладун, Благотин велики и мали, па се између Каленићске и Бошњанске реке спусти на Товарњачу, сече Крушевачки насип и завршује код старог варваринског логора, код састава Западне и Јужне Мораве.

Њена је дужина на 40 километара, а правац од запада на исток.

2. Гранична водомеђа, што раздваја Крагујевачки и Јагодински округ, а дели воде: десно Осаоници, Лепеници (Ждралици),Гружи и Годачици; а лево Белици, Лугомиру, Каленићској и Љубостинској реци, полази са Црног врха, па води на: Дрењак. Лешницу, Стражару, Гувништа, Вешала, Тикву, Плужиште (Стару бачију), Ваљарску Градину, Дугачки Лаз, Загорје, Самар, Брезовицу, Неловићску њиву, Криву Косу, Радојевску њиву, Лешевачко брдо, М. и В. Папрадну, В. и М. Јелак, Крстату букву и завршује са Татарном, спрам Трстеника. Из овога венца све главне воде Јагодинског округа истичу.

Дужина му је на 50 километара, а правац са севера на југ.

3. Водомеђа Лугомир — Белица. Почиње са Дрењака па води на: Град, Јелеч, Грабак, Лукар, Весељак, Голо брдо и завршује Ђурђевим брдом изнад вароши Јагодине.

Дужина је око 22 километра; а правац најпре југо, а после северо-истоку води. Нема велике дебљине, и доста је шумом обрасао, нарочито у горњој половини (Весељак, Лукар).

4. Водомеђа Лугомир — Каленићска река с Главном Моравом. Почиње са Загорја, па води на

Трговиште, Чукару, Трновицу провлачи се између Угриновца и Ђаволског потока, где је венац најтањи, па се олатле пење на Јуор планину и то на Буковицу. Са ње води све гребеном Јуора на: Змајевицу, Јаворовицу, Ветрењу, Голину, Добру воду, Кучкин рт, Остру Главицу, Медвеђу Главицу, Врањевац, Тупалац, и завршује са Гиљем.

Од Загорја до Буковице водомеђа има источни правац и дели воде Лугомиру и Каленићској реци; Буковица ломи се под правим углом, па узимље северан правац, те дели воде Лугомиру и Главној Морави. Први део има на 28, а други око 18 километара дужине. Прва половина је млого голија и ужа од друге.

5. Водомеђа Левачке и Рековачке реке. Почиње са Тикве и води на: Вис, Голо брдо, Муслин гроб, вел. Кременац, Боду, Црину, Чуку, Капетановац, Компириште, Крш, Жупанску косу, Мало Осоје, Козију Главу, Парлог, Влаовицу и завршује с Водењаком, код састава обе реке.

Као и реке које дели, тако и ова вододеоница иде најпре југо а после североисточно и дугачка је око 25 километара. Врло је узана и доста у горњем крају шумовита.

Остале су вододеонице незнатне, па с тога се и не помињу.

IV. Путови и даљине.

Ми ћемо да изложимо овде насипе и најглавније коловозе у Јагодинском округу, са даљинама појединих места, кроз које они проводе. Тако:

1. Из Јагодине у Ћуприју. Насип, део цариградског друма. Не проводи кроз ниједно село. Пресеца Лугомир на велом каменом мосту, води поред Гиља и код саме Ћуприје прелази Мораву на полусталном мосту.

Јагодина — Гиље 1¹/₄ — Ћуприја 2 часа.

Најгоре је парче од Ђурђева брда до Лугомирске механе, где често блата има. Правац источан.

2. Из Јагодине у Багрдан. Насип, северни део цариградског друма на јагодинском земљишту. Излази из Јагодине на западној страни, пење се уз косу до на Липар, а после се спусти низ поток Липар, страном, у друм па пређе и улази одма у Багрдан, где пређе реку Осаоницу.

Јагодина — Багрдан 2$^1|_2$ сата (12853м.).

У кишно доба пут је блатав у потоку Липару, због воде, која се из брда цеди и земље стонице. Иначе је насип добар и добро изведен. Правац му је до Липара западан, а одатле северан. То је државни пут, као и онај под 1. Ширина им је 10-12 метара.

3. Из Јагодине у Крушевац. Насип. Под брдом Гиљем одваја се од Цариградског друма и води на југ, све подином планине Јуора, поред и кроз села: Мајур, Остриковац, Доњ. и Гор. Јовац, Дворицу, Сињи вир, Трешњевицу, Рашевицу, Поточац, Својново, Обреж, Варварин, Бошњане. Одавде окреће западу обалом Зап. Мораве кроз села: Кланац, Гавез и Јасику. Пресеца ове воде: Мајурски поток, Божинац, Врањевац, Дворицу, Сињи вир, Трешњевицу, Рашевицу, Поточку и Својновску речицу, Калениђску реку, Коњуар, Бошњанску реку, Грчки поток, Коларац, Ћупријице, Макршанац, Штубељски, Нерезине, Гавелики, Урвине, Крушевичку и Срњанску реку.

Пут је добро изведен, али не свуда добро одржаван. Механе се находе у селима: Јовцу, Трешњевици, Рашевици, Поточцу, Обрежу, Варварину, Бошњанима и Јасици. Путне даљине ове су:

Гиље Јовац 1 — Трешњевица $^3|_4$ — Рашевица $^3|_4$ Обреж 1$^1|_2$ — Варварин 1$^1|_4$ — Бошњане 1$^1|_4$ — Шанац 1$^1|_4$ — Јасика 1$^1|_4$.

И тако од Јагодине до Варварина 6, а од Јасике 10 часова. Пут је широк 8м. и од Гиља до Јасике је „срески."

4. Из Крушевца, преко Рековца, у Крагујевац. Скоро довршени насип. У Јасици на понтонском мосту пређе Мораву, па се пење уз косу на Ереске ливаде Голо брдо и планину Басаре, удара по врх Каменара, па се у Карановчићу спусти Каленићској реци; пење се на водомеђу Каленићске и Левачке реке и ову пресече у Белушићу; попне се на водомеђу Левачке и Рековачке реке па се овој спусти у селу Течићу; пређе преко Крушевице а после и преко Рековачке реке у самом Рековцу. Одавде се пење уз косу, те води венцом између Ратковичке и Рековачке реке поред: Главеје, М. и В. Бубрега, Равног Гаја, Валоге, Грчког Гроба, Ђоковског брда, Ровина, Стражаре и Крвавице, пређе водомеђу Лепенице и Лугомира, па се спусти Сабанти, и низ Сабаначку реку слази до на међу Крагујевачког огруга, изнад утока Медне.

Овај пут прелази 3 прилично велике воде и 4 водомеђе и није најболе изведен и довршен, с тога треба на њему још радити.

Пролази кроз села: Јасику, Каменаре, Карановчић, Доњи и Гор. Крчин, Белушић, Течић, Рековац, врх Ратковића, Гор. и Доњу Сабанту. Правац овога пута је северо западан.

Путне даљине ове су:
Јасика — Каменари 2$^1|_2$ — Карановчић 1$^1|_4$ — Белушић — 1$^3|_4$ — Течић 1$^1|_4$ — Рековац $^3|_4$ — Ратковић 1 — Гор. Сабанта 1$^1|_2$ — Окружна међа 1$^1|_4$ч.

Од Јасике до Крушевца $^3|_4$; а од Медне до Крагујевца 1$^1|_4$ с.

И тако:

Од Јасике до окружне међе 11 часова.

Од Крушевца до Крагујевца 13 часова.

То је окружни пут и ширина му је у опште 9·5м.

Из Јагодине, преко Сабанте, у Крагујевац. Пут је скоро просечени насип, и води уз Белицу њеном левом страном, прелазећи воде: Вољавчу, Штипљанску реку Јошаницу, Лозовички и Изгорели поток. У селу Бунару прелази и Белицу, па се пење уз косу Табориште, све до Вел. Сугубине. Ту пресече водомеђу Лепенице са Белицом и Лугомиром и спушта се Сабаначкој реци, где се споји са Крушевачким насипом.

Овај пут проводи кроз следећа села: Трнаву, Драгоцвет, Бунар, Врбу, В. Сугубину и Сабанту. Правац је његов полукружни: југо-западу, па северо-западу. То је окружни пут и има обичну ширину од 9·5м.

Путне даљине ове су:

Јагодина — Драгоцвет 1¼ — Бунар 1¼ — Вел. Сугубина 3 — Граница Крагујевачког округа 1 с. Свега из Јагодине 6½ часова до међе Крагујевачке. Од Јагодине до састава са Крушевачким путом 5 часова.

6. Из Јагодине у Рековац. Већином коловоз. До села Драгоцвета исти је који и за Сабанту — Крагујевац. Даље продужава долином Белице на лево Шуљковац, где прелази реку, па се пење на водомеђу Белице и Лугомира и спусти се Рековачкој реци и уз њу у село Медојевац. Даље води левом обалом Рековачке реке кроз село Лоћику и Кавадар, те у Рековац. Из Лоћике одваја се једна грана коловоза, која прелази Рековачку реку, и у селу Течићу веже се са Крушевачким насипом.

Овај коловоз дакле, води уз две долине (Белицу и Рековачке реке) а сече једну водомеђу. Села кроз која води. поменута су. Има југозападни правац.

Путне даљине су : Јагодина — Драгоцвет $1^1|_4$ — Шуљковац $^1|_2$ — Медојевац $1^1|_4$ — Лоћика 25 минути — Рековац $1^1|_4$.

Лоћика — Течић $1^1|_4$.

Јагодина — Рековац 5 часова.

Од Јагодине до састава с Крушевачким насипом толико исто.

7. Из Јагодине, преко Црног врха, за Крагујевац. То је коловоз, што води уз леву обалу Штипљанске реке и преко планине Црног врха у Крагујевац. То је стари пут, до скора најкраћа веза Јагодине с Крагујевцом, али он сасвим замењен новим крчаником уз Табориште и преко Сабанте, који је описан под бројем 5. И с тога овај пут имаће у будуће само локалне вредности — за обитаоце сêлâ што су у Штипљанској реци. Овај је пут до Доњег Штипља често блатав, а преко Црног врха стрмен и тегобан. Његов је правац северо-западан.

Путне даљине су : Јагодина — Доње Штипље $1^1|_2$ — Гор. Штипље $^1|_2$ — Бабина механа 1 с.

Јагодина окружна међа $3^1|_4$ часа.

8. Из Јагодине преко Белушића у Трстеник

Из Јагодине до села Ковачевца исти је који и за Крагујевац води. Одатле се одваја па пресеца Белицу, води уз Лугомир преко села Шуљковца, Медојевца и Лоћике; прелази Лугомир и Левачку реку, па преко Белушића слази у Каленићску реку, у село Опариће, сече је и преко брда слази у село Пољну, води низ Кованлучку реку преко М. Дренове, па слази Морави у Медвеђу, где се састаје са путом Јасика — Трстеник Овај је пут окружни, али још није довршен. Прелази 3 реке и 2 водомеђе и доста је врлетан.

Путне даљине ове су : Јагодина до раздвоја од Крагујевачког пута $1^1|_2$ — Белушићи 4 — Опарићи 1 — Пољна

1 — Медвеђа $1^1/_2$ — Трстеник 2 часа. Дакле Јагодина — Трстеник 11 часова.

9. Из Јагодине у Рибаре — на Мораву. Насип од $2^1/_4$ часа (11480м.) Ту је скела, што прелази на десну обалу Мораве у Глоговац и даље за Свилајнац. То је окружни пут обичне ширине.

10. Из Јасике у Грабовац. Овај коловоз води све уз леву обалу Мораве кроз села: Кукљин, Белу воду, Селиште, Вел. Дренову, Медвеђу, Богдање и Грабовац. Правац му је западан и сече ове потоке: Млатавац, Церовац, Коњак, Бурдељски, Белу воду, Коњушку и Кованлучку реку, Топољак, Дренову, Медвеђу, Богдањски поток и Љубостињску реку за Трстеник. Преко Мале реке и Шаранова потока води у Крагујевачки округ.

Путне даљине ове су: Јасика — Кукљин 1 час — Бела вода $^3/_4$ — Вел. Дренова (мех) $^3/_4$ — Медвеђа (мех) 1 с. Богдање $^3/_4$ — Трстеник $1^1/_4$ часа.

И тако: од Јасике до Трстеника $5^1/_2$ часова. Овај је пут среска, неправилни и местимично израђен.

Остали путови у Јагодинском округу незнатнији су с тога се и непомињу.

V. Етнографија и историја.

Јагодински округ је део Шумадије — срца Србије. У њему живи чист српски елемент, сем Јагодине, која је мозаик суседних народности.

Насељеност. — У време пописа људства 1874 године стање популације у Јагодинском округу било је ово:[1])

[1]) Државопис Србије. IX свеска. 1879. Стр. 30—38.

РЕДНИ БРОЈ	Г Д Е ?	КУЋА	ПОРОДИЦА	БРОЈ СТАНОВНИКА			ПИСМЕНИХ	ДАНАК ПЛАЋАЈУЋИ	
				МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	С В Е Г А		ГРАЂАНСКИ	БЕКАРСКИ
								1717[1])	
1.	Варош Јагодина	884	1117	2358	2027	4385	1263	1081	313
								3846	
2.	Срез Белички	2998	3147	8386	7841	16227	346	3646	123
								4839	
3.	„ Левачки	4013	4012	11951	11618	23569	674	4805	67
								5112	
4.	„ Темнићски	4786	5086	13504	12884	26388	887	6060	73
								15514	
	У округу Јагодинском . .	12681	13362	36199	34370	70569	3170	15592	576

[1]) Горње цифре показују стање 1882 год. види «Најновији Речник места у краљевини Србији», стр. 156.

Из овога следују ови закључци:

1. Према броју села и обитаоца, који се налазе у појединим срезовима, највећа су села у Темнићу, затим у Левчу, а најмања су у Беличком срезу. Јер је бројно стање ово:

СРЕЗ	БРОЈ СЕЛА	НА ЈЕДНО СЕЛО ДОЛАЗИ БРОЈ		
		МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СВЕГА
Белички	49[1]	171	160	331
Левачки	52	230	223	453
Темнићски . . .	43	314	300	614

2. Према броју кућа и обиталаца, највеће су задруге у Левчу, затим у Темнићу, а најмање у Беличком срезу. Ово се види из следећег прегледа:

СРЕЗ	БРОЈ КУЋА	НА ЈЕДНУ КУЋУ ДОЛАЗИ ДУША		
		МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СВЕГА
Белички	2998	2·8	2·6	5·4
Левачки	4013	3·0	2·8	5·8
Темнићски . . .	4786	2·8	2·7	5·5

3. Број пореских глава и према броју кућа и према броју душа, највећи је у Темнићу, затим у Белици, а најмањи у Левчу, што ће значити: да је Темнић најбогатији, затим Белица, а најоскуднији је Левач. Али је у суштини

---

[1]) Село Домуз-Поток придато је касније Јагодинском округу, с тога овде није ни узето у рачун, јер је бројно стање од 1874 год.

Белички срез најсиромашнији и најзадуженији, а Левач најмањи број пореских глава има што је најзадруженији. Ево прегледа о томе.

СРЕЗ	БРОЈ		БРОЈ ПОРЕСКИХ ГЛАВА ДОЛАЗИ НА	
	КУЋА	ДУША	100 КУЋА	100 ДУША
Белички . .	2998	16227	121·6	22·5
Левачки . .	4013	23569	119·7	20·4
Темнићски .	4786	26388	126·6	23·0

Просвета. — Бројно стање школа, ђака и учитеља било је 1874 и 1880 године следеће:[1])

	1874	године	1880
Мушких школа	24	—	27
Женских „	1	—	1
Учитеља	30	—	34
Учитељака	3	—	3
Ученика	1166	—	1005
Ученица	110	—	91

А по срезовима бројно стање школа и ђака 1880 године било је ово:

СРЕЗ	ШКОЛА	ЂАКА	
		УПИСАНО	СВРШИЛО
Белички	4	132	108
Левачки	10	366	270
Темнићски	12	638	343

[1]) Просветни Гласник за 1880 год. стр. 304 и 303.

Сем Јагодине, где се и мушка и женска школа налази, основе школе постоје у следећим селима: Белици, Јовцу, Рибарима и Копривници, — среза Беличког; у Белушићу, Волујаку, Опарићу, Течићу, Рековцу, Ратковићима, Д. Сабанти, Пчелицама, Пољној и Медвеђи, — среза Левачког; а у Варварину, Бачини, Избеници, Поточцу, Обрежу, Катуну, Маскару, Јасици, Коњусима, Доњ. Крчину, Милатовцу и Вел. Дренови, — среза Темнићског.

1. Према овоме, на једну школу долази следећи број:

	Кућа	Душа	Пор. глава
У срезу Беличком · ·	749·5 —	4057 —	914·5
„ „ Левачком · ·	401 —	2357 —	480·5
„ „ Темнићском ·	399 —	2199 —	505.

Из овога се види: да, сразмерно броју становника, највише школа има Темнић, затим Левач, а најмање Белички срез, који скоро половину броја има што је у Темнићу.

2. Односно броја свршених ђака према броју кућа, обиталаца и пореских глава долази на сваког свршеног ђака, и то:

	Кућа	Душа	Пор. глава
У срезу Беличком · · ·	27·7 —	150 —	34
„ „ Левачком · · ·	15 —	87 —	17·8
„ „ Темнићском · ·	13·9 —	76·9 —	17·4

У овом погледу дакле најбоље стоји Темнић, за њим Левач, па Белички срез најгоре.

3. По изложеном броју становника према писменим лицима (која знају читати и писати), стоји овако:

СРЕЗ	БРОЈ ПИСМЕНИХ	ЈЕДАН ПИСМЕН ДОЛАЗИ НА БРОЈ		
		КУЋА	ДУША	ПОР. ГЛАВА
Белички . . .	346	8·6	46·9	10·5
Левачки . . .	674	6	35	7
Темнићски . .	887	5·4	29·7	6·8

И са овог гледишта Темнић је на првом месту, за њим долази Левач, а последњи је Белички срез.

Православље. — У овом округу постоје цркве у следећим местима:[1]) Вар. Јагодини; Копривници, Бунару, Јовцу, Беочићу (Ивковићи) — срез Белички; у Пчелицама, Гор. Сабанти, Рековцу, Пољни, Медвеђи — срез Левачки; у Вел. Дренови, Комаранима, Јасици, Падежу, Орашју, Варварину и Својнову.

Осем тога налазе се манастири и то: Јошаница у Беличком; а Љубостиња и Калснић са својим метохом Прерадовцем (у Калудри) у Левачком срезу.

1. Однос кућа, становника и пореских глава према броју цркава (мирских и манастира), стоји овако:

СРЕЗ	БРОЈ ЦРКАВА	ЈЕДНА ЦРКВА ДОЛАЗИ НА БРОЈ		
		ДОМОВА	ДУША	ПОР. ГЛАВА
Белички . . .	5	599	3245	729
Левачки . . .	8	502	2946	600
Темнићски . .	7	683	3769	866

---

[1]) Православна српска црква у Књажеству Србији, израдио митрополит Михаил 1874 год. стр. 27—31 и 36.

И тако, сразмерно популацији, највише има црквâ у Левчу, па у Белици, а најмање у Темнићу.

2. Парохије су по црквама овако подељене: Јагодинска 6; Копривничка 2, Бунарска 1, Јовачка 2, Ивковачка 2; Пчеличка 1, Сабаначка 1, Рековачка 3, Пољанска 2, Медвеђска 2; Вел. Дреновска 2, Комаранска 3, Јасичка 2, Падешка 2, Орашка 2, Варваринска 3 и Својновска црква има 2 парохије.

Од манастира: Јошаница има 2, Каленић с Прерадовцем 1 (1059 домова) и Љубостиња 1 (463 дома).

Изузев манастире с њиховим парохијама, и 750 домова Беличког среза, који припадају цркви Јагодинској, на једну парохију долази број домова, и то: у Беличком срезу 247, у Левчу 277, а у Темнићу 299.

Старине. — Остатака старих градова, замака, цркава и др. налази се на више мêстâ у Јагодинском округу, и то:

1. Момчилов град, у присоју планине Јуора, а на атару села Поточца, изнад састава Градинског и Великог потока. Види „Момчилов град" у Топографском Речнику.

2. Јеринин град на Јелењем рту, спрам Карановца.

3. Градиште на јужном крају планине Јуора, изнад села Избенице.

4. Град на брду истог имена, код утока Гушевца у Каленићску реку, на њеној десној обали.

5. Градина на брду Стражевици у селу Сибници.

6. Град и Црква у селу Жупањевцу, за које народ прича, да их је градио неки „Никола Бољар."

7. Град на брду истог имена у селу В. Сугубини, а на десној страни Таборишке реке.

8. На Главеји изнад Рековца, прича се, да је била кула Филипа Маџарина.

9. Црквиште Беочин у селу Беочићу.

10. Манастир Дењковац у селу Пчелицама.

11. Градина изнад села Драгошевца.

12. На Ђурђевом брду било је неких остатака, за које се прича, да су ту били двори Ђурђа Деспота, по коме се и ово брдо прозвало.

13. У Јагодини, налазе се такође знаци неких старинских грађевина.

14. У Поточцу, Богдању, Ратковићу (види „Прњавор“ и „Трмчарски поток“) и др. виде се црквишта — остаци старих цркава.

Више о овим старинама види код дотичних имена у Топографском речнику, и у „Кнежевини Србији“ М. Ђ. Милићевића, стр. 180—183.

Историјска места. — Народ јагодинског округа вавек се одликовао својим одушевљењем за слободу. То је доказао и у првом (1804) и у другом устанку (1815) против Турака. Чим је гдегод прва пушка пукла за слободу, одмах је одјекнула и у овом крају, а нарочито у Левчу, који је својом планинском природом угодно склониште био онима, што не вољадијаху да робују. Бојеви у Јагодини и на Таборишту одмах у почетку оба устанка, довољно тврде горњи исказ.

Места, на којима се српска крв за слободу проливала, која заслужују да се помену и да их Срби знају, ова су:

1. Јагодина. Код ње се је проливала српска крв одмах у почетку првог устанка уз велики пост 1804 год. Ту су биле Крагујевачка, Рудничка и Левачка војска, под командом Карађорђа, Милана Обреновића, Младена, Вукомановића, Ј. Јаковљевића и других. У Јагодини био је Кучук-Алија, дахија и Гушанац-Алија. Због нејedновременог напада са стране Штипља и Ђурђевог брда, напад

није успео, и ако су Турци у почетку сузбијени били. Али опет услед овог боја Кучук загребе у Београд.[1])

2. Варварин. Знатан због старог утврђеног логора, који су Срби код састава Западне и Јужне Мораве, а на атару села Варварина подигли. Ту се догодио онај сјајан бој у почетку Септембра 1810 године, који су браћа Руси и Срби над бесним Мехмед-Рушид-пашом и његових 40000 Турака заједнички и славно изборили.[2])

3. Јасика. Пре боја на Варварину, а при крају месеца Августа 1810 године имали су Руси и Срби с Турцима на овом месту мало борбе.[3])

4. Липар. Брдо на путу цариградском идући из Јагодине у Багрдан. У време устанака против Турака био је обрастао гором и на том месту биле су увек постављане бусије 1804 и 1815 године, (Ђорђе Парезан из Жабара) чим се хтела да пресече веза Јагодине с Крагујевцом, као два главна средишта турске моћи у оно време 1809 године Рајић, Дринчић и Лома жестоко су потукли Гушанца-Алију на Липару.

5. Црни Врх планина. На њему је Танаско Рајић потукао Турке под Гушанцом.[4])

6. Дебело Дрво. Где се Милета Радојковић с Турцима потукао. Налази се у Сињем Виру.

7. Мајур. На његово атару, а под брдом Гиљем, издржао је јуначки бој 5 часова Милета Радојковић са 500 Темничана, против 5 пута јаче турске силе и остао победилац.

---

[1]) Види Гласник Срп. Ученог Друштва III и IV, стр. 144 и 146 и Кнежевина Србија стр. 188.

[2]) Читај Гласник Српског Ученог Друштва књига 3 и 48, стр. 146 и 165—173.

[3]) Гласник III, стр. 157, 48 стр. 163.

[4]) Србијанка Симе Милутиновића, част III, стр. 52—56.

8. Попова бара. Место под Јуорским венцом а на међи Трешњевице и Сињег Вира. Ту је 1815 год. Никола Мандрда потукао сина Кара-Фејзијина и његове Турке.

9. У Својнову одупр'о се старац Пејко са неколико момчади у једној градини буљуцима турске војске.

О свима овим херојским и крвавим делима врлих Срба ваља прочитати „Историју Симе Милутиновића“, стр. 305—309.

10. Табориште. У устанку Књаза Милоша на Цвети 1815 год. ту су се искупили Левчани под Илијом Вукомановићем и другима, и Турке ћупријске под Тахир-Кубуром, а крагујевачке под Смрди-бубом потукли.[1])

11. Буковча. Изнад села Буковче на брду сукобили су Срби Турке Јагодинце, жестоко их истукли и у Јагодину сатерали. Срби су дошли са Таборишта у намери да на Јагодину јуришају, па сукобе Турке код Буковче. У овом боју јако су се одликовали: буљугбаша Марко Маринковић из Брзана и капетан Радован Радошевић из Жабара.[2])

Историјске личности. — Људи, који су се трудили и као вође народу крв своју лили и муке подносили са српску слободу заслужују да се помену и да их Срби упамте. То су:

1. Капетан Коча из села Пањевца. Устао на Турке 1787 године и то је чувена „Кочина Крајина.“ Испустио душу на коцу.

2. Стеван Јаковљевић, из Белушића, војвода Левачки. Умр'о на коцу у Београду, с братом.[3])

3. Јован Јаковљевић, из Белушића. Брат војводе Стевана; с њиме је и душу на коцу турском испустио.

---

[1]) Историја Симе Милутиновића стр. 150—155 и Кнежевина Србија стр. 189.

[2]) Историја Симе Милутиновића, стр. 305 и 343.

[3]) Историја Симе Милутиновића, стр. 85.

4. Оборкнез Јевта из Обрежа. Изданујо мученички на коцу 1814 године.

5. Милоје Теодоровић, кнез и војвода, из Црнче. Умр'о 1832 године.

6. Стеван Кара, из Варварина, војвода Темнићски. Погинуо на Бањи Алексиначкој 1810 год.

7. Милета Радојковић, из Катуна. У првом устанку буљугбаша, а у другом војвода. Умр'о 1852. год.

8. Петар и Илија Вукомановић, Левачки кнезови, из Сабанте. Први се одликовао у првом, а други у другом устанку.

9. Илија Стреља, војвода из Лесковца, а живио у Јасици. Погинуо 1825 године.

10. Бошко, велики капетан, из Села Падежа, ср. Темнићског. Храбар човек и племенит карактер.

11. Капетан Гаја, из Д. Штипља. Погинуо 1809 у Делиграду.

12. Трифун, буљугбаша, из Белих Вода, ср. Темнићског.

13. Стојан Брка, из Својнова, оборкнез у првом устанку.

14. Никола Мандрда из Дедине Баре, а живио у Мајуру и Пајковцу. Јунак и буљугбаша.

15. Старац Пејко из Својнова. Погинуо 1815 год. када се с братанцем Јанком и Милетом Видићем одупр'о буљуцима турске војске.

Више о овим врлим Србима читај у Кнежевини Србији стр. 194—199 и у Гласнику Српског Ученог Друкњига XLVIII, стр. 154—163.

Што није у овом кратком опису изложено, ваља читати код дотичних имена у „Топографском Речнику.“

ГРАЂА ЗА ГЕОЛОГИЈУ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

ОД ПРОФЕСОРА

Ј. М. ЖУЈОВИЋА.

IV[1])

ДОЛЕРИТИ У СРБИЈИ.

Геолози се не слажу у питању, које стене ваља долеритима називати. Једни замишљају, да су то зрнасти варијетети базалта, а други их дијабазама приближују. Ја усвајам ову дефиницију: долерити су стене зрнасте структуре, а састављене од плагиокласа и аугита; они се од дијабаза разликују само тиме, што спадају у серију млађих ерупција.

Овакве сам стене нашао у Србији на четири места: у Заовини (округ ужички), Сопоту (код Пирота), Берчиновцу (код Књажевца) и у Дубочанима (окр. црноречки). Ami Boué нашао је на Нишави испод Пирота једну еруптивну стену коју је звао прво: пироксенски порфир[2]) а доцније: долерит[3]). То ће бити можда она иста стена коју

---

[1]) Од наше «Грађе за геологију Краљевине Србије» штампано је до сада у Гласнику Српског Ученог Друштва књига 55:

I. Прилог за геологију југо-источне Србије, са геолошком картом Нових Крајева.

II. Белешка о неким стакластим стенама.

III. Корсит са Рудника.

[2]) Esquisse géologique de la Turquie d' Europe страна 149.

[3]) Mineralogisch-geognostisches Detail ueber einige meiner Reiserouten etc. — Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wissensch. 1876. 2. страна 270.

сам ја у тој околини код Сопота нашао. У Минералогији и Геологији г. Др. Ј. Панчића вели се, на основу Хердерових бележака, да долерита код нас има близу Црнајке и на Црном Врху према Столу.[1]) Ово има још да се потврди, из тих места ми, од еруптивних стена, знамо само за гранит, диорит, габро и трахитоидне производе. Исто тако још није потврђено, да се антетерцијерни еквиваленти долерита — дијабази — находе на Копаонику, Руднику и близу Студенице, као што се пређе мислило.[2]) У геолошком кабинету вел. школе не находи се ни један примерак таких стена; а по уверавању Туле један се дијабаз налази само код Црвене Јабуке на Тегоштици.[3])

Српски долерити, које сам нашао у горепоменутим местима, показују једну интересантну особину у њиховој структури. Та се особина састоји прво у томе, што су макроскопски кристали плагиокласа врло издужени у зони pg^1, као што се виђа на микролитичним кристалима ове врсте минерала; а друго, што кристали аугита обухватају кристале плагиокласа. Таква се структура налази на офитима, те је с тога названа офитичка. Она прави прелаз од структуре гранитоиде ка трахитоидној. Њу могу имати стене разноврсне н. пр. дијабази, габро, еуфотити, долерити, норити, хиперити и т. д. у серији гранитоидних стена и андезити, лабрадорити и т. д. у серији стена трахитоидних. Због тога се име „офит“ не употребљава више за једну извесну врсту стена. За „офите“ се доказало, да припадају некој од овде поменутих врста стена и да не чине никакву засебну петрографску врсту.

[1]) Минералогија и Геологија стр. 359.

[2]) Исто. Стр. 354.

[3]) Опис ове стене дао сам у «Прилогу за геологију југоисточне Србије». Гласник Српског Ученог Друштва књига. 55 стр. 221, 222.

Српски офити припадају већином долеритима; они из Сопота вежу се за андезитске стене. На њима се такође находи прелаз структуре гранитоидне ка трахитоидној. Упоређујући наше офите са пиринејским, који се за типске сматрају, нашао сам у главноме ове разлике:

1) у нашим офитима главни плагиоклас јесте лабрадоријске феле; ми немамо офита из серије тако зване андезитичке;

2) у нашим офитима нема кварца, који се минерал често находи у пиринејским офитима;

3) у њима нема ни серпентина;

4) пироксен је увек аугит; дијалага нема;

5) епидот и сфен, који се у пиринејским стенама находе, у српским стенама слабо су заступљени.

Што се тиче доби ерупције, наши офити пролазе кроз секундарне формације, те с тога, а и са гледишта минералошког састава оправдано је сматрати их за долерите.

1. Сопот.

Долерите из Сопота описали смо већ у 55 књизи Гласника, стр. 254—257, привезав их за тамошње андезитске стене.

Ту смо нашли два варијетета.

Једно је прави долерит, састављен већином из лабрадора и аугита са офитичком микроструктуром, а зрнастом макроструктуром.

У другоме варијетету имамо ту значајну појаву, да се аугит претвара у хорнбленду, те се тако овај долерит приближује диоритима.

2. Заовина.

У овоме сам селу нашао долерит у друштву са другом габроликом стеном, које обе пробијају кроз слојеве, што се у тријас рачунати могу.

Долерит је тамно зелене боје и хомогеног изгледа. На танким се плочицама види да је ово тип офита т. ј. да овде имамо стену састављену из издужених кристала плагиокласа обухваћених зрнима феро-магнезијског састојка. Овај други елемент јесте двострук: аугит и хорнбленда. Минералном епигенијом постала је хорнбленда из аугита; и тај се процес метаморфозе толико развио, да секундарног минерала има сада више у стени но примордијалног.

Хорнбленда је свежа, чиста, јако дихроична са живом хроматичном поларизацијом. Нити њени кристали имају правилних контура, нити показују трасе цепљивости. Ове су, међу тим, јасне у заосталим кристалима аугита. — Поред тих минерала има и актинота.

Лабрадор је у полисинтетичким, свежим кристалима. На великим се егземпларима често виде две серије перпендикуларних близанаца. Већина је кристала омалена; многи изгледају као микролити. При свем том стенина је структура јасно гранитоидна.

У овој стени има нешто и содичног фелдспата у виду ситних кристалића.

Илменита има веома много. Његова су зрна често обухваћена неком смеђом провидном материјом налик на сфен.

Производи распадања јесу хлорит и епидот.

Ова лепа стена врло је слична са неким долеритима са Исланда[1]) и са Пиринеа.[2]) Она се подудара и са неким долеритима из Јужне Америке.[3])

---

[1]) Note pour servir à la l' étude de la géologie de l' Islande et des iles Foeroe par R. Breon. Paris 1884.

[2]) Note sur quelques ophites des Pyrénées par Michel-Levy — Bullein de la société géologique 3 Serie VI. страна 156—177.

[3]) J. M. Žujović. Les Roches des Cordillères. Paris 1884. стр. 44—47.

3. Верчиновац.

И у овоме месту нашао сам долерит у друштву са стенама, што се састоје из плагиокласа и диалага. Али сам камен станац не могах пронаћи, већ одломке од њега.

Фелдспатови кристали што улазе у састав ове стене јесу образовани у две разне периоде. Једни су крупни, састављени из хемитропских притчица, које су пљоснима g^1 сљубљене. По њиховом понашању спрам поларисане светлости можемо са поуздањем закључити, да ти кристали припадају лабрадору. Супстанција им је подлегла велико процесу распадања, у коме се производе талк и калцедон. — Други су кристали ситни, јако издужени у једноме правцу, са простим или полисинтетичким близанцима. Поред њих имаде у стени ситних, простих, стакластих кристала, који су можда од ортокласа.

Сви су кристали фелдспата врло често обухваћени зрнима феромагнезиског састојка.

Тај је састојак сада двојак: аугит и хорнбленда. — Аугит је, наравно, карактеристичан за стену, али је његова количина врло малена. Већи део тога минерала претворен је, процесом уралитизације, у хорнбленду. Аугит је смеђ и показује у извесним процесима две карактеристичне цепљивости. Како у околини превлађују стене са дијалагом, то сам нарочито пазио, да ли у овим примерцима нема аугита и са трећом цепљивошћу, која је карактеристична за дијалаг, па таквих примерака нисам нашао; стена се дакле не може променити са тамошњим еуфотитима.

Хорнбленда је представљена великим, зеленим и дихроичним зрнима, чији се пресеци помрачују нешто косо спрам главних пресека анализатора и поларизатора. Са њоме се налази у друштву и незнатна количина актинота, који се са магнетитом и илменитом мора сматрати за споредне састојке.

Макроскопски преглед овог долерита показује нам тамно зелену, једру и ситнозрну масу са белим дугуљастим кристалима фелдспата, који достижу дужину од 2 см.

4. Дубочане.

По макроскопском изгледу долерит из Дубочана подудара се са претходним, т. ј. и он показује покрупне беле кристале фелдспата у ситнозрној зеленој маси феромагнезиског састојка. И овде као и тамо долерит прати еуфотите, које ћемо други пут описати.

И овде се феро-магнезиски састојак претворио у хорнбленду и то у толикој мери, да би се стена могла с правом назвати офитички диорит, кад не би видели, како је аугит примордијални састојак, а хорнбленда да је производ његове метаморфозе. — Аугит је смеђ; мало га има. Хорнбленда се појављује у зрнима и кристалима; у оба случаја је зелена и дихроична. Кристални пресеци показују често две призматичне цепљивости; неки кристали хорнбленде можда су примордијални, јер се виђа да обухватају кристале фелдспата, као што то чине зрна хорнбленде. Поред ове феле амфибола у стени има много и актинота.

Плагиокласа има много више но што се по макроскопском прегледу судити може, јер је већина кристала од тог минерала тако ситна, да се тек помоћу микроскопа види, ма да не спада у праве микролите. Сви су кристали састављени из близних индивидуа; обично су близанци састављени по закону албита, али има и периклинских близанаца. У неким су примерцима хемитропске полутине широке и неједнаке, а у другим танке и готово једнаке; прве се показују као лабрадор, а друге као олигоклас; првих има много више но ових других. Супстан-

ција је свију фелдспатових кристала врло чиста, само се у неким крупним примерцима находи нешто талка.

Једини споредан састојак у овој стени, јесте илменит.

У овоме смо изложили главну карактеристику наших долерита. Неке детаље у микроструктури изоставили смо навлаш, јер се исти находе и у другим сродним стенама.

Изгледа да ови долерити нису изоловани на балканском полуострову. Ако се можемо ослонити на неке, доста непрецизне, детерминације њих има такође у Бугарској и у Босни.[1])

[1]) Esquisse géologique de la Turquie d' Europe par Ami Boué страна 144—150. — Grundlinien d. Geologie von Bosnien und Herzegovina. Jahrbuch d. k. k. geol. Reichsanstalt 1880. XXX. страна 443—446.

О ТИЈОФЕНУ У БЕНЗОЛУ ИЗ АНИЛИНА.

У најчистијем, кристалисаном, фабричном бензолу пронашао је Виктор Мајер једно врло интересантно јединење, следећег састава:

$$C_4\ H_4\ S.$$

Ово јединење, названо тијофен, у свему се слично понаша као бензол, па и сви до сад награђени деривати тијофенови, тако су слични с одговарајућим бензоловим дериватима, да их је тешко, један од другога разликовати. По томе беше врло вероватно, да и многи бензолови деривати добивени из фабричнога бензола, садрже одговарајуће деривате тијофена.

Како сви досадањи покушаји, око грађења тијофеновога амидо-деривата, осташе без успеха, то у толико интересантније беше дознати, да ли се у фабричном анилину налази амидо-тијофен, и како се најмање количине тијофена у бензолу могу помоћу Бајерове индофенин реакције најјасније констатовати, то сам у договору са г. проф. Виктором Мајером покушао, претварањем анилина у бензол, да докажем, да ли фабрични анилин, садржи амидотијофена.

Из анилина, добио сам бензол помоћу дијацо-јединења и то по следећим, познатим реакцијама:

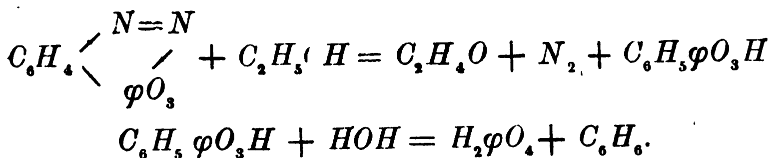

$$C_6H_4\left\langle\begin{matrix} N=N \\ \diagup \\ \varphi O_3 \end{matrix}\right. + C_2H_5OH = C_2H_4O + N_2 + C_6H_5\varphi O_3H$$

$$C_6H_5\varphi O_3H + HOH = H_2\varphi O_4 + C_6H_6.$$

Како се помоћу ових реакција, само незнатне количине бензола могу добити, то сам за тим покушао, да на други начин, бензол из анилина наградим. Дејством станохлорида на дијацо-бензол, очекивао сам да ће се реакција по следћој једначини извршити:

$$C_6H_5N=N-Cl + \varphi_nCl_2 + HCl = N_2 + \varphi_nCl_4 + C_6H_6.$$

Раствору анилина у хлороводоничној киселини додао сам, за образовање дијацо-бензолхлорида, потребне количине натријумнитрита и чим сам овој течности додао раствор станохлорида у хлороводончној киселини, одмах се одвоио један врло леп, бео, кристаласт талог и то, у тако великој маси, да се течност у виду кристалне каше згрушала. Ово тело, које се дејством станохлорида на дијацо-бензол образовало, испитао сам ближе и нашао сам, да је чиста со фенил-хидрацина, реакција дакле није се извршила као се могло очекивати, већ по овој једначини: :

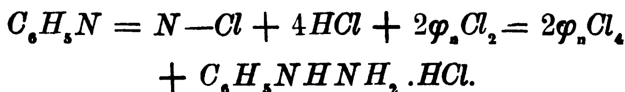

$$C_6H_5N=N-Cl + 4HCl + 2\varphi_nCl_2 = 2\varphi_nCl_4 + C_6H_5NHNH_2.HCl.$$

По овој новој методи, може се врло лако и брзо у великим количинама, непосредно добити, савршено чист, фенилфидрацина-хидрохлорид.

Познато је, да се фенилхидрацин дејством фелиновога раствора лако распада на бензол, анилин и азот и тако

могуће ми беше из награђеног фенилхидрацина, такође да да добијем бензол и то, као што сам се уверио, много лакше и у већим количинама, но из дијацојединења.

На један и други начин добивени бензол, понаша се као савршен чист продукт, т. ј. непоказивање за тијофен карактеристичну индофенин-реакцију. Према моме, ако се амидотијофен при овим реакцијама, приликом претварања анилина у бензол, није распао, фабрични анилин не садржи амидотијофена. —

Марко Т. Леко.

О ИНВОЛУТОРИЈСКОЈ СИСТЕМИ ТАЧАКА

КОД СФЕРНИХ ОГЛЕДАЛА.

Огледала су тела, која одбијају светлост правилно.

Ова глатка тела, кад су један део сфере, зову се сферна огледала; и ако одбијање светлости бива од унутрашње површине, зову се издубљена, а бива ли одбијање од спољашње површине, зову се испупчена сферна огледала.

Кад се потражи лик светлог предмета или светле тачке за различна места пред оваквим огледалом, онда се налази, да и тај лик мења место на главној осовини, т. ј. да са покретањем светле тачке на главној осовини долази и покретање њеног лика на овој осовини. И обраћајући пажњу овим кретањима, наш ће задатак бити, да покажемо: постоји ли каква веза између оба ова покретања т. ј. између светлих тачака и њихових ликова, или не постоји.[1])

I.

1. Кад C представља центар кривине издубљеног сферног огледала, M центар огледала, онда је права MC његова главна осовина (Сл. 1.). За зрак LK светле тачке L

---

[1]) О овоме је писао прво Wolf у журналу «Grunert's Archiv.» Овај ми је род непознат. Види «Handbuch der Mathematik, Physik, Geodäsie und Astronomie, von Dr Rudolf Wolf. I Band. Zurich 1872.» A Hankel је овај предмет у «теорији сочива» само додирнуо, као један особени случај. Види «Die Elemente der projektivischen Geometrie, von Dr Hermann Hankel. Leipzig 1875.»

на овој осовини налазимо одбијени зрак Kl, по познатом правилу за одбијање светлости: да је уго ударног зрака раван углу одбијеног зрака. А из познатог планиметријског

правила, пошто полупречник KC огледала полови $\sphericalangle LKl$ троугла LKl, сљедује сразмера

$$CL : lC = KL : Kl \dots\dots\dots (1)$$

Тако се исто и за сваки други ударни зрак $K'L$, $K''L$, $K'''L \dots\dots$ светле тачке L налази одбијени зрак $K'l'$, $K''l''$, $K'''l''' \dots\dots$, па и сразмере

$$CL : l'C = K'L : K'l'$$

$$CL : l''C = K''L : K''l''$$

$$CL : l'''C = K'''L : K'''l'''$$

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Из ових сразмера, кад би било

$$KL = K'L = K''L = K'''L = \ldots\ldots = ML, \text{ и}$$

$$Kl = Ml, K'l' = Ml', K''l'' = Ml'', K'''l''' = Ml''' \ldots\ldots$$

сљедовало би, да је

$$\frac{CL}{ML} = \frac{l'C}{Ml'} = \frac{l''C}{Ml''} = \frac{l'''C}{Ml'''} = \ldots\ldots = \frac{lC}{Ml} \ldots\ldots (2)$$

т. ј. да би сви одбијени зраци пролазили кроз исту тачку l на главној осовини; да би дакле морало бити

$$Kl = Ml' = Ml'' = Ml''' = \ldots\ldots = Ml.$$

Та тачка била би лик светле тачке L.

2. Но једначине $KL = ML$ и $Kl = Ml$ могу само условно постојати, као што ћемо се сада уверити. Кад означимо $\sphericalangle MLK = \alpha$ и $\sphericalangle MCK = \beta$, (Сл. 1.), онда је $\sphericalangle KMK_1 = \pi - \beta$ као обимни уго, који са централним $2\pi - 2\beta$ лежи на истом луку, а $\sphericalangle KML = \frac{\pi}{2} - \frac{\beta}{2}$ као половина тога обимног угла. Права KK_1 стоји управно на главној осовини MC. Лако и наћи, и да је $\sphericalangle MKL = \frac{\pi}{2} + \frac{\beta}{2} - \alpha$; а из свега тога и из троугла MKL, по синусном правилу, јесте

$$\frac{KL}{ML} = \frac{Sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{\beta}{2}\right)}{Sin\left[\frac{\pi}{2} - \left(\alpha - \frac{\beta}{2}\right)\right]} = \frac{Cos\,\frac{\beta}{2}}{Cos\left(\alpha - \frac{\beta}{2}\right)}$$

Кад развијемо $Cos\left(\alpha - \frac{\beta}{2}\right)$ и поделимо бројитеља и имeнитеља са $Cos\frac{\beta}{2}$, налазимо из последње једначине

$$\frac{KL}{ML} = \frac{1}{Cos\,\alpha + Sin\,\alpha\; tg\,\frac{\beta}{2}} \ldots\ldots (3)$$

или

$$ML = KL\left(Cos\,\alpha + Sin\,\alpha\; tg\,\frac{\beta}{2}\right) \ldots\ldots (4)$$

Из једначине (4) сљедује, да би било $ML = KL$, мора бити

$$Cos\,\alpha + Sin\,\alpha\; tg\,\frac{\beta}{2} = 1\,;$$

а ова једначина може постојати: или, кад је $\alpha = \beta$ т. ј. кад L поклапа C; или, кад је $\alpha = 0$ т. ј. кад је L у безконачности. У сваком другом случају т. ј. за сваку другу вредност α, може ML бити равно KL само приближно.

Кад помоћу анализе развијемо у редове

$$Cos\,\alpha = 1 - \frac{\alpha^2}{2} + \frac{\alpha^4}{24} - \ldots$$

$$Sin\,\alpha = \alpha - \frac{\alpha^3}{6} + \frac{\alpha^5}{120} - \ldots$$

$$tg\,\frac{\beta}{2} = \frac{\beta}{2} + \frac{\beta^3}{24} + \frac{\beta^5}{250} + \ldots$$

па ове вредности заменимо у једначину (4), онда, да би ML равно било KL, морамо изоставити: све степене α, производе из α и β, и све степене β. Према томе кад узмемо,

да је β мала количина првог реда т. ј. отвор огледала мали, или такозвана апертура, и да је $\alpha < \beta$, палазимо, да је једначина $ML = KL$ приближно тачна само до мале количине другог реда (и виших редова) или барем до производа двају малих количина првог реда.[1])

Из једначине (3), кад је $\alpha = \frac{\beta}{2}$ т. ј. кад L лежи на пречнику са M, налазимо

$$\frac{KL}{ML} = Cos\,\frac{\beta}{2}, \text{ или } \frac{KL}{ML} = Cos\,\alpha,$$

познато планиметријско правило: да је обимни уго у полукругу прав. А замењујући $\alpha = \frac{\beta}{2}$ у $\sphericalangle LKC = \beta - \alpha$,

$$\sphericalangle LKC = \frac{\beta}{2} = \alpha,$$

друго познато планиметријско правило: да су углови равнокраког троугла на основци једнаки.

3. Тако исто и једначина $Kl = Ml$ може бити само приближно тачна. Почем је $\sphericalangle LKl = 2(\beta - \alpha)$ и $\sphericalangle LKM = \frac{\pi}{2} + \frac{\beta}{2} - \alpha$ (Сл. 1.), то је $\sphericalangle lKM = \frac{\pi}{2} - \left(\frac{3\beta}{2} - \alpha\right)$, и из троугла MKl по синусном правилу

$$\frac{Kl}{Ml} = \frac{Sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{\beta}{2}\right)}{Sin\left[\frac{\pi}{2} - \left(\frac{3\beta}{2} - \alpha\right)\right]} = \frac{Cos\,\frac{\beta}{2}}{Cos\left(\frac{3\beta}{2} - \alpha\right)} \quad \ldots\ldots (5)$$

---

[1]) Види «Die Elemente der projectivischen Geometrie, von Dr Hermann Hankel. Leipzig 1875.»

Кад развијемо $Cos\left(\frac{3\beta}{2} - \alpha\right)$ а затим $Cos\frac{3\beta}{2} = Cos\left(\beta + \frac{\beta}{2}\right)$ и $Sin\frac{3\beta}{2} = Sin\left(\beta + \frac{\beta}{2}\right)$, па поделимо бројитеља и имениteља са $Cos\frac{\beta}{2}$, налазимо

$$\frac{Kl}{Ml} = \frac{1}{Cos\,(\alpha-\beta) + Sin\,(\alpha-\beta)\,tg\,\frac{\beta}{2}} \ldots\ldots (6)$$

или $Ml = Kl\left[Cos\,(\alpha-\beta) + Sin\,(\alpha-\beta)\,tg\,\frac{\beta}{2}\right] \ldots\ldots (7)$

А из ове једначине сљедује, кад је β мала количина првог реда и $\alpha < \beta$, да је једначина $Ml = Kl$ приближно тачна само до мале количине другог реда (и виших редова), или до производа малих количина првог реда [као и код 2.].

Кад потражимо, да ли је за $\alpha = 0$ једначина $Ml = Kl$ потпуно тачна, наћи ћемо из (7), да је

$$Ml = Kl\left(Cos\,\beta - Sin\,\beta\,tg\,\frac{\beta}{2}\right),$$

или $$Ml = Kl\,(2\,Cos\,\beta - 1)$$

једначина $Ml = Kl$ само приближно тачна до мале количине дргог реда, пошто је

$$Cos\,\beta = 1 - \frac{\beta^2}{2} + \frac{\beta^4}{24} - \ldots\ldots$$

За $\alpha = \beta$ налазимо, да је једначина $Ml = Kl$ потпуно тачна; што смо нашли и за једначину $ML = KL$.

4. Да потражимо и за случај $\alpha > \beta$ услов за приближну тачност једначине $ML = KL$, јер α може бити

веће од β, пошто се светла тачка може налазити ма где на главној осовини.

Кад и овде означимо $\sphericalangle MLK = \alpha$ и $\sphericalangle MCK = \beta$, онда је $\sphericalangle KMC = \frac{\pi}{2} - \frac{\beta}{2}$ и $\sphericalangle MKL = \frac{\pi}{2} + \frac{\beta}{2} - \alpha$; и из троугла MKL по синусном правилу (Сл. 2.)

$$\frac{KL}{ML} = \frac{Sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{\beta}{2}\right)}{Sin\left[\frac{\pi}{2} - \left(\alpha - \frac{\beta}{2}\right)\right]} = \frac{Cos\,\frac{\beta}{2}}{Cos\left(\alpha - \frac{\beta}{2}\right)}$$

или $$ML = KL\left(Cos\,\alpha + Sin\,\alpha\; tg\,\frac{\beta}{2}\right) \ldots\ldots (8)$$

Из једначине (8) сљедује, да је услов приближној тачности једначине $ML = KL$, кад је $\alpha > \beta$, истоветан

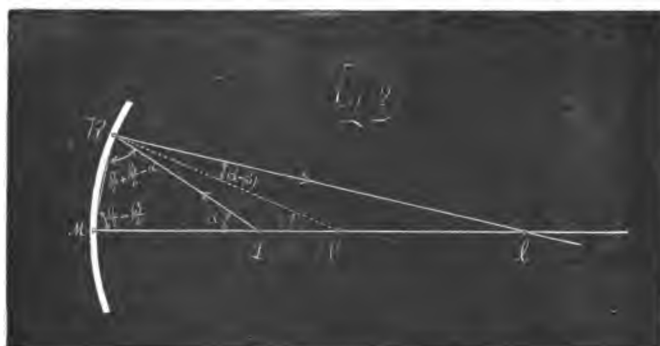

условy за приближну тачност једначине $ML = KL$, кад је било $\alpha < \beta$.

Но ако би предпоставили, да α није довољно мали, онда стављајући $\alpha = \beta + \alpha_1$, почем је $\alpha > \beta$, и замењујући ову вредност у једначину (8), налазимо

$$\frac{KL}{ML} = \frac{1}{Cos\,(\alpha_1 + \beta) + Sin\,(\alpha_1 + \beta)\; tg\,\frac{\beta}{2}}$$

А из ове једначине, кад развијемо $Cos(\alpha_1+\beta)$ и $Sin(\alpha_1+\beta)$, заменимо вредност за $tg\frac{\beta}{2}$, а затим поделимо бројитеља и именитеља са $(1+Cos\,\beta)$, налазимо

$$ML = KL\left(Cos\,\alpha_1 - Sin\,\alpha_1\,tg\frac{\beta}{2}\right)\ldots\ldots(9)$$

т. ј. да, кад α не би била довољно мала количина, можемо учинити, да приближна тачност једначине $ML = KL$ доиста зависи од мале количине α_1, пошто је $\alpha_1 < \alpha$; а за β је већ речено, да је мала количина првог реда.

Па кад и α_1 не би била довољно мала, моћи ћемо је заменити са α_2, која ће бити мања од α_1, кад ставимо $\alpha_1 = \beta + \alpha_2$, па ову вредност у једначину (9) заменимо. Кад ово извршимо, наћи ћемо после извесне редукције

$$ML = KL\frac{Cos\,\alpha_2\,(1+Cos\,\beta)\,(2\,Cos\,\beta-1) - Sin\,\beta\,Sin\,\alpha_2}{(1+2\,Cos\,\beta)\,1+Cos\,\beta}$$

А кад поделимо бројитеља и именитеља са $(1+Cos\,\beta)$ и заменимо вредност за $tg\frac{\beta}{2}$, налазимо

$$ML = KL\left[(Cos\alpha_2\,(2Cos\,\beta-1) - Sin\,\alpha_2\,(2\,Cos\,\beta+1)\,tg\frac{\beta}{2}\right],$$

т. ј. да и у овом случају приближниа тачност једначине $ML = KL$ долази од мале количине α_2, пошто је $\alpha_2 < \alpha_1$.

Кад и α_2 не би била довољно мала, можемо је заменити са мањом н. пр. α_3 помоћу једначине $\alpha_2 = \beta + \alpha_3$; шта више са оваким замењивањем можемо ићи дотле, докле за α не добијемо довољно малу количину.

У последњем случају т. ј. кад је $\alpha_2 = \beta + \alpha_3$ налазимо

$$ML = KL \left\{ Cos\, \alpha_3 \, [2\, (Cos\, \beta^2) - 2\, Cos\, \beta - 1] - Sin\, \alpha_3 \right.$$

$$\left. [(2\, Cos\, \beta)^2 + 2\, Cos\, \beta - 1]\, tg\, \frac{\beta}{2} \right\}.$$

5. Кад потражимо и вредност за $\frac{Kl}{Ml}$, кад је $\alpha > \beta$, налазимо, пошто је $\sphericalangle MKL = \frac{\pi}{2} + \frac{\beta}{2} - \alpha$ и $\sphericalangle LKl = 2\,(\alpha - \beta)$, да је $\sphericalangle MKL = \frac{\pi}{2} - \left(\frac{3\beta}{2} - \alpha\right)$ (Сл. 2); а затим из троугла MLl по синусном правилу

$$\frac{Kl}{Ml} = \frac{Sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{\beta}{2}\right)}{Sin\left[\frac{\pi}{2} - \left(\frac{3\beta}{2} - \alpha\right)\right]} = \frac{Cos\, \frac{\beta}{2}}{Cos\left(\frac{3\beta}{2} - \alpha\right)}$$

Па како је ова једначина идентична са једначином (5), коју смо нашли, кад је било $\alpha < \beta$, то се може редуцирати на

$$Ml = Kl \left[Cos\, (\alpha - \beta) + Sin\, (\alpha - \beta)\, tg\, \frac{\beta}{2} \right] \ldots\ldots (10)$$

И сада, почем су једначине (4) и (8), као и (7) и (10) са свим једнаке, са свим је јасно, да тачке L и l заузимају на главној осовини положај такав: да ће l заузети место тачке L, кад L заузме место тачке l. Доцније ћемо видети, да управо с тога и чине тачке L и l скупа тако-звани инволуторијски систем тачака.

6. Кад потражимо услов за приближну тачност једначине (2) т. ј.

$$\frac{CL}{ML} = \frac{lC}{Ml},$$

долазимо до истих резултата, до који смо дошли, тражећи услов приближној тачности једначина $ML = KL$ и $Ml = Kl$ за различна места тачке L на главној особини. Јер сравњивајући једничине (4) и (7) налазимо

$$\frac{KL}{Kl} = \frac{ML}{Ml} \frac{Cos\,(\alpha - \beta) + Sin\,(\alpha - \beta)\,tg\,\frac{\beta}{2}}{Cos\,\alpha + Sin\,\alpha\,tg\,\frac{\beta}{2}},$$

а из ове и једначине (1) налазимо даље

$$\frac{CL}{lC} = \frac{ML}{Ml} \frac{Cos\,(\alpha - \beta) + Sin\,(\alpha - \beta)\,tg\,\frac{\beta}{2}}{Cos\,\alpha + Sin\,\alpha\,tg\,\frac{\beta}{2}},$$

или, $$CL \cdot Ml \left(Cos\,\alpha + Sin\,\alpha\,tg\,\frac{\beta}{2}\right) = ML \cdot lC$$

$$\left[Cos\,(\alpha - \beta) + Sin\,(\alpha - \beta)\,tg\,\frac{\beta}{2}\right].$$

Да би из ове једначине могло бити

$$\frac{CL}{ML} = \frac{lC}{Ml},$$

мора бити

$$Cos\,\alpha + Sin\,\alpha\,tg\frac{\beta}{2} = Cos\,(\alpha - \beta) + Sin\,(\alpha - \beta)\,tg\frac{\beta}{2} \ldots\ldots (11)$$

Из једначине (11) сљедује:

Кад је $\alpha = 0$, да је $Cos\,\beta = 1$

т. ј. да ће једначина (2) бити са свим тачна тада, кад је и $\beta = 0$; па како је β само мала количина првог реда, а не нула, то је и једначина (2), кад би L лежало у бесконачности, само приближно тачна до мале количине другог реда, пошто из

$$Cos\,\beta = 1 - \frac{\beta^2}{2} + \frac{\beta^4}{24} - \ldots$$

треба изоставити све степене β, да би $Cos\,\beta = 1$.

Кад је $\alpha = \beta$, да је $(Cos\,\beta)^2 + (Sin\,\beta)^2 = 1$

т. ј. да ће једначина (2) бити са свим тачна, кад L поклапа C.

Кад је $\alpha \lessgtr \beta$, да ће једначина (2) бити само приближна тачна. И кад једначини (11) дамо облик

$$Cos\,\alpha - Cos\,(\alpha - \beta) + [Sin\,\alpha - Sin\,(\alpha - \beta)]\,tg\,\frac{\beta}{2} = 0,$$

онда видимо, да ће она увек приближно постојати, било $\alpha \lessgtr \beta$, само кад је β мало.

7. Из једначине (2) т. ј.

$$\frac{CL}{ML} = \frac{lC}{Ml},$$

почем је по пројективној геометрији $Cl = -lC$, кад правац позитивних растојања утврдимо од M ка L, налазимо

$$\frac{Ml}{Cl} = -\frac{ML}{CL} \ldots\ldots (12)$$

т. ј. да су тачке M, l, C и L четири хармоничне тачке. Ова хармоничност може се представити и двогубим односом

$$\frac{Ml}{Cl} : \frac{ML}{CL} = -1 \text{, или симболично}$$

$$(MClL) = -1.$$

8. Али можемо доказати, да су и зраци m, k_1, c и k четири хармонична зрака, не узимајући у рачун то, што знамо, да пролазе кроз четири хирмоничне тачке M, l, C и L (Сл. 3.).

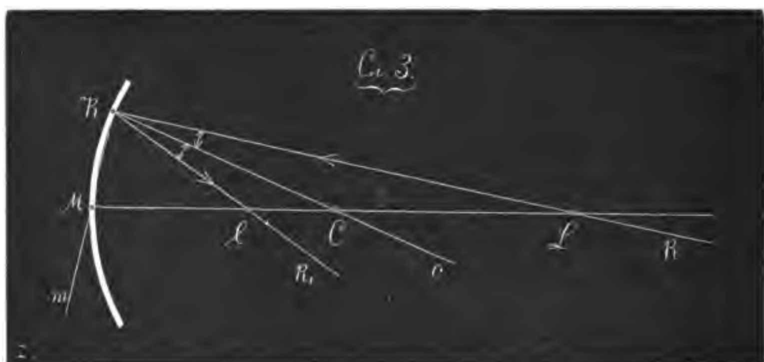

Из троуга KLC налазимо $\frac{CL}{KL} = \frac{Sin\,(c, k)}{Sin \sphericalangle LCK}$,

„ „ KML „ $\frac{KL}{ML} = \frac{Sin \sphericalangle LMK}{Sin\,(m, k)}$,

„ „ KlC „ $\frac{lC}{Kl} = \frac{Sin\,(k_1, c)}{Sin \sphericalangle KCM}$,

„ „ KMl „ $\frac{Kl}{Ml} = \frac{Sin \sphericalangle LMK}{Sin\,(m, k_1)}$

Кад помножимо прву једначину са другом, а тако исто трећу са четвртом, налазимо

$$\frac{CL}{ML} = \frac{Sin\,(c, k)}{Sin \sphericalangle LCK} \cdot \frac{Sin \sphericalangle LMK}{Sin\,(m, k)}, \quad \text{и}$$

$$\frac{lC}{Ml} = \frac{Sin\,(k_1, c)}{Sin \sphericalangle KCM} \cdot \frac{Sin \sphericalangle LMK}{Sin\,(m, k_1)}.$$

Па почем из једначине (2) сљедује, да је

$$\frac{CL}{ML} = \frac{lC}{Ml},$$

то онда мора бити, и

$$\frac{Sin\,(c, k)}{Sin \sphericalangle LCK} \cdot \frac{Sin \sphericalangle LMK}{Sin\,(m, k)} = \frac{Sin\,(k_1, c)}{Sin \sphericalangle KCM} \cdot \frac{Sin \sphericalangle LMK}{Sin\,(m, k_1)},$$

или $$\frac{Sin\,(c, k)}{Sin\,(m, k)} : \frac{Sin\,(k_1, c)}{Sin\,(m, k_1)} = \frac{Sin \sphericalangle LCK}{Sin \sphericalangle KCM}.$$

Али како је $\sphericalangle LCK = \pi - \sphericalangle KCM$, и како је $Sin \sphericalangle LCK = Sin\,(\pi - \sphericalangle KCM) = Sin \sphericalangle KCM$, то се горња једначина редуцира заменом на

$$\frac{Sin\,(c, k)}{Sin\,(m, k)} : \frac{Sin\,(k_1, c)}{Sin\,(m, k_1)} = 1.$$

А почем је по пројективној геометрији $(c, k_1) = -(k_1, c)$, кад смисао позитивног обртања код углова утврдимо m ка c, налазимо

$$\frac{Sin\,(m, k_1)}{Sin\,(c, k_1)} : \frac{Sin\,(m, k)}{Sin\,(c, k)} = -1,$$

или симболично $\quad (m, c, k_1, k) = -1$

т. ј. да су зраци m, c, k_1, k четири хармонична зрака.

Кад у последњем двогубом односу заменимо

$$(c, k) = (m, k) - (m, c) \quad \text{и}$$

$$(c, k_1) = -(k_1, c) = (m, k_1) - (m, c)$$

налазимо

$$\frac{Sin\,(m, k_1)}{Sin\,[(m, k^2) - (m, c)]} : \frac{Sin\,(m, k)}{Sin\,[(m, k) - (m, c)]} = -1,$$

а после извесне редукције

$$2\,cotg\,(m, c) = cotg\,(m, k) + cotg\,(m, k_1)$$

т. ј. познату једначину за хармоничност четири зрака m, k_1, c, k.

Замењујући пак вредност за

$$(m, c) = \frac{(m, k) + (m, k_1)}{2}$$

у последњој једначини, налазимо

$$\frac{2\,Sin\,[(m, k) + (m, k_1)]}{1 - Cos\,[(m, k) + (m, k_1)]} = cotg\,(m, k) + cotg\,(m, k_1),$$

и замењујући овде познате вредности за $cotg\,(m, k)$ и $cotg\,(m, k_1)$ из тригонометрије, напослетку налазимо

$$Sin\,[(m, k) + (m, k_1)] \left\{ 2\,Sin\,(m, k)\,Sin\,(m, k_1) + Cos\,[(m, k) + (m, k_1)] - 1 \right\} = 0.$$

Из ове једначине сљедује:

или, да је $Sin\,[(m, k) + (m, k_1)] = 0$

т. ј. $(m, k) = -(m, k_1)$;

$$\text{или, да је } 2\, Sin\,(m, k)\, Sin\,(m, k_1) + Cos\,[(m, k) + (m, k_1)] - 1 = 0$$

$$\text{т. ј. } (m, k) = (m, k_1).$$

Почем једначина $(m, k) = (m, k_1)$ не може да постоји, онда постоји само прва: $(m, k) = -(m, k_1)$ т. ј. да, као год што зрак c полови унутрашњи угао, који зраци k, k_1 заклапају, тако исто и зрак m полови спољашњи угао, који зраци ови заклапају. А кад знамо, да је $(m, k) = -(m, k_1)$, онда знамо, да је и

$$2\, cotg\,(m, c) = 0, \text{ или } (m, c) = 90^\circ$$

т. ј. да зраци, који полове унутрашњи и спољашњи уго зракова k, k_1, стоје једно на друго управно.

Пошто смо нашли, да су m, c, k, k_1 четири хармонична зрака, и пошто знамо, да је главна осовина њихова трансверзала, то нам је лако из овога извести: да ће и тачке пресека бити четири хармоничне тачке т. ј. да ће постојати двогуби однос

$$(MClL) = -1,$$

кога смо нашли и независно од промена, којег, са теменом K, зраци пролазе кроз тачке, које се у том двогубом односу налазе.

9. Кад знамо, да су центар огледала и кривине, светла тачка и њен лик четири хармоничне тачке, онда нам је лако извести из ове хармоничности следећа правила:

a., Сви светли зраци, који излазе из тачке L и падају на огледало, морају се од њега одбити тако, да пролазе кроз једну тачку l на главној осовини огледала, по-

што свакој трећој тачци код хармоничних тачака одговара само једна четврта тачка.[1])

b., Како светла тачка L може лежати ма где на главној осовини, то, кад лежи у бесконачности, лежаће њој одговарајућа тачка у средини између тачака C и M т. ј. ова тачка биће **главна жижа** огледала.

c., Тачке L и l не могу никада обоје лежати на страни C или M, нити пак између C и M, него увек, кад једна лежи изван C или M, друга ће лежати између C и M, и обрнуто.

d., Кад L лежи у C, онда ће у тој тачци лежати и l.

e., Докле год L лежи изван C, дотле ће l лежати између C и F (кад F представља главну жижу), кад L лежи између C и F, онда ће l лежати изван C; и кад L лежи између F и M, онда ће l лежати на страни M и биће уображена спрегнута жижа.

Али о положају, који ће заузети лик l према положају светле тачке L, можемо говорити и кад би нашли неку једначину, која би постојала између ML, Ml, α, β и R т. ј. полупречника огледала. Да је потражимо.

Из једначина (4) и (7), и једначина (Сл. 1.).

$$KL = R\frac{Sin\,\beta}{Sin\,\alpha},\quad Kl = R\frac{Sin\,\beta}{Sin\,(2\beta-\alpha)},$$

почем је $Ml = Kl$, налазимо

$$\left.\begin{aligned} ML &= R\frac{Sin\,\beta}{Sin\,\alpha}\left(Cos\,\alpha + Sin\,\alpha\,tg\,\frac{\beta}{2}\right) \\ Ml &= R\frac{Sin\,\beta}{Sin\,(2\beta-\alpha)}\left[Cos(\alpha-\beta)+Sin(\alpha-\beta)tg\frac{\beta}{2}\right] \end{aligned}\right\}\ldots(13)$$

[1]) Кад кажемо: морају се сви светли зраци, који се одбијају од огледала сећи у једној тачци, узимамо случај, да је хармоничност потпуна. Међу тим, како је овде само условна, то ће се и ови зраци сећи приближно у једној тачци.

Из једначина (13) налазимо

1!) Кад је $\alpha = 0$ т. ј. кад светла тачка L лежи у бесконачности, да је

$$ML = R\,\frac{Sin\,\beta}{0} = \infty, \text{ као што мора и бити:}$$

$$\text{а} \quad Ml = R\left(1 - \frac{1}{2\,Cos\,\beta}\right).$$

Али како је β мала количина првог реда, и како је

$$Cos\,\beta = 1 - \frac{\beta^2}{2} + \frac{\beta^4}{24} - \ldots\ldots$$

онда, кад је $Cos\,\beta = 1$, налазимо

$$lM = \frac{R}{2}$$

само приближно тачно до мале количине другог реда (и виших редова) т. ј. да, код сферних огледала, главна жижа лежи само приближно у половини полупречника огледала.

2!) Кад је $\alpha = \beta$, онда је $ML = Ml$

т. ј. кад L поклапа C, онда и l поклапа C.

3!) Кад је $\alpha = 2\beta$ т. ј. кад одбијени зраци од огледала иду паралелно са главном осовином, онда заменом у (13) налазимо

$$Ml = R\,\frac{Sin\,\beta}{0} = \infty,$$

да лик l лежи у бесконачности; а

$$ML = R\left(1 - \frac{1}{2\,Cos\,\beta}\right)$$

Из ове, последње, једначине биће дакле

$$ML = \frac{R}{2}$$

тачно само до мале количине другог реда (и виших редова). Из обе пак једначине за Ml и ML сљедује: кад светла тачка L лежи у главној жижи, да ће њен лик бити у бесконачности.

4!) Да обратимо пажњу и на случај, кад је $\alpha > 2\beta$. Узмимо, да је $\alpha = 4\beta$, онда из (13) налазимо

$$ML = R\,\frac{Sin\,\beta}{Sin\,4\beta}\left(Cos\,4\beta + Sin\,4\beta\,tg\,\frac{\beta}{2}\right), \text{ и}$$

$$Ml = -\frac{R}{2\,Cos\,\beta}\left(Cos\,3\beta + Sin\,3\beta\,tg\,\frac{\beta}{2}\right);$$

а замењујући у обе ове једначине вредности за $Sin\,4\beta$, $Cos\,4\beta$, $Sin\,3\beta$ и $Cos\,3\beta$, налазимо

$$ML = \frac{R}{4\,Cos\,\beta}\left\{1 - 4\,(Sin\,\beta)^2 - \frac{2\,(Sin\,\beta)^2}{1 - 2\,(Sin\,\beta)^2}\right\} \text{ и}$$

$$Ml = -\frac{R}{2}\left\{1 - 4\,(Sin\,\beta)^2 + [3 - 4\,(Sin\,\beta)^2]\,tg\,\beta\,tg\,\frac{\beta}{2}\right\}.$$

Кад је β мала каличина првог реда, можемо изоставити све степене β, и тада налазимо

$$LM = \frac{R}{4},$$

приближно тачно до мале количине другог реда (и виших редова) т. ј. L ће лежати између M и F; а

$$Ml = -\frac{R}{2}$$

такође приближно тачно до мале количине другог реда т. ј. l ће лежати за половину полупречника огледала на супротној страни огледала — уображена спрегнута жижа.

5!) Напослетку, да обратимо пажњу и кад би било $\alpha = \frac{\pi}{2} + \frac{\beta}{2}$. Тада замењујући ову вредност за α у (13) налазимо

$$ML = R\,\frac{Sin\,\beta}{Cos\,\frac{\beta}{2}}\left(-\,Sin\,\frac{\beta}{2} + Cos\,\frac{\beta}{2}\,tg\,\frac{\beta}{2}\right),\ \text{или}$$

$ML = 0$, т. ј. да L поклапа M; и

$$Ml = \frac{2\,R\,Sin\,\beta\,Sin\,\frac{\beta}{2}}{Sin\,\beta\,Sin\,\frac{\beta}{2} - Cos\,\beta\,Cos\,\frac{\beta}{2}},\ \text{или}$$

$$Ml = \frac{4\,R\left(Sin\,\frac{\beta}{2}\right)^2}{4\left(Sin\,\frac{\beta}{2}\right)^2 - 1},\ \text{или}\ Ml = 0,$$

кад изоставимо степене β као мале количине другога реда (и виших редова).

f., Између тачака L l влада потпуна узајмица т. ј. кад светла тачка L заузме место њеног лика l, онда ће овај заузети место светле тачке L. Па почем од ових тачака постају два низа, који леже на истој правој — на главној осовини, — и почем између ових тачака и тачака M и C постоји хармоничност, то оба ова низа чине такозвани инволуторијски систем тачака (инволуцију). Тачке M и C јесу двогубе тачке инволуције:

или као што их Steiner зове: асимптотне тачке. Тачка F је центар инволуције.

Како је инволуција опредељена са два пара тачака и како двогубе тачке представљају таква два пара, то је и инволуција потпуно опредељена помоћу двогубих тачака; јер ове чине са још једним, ма којим, паром групу четири хармоничних тачака. Према томе, пошто су код огледала двогубе тачке, M и C, увек познате, то је и свакој трећој тачци L увек могуће наћи одговарајућу тачку l, или сваком положају светле тачке могуће је наћи одговарајући лик, тражећи тачци L четврту хармоничну l према тачкама M и C.

g., MC, ML и Ml постоји једначина

$$\frac{2}{MC} = \frac{1}{ML} + \frac{1}{Ml}$$

која је позната по имену хармонична средина,[1]) и кад означимо

$$MC = R,\ ML = p,\ Ml = p^1 \ldots\ldots (14)$$

што је у оптици уобичајено, онда налазимо познати образац из ове науке

$$\frac{2}{R} = \frac{1}{p} + \frac{1}{p^1}.$$

Овом се формулом долази у оптици до познавања зависности, која постоји између светле тачке и њеног лика при покретању светле тачке на главној осовини огледала.

---

[1]) Једначина $\frac{2}{MC} = \frac{1}{ML} + \frac{1}{Ml}$ или $\frac{1}{MC} = \frac{Ml + ML}{2\,Ml \,.\, ML}$ зове се хармонична средина по «начину говора старих», јер они су израз $\frac{a+b}{2\,ab}$ звали хармонична средина од a и b; отуда је име хармоничан однос.

Кад је светла тачка између главне жиже и огледала, онда је l уображено; и тада горња једначина прелази у

$$\frac{2}{R}=\frac{1}{p}-\frac{1}{p^1},$$

почем p^1 лежи на супротној страни са p и R према огледалу. И доиста, из једначине

$$\frac{2}{MC}=\frac{1}{ML}+\frac{1}{lM}$$

почем је по пројективној геометрији $lM = - Ml$, за тај случај налазимо (Сл. 4.)

$$\frac{2}{MC}=\frac{1}{ML}-\frac{1}{Ml}, \text{ или}$$

$$\frac{2}{R}=\frac{1}{p}-\frac{1}{p^1}.$$

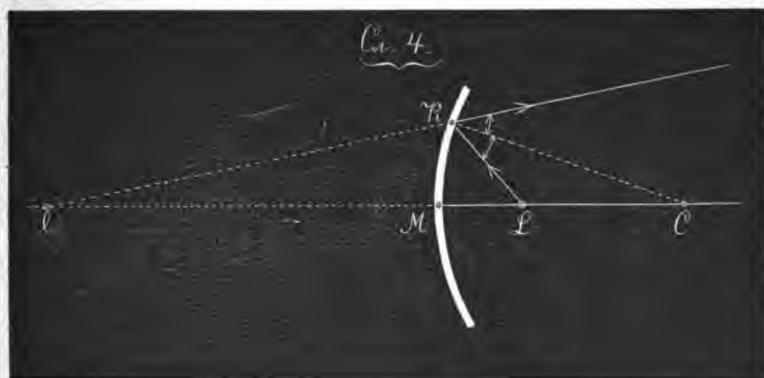

h., Између растојања FC и MF, Fl и FL постоји и тако-звана геометријска средина,

$$\overline{FC}^2=\overline{MF}^2=Fl\,.\,FL,$$

јер кад учинимо замену из (14), налазимо

$$2pp' = R\,(p + p');$$

а ова једначина није ништа друго, до хармонична средина у другом облику.

Горњом једначином врло је лако наћи двогубе тачке, C и M, инволуције, кад је познат центар F инволуције и један пар тачака L и l.

Но као год што постоји горња једначина за тачку F, која полови растојање CM, тако исто постоји и једначина (Сл. 5.)

$$\overline{NL}^2 = \overline{lN}^2 = CN\,.\,MN \,\ldots\ldots\, (15)$$

за тачку N, која полови растојање lL, јер кад и овде учинимо замену из (14) налазимо

$$2pp' = R\,(p + p').$$

Помоћу једначине (15) можемо наћи L и l, кад су познате тачке C и M и тачка N, која полови растојане lL.

Но овај би начин могли доказати више хармоничних једначина, које би постојале између тачака M, C, l, L, па и између неке нове тачке 0.

II.

10. Кад задржимо код испоупченог огледала исто означавање, које смо употребили код издубљеног огледала, онда ће и овде L представљати светлу тачку а l њен лик. Овај лик добија се код испупченог огледала по истом закону, по коме је добивен код издубљеног огледала, само што је увек уображен.

Код испупченог огледала полупречник KC (Сл. 6.) дели спољашњи угао, који зраци KL и Kl као стране троугла LKl заклапају; али ипак постоји сразмера

$$CL : Cl = KL : Kl.$$

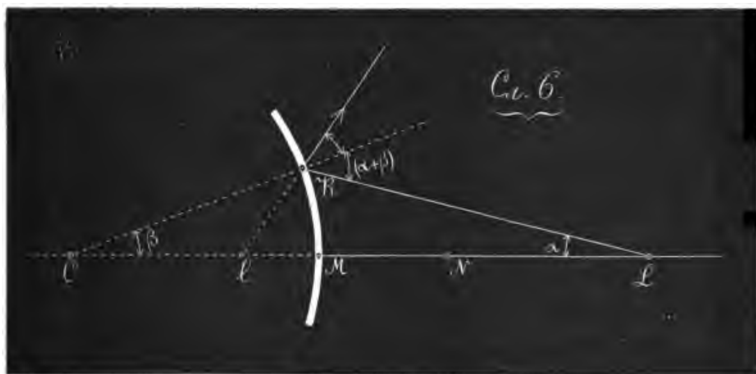

А кад још ставимо $KL = ML$ и $Kl = lM$, онда налазимо

$$CL : Cl = ML : lM, \text{ или}$$

$$\frac{CL}{ML} = \frac{Cl}{lM} \; \ldots\ldots (16)$$

т. ј. да сви одбијени зраци, који излазе из светле тачке L, пролазе кроз једну тачку l на главној осовини. Та је тачка уображени лик светле тачке L.

11. Али једначине $KL = ML$ и $Kl = lM$ могу само приближно постојати, претпостављајући, да је β мала количина првог реда; јер кад још означимо $\sphericalangle KLM = \alpha$, онда налазимо, да је $\sphericalangle KML = \frac{\pi}{2} + \frac{\beta}{2}$ и $\sphericalangle MKL = \frac{\pi}{2} - \left(\frac{\beta}{2} + \alpha\right)$, а за тим из троугла KLM по синусном правилу

$$\frac{KL}{LM} = \frac{Sin\left(\frac{\pi}{2} + \frac{\beta}{2}\right)}{Sin\left[\frac{\pi}{2} - \left(\frac{\beta}{2} + \alpha\right)\right]} = \frac{Cos\,\frac{\beta}{2}}{Cos\left(\frac{\beta}{2} + \alpha\right)}.$$

А кад $Cos\left(\frac{\beta}{2} + \alpha\right)$ развијемо, па бројитеља и именитеља поделимо са $Cos\,\frac{\beta}{2}$, налазимо

$$\frac{KL}{LM} = \frac{1}{Cos\,\alpha - Sin\,\alpha\; tg\,\frac{\beta}{2}}.$$

Па како се ова једначина разликује од једначине (3), коју смо за исту цељ добили код издубљеног огледала, само у знаку другог члана именитеља разломка с десне стране — што долази од супротног смисла β за оба случаја —, и како је β и овде мала количина првог реда, па и α, то приближна тачност једначине $KL = ML$ зависи од услова, као и код издубљеног огледала.

12. Исто тако лако наћи ћемо и услов приближној тачности једначине $Kl = lM$ из троугла lMK. Почем је $\sphericalangle KMl = \frac{\pi}{2} - \frac{\beta}{2}$, и $\sphericalangle MKl = \frac{\pi}{2} - \left(\frac{3\beta}{2} + \alpha\right)$, то по синусном правилу налазимо

$$\frac{lK}{lM} = \frac{Sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{\beta}{2}\right)}{Sin\left[\frac{\pi}{2} - \left(\frac{3\beta}{2} + \alpha\right)\right]} = \frac{Cos\,\frac{\beta}{2}}{Cos\left(\frac{3\beta}{2} + \alpha\right)}; \text{ или}$$

$$\frac{lK}{lM} = \frac{1}{Cos\,(\alpha + \beta) + Sin\,(\alpha + \beta)\,tg\,\frac{\beta}{2}}.$$

И како се ова једначина разликује од једначине (6), коју смо за исту цељ добили код издубљеног огледала, само знаком у именитељу разломка с десне стране, то из овога сљедује, да приближна тачност једначине $Kl = lM$ зависи од услова, као и код издубљеног огледала.

13. Из једначине (16), т. ј.

$$\frac{CL}{ML} = \frac{Cl}{lM},$$

по што је по пројективној геометрији, кад је правац позитивних растојања утврђен од C ка M, $Ml = -lM$, налазимо

$$\frac{Cl}{Ml} = -\frac{CL}{ML}$$

или симболично $(CMlL) = -1$

т. ј. да су тачке C, M, l и L четири хармоничне тачке.

14. Покретањем светле тачке L на главној осовини добијају се нове тачке l. Ове тачке скупа чине инволуторијски систем тачака на главној осовини. Ова инволуција има две стварне двогубе тачке, M и C, јер низови теку супротно.

Из овога могли би и за испупчено огледало извести исте закључке, које смо извели за издубљено огледало; но ово није нужно. Да додирнемо само неке.

a., Хармонична је средина код испупченог огледала

$$\frac{2}{CM} = \frac{1}{lM} + \frac{1}{ML}.$$

Али почем је $MC = -CM$ и $Ml = -lM$, то је ова средина

$$\frac{1}{ML} - \frac{1}{Ml} = -\frac{2}{MC},$$

или заменом из (14), краће

$$\frac{1}{p'} - \frac{1}{p} = \frac{2}{R}.$$

Овом се формулом утврђује у оптици положај лика спрам положаја светле тачке пред испупченим огледалом.

b., Геометријска средина

$$\overline{LN}^2 = \overline{Nl}^2 = NC \,.\, NM$$

где N представља тачку, која полови растојање Ll, вреди и за испупчено огледало (Сл. 6.), јер кад учинимо замену из (14), налазимо

$$\left(\frac{p+p'}{2}\right)^2 = \left(p + R - \frac{p+p'}{2}\right)\left(p - \frac{p+p'}{2}\right), \text{ или}$$

$$2pp' = R\,(p-p')$$

т. ј. хармоничну средину за испупчено огледало у другом облику.

III.

15. Кад светла тачка лежи изван главне осовине сферног огледала, оптика нам казује, да је њен лик такође једна тачка — кад је отвор огледала мали —, која лежи на правој, што саставља светлу тачку са центром кривине огледала т. ј. на спредној осовини.

Ми треба сада да покажемо: да ли и на овој споредној осовини постоји хармоничност између светлих тачака, њихових ликова, огледала и центра кривине, или не постоји.

Кад и овде означимо са C центар кривине издубљеног сферног огледала, са M центар огледала, а са L_1 светлу тачку изван главне осовине MC, онда је M_1L_1 споредна осовина и лик l_1 на овој осовини налази се најлакше, као што је познато, помоћу паралелног зрака KL_1 из L_1 са главном осовином (Сл. 7.). А како полупречник KC полови $\sphericalangle LKl_1$ троугла L_1Kl_1, то отуда сљедује сразмера

$$CL_1 : l_1C = KL_1 : Kl_1.$$

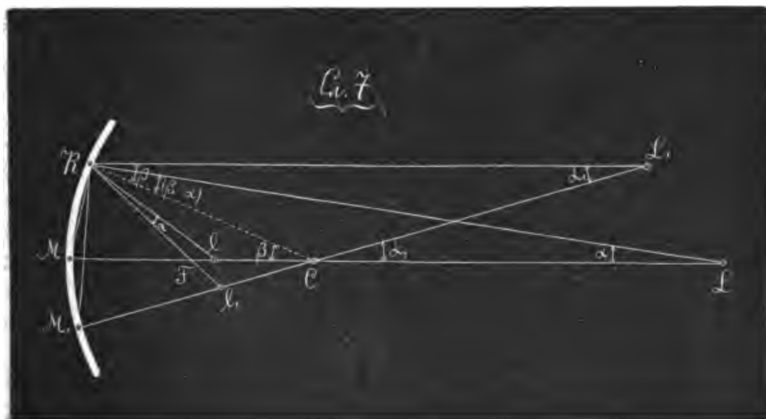

Ако се пак узме, да је $KL_1 = M_1L_1$ и $Kl_1 = M_1l_1$, онда горња сразмера прелази у

$$\frac{CL_1}{M_1L_1} = \frac{l_1C}{M_1l_1},$$

одакле сљедује: да доње $\frac{l_1 C}{M l_1}$ мора бити сталан, почем је однос $\frac{CL_1}{M_1 L_1}$ сталан, т. ј. да сви светли зраци из L_1 морају после одбијања од огледала пролазити кроз исту тачку l_1.

Али једначине $KL_1 = M_1 L_1$ и $Kl_1 = M_1 l_1$ само су приближно тачне, као што се уверавамо из овога што долази.

16. Кад означимо $\sphericalangle KL_1M_1 = \alpha_1$, $\sphericalangle KCM = \beta$, налазимо, да је $\sphericalangle MKM_1 = \frac{\alpha_1}{2}$ као обимни угао, који са средсредним α_1 лежи на истом луку, $\sphericalangle MKC = \frac{\pi}{2} - \frac{\beta}{2}$, $\sphericalangle M_1KL_1 = \frac{\pi}{2} - \frac{\alpha_1 - \beta}{2}$ и $\sphericalangle KM_1L_1 = \frac{\pi}{2} - \frac{\alpha_1 + \beta}{2}$. И сада из троугла KL_1M_1 по синусном правилу налазимо

$$\frac{KL_1}{M_1L_1} = \frac{Sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{\alpha_1 + \beta}{2}\right)}{Sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{\alpha_1 - \beta}{2}\right)} = \frac{C\left(\frac{\alpha_1 + \beta}{2}\right)}{Cos\,\frac{\alpha_1 - \beta}{2}}; \text{ или}$$

$$KL_1 = M_1L_1 \;\frac{1 - tg\,\frac{\alpha_1}{2}\,tg\,\frac{\beta}{2}}{1 + tg\,\frac{\alpha_1}{2}\,tg\,\frac{\beta}{2}}.$$

Из ове једначине сљедује, да би KL_1 било равно M_1L_1, мора бити $tg\,\frac{\alpha_1}{2}\,tg\,\frac{\beta}{2} = 0$. А овај је производ раван нули, кад је $\alpha_1 = 0$, по што β не може бити равно нули. Према томе KL_1 може у опште бити само приближно равно M_1L_1, претпостављајући, да су α_1 и β

мале количине првог реда; јер кад развијемо $tg\frac{\alpha_1}{2}$ и $tg\frac{\beta}{2}$ у редове

$$tg\frac{\alpha_1}{2} = \frac{\alpha_1}{2} + \frac{\alpha_1^3}{24} + \ldots.$$

$$tg\frac{\beta}{2} = \frac{\beta}{2} + \frac{\beta^3}{24} + \ldots.$$

видимо, да морамо занемарити производе и степене од малих количина првог реда, би KL_1 било равно M_1L_1. Дакле једначина $KL_1 = M_1L_1$ у опште приближно је тачна само до производа и степена малих количина првог реда.

17. Тако се исто лако уверавамо, да је и једначина $Kl_1 = M_1l_1$ приближно тачна; јер из троугла M_1Kl_1, по што је $\sphericalangle M_1Kl_1 = \frac{\pi}{2} - \frac{\alpha_1 + 3\beta}{2}$ по синусном правилу налазимо

$$\frac{Kl_1}{M_1l_1} = \frac{Sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{\alpha_1+\beta}{2}\right)}{Sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{\alpha_1+3\beta}{2}\right)} = \frac{Cos\,\frac{\alpha_1+\beta}{2}}{Cos\,\frac{\alpha_1+3\beta}{2}} =$$

$$\frac{Cos\,\frac{\alpha_1+\beta}{2}}{Cos\left(\beta + \frac{\alpha_1+\beta}{2}\right)}$$

А кад развијемо имениteља, па поделимо бројитеља и имениteља разломка са $Cos\,\frac{\alpha_1+\beta}{2}$, налазимо

$$\frac{Kl_1}{M_1l_1} = \frac{1}{Cos\,\beta - Sin\,\beta\, tg\,\frac{\alpha_1+\beta}{2}}, \quad \text{или}$$

$$M_1l_1 = Kl_1\left(Cos\,\beta - Sin\,\beta\, tg\,\frac{\alpha_1+\beta}{2}\right)$$

Из ове једначине сљедује, да тачност једначине $M_1 l_1 = K l_1$ зависи од израза у загради. Овај израз може бити раван јединици само приближно, представљајући, да су β и α мале количине првог реда. Ова приближност допире до производа и степена малих количина првог реда.

18. Кад у једначини

$$\frac{M_1 L_1}{C L_1} = \frac{M_1 l_1}{l_1 C}$$

учинимо замену $C l_1 = - l_1 C$ по смислу пројективне геометрије, утврђујући правац позитивних растојања од M_1 ка L_1, налазимо

$$\frac{M_1 l_1}{C l_1} = - \frac{M_1 L_1}{C L_1}$$

или симболично $(M_1 C \; l_1 L_1) = -1$

т. ј. да су тачке M_1, l_1, C и L_1 четири хармоничне тачке.

А како се са покретањем L_1 налази увек по једна нова тачка l_1, и како те тачке скупа чине инволуторијски систем тачака на споредној осовини, по што поред хармоничности имају и особину, да кад L_1 заузме место l_1 онда ова тачка заузима место тачке L_1; то из свега тога сљедује: да оно, што смо нашли да вреди за главну осовину огледала, вреди тако исто и за сваку њихову споредну осовину. Из овога пак сљедује даље: да код ових огледала не постоји само једна инволуција, него безбројно много, које све имају једну заједничку стварну двогубу тачку, која је у исто време и центар кривине огледала, а друга двогуба тачка да се креће по самом огледалу.

Не би било тешко доказати, да све ово вреди и за испупчено огледало, па према томе, да и код оваког огледала постоји по једна инволуција на свакој споредној осовини.

IV.

19. Кад пред издубљеним или испупченим огледалом не стоји светла тачка него неки светли предмет, треба наћи ликове од свију његових тачака, које му опредељују облик, да би нашли лик тога предмета. Неке од тих тачака заједно са њиховим ликовима лежаће на главној осовини, а већина ће лежати на споредним осовинама. Али били ови ликови на споредним осовинама или на главној осовини, они увек чине са одговарајућим светлим тачкама, огледалом и центром кривине огледала четири хармоничне тачке.

На слици 8. узели смо за предмет једну светлу праву. Њен лик наћи ћемо, по што нађемо ликове од обе њене крајње тачке. Па почем су ови ликови хармоничне тачке са светлим тачкама предмета пред огледалом, то из овога можемо ово правило поставити:

Ликови код сферних огледала, па била ова издубљена или испупчена, увек су хармонични са светлим предметом — па били ови ликови стварни или уображени — само кад је отвор огледала мали.

У оним случајевима, где је отвор огледала повелики или велики, престаје хармоничност тачака M, C, L и l па дакле и инволуција, јер се тада ни приближно не може узети $KL = ML$ или $Kl = Ml$, те с тога је инволуција немогућа.

А кад инволуција не постоји, не може се за ма какву светлу тачку пред огледалом добити лик једна тачка, нег безбројно много, које ће скупа чинити тако-звану катакаустичну површину.

20. Претпостављајући, да је ll_1 лик светлог предмета LL_1 пред огледалом, који стоји управно на главној осовини огледала (Сл. 8.), да потражимо, да ли је троугао Cll_1 сличан са троуглом CLL_1.

Кад би ова два троугла била слична, морала би постојати и сразмера

$$\frac{CL}{CL_1} \quad \frac{Cl}{Cl_1} \ldots\ldots (17)$$

Из троуглова KCL и KCL_1 налазимо пак по синусном правилу

$$\frac{CL}{CK} = \frac{Sin\,(\beta - \alpha)}{Sin\,\alpha}, \text{ и } \frac{CL_1}{CK} = \frac{Sin\,\beta}{Sin\,\alpha_1};$$

а деленьем ове две једначине

$$\frac{CL}{CL_1} = \frac{Sin\,(\beta - \alpha)\,Sin\,\alpha_1}{Sin\,\alpha\,Sin\,\beta} \ldots\ldots (18)$$

Из троуглова KlC и Kl_1C налазимо тако исто по синусном правилу

$$\frac{Cl}{CK} = \frac{Sin\,(\beta - \alpha)}{Sin\,[\pi - (2\beta - \alpha)]} = \frac{Sin\,(\beta - \alpha)}{Sin\,(2\beta - \alpha)}, \text{ и}$$

$$\frac{Cl_1}{CK} = \frac{Sin\,\beta}{Sin\,[\pi - 2\,(\beta + \alpha_1)]} = \frac{Sin\,(\beta - \alpha)}{Sin\,(2\beta + \alpha_1)};$$

а деленьем те две једначине

$$\frac{Cl}{Cl_1} = \frac{Sin\,(\beta - \alpha)\,Sin\,(2\beta + \alpha_1)}{Sin\,\beta\,Sin\,(2\beta - \alpha)} \ldots\ldots (19)$$

Из једначина (18) и (19), да би једначина (17) постојала, налазимо, да мора бити

$$\frac{Sin\,(\beta - \alpha)\,Sin\,\alpha_1}{Sin\,\alpha\,Sin\,\beta} = \frac{Sin\,(\beta - \alpha)\,Sin\,(2\beta + \alpha_1)}{Sin\,\beta\,Sin\,(2\beta - \alpha)}, \text{ или}$$

$$\frac{Sin\,\alpha_1}{Sin\,\alpha} = \frac{Sin\,(2\beta + \alpha_1)}{Sin\,(2\beta - \alpha)} = \frac{tg\,2\beta\,Cos\,\alpha_1 + Sin\,\alpha_1}{tg\,2\beta\,Cos\,\alpha - Sin\,\alpha},$$

а после извесне редукције

$$2\,cotg\,2\beta = cotg\,\alpha - cotg\,\alpha_1 \ldots\ldots (20)$$

Једначина (20), кад би α_1 било супротног смисла са α и 2β, редуцирала би се на једначину

$$2\, cotg\, 2\beta = cotg\, \alpha + cotg\, \alpha_1 \ldots\ldots (21)$$

т. ј. на познату једначину за хармоничност зракова, који углове 2β, α и α_1 заклапају.

Кад повучеме зрак k^* паралелно са M_1L_r, онда заклапа са зраком g угао α_1; и кад нађемо њему одговарајући одбијени зрак k_1^*, то и овај заклапа α_1 са зраком f. Па почем је за зраке f, g, k и k^* смисао α_1 супротан смислу α и 2β, а тако исто и за зраке f, g, k_1 и k_1^*, то из овога сљедује, да за ове зраке вреди и једначина (21) т. ј. да су оба прамена, што се овде добијају, са заједничким центром K и заједничким сталним зрацима f и g, хармонична, јер се растојање предмета LL_1 пред огледалом може мењати. А како још исмеђу зракова како једног, тако исто и другог прамена влада потпуна узајмица према сталним зрацима f и g, то отуда сљедује; и да су оба прамена инволуторијска.

На главној осовини огледала, као трансверзали оба ова прамена, добијамо дакле још два инволуторијска система тачака: L^*, F, L и $L\alpha$; и l^*, F, l и $L\alpha$ са заједничким двогубим тачкама F и $L\alpha$. А почем једна ($L\alpha$) лежи у бесконачности, то према F остале две морају лежати симетрично, и то како у првом, тако и у другом систему. И доиста, за први систем, из двогубог односа

$$(F\, L\alpha\, L^* L) = -1 \text{ сљедује}$$

$$\frac{FL^*}{L\alpha L^*} = -\frac{FL}{L\alpha L},$$

али, почем је $L\alpha L = L\alpha L^*$, сљедује даље

$$FL = -FL^*, \text{ или } FL = L^*F$$

т. ј. да тачке L и L^* леже симетрично према F. Тако би се исто могло доказати и за други систем.

Али и на свакој споредној осовини, дакле и на M_1L_1, као трансверзали добијамо по два инволуторијска система тачака l_1, L_1^*, L_1 и $L\alpha^*$; l_1^*, l_1, l_2^* и L_1.

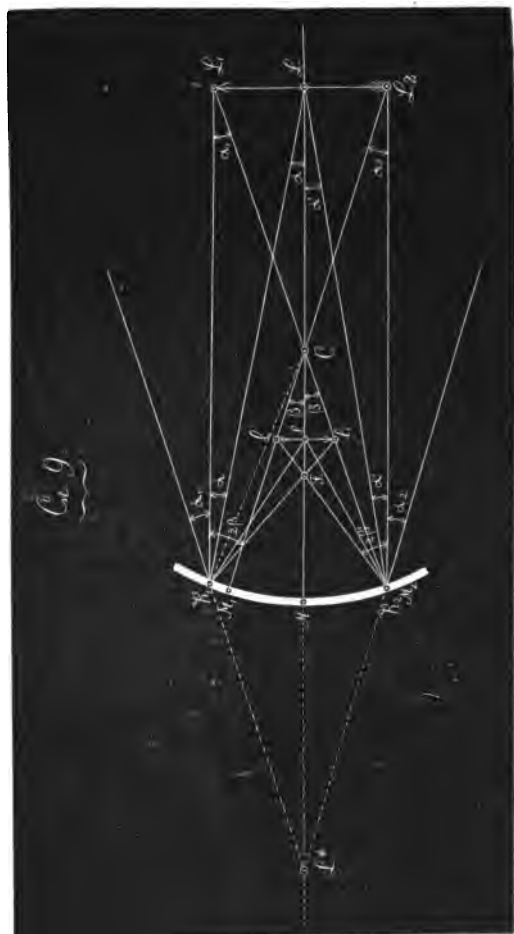

Сличност је троуглова Cll_1, CLL_1 дакле само приближна, пошто је хармоничност код огледала приближна.

21. Узимајући сада општи случај: да светли предмет L_1L_2 лежи с једне и с друге стране главне осовине

и да је његов лик $l_1 l_2$, — да потражимо и овде услов за сличност троуглова $Cl_1 l_2$ и $CL_1 L_2$ (Сл. 9. Види стр. 269.).

Како према једначинама (18) и (19) налазимо

$$\frac{CL}{CL_1} = \frac{Sin(\beta-\alpha) Sin \alpha_1}{Sin \alpha Sin \beta}, \frac{Cl}{Cl_1} = \frac{Sin(\beta-\alpha) Sin(2\beta+\alpha_1)}{Sin \beta Sin(2\beta-\alpha)},$$

а тако исто и

$$\frac{CL}{CL_2} = \frac{Sin(\beta'-\alpha') Sin \alpha_2}{Sin \alpha' Sin \beta'}, \frac{Cl}{Cl_2} = \frac{Sin(\beta'-\alpha') Sin(2\beta'+\alpha_2)}{Sin \beta' Sin(2\beta'-\alpha')},$$

то је дељењем ових једначина

$$\frac{CL}{CL_2} \cdot \frac{CL_1}{CL} = \frac{CL_1}{CL_2} =$$

$$\frac{Sin(\beta'-\alpha') Sin \alpha_2}{Sin \alpha' Sin \beta'} \cdot \frac{Sin \alpha Sin \beta}{Sin \alpha_1 Sin(\beta-\alpha)}, \text{ и}$$

$$\frac{Cl}{Cl_2} \cdot \frac{Cl_1}{Cl} = \frac{Cl_1}{Cl_2} =$$

$$\frac{Sin(\beta'-\alpha') Sin(2\beta'+\beta_2)}{Sin \beta' Sin(2\beta'-\alpha')} \cdot \frac{Sin \beta Sin(2\beta-\alpha)}{Sin(\beta-\alpha) Sin(2\beta+\alpha_2)}.$$

Да би троугао $Cl_1 l_2$ био сличан са троуглом $CL_1 L_2$ мора да постоји ова једначина.

$$\frac{CL_1}{CL_2} = \frac{Cl_1}{Cl_2}, \text{ или}$$

$$\frac{Sin \alpha Sin \alpha_2}{Sin \alpha' Sin \alpha_1} = \frac{Sin(2\beta'+\alpha_2) Sin(2\beta-\alpha)}{Sin(2\beta'-\alpha') Sin(2\beta+\alpha_1)} \quad \ldots, \ldots (22)$$

Али, како се једначина (22) може написати у облику

$$\frac{Sin\,\alpha}{Sin(2\beta-\alpha)}:\frac{Sin\,\alpha_1}{Sin(2\beta+\alpha_1)}=$$

$$\frac{Sin\,\alpha'}{Sin\,(2\beta'-\alpha')}:\frac{Sin\,\alpha_2}{Sin\,(2\beta+\alpha_2)}\,\ldots\ldots\,(23)$$

и како је, по пројективној геометрији, смисао α супротан смислу 2β и α_1, а тако исто α' супротан смислу 2β и α_2, то се и једначина (23) може написати

$$\frac{Sin\,\alpha}{Sin(2\beta-\alpha)}:\frac{Sin\,\alpha_1}{Sin\,(2\beta-\alpha_1)}=$$

$$\frac{Sin\,\alpha'}{Sin\,(2\beta'-\alpha')}:\frac{Sin\,\alpha_2}{Sin\,(2\beta-\alpha_2)}\,\ldots\ldots\,(24)$$

А како са покретањем светлог предмета пред огледалом постају два прамена са центрима K_1 и K_2; и како за зраке оба ова прамена постоји једначина (24) двогубих односа, онда можемо закључити, да су оба прамена пројективична. Шта више оба леже и перспективично, по што пресечне тачке одговарајућих парова леже на главној осовини, што ће рећи: на једној правој.

Кад обратимо пажњу на двогуби однос с леве стране једначине (24), налазимо, да је раван одречној јединици; јер нашли смо за случај, кад светли предмет лежи над главном осовином (IV. 20.), да је

$$\frac{Sin\,\alpha_1}{Sin\,\alpha}=\frac{Sin\,(2\beta+\alpha_1)}{Sin\,(2\beta-\alpha)},$$

али како је смисао α_1 супротан смислу α и 2β, то је по пројективној геометрији

$$\frac{Sin\,\alpha}{Sin\,(2\beta-\alpha)}:\frac{Sin\,\alpha_1}{Sin\,(2\beta-\alpha_1)}=-1,$$

дакле је лева страна двогубог односа (24) доиста равна одречној јединици, из чега сљедује: да је прамен са центром K_1 хармоничан.

Кад пак знамо, да је прамен K_1 хармоничан, онда из двогубих односа (24) сљедује, да је и прамен K_2 хармоничан. А како још између зракова прамена K_1 влада потпуна узајмица према сталним зрацима K_1F и $K_1L\alpha$, а тако исто и између зракова прамена K_2 према истим сталним зрацима, то отуда сљедује: да су оба прамена инволуторијска. Но оба прамена су и перспективична, из чега сљедује, да на главној осовини постоји још један инволуторијски систем тачака L_1L^*, $L\alpha$, F у коме су F и $L\alpha$ двогубе тачке. А како $L\alpha$ лежи у бесконачности, то ће остале тачке лежати симетрично према F.

Из хармоничности дакле, коју смо нашли, тражећи услов сличности троуглова Cl_1l_2 и CL_1L_2 сљедује, да је ова сличност само приближна, пошто је и хармоничност само приближна и важећа само за малу апертуру огледала.

Замењујући у једначини (24) $\alpha_1 = \alpha_2$, $\alpha' = \alpha$ и $\beta' = \beta$ налазимо, да су оба двогуба односа (24) индентична, што ће рећи: да су оба инволуторијска прамена K_1 и K_2 индентична. И доиста, по што у овом случају светли предмет лежи симетрично према главној осовини, оба прамена поклопиће се обртањем око главне осовине огледала.

22. Посматрајући величину светлог предмета и величину његовог лика, кад светли предмет мења место, долазимо врло лако на мисао, да потражимо: како зависи једна величина од друге, по што су у опште неједнаке.

Почем је (Сл. 9.) $\frac{L_1L_2}{l_1l_2} = \frac{CL}{Cl}$; а тако исто

$$CL = \frac{R\,Sin\,(\beta-\alpha)}{Sin\,\alpha}, \text{ и } Cl = \frac{R\,Sin\,(\beta-\alpha)}{Sin\,(2\beta-\alpha)};$$

то замењујући ове вредности у горњој једначини, налазимо

$$\frac{L_1L_2}{l_1l_2} = \frac{Sin\,(2\beta-\alpha)}{Sin\,\alpha}\text{, или}$$

$$L_1L_2 = l_1l_2\,(Sin\,2\beta\,Cotg\,\alpha - Cos\,2\beta)\,\ldots\ldots\,(25)$$

Из једначине (25) сљедује:

a., За $L_1L_2 = l_1l_2$ мора бити

$$Sin\,2\beta\,Cotg\,\alpha - Cos\,2\beta = 1\text{, или}$$

$$tg\,\alpha = tg\,\beta\text{, или } \alpha = \beta,$$

т. ј. кад светли предмет лежи у *C*, онда и његов лик лежи у *C*, и исте је величине са светлим предметом.

b., За $\alpha = 0$, мора бити

$$l_1l_2 = L_1L_2\,\frac{Sin\,\alpha}{Sin\,(2\beta-\alpha)} = 0\,,$$

т. ј. кад светли предмет лежи у бесконачности, онда је његов лик раван нули, дакле светла тачка.

c., За $\alpha = \frac{\beta}{2}$ или $\beta = 2\alpha$ т. ј. кад је светли предмет дирка на круг, који се може описати са полупречником кривине огледала и лежи дијаметрално огледалу, мора бити

$$L_1L_2 = l_1l_2\left(Cos\,\beta + Sin\,\beta\,Cotg\,\frac{\beta}{2}\right).$$

А замењујући вредност за $Cotg\,\frac{\beta}{2}$ из тригонометрије у последњој једначини, налазимо

$$L_1L_2 = l_1l_2\,(1 + 2\,Cos\,\beta)$$

узимајући пак $Cos\,\beta = 1$, по што је β мала количина првог реда, налазимо приближно

$$L_1L_2 = 3l_1l_2$$

т. ј. да је светли предмет три пута већи од свог лика. И т. д.

Београд.

Петар Ј. Живковић
професор.

РАСПРАВА О ЦАРУ УРОШУ.

Motto:

ОУбнцы мои Влькашиие.

. . . a Vucasino caesum fuisse (Urosium) anno imperii XII, Christi MCCCLXVII.

Неколико речи.

У „Гласнику српског ученог друштва“ књ. XXVII, 1870 год. на страни 141—151 напечатан је мој чланак: „Н е ј а к и У р о ш д р у г и с р п с к и ц а р.“ Од онога времена прикупио сам много материјала и прибавио многе изворе, које тада несам имао у рукама.

Време владе цара Уроша од пресудног је значаја за познавање наше домаће историје. Поред овога, у књизи (од 1779 год.): Historia Serviae Pejacsevich-a, на основу писма папе Урбана V, Клари удовици Александра војводе влашког, од 1370 год. писац изводећи овакав закључак: consequens plane est, anno hoc septuagesimo in vivis egisse Urosium (pag. 317), потиснуо је маричку битку у 1373 годину.

Због свега овога, да би п о п у н и о свој чланак о цару Урошу XXVII Гласника, и да би објаснио изворе, ја сам критички прегледао *а*) наша житија и сва извешћа

о цару Урошу. *б*) Критички сам прегледао наше љетописе и поједине записе. То је главна садржина овога дела под *А*. Под *Б* попунио сам тако опис живота и времена владе цара, да тек после ове моје расправе о Урошу постаће јасан и потпун онај мој чланак о њему у Гласнику XXVII.

Зато сам га и поднео Ученом друштву да га штампа у своме органу.

Маја 11, год. 1884.
Београд.

П. Срећковић.

А.

I.

а) Житија.

Стефан Првовенчани краљ и његов брат први архијепископ Савва, написали су „Житије“ свога оца св. Симеуна Немање.[1]) Дометијан и Теодосије описали су житије св. Савве и у њему живот краљева: Радослава и Владислава. Архијепископ Данило описао је житија осталих краљева и архијепископа до 1335 године. Настављач Данилов довео је опис архијепископа и патријара до 1376 г. Доцније су написана житија кнеза Лазара и осталих српских светитеља и учитеља. У ред написаних житија од 1335 до 1376 долази и житије свију Немања па Уроша цара. Доцније његово житије, Пајисијево, ми имамо у редакцији 18 века, напечатано у Гласнику XXII са пропланцима и доцнијим додатцима. Да би могли изрећи о њему правичан суд, и критички га оценити, морамо се

---

[1]) Пре њих непознат писац написао је „Житије“ св. Јована Владимира, по коме је Дукљанин и описао живот св. Владимира.

обратити савременицима цара Уроша, о истинитости чијих записа не може бити спора, па тек се после повратити на житије цара, које ће онда бити јасно, а сама собом биће одређена вредност тога житија.

У овоме случају морамо напоменути две ствари: *а*) Нема историје без хронологије[1]) и географије, *б*) Од записа, које ћемо навести, један је писан пре 1376 године. Писац је био савременик цара Уроша. Други је писан по смрти Краљевића Марка, т. ј. 1394 год. И овај писац морао је бити или савременик или бар младић за време царовања цара Уроша. За свакога онога, ко се занима историјом, ова два записа морају бити најмеродавнији фактори за оно, о чему се у њима говори, јер су били и способни и савременици за оно, о чему су писали. У колико се, дакле, подудара њихно казивање са казивањем „Житија“ цара Уроша: у толико је и само житије истинито и верно.

Ево речи Даниловљевога настављача у опису „постављења **вьтораго патрнꙗрьха Срьблюмь кнрь Савы** (1354 до 1376)“[2]):

Патријарх (цариградски) Калист **отлоучаюіть** цара (Душана) с патријархом (Јанићијем) и његовим архијерејима .... Душан потражи **разрѣшеннѥ н нє вьзможє обрѣстн** због сана (што се прогласио императором) **н градовь** (што је био освојио византијске градове). **Н по семь разрѣшаюіть сє** (умире) **оть жнтнꙗ сего н гробоу прѣдаюіть сє, зльобоу** (одлучење) **жє сню нє погрєбєноую оставль.**

По семь прнюіть царьство сынь юіго Оурошь, н мало благодьньствовавь н бѣдоу прнюіть велнкоу оть властель своихь, н мало лѣть царьствова н оть жнзнн

---

[1]) Chronologiam, quae lux et fax historiarum est.

[2]) Жив. краљ. и арх. Данила стр. 380.

сеѥ прѣстави[1]) **се ничесоже о прѣдьреченѣи ꙁьлобѣ сьтворь.**

Царьство же ѥго (т. ј. Урошево после његовога представленија) **приѥть: „ѥдиноу честь кнеꙁь Лаꙁарь, дроугоую честь Влькашинь, иже на краліевьство дрьꙁноувь ничесоже небрѣгь о проклети с. Савы;**[2]) **Оуглѣша приѥть грьчьскыѥ же страны и грады. И посемь сьвькоупльше се иꙁидоше вь Македонию и оть Тоурькь оубиѥни быше, и тако ськоньчаше**[3]) **се.“**

Надам се, да је и сувише јасно по хронологији, да су један за другим именовани владаоци овако ишли и владали: Најпре цар Душан; за његове владе остала **„ꙁьлоба непогребена.“** За њим владао је његов син цар Урош, па преминуо **и о ꙁьлобѣ ничесоже** није урадио **ничесоже сьтворь.** По преминућу Уроша, његово царство по геогрифији заузели: једну **„честь“** кнез Лазар, а другу Вукашин, а грчке земље заузео Угљеша. По хронологији цара Уроша није било у времену, кад су ова двојица његово царство заузели, а по географији, цар Урош није имао места на овој земљи у царству, јер је једном половином његовог царства владао кнез Лазар, а другом Вукашин.

Ово је јасно.

---

[1]) Реч **»прѣстави се«** не сме никога доводити у забуну како показује овај навод. Наши љетописци пишу за кнеза Лазара: **»прѣстави се.«** Међу тим у говору кнегиње Милице и њезиних синова **Стефана и Влька** са калуђерима манастира св. Пантелеимона вели се ово: **»Ако оубожа господинь кнеꙁь Стефань и господинь Влькь и испадну оть своѥга господства, како то и множѣмь господамь приключаѥть се** и т. д. на истој страни 281 Гласника XXIV веле: **»да ѥ светоѥ** (кнезу Лазару) **помень на ксако годище ѥгда приходить дьнь оусѣкновенїа ѥго«** и т. д. За то је реч: **»прѣстави се«** имала смисао: „преминуо“, а како и на који начин, то је друго питање.

[2]) Патријарх Сава IV.

[3]) Жив. краљ. и арх. Данила стр. 381.

Тако исто мора бити јасан за свакога историка и натпис на цркви Зерзи код Прилипа, урезан у камену по смрти краља Вукашина и Краљевића Марка: „Сазида се овај храм **вь дни** . . . самодржавног све српске земље, поморске и подунавске цара Стефана, и трудбом монаха Германа.“ Кад је преминуло господство благочестивих царева, цара Душана и његовога сина цара Уроша,[1]) **прѣѥ** госводство ове[2]) земље благовјерни краљ **Влькашинь** и син његов краљ Марко. За време њихне владе (**вь дьни же нхь**) обдржавали су ово место митрополит Јован и његов брат монах Макарије.[3]) **По прѣшьствию**[4]) и ове господе т. ј. Вукашина и његовог сина краља Марка отпоче владати над земљом Вукашиновом Амира Пајазит, јер је над Лазаревом половином владао Лазарев син Стеван Високи.

И ово је јасно!

Окша, у „Историји[5]) отоманске царевине до пада Цариграда“, коју је написао по турским изворима, вели, да се властољубиви Вукашин користио расположењем масе и збацио са себе образину. Он крене војску у Рашку противу императора Уроша. Трупе Урошеве бише побеђене, а он ради спасења побегне у Дубровник. Но непријатељ га стигне у бегству и убије године 1367. Нови[6]) император Вукашин није могао остати дуго

---

[1]) Црква је сазидана за владе цара Душана (1331—1355). Кад је преминуо Душан и његов насљедник цар Урош (1355—1367).

[2]) т. ј. земље, а то је по смрти Уроша »**другу честь прнѥть Вльлшинь**», јер је једну узео кнез Лазар.

[3]) Јер је био преминуо монах Герман.

[4]) Вукашин (од 1367—1370) и Марко (од 1370—1394).

[5]) Histoire de l'Empire ottoman depuis sa fondation jusqu'a la prise de Constantinople. t. I. pag. 196. Constantinople 1871.

[6]) . . . l'ambitieux Voucachine profita de cette disposition des masses pour jeter le masque. Il leva une armée en Rassie et marcha contra l'empereur. Se troupes d' Ourosch furent vaincues, et lui-même,

времена неактиван и т. д. И Михаило из Острвице вели, да је цар Урош убијен.

И ово је јасно!

Првевенчани, његов брат Савва, Савини ученици Дометијан и Теодосије, архијепископ Данило и његов продужитељ до краја 1376 године, у главноме су написали житија лозе Немањине, како се иста лоза може видети намалана и по манастирима. Истина, овде је веома укратко изложено житије цара Уроша; али оснивајући се на уобичајеној практици — да се вазда налазило људи, који су писали „житије“ сваког владаоца, морамо мислити, да је било ма у најкраћем обиму и житије цара Уроша, јер се доцнији писац његовога житија позивље на родослов, љетопис и на хрисовуљу пећску.

Као год што су малали по црквама и манастирима лозу Немањину н. пр. у Дечанима и т. д. тако је исто било природно, да се напише „родослов“ те лозе Немањине одмах, по што се та лоза прекратила и искоренила.

Ето с каквом је намером и написано: **„житїе и житеѧство краль и цареи срьбскыхь, кои по комь или колико**[1]**) царствова.“** Ово је, по Шафарику, Копривнички Летопис. Ми га имамо напечатаног у редакцији од 1453 год., али кад је он написан?

Он се почиње Немањом, а свршава годином од створења света 6879, т. ј. свршава се оном годином, кад је превео с грчког на српски језик монах Исаија Ареопагита, и кад је била маричка битка, јер завршује ово **„житїе краль и цареи“** српских „који по ком“ је царство-

---

obligé de fuir, ce diringea vers Raguse. Mais l'ennemi l'atteignit dans sa fuite et le fit perir. 1367 . . . . Le nouvel empereur ne pouvait pas rester longtemps inactif etc.

У биљешци г. Дучића из старе Србуље, Вукашин сеназивље »царь.«

[1]) Pam. Шаф. стр. 51.

вао са овим речма: „6879 год. погибе **Влькашинь и Оүглюша вь Македонїи вь петькь дьнемь**“, што значи, да је пре њих царовао и отишао Богу цар Урош, па су ова двојица тек после њега владали и погинули (6879 г.). Писац јасно каже, кад је написао ово: „**житїе**“ краљева и царева српских и како је „**кои по комь**“ царствовао, јер наводећи да је Дечански има два сина: **Стефана прьвога цара и Симеѡна** (Синишу), за Синишу додаје ово: „**иже вь грьчьскои ꙁемли вь градоу Трикалѣ царствова, и тамо коньць житию прїемлють. Роди же и сына два, иже и дньсь видимы соуть, ѡбаче по нашихь грѣсѣхь кромѣ своего ѡтьчьства ѡꙁемльствовани быше, вьꙁирающе сь нами на .... Бога могоущаго и ѡть камене .... отцоу нашемоу Сїмеѡноу чеда вьꙁдвигноути.**“ [1]) Јасно је, да је ово „житије“ лозе Немањине „који по ком царствова“ писано по смрти Синише, који је умро 1369 или 1370 године. У житију је стављена последња година маричке битке Вукашинове, како је то записао Исаија и писац угашене лозе Немањине. Како је пак битка на Марици била у петак 26 септембра 6879 год. а петак је био 26 септембра само 1370 године, а није био ни пре две године ни после три године, за то је и била маричка битка именоване 1370 године а то значи да је Синиша преминуо пре ове године, а тако је исто преминуо пре ове године и цар Урош. Писац је овога „житија“ био трећи савременик догађаја времена Душана, цара Уроша, цара Синише и маричке битке. Па шта он каже о цару Урошу?

„Душан **роди же и сына прѣкраснаго Оүроша вь лѣто ҂ѕѡме** (6845). **Сь же Оүрошь по истинѣ краснь и достодивнь видѣнїемь, младь же смысломь, прѣиꙁлиха милостивь и кроткь ꙗви се, старьчьскые сьвѣти ѿмѣще, мла-**

[1]) ib. стр. 53, ред 30—38.

днхь же сьвѣтн прнѥмлѥ н люке, тожде полоучн ꙗкоже н Ровоамь[1]) **ѡнь нлн рещн ꙗкоже Мнхаnль**[2]) **царь грьчьскын ѡть своего раба Васнлїа пострада, подобно же н сь ѡть своего хранѥнїа пострада н многа ѡѕлоблѥнїа н мьстн н томленїа** (затвор) **прѣтрьпѣ, глаголю же ѡть Влькашнна н Оуглѥше.“**

— Шта и какво је добро Урош урадио **Влькашнноу?**

Писац овако одговара на питање:

„Сь же Влькашннь сподобн се ѡть нѥго (Уроша) **чьстн деспотскаго сана, потомь же н вѣнчаваѥть ѥго** (**Вькашнна**), **послѣдн же н сьрнноу** (Вукашин) **его** (Уроша) **сь прѣстола ѡтьчьства своего н вьѕлагаеть на се вѣньць кралѥвства срьбскаго, братоу же своемоу Оуглѣшн вьроучаеть страны ѕемлѥ грьчьткые сь саномь дѣспотскые чьстн.**

Ть (т. ј. Урош) **же праведнн, аще н пострада вь нѕгнанїн царьскые чьстн ѡтьчьствїа своего, нь посрѣдѣ свое ѕемлѥ вь своен чьстн царскон славно вь Богоу нсходнть.“**

— **„Вь лѣто** 6879 **погнбе Вльканннь н Оуглѥша вь Македонїн вь петькь дьнемь.“**

Дакле и овај суврементик вели, да је битка маричка била од створења света 6879 онако исто, као што пише и старац Исаија.Како је битка била у петак 26 септ. а петак био је 26 септембар само 1370 год. а ни пре ни после кроз шест година, знак је да је маричка битка била по данашњем рачунању 1370 године 26 септ. у петак.

Али шта значе речи његове, да Урош **„славно нсходнть“** Богу?

---

[1]) Ровоам је био »**сьрннуть**“ с престола.

[2]) Arkiv za pov. III вели се: sicut т. ј. као Михаило Bulgarorum imperator, али у ствари био је убијен и Михаило цар блгарски, а убијен је и Михаило III цар грчки. Овде је главна мисао — убиство.

„Аще — други писац житија Урошева — и лиши младаго цара сего суетнаго свѣта, нь тьмо вьдвараетсе вь раискїихь жилищих сь лики мученичьскїими и сь своими прародитѣли и прѣподобнїими и тѣло его вь црькви чьстно прѣдлежить и до дьньсь творить исцѣлєнїа сь вѣрою приходѣщїимь на похвалоу и чьсть прародитель своих и на оукрашенїе сьродству своему и на оукоризноу невѣрнымь.[1])

Настављач Данилов као савременик, писац „Житија“ у родослову Немања од 1370 године и натпис на цркви Зерзе опет савременик, јасно тврде да је после Душана владао цар Урош, а после Уроша поделили су његово царство кнез Лазар и краљ Вукашин, и да је Вукашин убио цара Уроша, за тим владао и погинуо у маричкој битци 1370 године, 26 септембра у петак, што је било, како верно вели Пејачевић, дванаjесте године Урошеве владавине, које године кад се додаду 1355 + 12 = 1367.

По што смо навели сведоџбе и казивања савременика остаје да се запитамо: је ли сагласно ово необориво тврђење савременика са казивањем житија патријарха Паисија? Да ли се и чиме се разликује казивање Паисијево од казивања ових савременика? Али пре одговора на ово питање, које да би нам јасно било, морамо изложити судбину пећске патријаршије.

Још није доста тачно оцењен утицај Калистове анатеме, на пропадање српске царевине, изречене противу цара (Душана), патријарха и српске царевине и патријаршије, јер византијски патријарх Јеремија чак 1531 год. каже, да је „пећска патријаршија у сљед насиља стављена у стање автокефално“, но не „по пригоговору и суду ма каквог васељенског сабора“,[2]) а готово

[1]) Гласник XXII стр. 225.

[2]) Гласник XLVII, стр. 267.

то исто каже и настављач Данилов у „постављењу“ другог српског патријарха Саве: „**Царь Стефань вѣньча се на царьство и патриарха себѣ изъбра не по закону ни сь благословомь** цариградског патријарха, **якоже подобаеть,** но поиска благослов **бесчиньно** патријарха трновског и архијепископа охридског и са збором српским, **сице вьцари се** и постави патријарха, **якоже не подобаеть.**“ [1])

Сви они, који су били противници Душана и његовога сина, у исто су доба били противници, (по њихном уверењу), и незаконите српске патријаршије. Ово стање ствари поделило је цео народ у два логора: у привржене и противнике Урошеве. Па се овим стањем и користили Вукашин и Угљеша. Овај т. ј. Угљеша у акту цариградском патријарху, вели, да је Душан „назвавши се самодршцем Србије и Грчке, висином достојанства и величином моћи у срцу преузео не само туђе градове грабљивим очима гледао .... већ и до божанствених ствари неправедност терао и до прастарих наређења“ [2]) и т. д. Настављач Данилов као са прекором о цару Урошу каже: да је наследио оца, мало царовао, велику беду претрпио од властела и преминуо: „**и ничьто же о прѣдьчениѣи зьлобѣ сьтворь.**“ Угљеша, а с њим и Вукашин, не само да су радили да скину анатему, већ за Угљешу знамо, да се подчинио цариградској патријаршији, па је то исто морао урадити и Вукашин, а доцније и кнез Лазар дао је новаца, те је Исаија изравнао ту ствар. Исаија „једва“ је умолио патријарха Саву, да пристане на измирење, а то значи, да је српска црква била бранилац автокефалности [3]) црквене, а грабитељи Немањине краљевине и царевине ру-

---

[1]) Жив. краљ. и арх. стр. 380.

[2]) Arkiv za jugosl. povjest. IV стр. 301.

[3]) Вид. писмо Јевтимија грачаничког у књ. Вукашин убио цара Уроша.

шили су творевину Душанову. Како је „частни“ старац Исаија био један од оних, који су били мњења, да је Душан „не по закону“ прогласио царство и патријаршију, нема сумње, да је такво „разномислије“ владало и у српској земљи, па су, патриоте и народњаци бранили српску царевину и патријаршију, а „грабитељи“ царевине били су на страни противника царевине и патријаршије. Тек после ових напомена, може се разумети оно казивање, цариградског ортодокса Исаије, ког је „особито волео патријарх цариградски“ а не српски, да, пошто је он донео „раздрѣшеніе“ из Цариграда и био сазван збор, по заповести кнеза Лазара и Ђоурьѣа, где он приповеда, како је тешко ствар ишла око избора патријарха. Исаија је донео „разьдрѣшеніе“ априла, а збор је тек био прикупљен октобра месеца, јер је требало савладати многобројне препоне, па између осталих и оне, који су били противници тога мирења као сувишне и посве излишне ствари, па их писац и карактерише речма, да „соудь божии ни вь чьтоже положише и сего ради вьзискаше разбоиничьскы и навѣтьничьскы свети престол и сань апостольскыи вьсхытити“, руковођени — вели — самољубијем и сластољубијем ... и того ради бываеть бѣда не мала. И несу могли наћи и изабрати патријарха „по достоянію“, а то значи, да се није хтео примити патријаршкога престола ни један достојан и частан архијереј под оним условима донесеним частним Исаијом из Цариграда. Тек после свега тога кнез Лазар и Ђоурьѣ искупе сьборъ у Пећи, који и пронађе неког пустињака „єдинами просиявьша, єдва же и оумомь“ Ѥфрема, коме су ишли монаси, митрополити и јепископи ради настављења, што значи, да је овај Јефрем био оно исто што и Исаија т. ј. противник самосталног постанка српске патријаршије, а приврженик цариградске патријаршије. Њега и

изберу, а не браниоца пећске самосталне патријаршије. Па за то и вели писац: „Како је био изабран кир Јефрем и абие оутиша се јеже о цркви боура, и всакь союзь раздрѣши се, и бываеть патриархии Коньстаньтина града сь србьскомь патриархиемь вь любьви и сьмерени и вь јединьствѣ." Избран је дакле, за патријарха, 3 октобра 6884 (т. ј. 1375) године, у патријаршији у Пећи представник оне странке, која је гледала на Душана онако, како је гледао Угљеша т. ј. онако, како је на ту ствар гледала византијска патријаршија, па се користила црквом, да обори Душанове политичке успехе, јер настављач Данилов јасно каже, да је Душан тражио измирења с цариградском патријаршијом, али није могао успети с тога, што се прогласио императором и што је освојио грчке градове, па наравно што је у стародревним границама јустинијанијске или охридске архијепископије, како одређено вели патријарх Јеремија (1531) саздао српску пећску патријаршију. За то и уговор помирења частног старца Исаије, са византијском патријаршијом није ни тачан, нити прецизно одређен, него се само вели: опростили цара (Душана), патријарха, владике и све мртве и живе, додајући: „бываеть же здѣ нѣчьто лоучьше ради сихь пришьдьшихь, паче же за кирь Исаию, по нежe бѣ зѣло вьзлюблень патриархоу.[1]) Того ради дароують, не кь томоу имѣти архијепископа", но патријарха, — додајући више наведене услове, додаје: јакоже сьборьная повелѣвають правила."

— А шта заповедају сьборная правила?

Ево шта заповедају та саборна правила по тумачењу цариградског „васељенског" патријарха Јеремије:[2]) што

[1]) Не своме — српском, но грчком.

[2]) Гласник XLVII, стр. 266—269. Године 1530.

је од почетка узакоњено и установљено, не сме се мењати услед доцнијих догађаја. Како се ово догађа услед променљивости људских дела: онда нов патријарши суд то исправља и васпоставља оно старинско стање.

Како је архијепископија пећска нарушила права архијепископије првојустинијанијске, јер је прва од почетка била подчињена другој (охридској) т. ј. насиљем била отргнута и проглашена автономном, „али таком (т. ј. автономном) није остала до садашњега времена, него је изнова била придружена охридској и постала од ње зависна, по сили закона, јер њу није ни један васиљенски сабор почаствовао автокефалношћу.“

Некакав Павле захвати пећску цркву и заједно с њом захвати и друге епархије охридске архијепископије. Према канонима Јеремија га одлучи „јер — вели — имају и старинске царске хрисовуље, из којих се види, да је читава пећска епархија са Србијом законито притежаније охридске архијепископије.“ За то Јеремија са синодом реши; „Да Пећ и читаво српско земљиште буде под влашћу охридског архијепископа, као што се истој подчињавала од почетка па до садашњег времена“ (1531 год.).

Из овога излази:

1) Српска архијепископија, по установљеном из почетка закону, подпадала је под власт архијеп. првојустинијанијског. У потврду овога могу бити наведена питања краља српског Првовенчанога, управљена на архијепископа охридског Димитрија Хоматенског,[1]) као и мешање грчке цркве у брак краља Милутина.

2) Да је „насиљем“ постала пећска — српска — автокефална т. ј. патријаршија, али „није таквом остала

[1]) Гласник XXXIII.

до 1531 године, него је изнова била уједињеда са црквом охридском и подчињена јој остала“, а то ће рећи, да је српска патријаршија после Исаиног измирења била доведена у старинско стање подчињености охридској архијепископији, дакле изгубила автокефалност.

3) Некакав Павле покушао је да васпостави пећску цркву у оном стању, у каквом је била за време „насилне“ автокефалности од 1346—1375 године; патријарх Јеремаја опет је подчинио цркви охридској, па се Прохор назове охридским и пећским патријархом: онда излази

4) Да сви патријарски пећски од Јефрема до Макарија несу били управо пећски патријарси, него и охридски, а носили титулу и пећских патријараха.

Све ове четири тачке јасно тврде, да, кад су нови Душанови и Урошеви владаоци разграбили царевину и послали на онај свет цара Уроша: онда се распарчала и склопљена област пећске патријаршије, на име:

а) Угљеша своје земље, како су исте спадале под црквену јурисдикцију цариградску, подчинио их цариградском патријарху. За то се с њиме „Грци“ удружили у рату противу Турака.

б) Вукашинова царевина налазећи се у границама старинске области Првојустинијанпје, била је подчињена истој. И

в) Под пећским првосвештеником остале су само области Ђурђеве, Лазареве и босанске, па су се ове области и звале патријархиом.

г) Са нестанком српских држава, пећски патријарх признавао је охридског, а за тим од именованога Павла, није ни било пећског патријарха до Макарија брата Мехмеда Соколовића, који изради код Порте ферман и васпостави пећску патријаршију око 1558. С тога се и вели у натпису грачаничком за Макарија, да је „прьвн патрїархь

по вторѣ обновленїи", пећске патријаршије и да је исту „обновио" 1558 год.[1]) За то и морамо сматрати, да се насљедници патријарха Јефрема (1375) у западним српским покрајинама звали патријарсима све до смрти патријарха Арсенија II (1463 год.), кад су Агарени притисли српске земље, а од ове 1463 г. није било истинског пећског патријарха све до 1558 године; кад је Мехмед Соколовић, потурчени Србин, који је научио књигу у Милешеву, обновио пећску патријаршију и патријархом постао његов брат Макарије.

Је ли, дакле логички мислити, да се у оваквим ненормалним временима, могло написати **„житїе"** цара Уроша, кад су на првосвештеничком престолу пећском седели противници Душанове и Урошеве радње, који су исповедали, да се Душан није венчао на царство по закону и да није изабрао патријарха по закону: **„не по ꙁаконоу ни сь благословениюмь цариградьскаго патриꙗрьха ꙗкоже подобаѥть, нь поиска благословение бесчиньно на патриꙗрхоу трьновьскомь и на арьхиѥпископоу охридьскомь и сь сьборомь срьбьскыимь вьцари се и постави патриꙗрьха ꙗкоже неподобаѥть"**? Је ли нормарно мислити, да се могло написати **житїѥ** Урошево и прославити „пострадали" мученик, кад су седили на пећском столу привrженици грабитеља и упропаститеља царевине, који су на срам и понижење српске земље, пристали на понижење Душанове патријаршије нападајући Душана да није по „закону" постао цар за то, што га није венчао на царство „патријарх цариградски", а толике и толике цареве и краљеве не само да несу венчавали на царство они, него несу хтели за њих ни да чују, па су ипак они били цареви?

---

[1]) Вид. Гласник XXIII од стр. 240—251 и Гласник XLVII од стр. 263—275.

Ја не кажем, да су подобни људи, какав је био н. пр. частан старац Исаија, тако мислили и радили из политике или из политичких рачуна; не, и сачувај ме Боже таквога мњења. На против, они су били веома побожни људи, они су учили грчки језик, читали и преводили грчке књиге, каноне, законе, установе васељенских сабора и т. д. па као побожни људи простосрдачно, наивно и безазлено веровали су свему томе и мислили, да то тако мора бити, да је тако Бог рекао, и да се друкчије не сме ни мислити. Они несу проучили своју прошлост, па би у тој прошлости нашли, како су њихним праоцима из Рима и Цариграда предиковали, да се Бог не сме прослављати на словенском варварском језику; нашли би, да није била исписана пресуда Христу на словенском језику; нашли би, како је царевина пролила толико српске крви, да им се не да слободе и створе своју државу; нашли би, како је св. Савва с тешком муком израдио, да у Србији бивају владикама Срби и т. д. па би им дошла у главу свест, да грчки патријарх није хтео као грчки патриот венчати Душана на царство, нити признати српску автокефалну патријаршију, па би сложно радили, да одрже и царевину и патријаршију, а не би онако малоумно ругали Душана, као што ради Угљеша, нити би онако недотупавно писали, да Душан није по закону установио царсто и патријаршију „ꙗкоже неподобаѥть“, што га није венчао највећи српски непријатељ, Калист.

Тек по што су турски коњи на копитама траву разнели, турске сабље висиле над српским главама, по што су отимали српску децу у јаничаре, по што су порушили цркве и манастире и кад се нигде звоно није смело чути; тек, по што је нестало цариградских царева, а цариградски патријарси несу имали времена мислити о духовним освојењима, него се бринули како ће им остати читава

глава на раменима: дођу к себи наши српски приврженици византијске царевине и патријаршије и отпочну истраживати узроке пропасти своје царевине и патријаршије, јер су увидели, да их грчки „закон“ није спасао од турскога ропства. Они и пронађу узроке своје пропасти, схвате велики значај и смисао царства и патријаршије, па ученик милешевског манастира Мехмед Соколовић и његов брат Макарије „**тогда** обнове“ пећски патријархат и 1558 г. Макарије постане: „**прьви патрїархь по вторѣ обновленїи**“ — и постане „обновитељ **прѣстола срьбьскаго**“ брат Соколовића, Макарије. Патријархат је пећски обновљен тек после изналаска узрока пропасти царевине и патријаршије, а то је учинио познији „**архиепископь**“ пећски Паисије, у почетку XVII века. Он је и написао:

„**Житїе и жиз’нь. И повѣсть вь кратцѣ благоучьстиваго и прѣвисокаго и приснопоминаемаго и храбраго цара Стефана и сина его, Оуроша младаго цара, и ѡ житїи и ѡ скончанїи его, и како и коею сьмертїю прѣиде сего свѣта сꙋетнаго; и колико пожить и вь кое врѣме и где сконча. Списано мном недостоиним и многогрѣшним, иже нѣсьмь достоинь нарещи се архїепїскопь Паисеи. Манїем преблагога владикы моего Христа и томꙋ послꙋжившїа прѣчистаа .... Богородица и светаго .... мꙋченика понꙋдихом се начети повѣсть вь кратцѣ и сь полатними нашими**“[1])....

Ово је житије написао архијепископ пећски Паисије у првој половини XVII века, на понуду и предлог духовнога збора пећске патријаршије. Оригиналнога списа нема, него је Руварац ово печатао из преписа од 1642 године, а попунио из другога преписа јазачког од 1748 године.

---

[1]) Гласник XXII, стр. 213.

Није цело дело већ на два места нема листова. Даље, у житије Паисево унесени су уметци и додатци. На тај начин, из овога житија морају се одбацити сви ови уметцци и додатци што је лако учинити, кад загледамо у изворе, из којих је Паисије црпио грађу за житије.

Овде морамо напоменути, да је Паисије у кратко описао житије цара Душана и сина његовога цара Уроша. Изворима за писање били су му:

а) **Лѣтописъ срьбьскы**, у коме је нашао: **„Ѿ куду прозвашє Срьблы."**

б) Родослов, вероватно Данилов, у коме је настављач Данилов описао Душана и Уроша.

в) Хрисовул пећски, **еже юсть и до дьньсь вь пекской црькви** (немамо га).

г) **А ина слышавь Ѿ свѣтопочившихъ архїепископь прѣжде нась бывшихъ.**

За решење питања о вредности „житија" цара Уроша, које је написао архијепископ Паисије најпре ћемо доћи до истине, кад упоредимо изворе са његовим казивањем, па ће се одмах видети, да је оно, што је нетачно ушло у житије, узето из доцнијих погрешних извора, а такав је **Лѣтописьць**; а оно, што је у њега тачно и верно, — узето је из Родослова, као сувременога извора смрти Урошеве. Отален је и дошла она збрка у овоме Паисијевом житију. Како немамо пећског хрисовула, онда не можемо упоредити шта је иза њега узето, **„а ина"** што је **„слышала"** од бивших архијепископа, то је она збрка Судимља и Неродимља, Шареника и Скопља.

Лѣтописьць (Рат. Шаф. Изд. Ир. стр. 63):

.... (Немањини) **родителїє и прадѣди благоуьстива Константїа и Ликинїє моучитель** и т. д.

У Starin. **Лѣт.** књ. XIII. 178: **оуби краль сь сыномь своим Доушаномь цара Михаила бльгарскаго на Вельблоужждоу** . , . .

Лѣтописьць. Шаф. стр. 71. **Доушан постави се царемь** 6844 (т. ј. 1336 — лаж) **и царствова .кд.** (т. ј. 24 године, али због оне прве лажности излази, да је Душан умро 1360 год. Ето одакле је дошло у другог доцнијег љетописца лажно исправљање): **ѕацари се Доушань** 6844 (т. ј. 1336) **и царствова .к.** (20) **лѣть** (те изашло да је умро 1356 год.)

Паисије:

Гласник XXII. 216: **вь врѣмена она мѹчителска — и царствѹющѹ Ликинію мѹчителю.... еже Срьбинь есть....** (Штета што Руварац није издао текст читав).

Гласник XXII. 216: **(царь) Стефань оуби цара Михаила бльгарскаго на Бани вельбѹшкои и сь своимь родителемь** . . . .

Ib. стр. 216. Паисије узео верно време царовања: **и жить** (Душан) **на престолѣ .кд.** (годину није метуо, а дан смрти тачно означио): **прѣстави се декемвріа .к.** (т. ј. 20). Одакле је он узео ова оба тачна податка? Да је Душан царовао 24 године, Паисије узео је из љетописца. Како је опазио збрку, он није ни ставио годину смрти, а из цетињског узео је веран датум смрти Душанове: 20 декем., који је опет узет из копривничкога љетовничара.

Студенички **лѣтописьць** (1391 год.).

Star. XIII. 170: **Роди** (Душан) **и сына Оурошa, его же глаголють красна тѣломь но не разоумомь, обаче и милостивь бысть аше кто нивь и кротокь ꙗви се. Но, ꙗко же рече, се младооумень би, старческие отмеште свѣти, прилѣжати совѣти подобни себѣ, полоучать же нечто подобнихь Ровоамоу ономоу, или ꙗкоже слишаше о Михаилѣ цари гречестемь, что пострада оть раба**

своѥго Василіа. Сеи бо Оурошь многаа ѕла подеть оть рабь своихь Вльκашина глаголю и Оуглѣшоу.

Тои бо Вльκашинь рабь си и навѣтникь ꙗви се, сподоби бо (с)е оть господина своѥго чѧсти деспотскаго сана. По том же согна ѥго (Вукашин Уроша) **сь прѣстола царскаго и воѕлагаеть на себѣ вѣнець кралевства србскаго, братоу же своѥмоу Оуглеши вроучаѥть страни ѕемлѥ греческиѥ сь саномь деспоскиѧ чьсти. Сеи иже праведни аще пострада такова, но своеи ѕемли славно кь господоу изиде вь лѣто ,ѕѡ** (6800 т. ј. 1292 погрешно) **месеца декемвра .к. (т. ј. .в.) день. И сеи многоу скрбь остави отечествоу своѥмь, ово о изгнании, ово же преставленниѥмь своимь. И вь тожде лѣто вь немь же сгнань бисть, смртню премѣни его господь ѕдешнихь. И не много междоу сими Вльκашина краля воиски и того брата Оуглеше деспота и ти сами братенци побиени бише оть множества Тоурць вь Македонии, ꙗко ни тѣлесемь ихь необрести сѧ.**

Ето како је овај приврженик кнеза Лазара 1391 г. преписао из Родослова копривничког белешку о Урошу, што се види из реченице: „**Но, ꙗкоже рече**“ и т. д.

Копривнички (1371) Родослов („**житїе**“):

Шаф. 54: „**Роди и сына прѣкраснаго Оуроша вь лѣто ,ѕѡме** (т. ј. 1337). **Сь же Оурошь по истинѣ красинь и достодивнь видѣнїємь, младь же смысломь, прѣиѕлиха милостивь и кроткь ꙗви се, старьчьскые сьвѣти ѿтмѣщє, младихь же сьвѣти приѥмлѥ и любе, тожде полоучи ꙗкоже и Ровоамь ѿнь, или рещи ꙗкоже Михаиль царь грьчьскыи ѿть своѥго раба Василїа пострада, подобно же и сь оть своѥго хранѥнїа и мьсти и томлѥнїа прѣтрьпѣ, глаголю же ѿть Вльκашина и Оуглѥше.**

Сь же Вльκашинь сподоби се ѿть нѥго чьсти деспотскаго сана, потомь же и вѣнчаваѥть ѥго, послѣди же и сьриноу ѥго сь прѣстола ѿтьчьства своѥго и вьѕлагаеть

на се вѣньць кралıекства срьбьскаго, братоу же своемоу Оугл҄ѣши вьроучаеть страны ʒемлıе грьчьскые сь саномь деспотскые чьсти.

Ть же (Урош) **праведнын, аще и пострада вь иʒгнанїи царьскые чьсти ѡтьчьствїа своего, нь посрѣдѣ свое ʒемлıе вь своеи чьсти царскои славно вь богоу исходить.**

Јасно је до очевидности, да је љетописац студенички узео своје казивање из Родослова и додао као познату ствар: да је Урош исте године, кад је био **сьгань сиртию** промено живот. Штета, није година очувана, него само **҂ѕѡ.**

После смрти Урошеве: **вь лѣто ҂ѕѡоѳ** (т. ј. 1371) **погибе Влькашинь и Оуглıеша вь Македонїи вь петькь дьнемь.**

Којим се од ова два извора користио Пајсије: да ли копривничким, или студеничким?

Из његовога текста самб ће се собом видети.

Ево опет белешке из „**лѣтописца**“ карловачког, писаног 1503 год. Рат. Шаф. Изд. Ир. стр. 61:

Царь Стефань роди же сына Оуроша цара, бысть .д. тїи Оурошь . . . . сего оуморише кралѥ Вльκашинь и Оуглеша деспоть, и Гонко, их же Богь неостави жити, нь чашоу, егоже господиноу своемоу поурьпоше, тоу сами помалѣ испише, оть Тоурькь горцѣ напоени быше. На Марицѣ близь Урьномена все конниство ихь потоплıено бысть, ѿть .о. тысоущь малы нѣцїи осташе, идѣже и сами падоше, праведньнь соудь божїи приеше. Аще не бы божїи соудь, како могли быше .д. тисоуще .о. одолѣти?

На стр. 71: **Вь лѣто ҂ѕѿме** (6845 = 1337) **роди се прѣкрасни Оурошь цароу Стефаноу вь лѣто ҂ѕѿѯе** (1357) **поставлıаеть се Оурошь царемь, и царствова лѣть .ѯı. Вь лѣто ҂ѕѡп** (1372) **постиʒаеть коньць цара Оуроша месеца декемврїа .в. вь четврьтькь. Мало царствова еще младь сын ѕѣло и ѿть болıарь Мрьнıавчевикы**

оубїенъ бысть декем. .в. Въ лѣто ѕѡо (т. ј. 1361) **прѣстави се царь Оурошъ декемврїа месеца.**

Ове речи: **мало царствова еще младь сын ѕѣло и ѿть болѣрь Мрьнявчевики оубїенъ бысть декемвра .в.** (2), узете су из настављача Даниловога, па је исписао из родослова и имена тих бољара и правилно из житија узео дан његове смрти.

Гласник XXII. 217: (цар Душан).... **сина мала-доумнаго** (као у студеничком).... **старих сьвѣти не-прїемлю, младих жь сьвѣти дрьже** (ib.). Даље нема узетог ништа из оба хроничара, него казује о рату између Вукашина и Уроша и о **сьборѹ** у Призрену, па **Влькашинь** преотео царство. Гласник XXII стр. 218: **и Влькашинь раздѣляеть** (царство које је отео) **на трїи чести: Ѹглюши вьдаеть Серезь и нарече его кесара** (?) **а Гоика деспота вь Трьновоу, а самь вь срьбскои земли.** (Узето из љет. карловачког). Тада је царица Јелена са Урошем довршила цркву **вь Чрьнои Гори**; и цркву у Скопљу.

Студенички љетописац описао је, како је Урош славно отишао на небо и оставио „**скорбь**“ отечеству, што се десило на скоро кад је био „**сгань**“ „**и не много меж-доусими**“ (т. ј. између сгнања и убијства цара Уроша, тај интервал овако описује Паисије (Гл. XXII стр. 219): „**И неколико лѣть мимо идѣ.... Влькашинь наоущаеть свое слѹгы оубыствѹ.... и оубиваюгь его ни-чимь повинна.**“

Ми смо навели, шта је Паисије узео из Родослова, а шта ли из љетописаца. Остало његово казивање: **о сь-борѹ** у Призрену, о рату с **Влькашином**, о сринућу Уроша, он је узео из пећскога хрисовуља, а то је истинити и званичан акт, о коме не може бити сумње, па за то и мо-

рамо сматрати сав материјал узети из хрисовуље за истинит и веран.

„**А ина**“ од архијепископа што је прикупио, тичу се оглашења Уроша светим и свега онога што је учињено за св. Уроша. Све је остало реторика и црквено „ублажавање“ светога, које нема вредности историјске, осим што је протумачио речи студеничког љетописца и Родослова: **„славно исходить Богоу“**, (по што је пропричао, како је **Вльвашинь** био кажњен Богом на Марици за учињено злочинство и из Исаије додао речи: да му се гроб не зна) овако: **„Аще и лиши младаго цара сего суетнаго свѣта** и т. д. **и тѣло его црькви чьстно прѣлежить и до дьньсь творить исцѣленїа сь вѣрою приходѣщїимь**[1]) **на похвалоу и чьсть прародитѣль своих и на оукрашенїе сьродствꙋ своемꙋ и на оукоризноу невѣрнымь“**, па додаје Исаијне речи, да се гроб Вукашинов **„не знает се.“**

У Пајсијевим речима то је најзначајније да он (Паисије) није прогласио за свеца цара Уроша, него је цар био прогашен светим куд и камо пре архијепископа Паисија. Да је заиста овако, сведоче ове његове речи: **„Аще и лиши Вльвашинь** младога цара Уроша живота, али се Урош налази у рајским жилиштама и т. д. **и тѣло его**

---

[1]) Из стихире: .... **возлетѣ** (Уроше) **вь любви Христовои похвалне и нынѣ моли се о нас** и т. д. ... или: **„дьнесь весна благоухаеть явлениемь мощей твоихь“** и т. д. или: **„мученика Оу-роша, ...“** или: **На столпѣхь моученическыхь водворяющисе, яко добрь воинь обрѣтся на земли: и вьзлетѣль еси кь вышнемꙋ престолꙋ** и т. д.

Струю исцѣленїи источаеши приходящимь сь вѣрою и подаеши дарованиꙗ просещимь оу тебе, ходатаиствомь прародителей твоихь и т. д. **Аще и завистию убиень биль еси оть твоихь присныхь, но присно кь раи водворяешися сь прѣродители твоими. Аще и неправедноую смерть подяль еси, но ликовствуеши сь светыми: оубицы же твои вскорѣ погибоша** и т. д.

Дакле речи: **„славно исходить Богу“** Паисије објашњава овим стихирама из службе Урошеве.

вь цркъкви чьстно прѣдлежить и до дьньсь творить исцѣлениїа и т. д. Кад, дакле, архијепископ Паисије вели, да тело Урошево лежећи у цркви у ћивоту и до данас (кад је он написао његово житије) твори чудеса, знак је, да је оно творило чудеса кроз све време, одкад је метуто пред олтар до времена Паисија у првој половини XVII века. Сваки зна, шта значи реченица н. пр. свето тело краља Дечанског и до данас твори чудеса у Дечанима, лежећи у ћивоту пред олтаром у цркви, а Паисије исту овакву реченицу употребљава о св. цару Урошу. Да ово житије Урошево није посве траљаво издато у Гласнику XXII, ми би по њему могли одредити и време кад су канонизиране мошти св. Уроша, за то ћемо закључити ову главу с тиме, да је архијепископ Паисије и написао житије св. цара Уроша, што је он тело Урошево видео свето у цркви у ћивоту и оно творило чудеса т. ј. давним давно пре њега било је оглашено за свето, имало своју службу, па је архијепископ и написао његово житије, јер се исто налазило разбачено: у пећском Родослову, у Хрисовули, а додао оно што је нашао у љетописцу и што су му „**нии**“ казивали. Све што је о Урошу узео из Родослова, оно је верно; што је узео из пећског Хрисовуља н. пр. о **сьбору** у Призрену, и оно је верно, а је ли верно оно, што је узео из љетописца?

Да је у љетописима измишљено казивање о Ликинију мучитељу као сроднику и предходнику Немањину, о томе нећу потрошити ни једну реч, али одкуд је ушло у љетописце XVI, XVII и XVIII века казивање, да је Урош владао 16 или 17 година, па тек да га је божем после убио цар Вукашин, кад већ и Вукашина није било на свету?

а) Љетописи[1]) XVI, XVII и XVIII века.

Овде неће бити говора о настављачу Даниловом, тако ни о Исаији, ни о натпису на Зерзи, па ни о „житију и **житєлствꙋ краль и цареи срьбскыихъ, кои по кѡмь или колико царствова**", па ни о љетописцу студеничком кнеза Лазара од 1391 године, који је сагласан са копривничким „житијем" докле је овај довео Немањин родослов т. ј. до 1371 године, па за то је веран и у ономе, што говори о кнезу Лазару, где између осталога стоји и ово: „**но иже сь Лаѕаромь, овьи вшедше восприꙗша блаженьи конець; нѣцы страха же ради или невѣрїꙗ ради своего бѣгоу саꙗша**", ... **кь симь** (т. ј. који се **бѣгоу ꙗша**) **аште волею сїє сотвориша, еже ꙗдьи хлѣбь мои воѕвеличиль еси на ма таковаа коварствїа, и ꙗзикь ихь**

---

[1]) О нашим љетописцима и њином постанку писали су:

а) Јагић, у Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga. t. I. Zagreb. 1867. — Ein Beitrag zur Serbischen anal. mit literatur-geschichtichen Einleitung: Archiv f. Slaw. Philologie II Bd, I Heft.

б) Рачки, Ocjena starih izvora za hrvâtsku i srbsku poviest sred. vieka. Zegreb. 1865.

в) В. Качановски: Сербскія житія и лѣтописи какъ источникъ для исторіи южныхъ Славянъ въ XIV и XV вѣкахъ. Славян. Сбор. t. III.

г) Макушевъ: О нѣкот. рукоп. народ. библ. въ Бѣлградѣ. Варшава. 1882. Тај љетопис погрешно Макушев увршћује у најстарије.

Сви ови писци говорећи о постанку љетописа несу обратили озбиљну пажњу на читуље или поменике, где би врло лако могли наћи одговор на многа питања: о краткоћи и сухопарности љетописа. У осталом ја овде нећу да разбирам питање о постанку љетописа, него ћу само да се забавим питањем: кад у „житију" копривничком, код Исаије, у натпису Зерзе, код настављача Данилова јасно стоји, ко је по ком владао, — и кад и ови доцнији љетописци пишу, као и они најстарији и савремени, или први до савременика н. пр. студенички (1391 г.), да је Вукашин убио Уроша: онда одкуд се увукле у њих погрешно забележене године тако, да неки међу маричку битку чак у 1373. год.?

обоюдо остръ; аште ли страха ради.... не всѣхъ чело-вѣкь, глаголю, но иже таковѣмь произволенїи бывшемь человѣческое нѣчто, и сїи пострадаша." У њему је очигледно погрешком преписивача дан Урошеве смрти на место .в. стављено .к. а година смрти Урошеве правилно била написана, па преписивачи ставили су два друга — **os**.... писмена ,sω[1]) (**os**).

Сви су ови извори апсолутно верни, тачни и о њима не може бити спора, и ма да су их разна лица писала, у разним пределима и у разним ондашњим ипак савременим годинама, сви се подударају, међу собом сагласни су и тврде оно, што је и како је у самој ствари и било.

Код доцнијих пак љетописаца и житијеписаца јавља се збрка, неверност у описивању, а нетачност у годинама, па ипак сви тврде, да је Вукашин убио Уроша. У овоме случају, ствар је сама од себе разумљива, на име, са свршетком XV века, већ више није било образованих духовника. У XVI веку цариградски патријарх уништио је пећску патријаршију и подчинио охридском архијепископу, манастири пострадали од турског насиља и зулума, старинске књиге прикривене а преписивачи неуки. У манастире дођу и ступе у калуђере људи прости, који су боље знали гудити у гусле и певати народне песме, него ли претурати старински пергамен и листине. Ма да је Мехмед Соколовић, ђак милешевског манастира, обновио пећску патријаршију, али су и сами патријарси били самоуци ђаци

---

[1]) Преписивач је дошао у забуну, што је видео два пут .s. и два пут **o**, па је изоставио једно зјело и једно он, а само оставио по једно. Како је у оригиналу било ,sωos т. ј. 6876 декембра 2, онда је Урош и био убијен 1367 године декем. 2. Да је заиста ово изоставио, наводим случај, како ча-Срећко није знао писати, него га научили да само подпише С. и Поповић. На свима актима његовим стоји овако: С. Повић. Кад су га питали: за што не пише два пут попо, он није могао да схвати за што да пише два пут попо.

из народа, па је такав био како писац Урошева житија Паисије, такав је био и брат Соколовића Макарије, и његов синовац Антоније. Њима није била доступна критика. Паисије позајмљује цитате, како из верног Родослова и пећске хрисовуље, тако и из љетописца о Ликинију и оне неверно забележене године доцнијих љетовничара, па по вернима тачно излаже „житије“ а неверно забележене године уности у житије, па се верно причање житија, не подудара са неверно забележеним годинама. Ради доказа реченога, да наведемо из ових доцнијих љетописа, године смрти Урошеве:

У Star. t. XIII, стр. 174. Љет. Хаџи-Јордана, вели се оно исто за Душана, како о њему говори Угљеша: **Прѣстоүпивь же прѣдѣлы отьць своихь поставлаеть се самосилїемь царь вь лѣто ѕѡнд** (1346). **И роди сына Оүроша. Оүрошь же не роди сыни и оста беꙁ родна кь томоу лоꙁа та.** (И морао је неко други додати даље ово: **Вь лѣто же .ѕѡм.** (1352) **Стефань краль Дечански кончинноу постиꙁаеть оть сына своего и сь моүченикы равноучьстїе полоучи.**[1]) За овим иде неверно забележена година Душановог ратовања на Босну: **Стефань же царь срьбскы прѣжде сьмрьти своее на .гı.** (13) **лѣть воева на Босноу, тако и сь царицею своею, и сїю вьсоу повиноувь под се.** Умире 6864 (декембра). Даље иде: **вь лѣто ѕѡоѳ** (6879) **секет.** 26 (т. ј. данаш. год. 1370). **Краль Влькашинь и деспоть Оүглеша оубїены быше вь Македонии оть Тоурць на Марїцѣ рѣцѣ, ꙗко и тѣлесемь ихь необрѣтенно быти.** Ово је исписано из Исаије. Тек после овога иде испочетка белешка по други пут, као што је и све наведено исписано по други пут, али се не зна, које године, па је и датум неверно означен:

---

[1]) Код ових речи издавалац љетописа додао је: «црвеним мастилом. Осим тога свако велико слово црвено је.»

Вь тождє[1]) лѣто прѣстави сє царь Оурошь дек. .д. (4).

Како се види, љетопис овај писан је тако: најпре су биле исписане године, па су тек после попуњаване материјалом, који му је дошао до руке, незнајући тачно кад је што било. За то је једно исто по два пут записивано.

У истој књизи Starina у **лѣтописоу** сеничком, на стр. 177 и 178 стоји ово:

Сь жє Стєфань роди .в. сына. Прьвы сынь єго Стєпань, иже бысть прьвы царь Србьлюємь, ньрнчет сє Доушань и царствова (погрешно) **.кӡ. лѣть.** За овим се опет повторава мало друкчије казивање о Дечанском узето из друге књиге, говори се о битци код Велбужда, приповеда се о смрти Дечанског (по други пут), повторава се да је Душан царовао 27 **лѣта** па се вели: **„Сь жє Стєпань роди єдинога сына имєнемь Оуроша“**, па се вели: **Вь лѣто ҂ѕѡѯ** (6860 = 1352) **вьцари сє Оурошь Стєпановић младь сїи вьзрастомь. Сєго Оуроша оубышє Мрьнявчић.**

Даље иду друге белешке, па онда:

Вь лѣто ѕѡо (6870 т. ј. 1362) **оубышє Мрьнявчић цара Оуроша младога. Нь сємоу Оурошу прєста и скончас сє царство срьбско.**

Тождє[2]) лѣто оуби Отмань краля Воукашина Мрьнявчића и дєспота Оуглєшу нь рїєци Марици сек. 26.

У Љетоп. подгоричком Star. XIII, стр. 183):

Вь лѣто ѕѡмд (т. ј. 1336) **окроуни сє Доушан и царова .к.** (20) **лѣть. И ть Стєпань роди сина Оуроша.**

И то лѣто окроуни сє синь нєговь Оурошь и царова .ӡ. (7) **лѣть.**

Вь лѣто ѕѡѯи (т. ј. 1360) **прєстави сє царь Оурошь, изгоуби га краль Воукашинь оу Призрєноу.**

---

[1]) Које је то **лѣто**?

[2]) Које је то **лѣто**? Као год што је ово погрешно: тако је и оно горе.

Вь лѣто ,sωпв (т. ј. данашњ. 1373'г.) **оуби царь крала Воукашына, деспота Оуглешоу на Македонию на Марици мѣсеца окт. .s. дань.**

У Љетопису Верковића (ib. стр. 192):

Вь лѣто 6865 (1357) **престави се Стефан превисоки и царствова лѣть** 20.

И того лѣта поставлен бысть на царство син његов млади цар Урош.

Три Мерлвуевића, и бысть Оуглѣша деспоть и Воукашинь краль и Гоико воевода, три брата родна.

И вь то лѣто оубы Воукашинь цара Оуроша вь полѣ, и царствова оть рожденїа своего лѣть 17.

И Турци дођоше преко мора у српску земљу.

Вь лѣто 6863 (1355) **прииде царь Отмань преко мора на Калиполѣ.**

Вь лѣто 6869 (1361) уби цар Отман Момчила и прими **Иерикорь** 6970 (1462).

И по томь оубы Отмань Воукашина крала на Марици рецы. Сии три брата зло сотворише господиноу своемоу царю тоже и приаше лѣто 6879 (1371).

У Љетопису Хаџи-Јордана (ib. стр. 175):

Вь лѣто sωçи (6898 т. ј. 1390). **Сїе лѣто мѣсеца Їоуна .еї. дань светыи кнезь бои сьтвори на Косовоу, и Амїроу оуби, и самь оть нихь паде.“**

У Љетопису Верковића вели се, да је Обилић погинуо **оть создании мира 692** године.

У Љетописима Рат. Шаф. Изд. Ир. 1873 године ево како су обележене године смрти цара Уроша:

У карловачком (XVI в.): **Оуроша**[1]) **оуморише краль Влькашинь и Оуглѣша деспоть** (нема године).

---

[1]) Стр. 61.

У изводу 8 љетописа на стр. 71:

Вь лѣто ҂ѕѡмє (6845 = 1337) роди сє прѣкрасни Оурошь цароу Стефаноу.

Вь лѣто ҂ѕѡѯє (6865 = 1357) поставлѣеть сє Оурошь царемь и царьствова лѣть .ӡı. (17).

Вь лѣто ҂ѕѡп (6880 = 1371) постиӡаеть коньць цара Оуроша мѣсеца декемврїа .в. вь четврьтькь.

Сь Стефань (Душан) **роди сына Оуроша.**

Вь лѣто ҂ѕѡѯє (6865 = 1357) вьцари сє сынь єго Оурошь. Мало царствова еще младь сын ѕѣло, и ѡть болѣрь Мрьнѣвчевикѣ оубїень бысть декем. .в.

Вь лѣто ҂ѕѡо (6870 = 1361) прѣстави сє царь Оурошь декемврїа месеца.

Сїи же беӡаконни Вльќашинь и Оуглеша, иже сотворише, тоже и вьспрїеше. И ѡбои погыбоше вь Македонии на Марицѣ, вь петькь, на Їѡана Богослова, септ. .кѕ. вь лѣто ҂ѕѡп (6880 = 1371), тожде лѣто, вь кое Оурошь. И оудрьжаше начелство три братенци: Оуглеша и Вльќашинь и Гоико воєвода. И раӡдѣлише срьбьскоую ӡемлю на .г. чести. И правимь соудомь божїимь прѣданьемь вьскорѣ быше вь роуцѣ беӡаконныхь Тоурокь, и ѡть нихь оубїени быше.

Вь лѣто ҂ѕѡо (6870 = 1361) оуби Отмань кралѣ Вльќашина и деспота Оуглешоу вь Македонїи на Марици сек. .ѕ. (.кѕ.)" и т. д.

Шта се из оваквих неверних, супротних и непоуздених хронолошких бележака може извести? Апсолутно ништа, изузимајући једино то, што ма каква била хронологија осим једног, сви тврде да је Вукашин убио Уроша.

Од куда је дошла ова збрка код хроничара друге половине XVI, XVII и XVIII века? Ја сам већ напоменуо, да је нестало онога старог потпуно образованог свештенства; да је била понижена и оборена патријаршија пећска; да су способни и даровити људи побегли из земље,

као што су били: Кипријан,[1]) и др. да је истина, Соколовић **обновио** патриаршију, и да је његов брат дошао за патриарха, да су ступили у манастире и на духовне катедре људи прости из народа, који су били способнији да гуде и певају епске песме уз гусле, него ли да пишу и да се разумеју у писању. Онај малени број, који се био успособио да нешто запише а познавао и певао народне песме и **пренесе из народних песама године** Вукашинове у љетописе, па погрешно схвати, као да је Урош затражио „комад хљеба бабов“ **текпошто се навршила шеснајестогодишња влада Вукашинова**, а налазећи у истинитим и верним изворима савременика и очевидаца владе Урошеве, **да је и како** убио Вукашин Уроша, и пишу онакве погрешне и недотупавне хронолошке белешке, па се довијају да их **сложе са годинама народних песама.**

Да видимо.

По верним изворима Душан је при смрти узео заклетву од војвода, да ће бити верни његовоме сину Урошу. То је и народ знао, запамтио и унео у своју народну песму.

У Народним Песмама В. Караџића, т. II. стр. 186 у комаду од песме: „Смрт Душанова“:

Поболе се српски цар Стјепане

. . . .

Поболе се, умријети хоће....

Његова супруга, царица, дозивље цару сву „**господу**“

„Не би л' цара у животу нашли,
Да чујете шта ће наручити
И на ком' ће царство оставити.“

Сва се „господа“ састала код цара:

---

[1]) Ключевскій, Критички преглед житија.

„И ту дође Вукашине краље,
Диже цара са свил'на душека,
Прислони га у наручје свил'но
Па над њиме грозне сузе рони.
Погледује српски цар Стјепане,
Погледује сву редом господу
Погледује, паке проговара:
Мили куме Вукашине краље!
Аманет ти моја царевина!
И аманет сви моји градови!
И аманет све моје војводе
По свој мојој редом царевини!
И аманет мој нејак Урошу
У колјевци од четрест дана,
Царуј, куме, за седам година
Осме подај мојему Урошу."

Вукашин му одговара да није кадар држати у запту ни сина свога Марка, а камо ли све редом војводе. Душан повторава наведене речи:

„То говори српски цар Стјепане,
То говори а с душом се бори;
То изусти, лаку душу пусти.
. . . .
. . . .

(Вукашин): Он царова шеснајест година.
Колико је зулум поставио,
Што носаше раја сиротиња,
Што носаше од свиле хаљине,
Тад' обуче сукнене хаљине.
Млади Урош соја господскога
Довати се снаге и памети,
Па дозива стару своју мајку:
„Дај ми, мајко, комад љеба бабов."

Стара мајка њему говорила:
„Има љеба но је у другога —
Баш у кума Вукашина краља.
Каде ти је бабо починуо
На самрти царство наручио
Баш на кума Вукашина краља,
Да царује за седам година
Осме теби да предаде царство;
Он царује шеснајест година.“

За овом песмом долази друга песма (страна 189): „Урош и Мрњавчевићи“, у којој се пева о „четири табора“ „кад се „господа“ тешко завадила“, па се казује, како је Марко, који у своме лицу представља народ, говорио да је на „Урошу царство.“ Тада је Вукашин „посјекао анђела божија.“

Па и ови недотупавни хроничари тврде, да је Вукашин убио цара Уроша. Народна песма узимље све време владе Вукашинове, јер је Душан умро 1355.

Додајте шеснајест година . . . 16

1371.

Како цар Урош, у потпуном смислу речи, није ни царовао, народна је песма и означила само време владе Вукашинове, па божем Урош тражи комад хљеба бабов од Вукашина онда, кад овога већ није било у животу, јер је погинуо у битци на реци Марици ондашње 1371 године, а данашње 1370 године.

Хронолошка забуна код доцнијих љетовничара дошла је отуда, што је Вукашин у истини владао 16 година. Ови доцнији, из народа, љетовничари, тих 16 година пренесу на Уроша, па је за то један и рекао, да је Урош владао 17 година, почем је после 16-те године тражио комад хљеба бабов, па га онда ипак Вукашин убио.

Расправа овога питања у осталом, није ништа ново, јер је ово исто питање куд и камо одавно расправљао Пејачевић у Historia Serbliae и дошао до овога резултата, на име: да је Вукашин у битци победио цара Уроша, ухватио га и у дванајестој години царовања Урошева убио (ондашње) 1368 а данашње 1367 год. и саранио га у једној гробници села Шареника скопљанске нахије.

И тако кад се дода 1355 години
Душанове смрти . . . . . 12 излази,
да је Урош преминуо . . 1367 г. Ожалошћена мати Урошева опет је преминула, на три године после смрти синовљеве, што је било ондашње 1371, новембра 7 (а данашње 1370 год.) т. ј. на четрдесет дана после погибије Вукашинове на Марици, која се десила по најмеродавнијем писцу, савременику и очевидцу Исаији 6879, наравно септембра месеца, а то је по нашем данашњем рачунању 1370 године.[1])

[1]) Pejačevits, Historia Serbliae pag. 303 . . .: Atque, cum recuperando imperio dat operam, victum proelio captumque, atque ad extremum a Vucasino caesum fuisse anno imperii XII, Christi MCCCLXVIII[a]) et Sciarenik vico ignobili Scopiensis provinciae tumulo illatum. Addunt iidem, ea tristissima fillii nece perturbatam Helena, mox et ipsam Pheris, regnoque cessisse, et monasticam, cui se in aula a longo jam tempore devoverat, professam, trieninio post hoc est MCCCLXXI[aa]) afflictam vitam finisse.

[a]) и [aa]) Године су узете по рачунању од створења света, по којима се година почиње од 1 септембра. Кад се преводе године на наше данашње рачунање, онда се од означене године одузме 5508 ако се догађај десио од 1 јан. до 1 септ.; али ако се догађај десио септ., окт., нов. и декембра: онда се одузима 5509 На пр. косовска битка била ѕѡчз = 6897 јуна 15
треба одузети . . . 5508
1389.

Или маричка битка била је месеца септембра ѕѡоѳ = 6879
за то треба одузети 5509
Маричка је битка била данашње . . . . 1370 год.

Још ми остаје да кажем неколико речи о белешци „частног старца Исаије“, записаној баш за време пораза Вукашинова на Марици. Исаија је превео на српски језик Дионисија Ареопагита, па додао ову белешку: Ову књигу „**почехь**“, вели он, преводити у добра времена, кад су цркве, манастири и Света Гора цветали као рај, а „**сьврьшихь**“ исту књигу **вь ӕьлѣишеје вьсѣхь ӕьлыхь времень.** Па сам задаје себи питање **кьгда?** и овако одговара: **Јегда.... подвиже деспоть Оугљеша вьсе срьбьскыје и грьчьскыје воје и брата својего Влькашина кралꙗ и ины вельмоуже мьногы нѣкьде до шести десеть тысоушть изӕбраны воискы и поидоше вь Макдонию на изгнаније Тоурькь не соудивьше ꙗко гнѣвоу**[1]**) божию никьто мошть не противоустати. Тѣхь не изагнаше, но сами оть нихь оубијени быше.** Измаилити распу се по земљи као тице по ваздуху, јер смрћу **Влькашина и Оугљеше** „оста земља пуста, **не бѣ бо кьнеза, ни вожда, ни наставника.**“ За овим напомиње: **Вь то врѣме и племе срьбьскыихь господь седмыи мьнию родь коньць прије. И вь истиноу тогда оублажахоу живи прѣжде оумршихь** и т. д. описује народно страдање као последицу маричке битке. Речи: „**вь то врѣме**“ значе оно исто, што латинска реченица: „Eo tempore“, која се употребљује обично у казивању за дела, која се у тим временима пре препричанога догађаја, десила. За то и овде мора бити закључак из овога текста такав, да за време маричке битке није било цара од племена Немањина. Кад није било ни-

---

[1]) Други савременик, настављач арх. Данила каже другим речма готово ово исто: **Вльклшинь.... ничесоже небрѣгь о проклетии св. Слвы, изидоше оу Македонию и оть Тоурькь оубијени быше.**

У копривничком житију: да је **Вькашинь** убио Уроша, заузео српско краљевство и држећи се хронологије вели:

Лѣтл (ондаш.) 1371 погибе **Вльклшинь и Оугљеша вь Македонии.** Исаије спомиње гњев божи о коме ова браћа несу ни мислила. Какав је то гњев божи?

кога од племена српске господе? **Лѣто же тогда теүаше** шест хиљада осам стотините седамдесет девето 6879. Ове године преминуо је цар Синиша. Како је маричка битка била месеца септембра, значи да је био бој на Марици по нашем данашњем рачунању 1370 г. а да и не спомињем да реч „**мьню**" није никакав аргуменат, на који се ма ко сме ослонити, нити да напомињем, да се година маричке битке код Исаије потпуно подудара са годином копривничког најверније̂г и без мане савременика маричке битке.

За то наш извод о љетописцима половине XVI, XVII и XVIII века мора бити такав: Они су унели из народне песме у хронику године владања Вукашинова, па су после и натезали и доводили у сагласност исте године, али су ипак остали при томе, да је Вукашин убио Уроша онда, кад Вукашина није било у животу. Ма место, дакле, што би требало најпре критички претрести наше љетовничаре, па за основ и мерило узети јединито у свему најверније — какав је копривнички и према њему оценити вредност осталих, преко тога се прелази, и узима се за доказано[1]) оно, што јаком потребује доказа, као кад би судија давао онолико вредности сведоку очевидцу, колико и ономе, ко ту нити је био, нити што видео. Даље, побркани су љетописи стари с новима и нови са старима, те се такав направио хаос или мутна вода, у којој се могу ловити докази за какво год ко хоће мњење о смрти Урошевој, међу тим, у сваком љетопису вреди онај део, ког је хроничар записао као савременик или оно, што је од савременика унео у свој љетопис. За то не смеју бити ни спомињана казивања хроничара XVIII века о ономе, што су савременици хроничари записали о цару Урошу и о краљу

---

[1]) Вид. књигу: „И опет Вукашин није убио цара Уроша." Љ. Ковачевић.

Вльканиноу[1]) између 1367 и 1400. По томе немају никакве вредности летовничари XVI, XVII и XVIII века за суђење о догађајима XIV века.

---

[1]) Одатле и долазе у књизи „И опет" и т. д. подобне реченице: „омаловажио **остала** два родослова" .... „бојећи се ваљда" .... „није хтео" .... није се могао ослободити од **ауктoритета**, традиције и предрасуда .... Или да речем .... „неће моћи никога уверити, да славно отићи Богу значи што и убијен бити" .... За овим долази »**толкованїе**« речи: »**или рещи**« или: »**и не много междоу сими**«; па се потрже чак из гроба Даничић, да филологијом докаже, како Вукашин није убио Уроша и долази „адвокатско извијање« и т. д. Ко хоће да верује у такве закључке изведене из мутног и некоректног наваћања, нека верује, а ја то чинити не могу због самих извора историјских и оних савременика и очевидаца, који су нама оставили верне податке.

Као врхунац „адвокатског извртања" навешћу само још једно место:

Зна се, да су Срби у Шумадији устали противу Турака да се ослободе и да им Турци не заповедају. Врачарска влада, која је извршила преврат 1842, у дослуху с Аустријом и Турском, узела је на испит бив. министра Рајевића, па га приморавала да **призна**, да је **српски кнез Михаило подигао лесковачку побуну**, **како би га што више окривили**, а нашао се један адвокат, који је доказивао, да је српски: Dominus directus (султан) у Цариграду. Нема сумње, да су и сувише ретки подобни екземплари непатриотизма у аналима светске историје, где страст и глупост дотле заводи људе, да постају издајници народних интереса. Међу тим ово није нова ствар у нашој историји. Угљеша и Вукашин толико и тако далеко иду у мржњи противу највећег српског владаоца, творца царевине и патријаршије, да свакога изненађују својим антинародним поступцима. Јован Угљеша каже у акту патријарху цариградском да је Душан „назвавши се самодршцем Србије и Грчке, висином достојанства и величином моћи у срцу преузео, не само **туђе градове** грабежљивим очима гледао, и **неправедан** мач против невиних потрзао, и у њима рођене грчке људе слободе и устава јадно лишио, већ и до божанских ствари неправедност протеривао и до прастарих наредаба, шта више и границе отаца **гадно** преступио и раширивати почео." Овакво писање туђем патријарху, противу покојнога свога цара, није „кињење", нити „увреда", него **издајство** српске царевине и осуђивање силног цара за то, што је освајао земље и градове и што је прогласио царевину **српску**. За то њега могу нападати Грци, али од Срба само онај ко је издајник земље и ко без злобе не може да спомене име цара Душана, чијег је сина убио. „**Прастаре наредбе**", то су границе охридске некадашње архиепископије, коју

II.

Царь.
Краль.
Кнезь.
Господинь.

„Стефань Урошь благовѣрни царь Србліемь и Грькомь, Поморию и западним странамь“ .... тако се подписао на акту своме потоњи српски цар Урош 1365 год. 11 марта, у Приштини.[1])

— Године 1370, априла 5, у Поречу на Броду овако се подписао краљ **Влькашин: „благовѣрни и христолюбиви краль Влькашинь господинь земли срьбскои и Грькомь и западнимь странамь“** ....[2])

Цар Урош, у последњој својој повељи, пише овако:

„По неизреченьномꙋ милосрьдию и чловѣколюбию владики моего слаткаго ми Христа“ ....[3])

Краљ **Влькашинь** опет у својој последњој повељи пише овако:

„По неизреченьномꙋ милосрьдию и чловѣколюбию владики моего слаткаго ми Христа“ ....

Душан се потписује:

„Благовѣрни и богомь поставлении царь Стефань Срьблемь и Грькомь и западнои странѣ и сь богодарованьною ми

кад су Грци заузели 1767 године, онда то није било рушење „прастарих наредаба“?! Овај навод из Arkiva IV. 301, на стр. 10. Јасно тврди, да је Угљеша постао највећи душманин Душановог сина, а његово је поступање — издајство српске земље. У осталом у љетопису копривничком не разуме се овакво кињење и страдање, него физичко збачење, тавновање и «пострада» т. ј. убили га.

[1]) Mon Serb. Mikl. стр. 156, 157, 159, 160, 163, 164, 165, 167, 169, 171, 173.

[2]) ib. стр. 180 и 181.

[3]) ib. стр. 179.

благоучастивою и христолюбивою царицею авгѹстиею кира Еленою и с възлюблениимь и благовѣрниимь синомь наю кралемь Ѹрошемь"....[1])

Вукашин поред горње титуле вели: „**сь прѣвьзлюбленномь кралиевьства ми кралицомь кирь Алѣномь и сь прѣвьзлюблениими ми синови кралиевьства ми Маркомь**", који се још октобра месеца 6878 (1369) г.) већ називао краљем, као што сведочи овај натпис: **прѣстави се рабь божїи Ранковикь .... сѹродникь крали Марка.**[2])

Још се само у једној србуљи налази записано[3]) да је погинуо „1371" на Марици „**царь Влькашинь.**"

У главноме: потоњи пут налази се назив „**царь**" 1365; потоњи пут (изузимајући босанске краљеве) налази се потписан „српски, грчки и западних земаља" краљ 1370.

Даље иде:

— **Благовѣрни и самодрьжавни господинь.... Стефань кнезь Лазарь**[4]).... самодржац Срба и Подунавља **кнезь** престаје године 1389.

Даље иде титула: „**Господинь.**"[5]) Овакву титулу носе: **Срацимирь**, Ђурађ, Балша, па Ђурађ и потоњи Балша.

— „**Господинь**"[6]) је и Александер, син рођенога брата царице Јелене Комнена или Шаина: „**Господинь** Канине и Авлоне."

Тако је исто:

— **Вь Христа бога благовѣрни господинь**[7]) **Костадинь**", син Дејанов.

---

[1]) ib. стр. 133.

[2]) ib. стр. 181.

[3]) У г. Дучића.

[4]) ib. 193, 195, 196, 205. 215, 259, 265. У Гласнику XXIV стр. 227; година 1381: **кнезь Срьблемь и Подоунавию Стефань Лазарь.**

[5]) ib. стр. 177 и т. д. 193 или се још пише: **дѹка** = dux. 203.

[6]) ib. стр. 178.

[7]) ib. стр. 192, 228

Тако исто:

— Ако „**не ѹзможе господинь Влькь дрьжати ꙁемлю срьбскѹ**", веле Дубровчани у писму Вуку Бранковоме, па додају: „**како що є ꙁаписаль господинь Влькь**" — дакле је и **Влькь господинь.**[1])

— Кнез-Лазареви синови 1399 г. називљу се: „**благовѣрни кнеꙁь Стефань и брать мѹ господинь Вльк.**"[2]) Године пак 1405 овако се потписује: „**благовѣрны и самодрьжавны по милости божиеи деспωть**[3]) **Стефань**" или; „**господинь вьсωи ꙁемли срьбскои и поморїѹ и подѹнаискымь странамь деспоть Стефань.**" У Борчу (дан. ср. гружански).

— Вукови опет синови, ове исте 1405 године потврђују дубровачке повеље у Вучитрну и називљу се: „**господинь**[4]) **Грьгѹрь и господинь Гюрьгь** с госпођом мајком Маром." По смрти Високог Стевана, **Гюрьгь** Бранковић називље се „**деспоть Срьблюмь поморїѹ и подѹнавїю**"[5])и т. д. и т. д. Даље долазе титуле: жупани, војводе и херцег (туђа).

У овим титулама јасно се огледа деградација српске државе: по царству долази краљевство; по краљевству: „кнештво" и „господство", а за овим: де-

---

[1]) ib. стр. 215 и 216. Овај »**господинь**« **Влькь** 21 нов. год. 6901 (1391) пише; **По иꙁволению и милости владики моєго сладкаго ми спаса Христа, и по прѣнеиꙁреченьномѹ єго члокѣколюбию ꙗ рабь Христов Вльк.... пишѹ, да єсть вѣдомо всакомѹ члокѣкѹ, како сложихь мирь с Тѹрьци, и приложихь великомѹ господинѹ цярѹ Баꙗꙁитоу, и сложихь с нимь мирь.... и расписахь ꙁемлю всѹ, колико єсть вь области моєи, како кємо плакати даньк Тѹрьком.... благовѣрныи Вльк Бранковикь господарь Серлемь и Подоунавию.** Написано у Приштини.

[2]) ib. стр. 264.

[3]) ib. стр. 266, 269, 331, 333, 335. Ова је титула узета од Грка.

[4]) ib. стр. 269, 277.

[5]) ib. стр. 352.

спотство, па се туђинском титулом — херцег свршава српска држава.

Да прегледамо наших владалаца титуле по мљетачким актима, па ћемо тек онда говорити о њихном значењу.

Године 1330 Мљетачка називље Дечанскога: rex[1]) Urosius Serviae.

Године 1332 и 1340 називље се владалац српски: rex Serviae.

Године 1348 Душан је већ био император, али га Мљечићи по старом обичају називљу: rex[2]) Raxiae· Тек при крају ове године титулирају га Мљечићи: Stefan imperator,[3]) а тако га пишу и у актима.

Године 1350 папа Климент VI у писму угарскоме краљу устаје противу титуле Душанове император и вели: „regem Raxiae, qui se Caesarum falso facit“ т. j. краља рашког, који се лажно учинио ћесаром. Немарећи за такво папино мњење, у мљетачким се актима одомаћила Душанова титула император.

Ипак има акта у којима се употребљава безразлично пређашња титула: rex Raxiae. Тако:

Године 1358:[4]) classis regis Hungariae contra regem Rasciae, а године 1362 опет стоји: Imperator Sclavoniae.[5])

У Гласнику XI дозвољава: rex Raxiae мљетачким трговцима да могу ићи преко његове земље у Романију ad Salonichi, parte Romaniae.[6])

---

[1]) Цитати су у Гласнику X, стр. 123.

[2]) ib. 122. Год. 1341 они називљу: rex Serviae seu Rassiae. ib. pag. 90.

[3]) ib. стр. 126 и 127.

[4]) ib. стр, 130.

[5]) ib. стр. 131.

[6]) Гласник XI, стр. 333.

Године 1348 јан. 3. Мљечићи честитају успехе Regi Raxiae.

Године 1348 тек априла 1. пише Душан писмо Дужду и сам се потписује: per Dei gratia imperator.

Године 1348 у акту мљетачком од 15 нов. ипак стоји: Rex Raxiae.[1])

Ове пак исте године 1348 од 6 априла закључено у сенату радити на миру између regem[2]) Serviae et imperatorem Constantinopolis

Ове исте године 1348 у акту од јуна месеца стоји: rex Rasciae,[3]) а у акту ове исте године од 16 јула стоји: imperator et rex Serviae.

Године 1349, септ. 14 стоји: rex Rasciae.[4])

Године 1350[5]) апр. 13 у акту се налазе захтеви: imperatoris Raxiae et Romaniae, dispoti l'Arte et Blachiae comiti etc. али Мљечићи дају одговор: domini imperatoris et regis Raxiae.

Године 1350, маја 3 решено да се одговори: Domini regi Rassiae, који тражи помоћи: Contra imperium Romaniae.[6])

У другоме акту забележено[7]) (после папинога писма): rex Stefan, а у самоме писму, које је послато Душану стоји: Imperator Grecorum et rex Raxiae.

У актима супругу Душанову називљу: Domina Helena imperatorice et regina.

---

[1]) ib. 434.

[2]) ib. 439 и 440.

[3]) ib. 441.

[4]) ib. 445.

[5]) ib. 447.

[6]) ib. 459.

[7]) ib. 460.

У актима Гласника XII:

Године 1350 у три акта 11, 28 септ. и 6 окт. називљу Душана Мљечићи: Rex Raxiae.[1])

Године 1354 фебр. 24 стоји: lo imperador.

Године 1355 јула 17 папа називље српског владаоца rex, а тако га титулирају и Мљечићи октобра месеца: rex.[2])

Године 1355 декембра 7 (пре Душанове смрти на 13 дана) називљу га rex, а у извешћу своме из Славеније т. ј. Србије провидур мљетачки титулира га: imperator Rassiae.

Декембра 17 (на три дана пре смрти Душанове) у писму мљетачком капетану стоји: imperator.[3])

Декембра 19 (на један дан пре смрти Душанове) стоји у акту мљетачком rex, а даље се вели: очувати град за српског imperator-а.

Године 1356 јануара 10 (на 21 дан после Душанове смрти) називљу га у акту imperator Raxiae.[4]) У писму Ђури Исети, вели се: si vivus esset = ако је жив; seu ejus filius наравно ако му је отац умро.

Год. 1358, окт. 6, у акту се говори о рату rex-а Hungariae cum rege sive imperatore Raxiae seu Serviae.[5])

Дакле се у актима безразлично употребљава rex seu imperator. Још се једном називље српски владалац год. 1362 јула 3 imperator.[6])

---

[1]) Гласник XII, стр. 5 и 6.

[2]) У овоме се акту говори о госпођи Клиссе, коју називљу: Comitessa (кнегиња) cum rege (Душан) fratre suo = са краљем братом својим. Ib. стр. 19.

[3]) ib. стр. 28.

[4]) ib. 35, 37, 38.

[5]) ib. 40.

[6]) За то је правично мњење Качановског да се у актима обе титуле употребљавају безразлично по навици Rad LIII. стр. 211.

Сада долази на ред акт мљетачки, који је замутио море у чаши воде и постао греховно „претиканије“ за необавештен свет, у питању о смрти цара Уроша, на име, мљетачки акт од 18 септембра 1369 год. за правилно разумевање кога, не треба ни на минуту изгубити из вида, да се и Вукашин називао царь, као што то тврди један новац и белешка у г. Дучића. Па и овај мљетачки акт такве је природе, да или собом не доказује ништа или баш на против, доказује, да је овда владао Вукашин. 1369 год. 18 септембра држало је мљетачко вѣће седницу по томе случају, што је дошло у Мљетке посланство imperator-a Rasciae као и посланство града Котора, а при крају истог протокола вели се, испратити посланике regis Rasciae et Catarinorum т. j. краља Расије и Которске са лепим речма (cum pulcris verbis) а већници нађоше за добро у интересу мљетачком, да Котор ни по што не падне у руке Ђурђа: „јер то би се окреуло на највећу штету наших (мљетачких) трговаца“, јер би се трговачки саобраћај из Котора пренео у Дубовник. Па истога дана и одлуче, а доцније допуне наставлење своме посланику, да измири Которане и Ђурђа, а о рашком краљу нема ни спомена.

Из свега овога излази двоје:

1) Онај секретар, који је водио протокол, по убичајеном начину, не разбирајући добро ствар а знајући да је титула рашког владаоца император и записао, да је дошло посланство императора рашког, али кад је ствар објашњена, кад се свршио претрес ствари, кад је ту било посланство и од града Котора, ког су желиле Мљетке имати у својим рукама, а Которани опет, да би се избавили од Балшића, били прибегли под окриље и заштиту Вукашинову, секретар је при крају и записао праву ње-

гову титулу rex = краљ, а његово посланство испратили само с лепим речма.

2) Мљетачко вѐће пошље посланство да измири Ђурђа и Которане, а о цару, па ни о краљу више нема ни спомена, што не би ни могло бити, да је био жив император Урош, чији је и био град Котор. Ако је Страцимир био род Вукашину, Ђурађ му није био ништа, већ налази у љубави и савезу с Дубровником, који опет стоји у љубави и савезу с кнезом Лазаром и са Угрима, па су како Ђурађ тако и кнез Лазар непријатељи Николе Алтоманића заштићеника краља-Вукашиновог.[1]) Докле је Вукашин водио борбу с противницима, Ђурађ је „заузимао околне земље“, па кидисао и на Котор.

И тако овај мљетачки акт ништа не вреди у доказивању о смрти Урошевој.

За потврду, да се из голе речи imperator и rex неда ништа изводити, ја ћу напоменути и навести титулу „кнеза“ Лазара, по мљетачким актима, што ће још боље ову ствар расветлити.

У актима:

Године	1382	априла 29,
„	„	јула 25,
„	1383	марта 26,
„	„	октобра 5,
„	1384	декембра 22,

---

[1]) Гласник XLIX, стр. 185 вели за Балшиће Чедомиљ Мијатовић, да „они нису пристајали ни уз једну од две велике партије, које су се бориле за власт, и од којих је једној вођ био Лазар, а другој Вукашин. Не могући их добити за пријатеље и савезнике, ни један од тих вођа није желео ни да их за непријатеље има . . . .

Најстарији . . . . Страшимир, имао је за жену, по другом браку, Милицу кћер Вукашинову. Али то није повело ни једног Балшића ни на Крушевац противу Лазара, ни на Марицу противу Турака. На против, почем је било изгледа да к својој земљи придобију још који комад Захумља . . . . Балшићи ступе у савез с Дубровником и т. д.

Године 1385 јуна 2,
„ „ октобра 5,
„ „ марта 22,
„ 1388 маја 3,
„ „ априла 29, свуда га у овим актима пишу rex.

Године пак 1389, јула 23, после косовске битке, шаљу Млечићи посланство султану Бајазиту, и у томе своме акту пишу праву Лазареву титулу, називљући га: Comes Lazar т. ј. кнез Лазар. На место тога, дакле, да из непознатих изводимо познате закључке, чега бити не сме и не може, боље је да се запитамо: шта значе у практичком животу ове титуле?

III.

Немања вели: „**Нс-кони сьтвори Бог небо и землю и чловҍкы.... и постави овн царе, дроугие кнезе.... и Богь.... оутврьди Грьке — цлрьми, а Оугре — крлльми.... а нашимь прадҍдомь и нашимь дҍдомь дарова овоу землю и постави ме велинимь жупаномь ....а ѿ ѿставихь на прҍстолҍ моемь.... лоубьвьнаго ми сына Стефана велнега жупана и севастократора**[1])**.... зета кир Алексїа** (III) цара грчкога.

Велики жупан и севастократор Стефан године 1222 овако се подписује: „**Стефань, по божие милости вҍньчанни прьви краль вьсе срьбскиє земле, Дио-**

---

[1]) Mon. Serb. M. стр. 4. — Ови титулу севастократор установио за наследника цар Алексије (I) Комнен. Доцније наследник добије назив — деспот; а тек Андроник старији назове наследника (свога сина Михаила) „млади цар" с том разликом, што се наследник није потписивао црвеним мастилом и што на његовим повељама нема године, месеца и датума. Овим се разликовао владајући цар од наследника цара.

клитиѥ, Травуниѥ, Далмациѥ и Захльмиѥ съ **прѣвьзлюблѥньнимь ми синомь Радославомь, по божиѥ милости, намѣстьникомь ми ....**

Бунтом су дошли на престо: **краль Владиславь; краль Оурошь Храпрви; краль** Драгутин, а **краль** Милутин дошао је на престо „вољом читаве земље“ с уговором: да да после његове смрти наслеђи престо Драгутинов син Владислав легитимни син и наследник Драгутинов.

Тек по доласку на престо „вољом српске властеле“ — Дечанскога, први пут овај вели: **венчань бихь** на престо у један[1]) дан са сином моим Душаном младим краљем. И тако је Дечански прави стари владајући краљ, а титула насљедникова је: „**млади краль.**“

Душан збацив оца с престола и прогласив се краљем на Малу Госпођу[2]) 1331, како није имао законитог насљедника, јер још није имао деце, вели у повељи: „.... **ѥго же Богь изволи краљевьствовати** после[3]) мене у земљи српској или **сынь мои или брать мои или кто од соуродникь моихь** .... Кад не би био у нади, да ће добити сина, он би објавио по имену насљедника. Кад је Душан постао „царем српским, грчким и западним странам“ са благочастивом августијом кира Јеленом, он је прогласио насљедником свога сина Уроша назвавши га: „**благовѣрни краль Оурошь**“ — онако исто као што је урадио венчавајући се на престо његов отац Дечански.

Кад се Урош венчао на царство он није могао прогласити насљедника, јер због младости још није имао по-

[1]) Mon Serb. 83 и 90 ... **лѣта** 1321, јан. 6, на Богојављење.

[2]) Ондашње 1332 год.

[3]) ib. стр. 116.

рода, па је „**безчьдьнь**“ и преминуо. Ко је могао бити његов насљедник? Душан, кад није имао сина, вели: или мој син, или мој брат или мој сродник. Значи, да је овако ствар насљедства стајала и за време Уроша. Душан је завео у своме царству византијску чиновничку јерархију и титуле, које у Србији с временом постану титуле династичке. Чинови су ишли овим редом: велики **челникь**; велики **слвга**; велики **воевода**; велики севастократор;.... **кесарь**.... **деспоть** и насљедник престола — краљ.

Велики **челникь** то је највећа српска чиновна титула, каквим је био н. пр. потомак Вуканов **Вратько**. По новој чиновној градацији био је највећи чин **деспоть** одмах до насљедника краља. Ето за што имају своје нарочите вредности речи копривничкога „житија“ кад каже, да је Урош дао Вукашину „сан деспота“, како се у Цариграду називала браћа царева, и даље рече: „**Потомь и вънчаваеть**[1]) **його.**“ По што је Вукашин „**сьринчо**“ цара Уроша с престола, он (Вукашин) „**на се вьзлагаеть въныць кралевьства срьбьскаго**“ т. ј. постао владајући српски владалац, па се и потписује: **вь Христа Бога** краљ Србљем, Грком и западним странаама **сь прѣвьзлюбленномь** краљевства ми краљицом **Аленомь** и са **прѣвазлюбленнимь** и т. д. сином краљем Марком т. ј. насљедником престола.

Да је Урош владајући цар над Србима, Грцима и западним странама у једно исто време кад и Вукашин

---

[1]) Pejačev. Hist. Serb. pag. 299 Овако бележи он ове речи на латинском језику: .... ac praecipue Vucasinus, qui licet ab Urosio Despotae dignitate, et mox etiam regali Serbliae, Romaniaeque corona auctus esset etc.

Глагол наших љетописа, пострадао, у изворима на латинском језику стоји: peridit од perdo — губити, погубити

то је таква једна аномалија о којој не може бити речено ни једне једине речи.

Најпре је, дакле, над српским, грчким и западним странама био владајући цар Урош. Његово су царство поделили Лазар и Вукашин, па је Вукашин био владајући краљ на земљама српским, грчким и западним, а кнез је Лазар владајући кнез Подунавља, али је Вукашин владалац Србљем, Грком и западним странам.

Ради ујашњења ондашњег стања ствари, да би и најобичнији човек могао схватити ондашње односе, ја ћу овде навести два монолога поцрпљена из верних и сопственоручних њихних докумената.

Два монолога.

— „**Азь благовѣрни**, по божијој милости **самодрьжьць всеѥ срьбьскыѥ земле кнезь Лазарь.**“ Да сам се тако звао потврђују моји сопственоручни потписи на повељама;[1]) потврђује сведочба мога зета **Вльк**а;[2]) потрђује патријарх Спиридон.[3]). Да су ми Турци главу одсекли на Косову потврђује моја супруга и моји синови, кад су 1395 год. учинили уговор с игуманом манастира св. Пантелеимона, да ми се прави „**поменъ**“, у дан мога „**оусѣкновенниꙗ.**“ Међу тим један љетовничар вели: „15 јуна **прѣстави се.... кнезь Лазарь**“, а други каже, да сам постао кнезом због „кнегиње[4]) Милице“, а у ствари нити сам се „**прѣставио**“, нити сам због Милице постао кнез. По заповести крвника моје отаџбине Бајазита мени је одсечена глава, а кнезом сам постао овако: Кад цар Душан

---

[1]) Mon. Serb. 194, 205 и т. д.

[2]) Там. стр. 207.

[3]) Там. 212, 213 и 214.

[4]) Рат. Шаф. 60 и 61.

покрете 30.000 коњаника и 50.000 пешака да казни босанскога бана Котромана — тога угарског присталицу, ја сам се у томе рату одликовао, и мени, катунару вианичком и косоричком цар даде освојену Босну[1]) и учичини ме кнезом Подунавља. По смрти цара Душана, кад царев брат Синиша покрете војску противу новога цара, свога синовца Уроша, по заповести цара, Вукашин с Гюром зетским и Воихном прогнаше Синишу, па они задржаше у рукама заузете земље, као што је урадила и царица Јелена, па се сродише Воихна и Угљеша и заграбише у своје руке „грчке земље“, а Вукашин доби „сань деспотске честн“, и ја захвати у своје руке подарене ми царем Душаном земље. Грабљиви Алтоман[2]) нападе на моје земље, да и њих приграби, па сам морао устати противу таквог насиља. Године 1357—8 ја га позва на суд царев. Обојица предстасмо пред светло царево лице. Ту се пред царем тужисмо. Цар се упињао да нас измири, али ја несам могао пристати на мир на своју штету, а Алтоман опет није хтео одустати, док не приграби део мојих земаља. Цар Урош наљути се на нас обадвојицу и у љутини рече: „идите и чините један другоме што можете више зла!“ Алтоман удари на мене с војском и порази ме. То му није било доста, него ме хтеде сатрти. Нађох се на јуначкој невољи. Нигде заштите од насилника. Ја пређох у Угарску, ступих у договор с баном Николом Горјанским, дадох му своју кћер и обећах му све шта је од мене тражио, само да ми помогне у борби противу мога душмана. Он ми даде у помоћ војску, те 1358 год. поразих и погубих Алтомана. Ето за што сам

[1]) Ann di Raus. Luccari. Venetia. 1605. pag. 57.

[2]) Пејачевић овде замишља Вукашина, што не може бити, јер је свога противника Лазар убио. Може бити разговора о Бранку сину Младеновом. Драгашевић је мњења, да је то Алтоман. То мњење усвајам и тиме објашњавам борбу Лазареву са Алтомановим сином Николом.

постао „човек[1]) унгарскога краља“, који се користова мном и отвори рат с царем Урошем (1359), али би побеђен и оде одкуд је и дошао. Званичне моје обавезе према цару и земљи сукобише се са моралном обавезом према угарскоме краљу, а „ванцирање Вукашиново“ и тежња да седне на српски царски престо, примора ме, да се оснажим и створим себи државу. Ето за што сам „**възможне нѣке**“ ставио под своје „**ноѕѣ**“ у Подунављу, који су доцније устали против мога сина и „**тьштахоу** (с њиме) **равеньство.**“ Нови владалац Хума Воислав брат Алтоманов а шурак Урошев завади се с Дубровчанима, а ја се опет удружих с њима, да сатремо мога и њихнога врага. Вукашин доби и краљевску титулу, па „срину“ цара са царства. Цар затражи од мене помоћи. На место да помажем „збаченоме“ цару, ја сам хтео изравнати се с Вукашином, али од Унгара несам смео узети на себе титулу краљевску, јер сам био „човек унгарскога“ краља. Против Вукашина били су сви остали моји другови, па кад он сатари цара и венча се круном, ја се упнем, да њега сатарим и да на место Немања господаре Хребељани, али ме срећа изневери и ја положих своју главу на Косову. За нашу такву радњу крива је саможивна тежња Вукашинова. То је све, што могу рећи у своје оправдање, а из тога су дошле све оне погрешке и радње, о којима несам био у стању изрећи, на што ће испасти. Као Србин живот сам жртвовао и крв своју пролио за српску земљу и за свете цркве, што несу учинела ина господа српска, као што су Страцимир и Ђурађ и друга рашка господа. Може бити да би успео да одбраним српски народ, али сам ја имао само „**юдиноу уесть**“ царства Урошева, па она није била кадра урадити оно, што су биле кадре обе „**чести.**“

---

[1]) Вид. Виланија.

— У томе и лежи поглавити узрок пропасти што сте ви распарчали царевину, па ни једна „чест“ није била кадра извршити она и онаква дела, каква је била у стању извршити читава царевина. Па кад је то тако, онда да чујемо разлоге и онога Србина, који је докопао другу „үесть“ Урошева царства, а тако исто жртвовао живот и крв пролио за српску земљу, али је није очувао. За што си дакле Вукашине и ти докопао другу „үесть“ Урошеве царевине и на шта си ишао?

— „**Азь вь Христа бога благовѣрни Влькашинь краль ȥемли срьбьской и Грькомь и ȥападнимь странамь**“ [1]) Хумљанин и **хльмски** бан и властелин од стотине лета, — ову титулу несам украо, него ми је дао **царь Оурошь**, а ви знате да се царска реч не пориче. С Душаном сам извршио превраат, па сам њега венчао [2]) и сина му крстио. За то сам и уживао милост и поверење царево. Доглавници цара Душана: царев шурак **Гюргь**, кесар Воихна, Брајко, Радослав (Хлапен) и Бранко Расиславићи, Тома и брат му Воислав синови Воихнини; Милош и брат му Радослав Леденићи; Братко и Обрад Челниковићи; Бранко син Младенов; Мирко; мој брат Угљеша и ја Вукашин [3]) и неки друга. Кад је силни Душан „**ѡкоже неподобаѥть**“ створио од краљевства — царство, а од архијепископије патријаршију, — нас је обдарио, наградио [4]) и узвисио, па је најхрабријима или љубимцима и сродницима дао земље у „**дрьжаке**“ да управљамо и бранимо царевину. Своме зету и љубимцу Дејану, цар је дао површље реке Струме и чин севастократора; над земљама од Сереза до Вардара поставио је Холиверића Богдана, а над земљама

[1]) Mon. Serb. стр. 180.

[2]) Њега Душан у песмама назива «кумом.»

[3]) Mavroorb. 268.

[4]) Mon. Serb. M. стр. 142, 143, 144 и 145.

овчепољским — његовога брата деспота Ивана. Кнезу Лазару и Вуку Бранковоме предао је подунавске земље. Жупану Николи дао је Трикалу и Костур, а над Етолијом поставио је Прељуба не пазећи на то, што су га онако грозно поразили Турци код Стефаније. Бранка је поставио над Охридом и Пелагонијом. Хум је предао Воихни, а Јанину своме брату Синиши. Мога брата Угљешу поставио је над покраинама Сереза, а мени је дао под управу десну страну средњег Вардара са Прилипом и да будем царев „архимаршал." Над мањим покраинама поставио је мање старешине. Уроша сина као насљедника прогласио је краљем.

При смрти, од свију нас вејвода, јер смо с њиме били у походу, узео је највећу заклетву, да ћемо бити верни његовоме насљеднику цару Урошу, а мени је наручио царство, да га у целини очувам и предадем двајестогодишњему цару. Противу тога царевог аманета први је устао царев брат Синиша; ми га поразимо, он се поврати у Трикалу, одпадне од царства и назове се цар Симеун Палеолог. Царица Јелена у Серезу почне руковати политиком по своме нахођењу не покоравајући се цару, а на западу завади се кнез Лазар с Алтоманом. Обојица дођу на тужбу цару, који није био уздржљив на језику. Кад њих није могао помирити, он им каже, да се торњају до ђавола и да воде борбе. Алтоман надбије Лазара, који потајно пређе Дунаво, па постане „човек угарскога краља", добије помоћ, порази и убије Алтомана, заузме Подунавље као васал угарски. Он је други одпао од царства и удружио се с Угрима, а **чьто на Оугрѣхь оуспѣти хотѣаше? Кьто ли оть владычьствовавьшиихь и Оугромь главоу прѣклонь, вь своје господьство постиже?**[1]) Ми одбијемо Угре (1359 год.), али кнез Лазар задржа заузете покраине. Наравно

[1]) Гласник LXII, стр. 268. Речи цара Бајазита сину Лазареву.

да и остала господа несу смела изостати у приграбљавању земаља, као што су три брата зетска, братанци царице Јелене: Страцимир, Гюргь и Балса; Угљеша и Воихна приграбе „грчке земље“, Дејановићи опет захвате Струму и Поморавље, а мени остане Приштина, Призрен, Скопље и Прилип, па не пазећи на решење призренскога збора, богме ја несам могао упустити из руку како земље тако ни управу царства. Цар ме учини деспотом, а доцније ми даде и титулу краља. И цар Урош, од доласка царице Јелене у замак Матеја, почне радити противу мене и устане с војском. Ја поразих његову војску и ухватих цара, па га ставих на сигурно место у замак чепиговски, да му се не би што год зло десило и да што год не предузме противу царства. Тада су „дворски људи“ јавили Дубровчанима „да цар Урош није у власти себе самога“, него да је у власти мојој, због чега се Дубровчани и подчинише угарскоме краљу. У то време т. ј. XII-те године свога царовања, Урош је утекао из замка Чепигова или у Св. Гору, да се, по примеру својих предака покалуђери, или је отишао својој матери, или у Дубровник. Онамо није приспео, а и матери није отишао, морао је погинути негде у огранцима Шаре-планине, јер тамо има много грабљивих зверова. Код Сушице је у мојој држави село М'лчиште, а с оне стране Шар-планине, налази се село „Говорљиво.“ Тражисмо цара на све стране: сласмо посланике у Св. Гору и у Дубровник, али га нигде не нађосмо. У мојој држави није се ништа говорило, него је владало млъчанїє као гробна тишина, а изван ње много се што-шта говорило. Како сам ја један извесно знао да га је нестало и да се неће више појавити, да не би српска држава пропала, имајући титулу краља, ја се и венчах на краљевство и постадох краљ и господин земаља српских, грчких и

западним покраинама. Као законитоме српскоме краљу, по сили и снази закона: **„потврьждати ӡаконе и хрисовꙋле“**, дођоше ми Дубровчани да им потврдим привилегије добивене од мојих предходника краљева и царева, јер ми је Бог даровао **„таковыѥ дары и кралѥвьствꙋ ми и поставио ме господина ӡемли срьбьскои и Грькѡмь и ӡападнимь странамь.**[1]) Цар Стеван 1347 године овако се подписао: **Стевань вь Христа Бога благовѣрны царь Србліємь и Грькѡмь и ӡападнои странє**[2]) па сам се и ја тако исто подписао. Цар Урош је писао у хрисовули овако:

„По неиӡреченьномꙋ милосрьдию и чловѣколюбию владики моѥго слаткаго ми Христа“ и т. д. Па сам и ја тако исто писао:[3])

„По неиӡреченьномꙋ милосрьдию и чловѣколюбию[4]) **владики моѥго слаткаго ми Христа“** и т. д.

Разлика је у томе, што је он своју повељу писао 1365, а ја опет моју 1370 год. За то сам онако исто као и Немање **„Сь прѣвьӡлюблѥнномь кралѥвьства ми кралицомь кирь Алѣномь** и т. д. и потврдио **„ӡаконе и хрисовꙋле прѣжде кралѥвьства ми бившихь краль и царь.** А то је доказ да 1370 није било у животу цара, него сам ја Вукашин био венчани и законити цар српски, грчки и западних земаља. За то се нико други у то време и није смео подписивату краљем осим мене и мога наследника сина Марка, јер венчавајући се на краљевство, венчао сам за младога краља и мога „непослушног“ сина Марка, који је одрастао у двору Немања, па је и био одан тој остарелој и изанђалој династији.

---

[1]) Mon. Serb. 179, 180 и 181.

[2]) Гласник XVII, стр. 288.

[3]) Mon. Serb. стр. 171.

[4]) Онамо стр. 179.

Нико није рекао, па богме није **ни смео** рећи, да сам ја цара Уроша убио, јер би му одлетела са рамена глава, за то је код моје задужбине **Мьлүништє**, а шта се изван домашаја моје власти говорило, што ме се тиче, јер светина свашта говори.

Она мермерна плоча[1]) с двоглавим орлом царским без натписа покрива нечије знамените бренне остатке, но чији ли су то остатци, то не зна нико, јер је ту **Млчиште**. Сниже те плоче запис тврди, да су сарањени моји бренни остатци.

Онамо иза села Говорљивог нешто су калуђери шуровали с царицом Јеленом у замку Матеја, па су они и могли оставити некакве записе о ономе о чему се говорило. На место да истражујем, шта се о мени говори, ја сам у договору с осталима кренуо војску, да протерам Турке из Европе. Да сам ја Турке поразио а не они мене, и данас би моји потомци носили српску царску круну, а Срби за које сам ја погинуо и крв пролио, не би постали турска раја. Па и на Марици ја не бих изгубио битку, да ми је цар Урош хтео дати мира: за живота ми је сметао у управи царством, а по смрти кад сам ја сâм докопао у руке „скиптро и државу“ непрестано ме узнемиривао како на сну тако и на јави, мутио ми крв и бацао прашину у очи, те несам могао добро разгледати бојно поље.[2])

---

[1]) Коју је пронашао Јастребов у цркви св Богородице — задужбини Вукашиновој, из које је донесен у наш музеј онај брозани изливени натпис краља Вукашина.

[2]) У једној србуљи, коју ми је показао г. Дучић (из XVII века) вели се, да је на реци Марици погинуо **„царь Влькашинь:“ аще не би гнѣвь** божи био, како би .ѕ. хиљада поразило .ѯ. хиљада?

D'oksza Hist. de l'em. ott. I. 161; Voucachine, allié à la famille régnante, avant capté la confiance d'Ourosch. obtint de lui le titre de roi de Rassie et commençait déjà à fixer se regards sur le trône imperial. Одкуда је Вукашин био у сродству са царском династијом Немања? Наши хроничари веле. да је Дечански имао више

Ја сам моју патриотску дужност извршио и живот жртвовао за свој род и за православну — грчку веру. А јесам ли ја крив, што светина није хтела гледати владалачку круну на мојој глави само за то, што је била навикла гледати је на главама куће Немањине? Зар је крив најмудрији Кантакузен, што светина није хтела гледати царску круну на његовој глави, него ју волела гледати на глави глупог и неспособнога Палеолога, који је царевину упропастио?

То је све!

— Није. Да наведемо савременике.

Савременик маричке битке, частни старац Исаија вели, да је маричка битка била 6879 г. од створења, а љетовничари и старији и млађи тврде, да је та битка била месеца септембра. Тако исто тврде и турски извори, да је та битка била нашега месеца септембра. Јасно је, да је маричка битка била, по данашњем рачунању (година) 26 сепг. 1370 год. Исаија ма да је био на страни Угљеше и **Влькашина** због црквеног раскола у земљи, ипак се из његових речи може извести, да је Вукашин убилац цара Уроша, јер он вели за Угљешу и **Влькашина**: „**не соудивыше, ꙗко гнѣвоу божню никьтоже моштьнь протовоу стати. Тѣхь** (Турке) **не изгнаше, нь сами оть нихь оубиени быше.**“ На њих, дакле, и баца кривицу Исаија за пропаст српске државе. По смрти Вукашина владали су: „краљ“ Марко у земљама Вукашиновим: Лазар у Подунављу; Угљешица у Серезу; Твртко у Босни; Бал-

«чеда.» Знамо Синишу, знамо Дејана царева зета. Пејачевић вели, да је Душан имао две сестре: Јелачу и Теодору. Јесу ли оне сестре Душану и по оцу и по мајци? Једна је Душанова сестра била за Дејаном; друга је била госпођа Клисе.

шићи у Зети; Дејанови синови на Струми и т. д. а Исаија ипак каже: **„не бо бѣ кьнеѕа, ни вожда, ни на-стакника вь людехь“**, јер ови сви оставши владаоци несу били од крвнога племена Немањах, па им Немање несу биле дале краљевску титулу као што је Вукашину дао Урош титулу краља: господа српска то су само чланови куће Немањах и то краљеви и цареви, како се лепо види код наших хроничара н. пр. Раш. Шаф. стр. 51: **житие и жительство краль и цереи срьбьскыихь** или стр. 55: **историа срьбьскыихь цареи**, или на стр. 68: **лѣтописьць господь срьбьскыихь** т. ј. **срьбьскыихь ца-рехь и кралехь, вь нихже авни се прьвы** Немања (стр. 51) и т. д. За то Исаија и вели: **„оста ѕе-млꙗ поуста, не бѣ вожда.“**

Вь то врѣме и племе срьбьскыихь господь, сед-мыи мьню родь коньць приеть.

За објашњење речи: **„вь то време“** треба имати на уму латинску реченицу: Eo tempore н. пр. surrexit quidam Samuel. Које је године ово било? Eo tempore значи около тога времена и свагда се махом, случајно споменута ствар, као што је овде споменуто „племе српске господе“ пре десила, него ли што се извршио догађај о коме се поглавито приповеда, као што је овде маричка битка. По томе речи: у то време = Eo tempore значе, да кад су 26 септ. 1370 године погинули Угљеша и **Вльклшин** већ није било никога од племена српске господе за то, што је цар Урош пре маричке битке преминуо безчадан, а о Синишиним синовима љетовничар вели, да не зна ни шта ће да каже. Исаија је дакле тачно означио, кад је била маричка битка т. ј. 1370 год. кад је он свршио превод Ареопагита, па жалећи што није било вожда од племена Немања, случајно спомиње, да се то племе било угасило у

седмом кољену, а да се није било угасило, наравно да би по маричкој битци и било вожда у српској царевини.

Тако је то било у ствари. Тако су ту ствар знали и схватали сви српски нараштаји кроз пет стотина година. Међу тим појавило се једно мњење, које иде на то, да докаже, да Вукашин не само да није убио Уроша, него још да је Урош надживио Вукашина.

— То се може и доказивати: Вукашин је погинуо на мегдану бој бијући с Турцима, да их протера преко мора. У ствари било је незналица и поштењака, који су поверовали, да је цара Уроша нестало у планини, па несу ништа ни записали. Било је таквих, који су чули, да је „царь“ на Марици погинуо, па су неки додали име: **Влькашинь**, а други су метули према народној песми „**царь Оурошь** 1371 године“, па је и изашло, да је цар Урош умро после Вукашина; било је таквих, који не познају добро писмена — бројеве, па је у тим бројевима читава збрка како смо видели у љетописима. Каквог је који љетописца читао или преписивао, онакве је и погрешке уносио, али је код свију њих тај смисао, па били млађи или старији, да је Вукашин убио Уроша и да је за то Бог казнио Вукашина у битци на Марици. То је и навело трудољубивога Пејачевића да каже: да је Вукашин убио цара Уроша 1371 године, а да је Вукашин погинуо на Марици 1373 [1]) године. Па кад Пејачевић може подбну ствар доказивати: онда се може доказивати, да Вукашин и није убио цара Уроша. Ето како се појавила мисао, да се избрише једна љага из наше историје и да се доказује....

— Шта?

— Да Вукашин није убио цара Уроша.

---

[1]) pag. 320. На стр. 317. налази се онај навод г. Ковачевића о писму папе Урбана кћери влашкога војводе Александра, Клари, где се спомиње „Ancham, reginam Serviae . . . .

— То се може доказати, али хоће ли се тиме објаснити ондашња српска историја?

— За што не; Вукашин није убио цара Уроша....

— А шта му је урадио?

— Није ништа.

— Од ништа не може постати ишта. А овде из потврде дубровачких привилегија, ми видимо Вукашина, да је он владајући краљ над српским земљама. Је ли Урош био владајући цар и пре и после смрти Вукашинове?

— Кад је био жив, наравно, јесте.

— Дакле, до смрти Вукашинове био је цар Урош жив, а док је он био жив, дотле живи и царство.... Вукашин погинуо, цар Урош живи, па где је, куд се дело српско царство? Кад, где и како га не стаде? Било је ту и сувише много крвних душмана Вушинових, а било и приврженика цар-Урошевих, па кад видеше мртву лешину Вукашинову, за што не усташе и не обновише царевину? Исаија каже правце да у томе времену, кад је Вукашин погинуо, било изумрло племе српске господе у седмом колену. Па и иначе: протекло је 143 године, кад се први пут отпевало у Жичи: „многа лѣта I. краљу", и како један издане, дргоме опет певају „многа љета" или краће: „умро краљ — живио краљ!" Кад је умро цар Душан, одмах се зачуло: „живио цар Урош!" па кад је издануо Вукашин, за што се не зачу: „живио цар?"

Кад је потврђивао Дубровчанима повеље Вукашин и кад је краљевао, где је био „цар Урош?" Душан не сме оца да пусти слободна, него га шаље у заточење, а да се за краља Вукашина шета у слободи цар Урош — то се не да ни замислити.

Таквог појава у свету није било, нити може бити, мањ да смо ми Срби рођени под некаквом таквом звездом, под којом се више није нико родио, па имамо живе и „цара“ и „краља“, а тако смо несрећни, да немамо царства, а имамо краљевство; погинуо „краљ“, а остао цар, а ми опет немамо царства. Канда га однео вијор у небеса. То је право чудо!

— То је проста ствар: умро Урош и нестало царства.

— Баш је у томе чвор: Урош цар живи, а царства нема. Како то може ди буде?

— То није никакво чудо. Ја ћу вам напоменути пример, који наличи на тај. Напали на беднога Вълка сина Бранковог и Витославиног: „издајник, издајник!“ У самој ствари он је био врло мудар и паметан човек. Да је рађено онако, како је он хтео, камо ти наше лепе среће. Он је хтео да се покоримо Турцима, па би било ....

На ово се заори смех: било би оно, што је и дошло!

— Ја сам на реду. Оно[1]) горе није никакво чудо. У нашој историји има и већих чуда. Ђурађ, син Вуков, „Смедеревац“, а његово благочастиво и христољубиво подружије — проклета Јерина — били су на своме месту. Ђурађ је био човек мудар, зрео; постао је деспот кад му је било 62 године; руковао је деспотовином; био је највећи српски дипломата и најмудрија глава. Из корена преокренуо је српску политику. Одбацио ону политику, које се држао његов ујак Стефан по упутству Бајазита. Богме тежио је да постане угарски палатин, па

[1]) Види Ђурађ Бранковић г. Мијатовића.

богме, умал што га несу избрали за угарског краља. Морао (?) је сирома да предводи турску војску противу своје рођене земље и противу свога рођеног ујака Стефана; морао (?) је да се довија како би постао деспот српски. Предао је Угрима Београд у размену за спахилуке; старао се да што више задобије вароши и баштина. Богме осигуравао се човек на рачун своје отачбине да што угодније и господскије живи. Истина Угри су му одсекли два прста на руци, која му несу ни требала, јер су му они предлагали да постане шокац. Његова би политика била крунисана бар под његовим потомцима, али глупа светина дозове Турке и преда им, како град Смедерево, тако земљу и градове. Та народна кривица почиње се од Косова, кад оно на кратко насађени Милош јурну у турски стан, па Мурату сјури нож у трбух а стаде му петом за вилице, што да није учинио, већ кад су га назвали издајником, да се пошуњио, пољубио Бранковог сина у руку и шутао....

— Је ли овде разговор о историји и историјским фактима или се води разговор о томе, шта би било боље?

— Та ово су историјска факта.

— Које?

— Ето ово:

Краљ Вукашин није убио цара Уроша.

Вук Бранков није издао кнеза Лазара на Косову.

Милош Обилић био је усијана глава.

Ђурађ „Смедеревац“ био је највећи дипломата и владалац.

— Добро. Кад краљ Вукашин није „сьрнноүо“, ни „убио“ цара Уроша, од куда то, да „краљ“ влада и гине, а „цар“ се ни жив не показује, него се негде склонио, па га се не тиче царство? Може ли то бити? Је ли он био цар? Је ли био жив?

Кад Вук није издао, за што оте од Лазарева сина Стевана половину његове државе?

Кад је Обилић урадио луду ствар: онда шта је Коклес? Шта је Вељко? а шта ли је опет Кориолан и Андрејаш, који с непријатељима иду противу своје рођене отаџбине? Шта је онај, који се бори противу непријатеља своје отачбине, а шта је онај, који с непријатељима напада на своју отачбину?

Кад је Ђурђа Смедеревца радња увиђавна и мудра, камо плодова за народ од те његове мудре државничке политике?

Какви су резултати радње њихне?

Од цара Уроша — нестало царства.

Од краља Вукашина нестало краљевства.

Од кнеза Лазара нестало самосталности.

Од Ђурђа Смедеревца његови поданици постали турска раја.

Ко је крив за такве резултате?

Тако огроман историјски факт, од кога се променила судбина читавога српскога царства, као што је насилна промена династије славних Немања и убијство цара Уроша, мора се подударати са свима осталим фактима и догађајима; мора нам разјаснити и до очевидности учинити јасним све појаве ондашње са свима њихним узроцима и посљедицама, па је тек онда то историјски факт. „Сринуће и убијство“ цара Уроша Вукашином, одговара свима суврененим догађајима са узроцима и посљедицама; одговара савременим сведоџбама и резултатима у царевини.

Сада замислимо да цар Урош није ни сринут ни убијен, јер сви су у томе сложни, а и Уро-

шеве хрисовуље тврде, да су га сви признали за цара и да је он царовао. Па шта му би? Где се деде? Од куд Вукашин завлада Урошевом царевином? Кад је завладао? Где беше Урош? Где живљаше? Како преста да царује? За што се одметуше од њега владаоци? Шта се то догоди, да на место њега, Вукашин потврђује дубровачке повластице по „образу“ царева, који су пре њега царовали? Дајте, господо, одговора на сва питања. Ми знамо из наших староставних књига и како је који краљ или цар живио и како умро и где је сарањен; то исто из истих староставних књига знамо и за цара Уроша према сринућу и убијству.

За то се „несринуће и неубијство“ не подудара и не одговара ни узроцима, ни догађајима, ни последицама, какве су настале. Кад, дакле, није ни „сринут ни убијен“, онда у чему је смисао ондашњег догађаја? „Цар“ жив — „краљ“ — влада. Краљ — гине; цар жив и здрав, а царства нема. Шта је то? За што пропаде српско царство?

— Има забележено, да се „прѣставно“ 1371 године. — Има забележено да се прѣставно и 1372 године. Има забележено, да је Немања унук Константина цара; има забележено, да је косовска битка била 1390 године; има забележено сијасет божи којекаквих неистина, и ко би их ређао?

Било је и пре и онда, а има сада и биће до века како незналица тако и лажних сведока, али овде није питање о њима, него је питање:

Шта и како казују способни и безпрекорни савременици и очевидци? Шта и како о томе казују ондашњи људи спремни, способни, — људи књижевни и зналци ондашњег стања ствари, као што су: настављач Данила, частни старац Исаија и писац „житија и жителства кра-

љева и царева српских, који по ком или колико царствова" или шта се вели у запису манастира Зерзе кад несмо били раја ни турска ни аустро-угарска? Ми смо их навели, а ову главу да завршимо речма:

Архијепископи, патријарси, митрополити, епископи, архимандрити, игумани, калуђери, протопопи, свештеници и **вьсь** црквени клир и синклит били су научен српски средњевековни сталеж и заузимали на државном сабору прво место до краља или до цара. Тај сталеж писао је, преводио и учио Србе књизи; писао житија, записе, молитве, календаре и т. д. Свештенство је владаоце крштавало, венчавало, крунисавало, исповедало, причешћивало и опевало; оно је знало њихне грехове, па је оно чак знало на коме је царство. Оно је писало уговоре и вршило улоге посланичке; оно је знало не само владалачке, него је знало и грехове злочинаца и убилаца. Оно је увршћивало у календар српске сваце и мученике и сачињавало им каноне, службу и писало њихна житија. Оно је верно записало како добра, тако и зла њихна дела. Оно је записало да је Вукан гнао свога брата; оно је записало да је Немања истребио законопреступну браћу; оно је записало, да је Владислав „разбојнички" заузео српски престо; оно је записало да је Драгутин прогнао с престола свога рођенога оца; да је Милутин ослепио сина и да је Дечански постигао **„коньчиноу ѡть сына своѥго** (Душана) **сьмрьтїю моучєничьскою"**, оно је записало да је Вукашин убио Уроша и за то пострадао у боју на реци Марици; оно је записало да је Лазар син Ђурђев отровао своју рођену мајку „проклету" Јерину и т. д. То је исто свештенство записало, да је владао после Душана његов син цар Урош; да су после цара Уроша његово царство разграбили Лазар и Вукашин, па је Вукашин пострадао на реци Марици, а Лазар на пољу Косову и т. д. Све-

штенство је прогласило цара Уроша свецом и мучеником и ставило у цркви пред олтаром његове свете мошти, где их је видео и патријарх Паисије. Канонизацију мученика **вь царѣхь Оуроша** извршило је свештенство с властелом на **сьбороу** српском.

Како свештенство тако племство и народ били су побожни људи, веровали су у Бога и знали заповести божије о „идолима, кумирима и сваким подобијама“, па нема сумње, да кад би баш неко и хтео намерно газити закон божи и вређати Бога, то свештенство, властела и читав народ заиста не би хтели такво што ни радити, јер су се бојали Бога и његових заповести.

Нама остаје да исправимо нека погрешна навођења и извођења, па ћемо прећи на опис живота цара Уроша.

IV.

Споредна разјашњења.

1. Доказано је, да се кнез Лазар вазда називао само кнезом. У млетачким[1]) актима називљу га Dominus rex Rasciae. Па као год што њега, после Вукашина, називљу rex: онако су исто и Вукашина по смрти цара Уроша, у акту од 1369 год. назвали царем, јер га је Бог поставио **„господином ӡемли срьбскои и Грькомь и ӡападнимь странамь.**[2]) У старинском запису г. Дучића вели се, да је преминуо 1371 г. Вукашин **„царь“** т. ј. император. С тога је и верно тумачење овога млетачкога акта од 1369 г. г. Качановскога. И како је тај акт од септембра месеца, значи, да је написан 1368 године.

---

[1]) Гласник X, стр. 68, 69 и т. д.

[2]) Mon. Serb. M. стр. 180.

2. О императорици Романије. У Гласнику X на стр. 86 има белешка:

Constantinopolis.
judici libr. III.
XXXV. 1375—1377.
Responsio facta domine
Helisabette imperatrici
Romaniae super facto
sui depositi. 133.

Да је на место domine овако dominae, и да је на место sui — ejus, зар би имало смисла, али овако недотупавно написано, изгледа, или фалсификат или нешто, што се апсолутно не тиче српске царице Јелене. Да видимо.

Српску царицу Јелену, као своју суграђанку, Мљечићи у актима називљу: Domina Helena imperatrix (Гласник XI, стр. 454) или: Domina Helena imperatrice et regina (ib. 460). Год. 1350 Душан хоће да ратује contra imperium Romaniae (459). Дечански јамчи за сигурност мљетачким трговцима in Raxiam до Романије. Није, дакле, Романија оно исто што и Расија.

Године 1375 говори о повратку мљетачког посланика „de partibus[1]) Romaniae."

Исаија уговарајући с цариградским патријархом о скинућу анатеме са Србије, између осталих услова, патријарх уговара: **аще оукрѣпеть се Србли и грьчьскые пакы страны приимоуть.**

Кад, дакле, Мљечићи називљу нашу царицу Јеленом, а Срби несу владали 1375 г. ни грчким бившим освојеним земљама: онда не може бити ни речи, да је била српска царица Јелена — императорица Јелисавета Романије.

[1]) Гласник XII. 65.

Истина, Ré Stefano occupa la maggior parte di Romana, али тек није заузео Романију, па ни његова жена не може носити титулу „царица Романије“, а фасцикула: Constantinopolitanis јасно тврди, да се наведена белешка тиче некакве царице романске, али никако српске.

Ако је веран податаг Константина Николајевића у Гласнику XII на стр. 446: „да се царица Јелена скончала као калуђерица Јевгенија 7 нов. 1371 године“, значи, да је она умрла на 41 дан после маричке битке (рачунајући по годинама од створења света). Најпоузданији писац Исаија вели, „да је маричка битка била године од створења света 6879“, а остали наши писци веле, да је то било 26 септембра излази јасно:

1) Маричка битка била је (по данашњем нашем рачунању) 26 септембра 1370 године;

2) Царица Јелена умрла је 7 новем. ове исте 1370 године.[1])

Ње се не може тицати царица Романије од 1375—1377 год.

3. Маричка битка и измирење с цариградском патријаршијом. — Частни старац Исаија зналац **єллинскаго єзыка, вь вечероу сльньчьнаго дьне захода, седморичьнаго вѣка своєє жизни ськоньчании, коме се слоучило навыкноути мало грьчьскаго єзыка**, да је могао преводити најтеже грчке књиге на српски; тај старац Исаија, кога је препоручио цару Душану архимандрит Арсеније на место себе, живео је у пустињи св. Павла са учеником Силвестром „**имѣє и сьвѣтника и сьподвиж-**

[1]) Види се, да има смисла причање Паисијево о томе, како је нађено Урошево тело „**и к томоу приложише плачь и риданиє**“, јер се до маричке битке: »**боєхоу бо се Влькашина.**« За то је у брзо и преминула царица **Єлена**, јер јој је препукло срце од жалости кад је видла кости свога сина, па је и преминула на 41 дан после маричке битке.

ннка блаженаго н прѣподобнаго ѡтьца Дїонисиа (Ареопагита)" из чега се види, да је почео преводити то дело још онда, када оно „**нзиде** пред благочастивога цара Стефана", чијом помоћу и подигне манастир св. Пантелеимона, јер се цар „великом радошћу развеселио о доласку Исаином." За себе Душан вели, да је ишао старцу Исаији и „**сь велнкнмь умилениемь н метаниемь вькупѣ н сь благоуьстнвою н прѣвьзлюбленною царицею авгѹстиею кира Єленою**", да изврши његова наређења.[1]) Кад се хтео Исаија од трудова одморити, а то је по смрти цара Душана, „**нѣцн доблїи подвнгоше се** завишћу и клеветама" противу њега, због чега се он од њих уклони „**н отнде на западноую землю**", у којим странама многа добра дела учини; он приведе јединство[2]) у вери **ѡкрьсть светаго Аѳона** .... Почео је преводити Ареопагита „**вь добра врѣмена**", кад је цватило хришћанство и Света Гора налик на рај, а свршио **вь зьлѣишеие вьсѣхь зьлыхь врѣмень** кад Вукашин и Угљеша „**несоуднвьше, ꙗко гнѣвоу божню ннкьтоже мощьнь протнвоу статн .... на Марнцн .... оубнени быше .... лѣта** 6879 т. ј. 1371 године." Како је маричка битка била у **петакь** 26[3]) септембра, а 26 септембар био је у петак само 1370 данашње године, то је и маричка битка била 1370 године. Житијеписац старца Исаије ништа не говори, да је Исаија ишао у Србију, нити што говори о томе, да је кнез Лазар сазивао **сьборь** за измирење српске цркве с цариградском, него просто приповеда, како је била у завади ц р к в а с р п с к а са цр-

---

[1]) Дучић: Старине хиландарске, 1884, стр. 65. У опште издањем ове књиге г. Дучић учинио је врло велику услугу нашој историјској књижевности. Све што се говори о Исаији узето је из књиге.

[2]) Значи да је био његов посао оно Угљешино признање цариградске цркве. За то је и био добро: „**знаемь**" цариградски патр-у.

[3]) Драгашевића Пасхалија. 26 септембар није био у петак ни 1371 нити 1369 године, него само ове 1370 године.

квом грчком, како је Исаија узео **Ѳеофана** „слаткоречивога“, Никодима Грка „**моужа снлна вь кннгахь, снлнѣнша оу разоумоу н словесехь н ѡтьвѣтѣхь**, н **Никандра** н **Снлвестра**, **па вьзьмьше сь собою доволнннаа нже на потрѣбоу**“ оду у Цариград, да скину анатему.[1]) Ове речи „**вьзьмьше . . . . доволннаа на потребоу**“ упућују нас на **житие** „**второга**“ српскога Саве, где се казује, да је Исаија добио од кнеза Лазара „**довольнаа ѡже на потребоу.**“[2]) Поред овога у житију второга патријарха Саве вели се за Исаију, да је отишао из Србије у Св. Гору и **оть тоудоу вь корабль вьлѣзе царствоующтаго града достигь, страхь н бѣды многые прнемь**,[3]) а у Исаином житију вели се за њега и за **петь сь ннмь братие . . . . ннока: ѡ, оувн мнѣ нѣкые радн потрѣбн, кьпадоше по срѣдѣ варварь н всѣхь похватавьше врьгоше вь корабь. Прѣподобнаго же ѡтьца Исанаю онїн проклетн крьвопїнце немнлостнвн толнко бнше по всемоу тѣлоу н по светон главѣ ıако н всемоу телоу обагрнтн се крькїю. Нь, ѡ, сѣтн ѡ скрбн колнка нн обрѣтоше тогда . . . .** многе скрби догодише се праведноме, но благи и силни Бог искушавајући своје угоднике **нь сьмрьтн не прѣдаеть до коньца. И ѿ тїе напастн Богь** ослободи **Исанаю** својом десницом[4]) и т. д. И тако ова два извора попуњавају један другога, али ни у једноме нема, да је кнез Лазар купио **сьборь** ради измирења с цариградском патријаршијом. На против, после маричке погибије Вукашинове, кад није било вожда у српској земљи, Исаија распаљен патриотизмом смисли план, да Срби треба да ступе у тешње свезе с Грцима ради отпора Турцима, чега није могло

---

[1]) Дучић, Стар. Хил. стр. 75.

[2]) Данило, Жив. краљ. и арх. стр. 382.

[3]) Онамо стр. 382.

[4]) Дучића Стар. Хил. стр. 76.

бити, докле је стајала **„непогребена ꙁьлоба"**, јер **„нѣкогда оубо бившоу прѣкословию и расхолѣ и не сьглашенню начелникомь црьковьнимь — Грькомь и Срблемь и не прїимахоу Грьци кь приобштенїю прѣчистыхь и божьственыихь таинь срьбьскые свештеноначелникы, нь и паче вельми хоулѣхоу."**[1]) За то Исаија узме бившег светогорског проту Теофана, Никодима (Грка), Никандра и Силвестра, па из Свете Горе оде Лазару кнезу Подунавља и **„скаꙁоують** о непогребеној злоби" говорећи: да је одлучење бацио Калест на Душана и његове архијереје; да је Душан тражио **„раꙁдрѣшеннє"** али није могао добити **сана ради и градовь;** Душана наследио је син му цар Урош, али **мало лѣта** царовао, велику **бѣдоу приють и оть жиꙁни сеѥ прѣставно се ничесоже о прѣдьреченѣи ꙁьлобѣ сьтворь.** Његово **царьство приють ѥдиноу честь кнеꙁь Лаꙁарь, дроугоую же честь Влькашинь,** који **дрьꙁноу** на краљевство, а за тим са Угљешом на Марици погибе, па проприча о тој **„вешти"** (о потреби измирења с Грцима) кнезу Лазару; али Лазар није могао у томе ништа предузимати без српског патријарха, који није живео у границама његове државне територије, него **оупоути** Исаију **„кь патриархоу Сави."** Исаија оде патријарху Сави у Пећ и **„ѥдва оумоли** (патријарха) **о семь раꙁдрѣшенїи."** Патријарх пристане под условом, да он — Исаија — буде тај посланик. Тек по пристанку патријарха, Исаија оде кнезу Подунавља и узме од њега новаца **„на потребоу довольнаꙗ"**, вели настављач Данилов, а биограф Исајин опет вели: **„и вьꙁьмьше сь собою доволнѣ иже на потрѣбоу"** т. ј. кнез Подунавља дао им је само новаца за трошак. Исаија одмах **„ѥмлють се поути."** Са том својом дружином Исаија сврати уз пут „старој ца-

---

[1]) Дучића, Стар. Хил. стр. 75.

рици **кирь Ѥлисавети и вьсѣмь соущтимь вельможамь.**“ Која је то била „стара царица **кир Ѥлисавета?**“

У храму св. апостола Андрије, скопљанске нахије вели се, да је озидана црква сином Вукашиновим Андријом „**вторимь синомь благовѣрнаго краліа Вльк̾ашина** и краљице **Ѥлене и Ѥлисавете.**“ [1])

Ми знамо, да је овда, после маричке битке, у држави Вукашиновој владао краљ Марко, и да је његовој жени било име **Ѥлена**, а како је он био краљ, она је била краљица. Поред овога, далматински писци веле, да је цар Урош отерао прву жену Анку, а узео другу, сестру кнеза „брата царства ми — вели Урош — Војислава, **Ѥлисаветоу**. Код ове, дакле, „**вторе**“ [2]) супруге Урошеве **Ѥлисавете** био је Исаија. Она и јесте „стара царица **кир Ѥлисавета**“, јер је владајућа краљица, супруга Маркова била краљица **Ѥлена**. Душанова супруга могла би носити назив не стара (пређашња), него „**прьва**“ српска царица. [3])

---

[1]) Гласник VIII, стр. 141 и 142.

[2]) Cantac. III, pag. 314. Кантакузен је лично познавао царицу Јелену, па он њу назиље тако свуда, па и под годином 1356 вели: Helena vero ejus mater = Јелена мајка цара Уроша. Њу дакле он свуда пише: „Ἑλένα“ вид II 269, 306, 338, 354 и у тому III стр. 314. Према овоме, јасно је, да је под годином 1362, споменута: Ἐλισάβετ τὴν Κράλη γαμετὴν = Elisabetham Cralis conjugem = друга супруга цара Уроша, а никако царева мајка Јелена.

Mon. Serb. Mik. стр. 168, год. 1360, цар Урош назиље Војислава просто: »**кнеѕь Воиславь**.« Ibid стр. 169, године 1362 Урош вели: »**ѕ братомь царьства ми с кнеѕомь Воиславомь**.« Значи да је Урош узео за жену сестру Војислављеву Јелисавету 1361 год. Па јој и долазио у Серез на честитање патријарх Калист.

[3]) У моме путовању свратим у una villa у Жеглигову, где је преминула прва српска царица Августија Јелена, па у петокубној цркви са две припрате нађем у левој припрати огроман од мермера гроб, а с лица на карнизу овај натпис: **сьвоемоу подроужию. Басеть.**

У срењој великој цркви с десне стране на дувару измалан је владалац и владарка — обоје у крунама: женско држи **жеѕль**, а мушко — крст држећи цркву. Код женске пише:

ѤЛЕНА НИ ; код мушке фигуре **СТП**
РА **НИПЕР**

Од „старе царице кир Јелисавете“ Исаија са **сьбором** својим „**таже вьшедь вь Светоу Гороу**“ и одатле „**вь корабль вьлѣʒе**“ и „**достиже царьствоующаго града**“, „**страхь и бѣды многые приємь.**“ У Цариграду су царовали тада Калојан Палеолог и његов **сынь кирь** Манојло, а патријархом био је Филотеј. Морам приметити, да је од 1369 год. пламтила највећа распра између императора Јована и његовог наследника и најстаријега сина Андроника (IV) зета краља — Маркова. Ова се свађа сврши тиме, да цар Јован Палеолог године 1373, септембра 25 објави за сацара и свога наследника млађег свога сина Мануила. Због овога поступка очина, Андроник ступи у савез и пријатељство са сином султана Мурата, Садцем, да обојица устану противу својих отаца и да их оборе с престола. Мурат у боју порази свога сина Сацу и погуби га, па затражи од цара Јована да и он погуби свога сина и унука. На молбу цара Јована, Мурат пристане, те Јован ослепи свога сина Андроника и Јована Андроникова. У осталом, Андроник је видео на једно око, а Јован веома слабо — на оба. Њих цар Јован стави у затвор из кога, после две године избегну, и утекну своме рођаку краљу Марку.

Кад, дакле, настављач архијепископа на то удара гласом, да су тада, — кад је Исаија ишао у Ца-

---

На огромном гробу у великој цркви, где је направљено место за служење, пише: **Ись моужї .... вьжд живота моѥго вь нихь же роуки бє ʒакон ....** (несам могао прочитати даље, закречено је).

С леве стране на зиду: **Вь лѣто ѕѡʒе мца декем. .к. дьнь прѣстависе рабь божи Димитрие Руѩниьць Буганцоу драги братиѣ оуведите ѿци и братиѣ и рците вѣчна му память** (год. 1366).

С леве стране у женској цркви: **Сты САВА срьпски. Сты НЕМАНЬА** и т. д.

На мермерном стубу главне цркве стоји цар и некакав свет и пише: **Протисүнодос Никоуменики о .... Констлнтинис** и т. д. Другом приликом штампаћу све натписе. То се место зове сада: замак Матеја. Ту је сарањена царица **Ѥлєна** Душанова жена.

риград, цalready: „тогда Калоіан Палеолог и син његов кир Мануило“, значи, да је то било 1374 год., кад је Мурат с војском напао на синове Дејанове, победио их, и приморао на васалну подчињеност.

Ове 1374 год. кнез Лазар се користи ратом Дејановића и заузме земље до Ђустендила, па и Софију, те тиме дође у сукоб са султаном Муратом. Султан нареди поход противу Лазара кнеза Подунавља. Лала-Шахин остави Караферију, па покрај Петрића, Дубнице, код Софије удружи се са војском румелијског беглер-бега и опседну Лазарев град Софију; али за овим оставе Софију у опсади, а крену се на Ниш, јер је Софија другостепеног стратегијског значења. Са огромном војском Турци ударе на Ниш. Не гледећи на херојску одбрану српску, двадесет петог дана опсаде, Ниш падне и први преко нишких бедема продре унутра са својом ордијом Јакшибег, син Тимурташев.[1]) Лазар није могао продужити борбу, него пристане на мир, по коме се обвеже плаћати годишње султану хиљаду фуната сребра и давати му хиљаду коњаника кад год овај затражи од њега као од свога васала.

С друге опет стране како је одправљао државне послове син Муратов Бајазит, док је Мурат ратовао, Андроник (слепи) опријатељи се с Бајазитом и са пристанком овога т. ј. Бајазита, коме је уступио Филанделфију потоњи грчки град у Азији, са разним најамницима и пљачкашима прикупљеним од Срба, Ђеновезаца и Грка године 1376 августа 12, улети у Цариград, и у уличној борби надбије привржене свога брата „кир Мануила“ и своме брату нанесе неколико рана, па се прогласи императором, а брата и оца заточи у тавницу. Због овога

[1]) Th. D'Oksza, Hist. Ottom. I, pag. 204, 205 и 206.

догађаја одрекне се патријаршког престола и **Филотије** 1376 године, а **патријархом постане** некакав Макарије, који и **венча** Андроника IV на царство.

Тек 1379 године помоћу Мљечића избегну из тавнице цареви: Јован и Мануило и утекну Турцима у Брусу, где предложе султану да их поврати на престо, а они годишње да му плаћају већи данак, него ли што му плаћа Андроник и још придодаду више данка годишње 30.000 златица у замену спомоћног корпуса војске. Султан пристане. У почетку 1380 год. они са десет хиљада турске војске поврате себи престо, а Андроник (IV) добије у део Селимврију. Мљечићи опет добију за своје услуге један град на острову Тенедосу. Из свега овога јасно излази, да је Исаија био у Цариграду, у времену између 1373 и 1376 год., јер су у томе времену царовали Јован и његов млађи син Мануило, а био је патријархом Филотеј. Ја управо тврдим, да је приспео Исаија у Цариград 1374 год. на основу ових Филотијевих речи: **„аште оукрѣпеть се Срьбли и грьчьскыѥ пакы страны принмоуть“**,[1]) јер је тада султан нагрнуо с војском на Дејанове синове, а после се спремао и на кнеза подунавског Лазара, па патријарх Филотије незнајући какав ће бити исход тога ратовања и уздајући се да ће Срби победити Мурата и заузети „грчке стране“ и стаља горенаведене услове помирења. Ове, дакле, 1374 год. измирила се српска црква с грчком и Исаија се поврати у Свету Гору са својим **сьборомь** и са два патријаршијска свештена лица: Матејом и Мојсијом. Кад се био кренуо у светогорску лавру (по доласку из Цариграда) њега ухвате и заробе „варвари“ и вргну **у кораблъ**. Њега су ови „немилостиви и проклети крвопилци толико били

---

[1]) Арх. Дан. Жив. краљ. и арх. стр. 383.

по телу и по светој глави **ıако и всемоу тѣлоу обагрити се крьвїю.**“ Из тога се ропства он ослободи начином, вели његов биограф: „**ıако**[1]) **же онь вѣсть.**“ Ту у Светој Гори, он је морао одболовати болове, оздравити и тек дођи у Призрен 1375 године баш у оно време кад се преставио патријарх Сава. Патријарх Сава пак преставио се „29 априла на антипасху.“ Антипасха пак у више ондашњих година била је 29 априла само 1375[2]) године. По доласку Призрен са посланицима из Цариграда, као да је дошао сам патријарх, они уђу у „цареву цркву“ т. ј. у цркву Душанову св. Арханђела, где је погребено царево тело „**и приобьштише се светителıемь и свештенникомь срьбьскыимь отьлоучеными прѣжде**“, па опросте цара Стефана и Јанићија патријарха; цара Уроша и патријарха Саву и „све велике и мале“ и „**бысть радость велика и веселиıе, сьıединише бо се оуди кь главѣ, и приıеть пакы цркьва своıе благолѣпиıе.**“[3])

После свију пораза и несрећа, који задесише српску царевину по убијству цара Уроша због разграбљења царевине Душановим васалима, после пораза Вукашинова на реци Марици, после пораза његовога сина краља Марка

---

[1]) Дучић: Стар. Хил. стр. 76.

[2]) Г. Драгашевић поред споје Пасхалије био је тако љубазан, те ми ово потврдио са пасхалијама свију других народа, јер он има о свему томе велику количину књига.

У »**Лѣтописоу церков. событ.**« арх. Арсенија, на стр. 518 стоји погрешно 1356 година. Да је ово погрешка лако је доказати. По доласку Исајије приступило се у јесен избору патријарха. Избор био је извршен 3 октобра 6884 — 5509 = 1375 год. Вид. Данила, последња страна 386-а.

[3]) У књизи Ковачевића: «И опет Вукашин и т. д.» говори се о некаквом «сабору“ кога је, божем, сазивао кнез Лазар ради договора о измирењу с цариградском патријаршијом; из наведених података сваки ће се уверити, да кнез Подунавља нити је био у стању, нити је могао, па није ни сазивао никакав сабор. Кнез Лазар радио је на сазиву једнога сабора, али је то био други сабор.

и његовог постанка васалом Муратовим, после пораза Константина и Драгаша и њихног постанка турским васалима 1374 године и после пораза кнеза подунавског Лазара, освојења Ниша и његовога постанка Муратовим васалом, клоне српски народни понос, па и представник читавог народа уступи оппттем мњењу, да су та зла и беде дошле од набачене анатеме, и „**ѥдва**“ приста да се тражи „**раѕдрѣшениѥ**“ од цариградске патријаршије и да се „сједине **оуди кь главѣ**“, а представник масе народне Исаија изврши измирење „сав обливен крвљу.“ Представник автокефалне српске цркве, која је постала „**самосилиѥмь**“ није дочекао измирење, него је отишао на онај свет, као автокефални српски патријарх, који је дошао на патријарши престо, како каже цариградски патријарх Јеремија „због некаквог насиља“, била је пећска патријаршија „како неки говоре,[1]) изнова придружена“ охридстој цркви.

После смрти патријарха Саве завлада партија измирења т. ј. она партија, која је као религиозна у политичком смислу била противна остварењу српскога царства и патријаршије на онај начин, како је то било извршено, — партија, коју слободно можемо назвати партијом грчком т. ј. страначком; партија свију оних људи, у разним бојама, који су на овај или онај начин припомогли, те је је раскомадана царевина, па кад су поједине комаде упропастили и спазили чим се завршила њихна радња, она (партија) баци кривицу на анатему, а заборави да анатемише разоритеље и упропаститеље царевине. Овако што, као што је пређе из религиозне несвести и саможивних

[1]) Гласни XLVII, стр. 267 и 271 и т. д.

побуда рушила царевину, сада је, онесвешћена ударцима турске сабље, дигла хајку на борце и творце автокефалне српске патријаршије „без благослова патријарха цариградскога." Та је партија говорила: „**царь Стефань** венча се на царство и патријарха **себѣ нзбра Срблюмь не по закону, ни сь благословомь цариградскаго патриарха ѩкоже подобаеть, нь поиска благословеније бесчинньно оть** патријарха трновског и архијепископа охридског и са **сьборомь србскимь** зацари се и постави патријарха **ѩкоже не подобаеть.**" [1]) Она грчка партија, која је на Душана бацила анатему „**сана ради и градовь**", кад су исте градове Турци заузели, опрашта Душана, и худећи његов поступак сама хита да постави патријарха као представника свију српских земаља и пристаје да с патријархом ако узмогне створи новога Душана. И тај будући нови Душан, који је први изневерио цара Уроша и „човек угарскога краља", пристаје уз ову партију да би како год, помоћу цркве дошао на престо Немања.

Било је доста сљедбеника и привженика Душанових и његовога сина, који су очитовали грехе разоритељима и упропаститељима царевине, па како су им очитовали дотадашње поступке и грехе: тако су им уписивали у грех и то ново понижење и мољакање код сатрвене и тако рећи, уништене Византије, која се потписала на унију с папом, па су и бранили автокефалност српске патријаршије не пристајући да их бирају послати из Цариграда „свештеноиноци." Не пазећи на то, како је светина била на страни „Исаије", ова помирљива партија приступи „хиротонисати патијарха." Ту се и до-

---

[1]) Данило, Жив. крањ. и арх. 380 и 381.

годи сукоб између узвишених на митрополије Душаново-патријаршских митрополита и онда затечених архијереја: између оних, који су постали „по закону“ и „**якоже подобаеть**“ и оних, који су „постали архијерејима не по закону и **якоже не подобаеть.**“ Сви су 8 главних епископа постали митрополитима онда, кад је проглашен „**Јоаникие**“ патријархом, дакле „не по закону“ и онако: „**якоже не подобаеть.**“ За то из њихног броја и није могао бити хиротонисан патријарх, или се бар од њих није хтело „хиротонисати патријарха.“ Они су опет себе рачунали, да су постали таковима и „по закону“ и: „**якоже подобаеть**“, а као архијереји, они су и надлежни по канонима „бирати и хиротонисати патријарха.“ Ето одакле се породила распра. И ето за што биограф Јефремовога живота каже: „**соудь божии ни вь учтоже положише.... и того ради бываеть бѣда не мала.**“ [1]) Путем помирљивих, који су српску цркву као „**оудь кь главѣ**“ т. ј. цариградском патријарху подчинили, није се могло ништа свршити т. ј. синод архијереја није могао изабрати и хиротонисати патријарха.

Према канонима ствар се могла тумачити двојако: српска је црква постала на територији земаља архијепископије примејустинијаније (т. ј. охридске) са благословом охридског архијепископа, дакле је била законита по канонима. С гледишта патријаршије цариградске, која је ширила своју власт на све балканске покрајине противно канонским одредбама признања архијепископије јустинијанијске и патријаршије трновске, ово подчињавање цариградској патријаршији била је ствар антиканонска, па се за то синод архијереја и није могао погодити и сагласити, и отуда је настала „**не мала бѣда**“. Поред овога,

---

[1]) Ibid. стр. 384.

како су били у крвној завади разграбитељи царевине, то је сваки тумачио на свој начин те црквене установе: једни су, по примеру Угљеше, хулили пећску патријаршију а таквом је била ова помирљива Исаијна партија; други су се држали гледишта Душановога, а таквима су били сви они архијереји, који су припознавали пећског патријарха и постали архијерејима благословом патријара пећских. С тога се ствар пренесе из обсега црквених канона у опсег светске власти. Међу тим нити је било „цара, ни патријара“, па ко је могао сазвати **сьборь срьбьскыѥ ꙁемли**? Архијереји кнеза подунавског, несу хтели послушати архијереје краља Марка или деспота Константина или краља Босне или „господина Зете.“ Тек по што је кнез Подунавља прихватио под своју власт земље до Шаре планине, до које су допирале границе „господина Зете **Гюргꙗ**“, њих двојица могли су доћи до сагласности и предузети ствар у своје руке. У тој борби и преговорима наврши се ондашња 1375 година и од 1 тептембра настане (ондашња) 1376 година, изађе заповест по земљи Лазаревој и **Гюргѥвои**, сагласијем и **повелѥниѥмь** кнеза Лазара и (господина) **Ђоурьђа „иже тогда начальствоующихь**” да се искупи **сьборь**. Тек, дакле, на њихну заповест и **повелѣниѥ** прикупе се **„митрополити и ѥпископи и чьстни игоумени“** и то не у Призрену, него **„вьсемоу сьбороу сьбравьшоу се вь великоую црьковь патриꙗрхию рекомоую Пећь.“** Ово је јасно као дан, да српски митрополити несу хтели да чују за позив свештеноинока Матије и Мојсија, који су говорили у име цариградске патријаршије, него се прикупили на заповест „господина“ Ђурђа и „кнеза“ Лазара, али не у Призрену, него у „велику патријаршију“ српску у Пећи т. ј. они су се само покоравали канонима према својој патријаршији, а баш су их за то и осуђивали ови „помиритељи“ Па

кад се **сьборь** прикупио у „великој патријаршији“ у Пеђи, ипак је дошло на ред прво питање: о законитости позива, о законитости збора, о законитости позива **„тогда наУчельствоУющиихь“** Кад се то питање изнело и претресло, збор није дошао до позитивних, него до негативних закључака, јер је само канонски законита власт могла бирати патријарха, под влашћу законтог венчаног и крунисанога краља, а таквог краља није било, али је опште стање ствари било тако несрећно и грозно, да се морало прегнути ма на што, само да се стиша бурја и бурно стање ствари и да се утврди ма каква власт духовна, која би оснажила и власт светску, јер ова добија своју снагу само од благослова и признања духовне власти. Ево како дивно писац описује ово ненормално и незаконско стање ствари: **„и (сьборь) вь недооУмѣнии о семь бываюште“** није могао доћи ни до каквога закључка, него сви напусте своје претензије и финесе канонске и законске, па напусте и **„ꙗкоже подобають и ꙗкоже не подобають“**, а у њихним грудима надмаши љубав према земљи и братско осећање српско, па положе своју ствар у руке божије, да не бирају патријарха ни Цариградлије, ни Пеђанлије т. ј. ни они, који су говорили: није по закону; ни они, који су тврдили: јесте по закону, него нека им укаже Бог патријарха, а то значи, да су у ту минуту сви признавали да је законита Душанова тековина патријаршије:

„И Бога о семь молеште боУроУ оУтишити и показати пастыра и оУчителꙗ стадоУ словесьномоУ и вьзбранити еже на се бесловесьно дрьзаюштиимь и бестоУдьно . . . .“ И приступи бирању патријарха **не сьборь** Лазарев и Ђурађев; не митрополити, епископи и частни архимандриуи; не Исаија и Цариграђани Матија

и Мојсије; не велика црква цариградска нити велика црка пећска, будући **„вь недооумѣнии о семь“** обрате се с молитвом сви Господу Богу, **и вьсеблагыи и милостивыи и уловѣколюбивыи Богь молитвы своихь рабь не прѣзрѣ, нь по своюмоу благоволению и мановениюмь своимь показоують уьстьнааго и изьбранарго и изьредьнааго и незьлобива моужа безмльвьника и благоразоумиимь седынама проснявша, сѣда же и оумомь.... достохвальна .... старьца, кирь Юфрема .... поустиножителя .... троудомь и постомь тѣло свою оудроуунвьша....“** К њему оде **урьнориզьуьскы ликь и митрополити и юпискоупи и игоумани.** Таквог је пастира Бог изабрао **„на послѣдьняя лѣта“**, који је учио: **вьса красьна мира сего отьрѣвати и ни вь уьтоже имѣти ....** Њега су и привели у средину **сьбора** искупљеног у „великој цркви“ Пећи по **„повелѣнию Ćоурћа и Лазара“**, где му буде објављено како је **„прьстомь божиимь“ показань.** Он и буде хиротонисан за патријарха и посађен на престо св. Савве.

И тако је избор пао на човека, који је био стар, дакле закалуђерен још пре постанка патријаршије; избором патријарха — буде очувана Душанова установа патријаршије; изабран **„поустиножитель“** — дакле човек, који није био учесник догађаја, преврата и партија; изабрао га Бог — дакле ни једна партија; у последња лета — најгоре време: свачији интереси остали неповређени и нико се није могао похвалити да је над другим одржао победу: **и абию оутиши се юже о црькьви боура, и вьсакь сьоузь раздрѣши се и бываюуь патриярьхия Коньстантина града сь срьбьскомь патриярхиомь вь любьви и сьмирени и вь сьединиюнии (оуди кь главѣ).**

Овај **сьборь оу** Пећи **бысть вь лѣто** 6884 године месеца октобра 3 на дан св. Дионисија Ареопагита, а то је 1375 године (по дан. рачунању).

Једини овај сабор био је сазван Лазаром и Ђурђем, те стишао воурову у цркви, али бура изван цркве није била утишана. И кад су Турци у овим „последњим лѣтима“ уништили све српске ситне поглаваре и утишали светску буру: онда је цариградска патријаршија уништила пећску патријаршију, коју Мехмед Соколовић васпостави 1558 године.

Ове пак 1375 године Андроник Марков зет, под утицајем свога таста краља Марка, с Турцима збаци с престола свога оца Јована и брата Мануила па се сâм прогласи царем византијским. Наравно да се у овај избор Марко није могао ни мешати, и разуме се да су били противу Марка како Лазар, тако Ђурађ па и новоизабрани патријарх. За то Исаија није ни могао бити по повратку код бивше царице Јелисавете, која је пребивала у држави краља Марка, а може бити већ била супруга Андрије брата Марковог?

Што се пак тиче Урошеве матере царице Јелене, њена је историја веома добро изложена код Орбинија. Свака књига, па и ова књига Орбинијева подељена је на разне делове, према материји, која се у њој излаже. Тако у Орбинија иду редом главе: Stefano imperadore more т. ј. смрт цара Стефана, па онда описује како се то десило. Даље иде надсов: Uros imperadore т. ј. император Урош. Под овим насловом Орбиније описује цара Уроша и његову раљу. За овим иде наслов: Angelina di nuouo si marita con Issai Napolitano т. ј. Анђелија се изнова удала за Исаију Напуљца и по што је то описао иде овакав наслов: Uros imperator ammazzato da Ré Vucascino т. ј. цар Урош убијен краљем Вукашином, где описује, како је Вукашин убио цара Уроша, који разуме се после убијства и није могао бити жив. За овим долази још један наслов, где се казује, како се издржавао Урош од времена зба-

чења, па до времена кад га је убио Вукашин, па онда долази овакав наслов:

Madre di Uros more disperata т. ј. мајка Урошева умире очајна.

Под тим насловом стоји ово:

„Кога (Уроша) видећи тако притешњена толиким бедама и противностима (разуме се пре убијства) умрла је скоро очајна проведши у једној вили (пољско добро = замак Матеја) монашки живот, на три године после смрт свога сина цара Уроша. Што је било у 1371 [1]) години.[2]"

---

[1]) ....„Il quale vedendo cosi oppresso da tante tribulasioni, e' aversita', mori quasi disperata, facendo vita monastica in una villa, trèanni dopo la mopte d'esso imperadore Urosc suo figliuolo. Che fù nel 1371 an."

Јасно је да Урош није проводио монашки живот, нити је умро, него га је убио Вукашин, а његова је мати умрла иа три године по смрти сина проводећи монашки живот и то очајна. Умрла је 1371 године.

[2]) Не знам на каквом је основу писац чланка: „И опет" и т. д. стр 65, изостављајући предпоследњу тачку и мећући мало che на место великог како стоји у тексту после тачке, овако: Che. Да ли се зије повео по оним превођачима, који су злочесто превели на руски језик Орбина 1722 године? За то сам и навео текст оригинала.

Још ово: а) Позната је у свету Historia Serviae seu colloquia XIII de statu regni et religionis Serviae. Franc. Xav. El. B. de Pejacsevich. Colocae 1799. У овој књизи Пејачевића од стр. 298, до стр. 324 писац критички расправља живот и царовање цара Уроша. По латинским писцима који су сагласни са нашим најстаријим записима и Копривничанином, Вукашин је убио Уроша у дванајестој години царовања, а то је 1367 године, а Вукашин погинуо је у шеснајестој години краљевања свога на Мдрици. Он то казује (стр. 303) овако: Latini scriptores Urosium bis nuptias inisse ferunt: primum vivi patre cum Valaici principis Valachiae filia, quam Orbinus Helenam, Du Fresnius Slavam vocat. Deinde hac repudiata ajunt superinduxisse Vojslavi Caesarum filiam, quam Du Fresnius Elisabethe nomine donat, ex neutra vero prolem suscepisse; atqne, cum recuperando imperio dat operam, vtctum praelio, captumque, atque ad extremum a Vucasino caesum fuisse anno imperii XII. Christi MCCCLVIII (ондашње) et Sciarenik vico ignobili Scopiensis provinciae tumulo ilatum. Addunt iidem,

По што смо прегледали и показали вредност наших извора, између осталог, и према „светом мученику **въ царѣхь ОУрошоу**“, нама још остаје, да окарактеришемо затечено Урошем стање ствари, па онда да изложимо опис његовога живота и царовања.

---

ea tristissima filii nece pertubatam Helenam, mox et ipsam Pheris, regnoque cessisse, et monasticam, cui se iu aula a longo jam tempore devoverat, professam; trienio post, hoc est, MCCCLXXI afflictam vitam finisse.

За овим прелааи наше доцније хроничаре и поглавито на писмо папе Урбана V, које доноси у целини на стр. 316 и 317 писано Клари удовици влашког војводе Александра, па је наговара, да се постара и порими: .... Alteram uatam videlicet Ancham, reginam Serviae .... Ово је писмо папа писао 1370 године. После дужег разлагања Пејачевић вели: како се она: nec viduam (удовица), nec relictam (остављена) nuncupet, consequens palane est, anno hoc septuagesimo in vivis egise Urosiam. Како се види, ово је само једна предпоставка. Како пак и по новим хроничарима и после овога писма, Пејачевић ипак тврди, да је Вукашин убио Уроша, он је бој марички према њима пренео у 1373 годину.

Писмо је папино истинито, али како је Урошева жена отпуштена и протерана, а њен се муж оженио другом, сестром кнеза Воислава, ког назиље: «братом», наравно, да јој папа није могао, рећи ни да је удовица, нити му ишло у рачуо да је назове пуштеницом, па је и употребио општу фразу, која ништа не доказује. Поред тога, сва лица носе своје најдоцније титуле н. пр. велики жупан Стефан мало времена носио је титулу краља, па га сви знамо под именом: краљ I = Првовенчани. Симонида била је краљица српска, па је до краја свога живота исту задржала и Григора је таквом спомиње у књ. VIII, гл. 1; у књ. IX гл. 1, 5 и 14; у књ. X, гл. 1, 3 и т. д. И нигде је не назиље: удовицом, него је пише или српска краљила Симонида или краљица Симонида.

Ако се ишта из поменика може изводити о тој Анки, онда једини извод може бити тај, да је најпре била српска царица, а доцније да није била. У Извѣс. Петр Акад. Н. Том. VI; у поменику Кратовском (стр. 392):

Цара Стефана
Єленоу царицоу
Сина нхь ОУроша цара
Аиноу царицоу его.

Још ми остаје да учиним једну напомену ради јасности стања ствари. У књ. Южные Славяне и Византія во второй четврти XIV вѣка (стр. 210—228) г. Т. Флорински излаже одношај Душана према Блгарији и хоће да

У поменику пшинском (стр. 392) опет стоји овако:

Цара Стефана
Єленоу царицоу
Сина его Оурошa царa
Семшоу брата царева
Θеодорѹ сестрѹ царичинѹ
Раба божиꙗ Михаила.

б) «Надгробна плоча» краљевића Марка краља заиста је надгробна плоча, што тврди и г. Јастребов. То је комад пребијене плоче, како се врло лепо може видети из цртежа Гласника XLVI стр. 224. Навод истог натписа у поменутом чланку: «И опет» и т. д. није веран. На плочи стоји: »**кь Христа Бога благовѣрни краль Марко ктиторь стаго храма**« па онда даље нема, јер је продужење истог на ономе комаду плоче кога нема, а има на овоме комаду свршетак, који допире до почетка натписа: . . . . »**намѹ памєть.**« Дакле нема **к ѣ ѵ,** а писац је и то уметнуо (стр. 38). Кад се тако цитира, онда се могу правити свакојаке конјектуре.

в) Лукари: «Марко краљевић син Вукашинов, који је пошао с Турцима (јер ови сљедујући примеру цара Кира водили су са собом у битку све кнежеве, који су им били amici и tributarii) случајно погибе од руке Влаха Ратка и његово тело натоварено на коморџијскога коња, би однешено и сарањено у манастиру Bulacciani» (стр. 71) као што је било сарањено тело покојног Рајевског у св. Роману, а доцније однешено у Русију: тако је краљ Марко извађен, пренесен и сарањен у своме манастиру близу (appresso) Скопља. Орбиније знајући да је краљ Марко сарањен близу Скопља, а нашавши у неком спису име места, где је Марко премину о био сарањен после битке на Ровинама и задржи то име Bulacciani. Писац опет нашао је на мапи име села код Качаника Bularan т. ј. разлупано звоно па намешћа без икаквих доказа, да је краљ Марко ту сарањен.

О осталим досеткама у поменутоме чланку нећу речи да трошим, јер за извесно могу рећи, да се данашња «Маркова рска« није тако звала ни пре, нити за вроме Марково, него је то име добила тек од Марка, као што се ни «Салкова« планина није тако звала пре Турака, него Шаркова или Шареничка, а река се опет звала Шареничка река.

г) «Нови докази» ништа не доказују или доказују ствари са свим супротно. Тако не може бити, да је Вукашин ишао с војском противу Николе 1371 године у пролеће, јер он није ни бие жив у

докаже, да је Блгарија била независна држава на супрот ономе податку из историје Кантакузена, где Душан издаје заповест Александру, да не плаћа Грцима данак и супрот ономе другоме факту, кад Александер моли Душана да поступи с Кантакузеном по жељи Јована Палеолога и његове мајке, а с друге опет стране најмоћнији властелин Душанов Оливер моли, да Душан лепо предусретне Кантакузена. У овоме случају готово ничим се не разликује Александер од Оливера, осим веће подчињености Душану. Додајте овим фактима још факт, да подједнаку улогу врше при венчавању Душана на царство како патријарх српски Јанићије: тако и блграрски патријарх Симеун и архијереји грчки са Светогорцима, онда јасно излази, да према

пролеће 1371 године. Па и у примедби под 140 стоји, да је папа дознао после седам месеци, да су Турци „покорили неке велможе рашке", а у годинама 1369, 1370 и 1371 несу никакве друге „рашке велможе" имале рата с Турцима осим Угљеше и Вукашина „за које се знало у папској канцеларији још 1370 године." Овога је доста, поред онога латинског навода на стр. 74: „Imperatorem (цара Уроша) occidit (убио) rex (краљ) Vukasinus et Ugliesa despota." Па се тада и затрло племе владалаца Немања, како лепо то сведочи Константин философ (Гласник XLII стр. 257) говорећи: „и роди (Душан) **сына Оүроша и Оүрошь не има дѣти**, и оста без памети лоза та." На место празног доскакивања и других неумесних личних ствари, а поглавито „умозакључавања по окрестностима и неверностима", које саме потребују да се докажу, па тек посредством њих да се доказује оно, што је не познато, уместније ће бити да опишем живот и царовање Урошево, кад писац није изнео ни један историјски навод у овој својој новој књизи, који би потврдио оно, шта он жели да докаже.

Напомена. На Константина философа не може се нико позивати, (Гласник XLII стр. 258 и 259) да је сазивао **сьборь** за измирење с цариградском патријаршијом, где тај велеумни философ каже: **Юже црькками раζьньствие быти не оть сего, да не боудеть, нь сице прилоүчи се прѣжде мьнѭ ꙗко оть дьни царꙗ Стефана, Доүшаноү рекомаго, и сьборьные црькве срьбьскаꙗ отьцѣпи се и кь хоүждьшомоү** (гледај га шта и како мисли!?) **погроүжаше се, ꙗко же многашти оть малыихь искрь великь огнь кьζгорѣваѥть се** (нема појма о важности Душанове радње а правда грабитеља царевине) и т. д.

Душану стоји Александер у оном односу, у коме стоји и Оливер. Флорински каже (стр. 130): „ван сваке сумње у формулу проглашења били су узети термини „царя Болгаром и Арбанасом“, налазећи се у неким повељама....“ „Душан себе уподобљава Константину Великом и констатировалъ созданіе новаго царства“ (стр. 130. Ово је било 16 априла 1346 год.).

Што се тиче тих „неких повеља“ ја ћу рећи, да од Душанових многобројних повеља налазећих се у Mon. Serb. Miklosсhića (стр. 129) само има једна једина повеља, у којој су „сложени уједно сви синори“ (стр. 130), и у овој једној повељи стоји „**Блъгаромь**“, па за то мислим, да су Светогорци знали, да је Душан заиста и био цар блгарски. Душанов отац није хтео подчинити Србији Блгарију, а Душан је помогао своме шураку да завлада Блгаријом. па је он и владао њом онако, као што је Оливер владао земљом овчепољском или како је владао Кањином и Авлоном Душанов други шурак Комнен или онако, како је владао Трихалом његов брат Синиша или онако како је владао који било други Душанов владалац, а Блгаре је сматрао онако исто као и Србе, — за један народ, па је Блгаријом управљао Александер (Јован) онако, како је управљао и владао Дејан земљом жегликовском и велбуждском. Кад, дакле, Душан себе називље императором Срба, Грка и западних предела, у састав Срба спада и Блгарија. Ето за што г. Флорински не може да пронађе и тачно одреди односе између Душана и Александра, јер они стоје између себе као сизерен и васал.

Б.

Цар Урош Нејаки.

I.

Претходно стање.

Године 1332,[1]) јула 10 јавља Душан дужду млетачком, да ће наплатити штету, коју је учинио Мљечићу Николи Бривоси, његов васал (noster vassalus) Димитрије Шима. У својој држави имао је васале.

Године 1335[2]) дужд млетачки даје дозволу Душану, да могу проћи 300 војника преко млетачке области, које је овај набавио за своју личну безбедност (pro securitate suae personae). Од кога има Душан да се чува? На ово питање налазимо одговор у писму цара Душана, године 1340,[3]) писаном млетачкоме дужду, у коме тражи овај, да постане млетачки грађанин (због чега му се доцније жестоко подсмехнуо Кантакузен), како би имао сигурно склониште ако би морао побећи из Србије, где има много непријатеља у околини свога краљевства (т. ј.) владалце, чије је он заузео области, кастеле и тврђаве (градове) за то, што несу хтели с њиме у миру живети.[4]) Душан је рушио замке околних ситних и крупних владалаца и склопио једну државу, а они су постали његови васали.

На годину дана после сазнања опасности свога положаја, Душан се крене са својим подружијем шураку Алек-

---

[1]) Гласник XI, стр. 36.

[2]) Онамо стр. 339.

[3]) Онамо стр. 339.

[4]) Ннамо стр. 339: Sane cum dictus dominus rex multos inimicos habeat, videlicet dominos in circuitu regni ipsius commorantes, quorum ocupavit civitates castra, fortabilicia et contractas, quia in statu pacifico secum vivere noluerant etc.

сандру, али га у жупи Морави достигне Оливер и јави о Кантакузену, додајући, да треба да се врати и да га најбоље предусретне, како би тиме: краљу, краљици, њихном сину Урошу и читавом народу била ујемчена славна будућност.

И Душан се с краљицом врати с пута противно народњем обичају и веровању. Очигледно Душан тражи савезника и пријатеља за осигурање себе, сина и своје државе.

Кантакузен (у гл. 48) приповеда, како је Оливер затражио од Душана да се заузме код Кантакузена, да овај узме за жену своме сину Манојлу његову кћер. Душан се заузме за ту ствар и свршава свој говор овим речма: „моје заузимање доказ је моје искрености, кад отворено допуштам и подпомажем, да мој један најмоћнији властелин с тобом ступи у сродство, који јавно обећа, да ће чинити све у твоју корист само ако му кћер за свога сина узмеш.“ Ово краљево заузимање — вели Кантакузен — није се могло толико његовој доброј вољи приписати, колико Оливером богатству и великој моћи, коју у толикој мери има код Срба, да се и сам „краљ бојао да га увреди.“

Цар Душан, да би ове силне и моћне васале — владаоце довео у склад и подчињеност у државној администрацији и подчино их царској власти, а они задржали своје државе и опет постали адмнистративни царски званичници. Душан пренесе у царевину византијску чиновну и титуларну администрацију са свима звањима, титулама и прерогативама, тако, да су или остали владаоци у државама, а у законик унесе чл. 80, да такви властелини све плате, преко чије „дрьжавє“ непријатељ пређе. Унесе у законик више чланака, који ограничавају ту велику властелу или владаоце. Увођењем чинова и закоником Душан

је ишао на то, да све своје васале и владалце доведе у подчињеност врховној суверено] власти онако, како је то било у византијско царевини, јер су ови моћни и богати владалци у својим државама ковали новце, судили и имали право ратовања с другиаа себи равнима феудалима и васалима царевпм, јер је велика властела задобила и сувише велика права посадивши на престо слепога краља Дечанског на штету законитога насљедника краља Владислава, како се то очито види у Григоре приликом ратовања Дечанскога с млађим Андроником. У законику се већ та снажна и необуздана властела ограничава, чија је разузданост била штетна како за краљевску власт: тако и за државну целину, па за то је Душан похитао да је доведе у склад са влашћу царском и државним сталним склопом и уређењем. У накнаду за заслуге и подчињавање — каже цар Душан: показах добру и нелицемерну љубав **кь властеломь и господамь срьбскнмь н вьсака желанїа нспльннхь доүшевнаа же** (звања и титуле) **н телеснаа** (приходе од држава и државе) **царьскынмь образомь н всенастоющнмь златопечатннмь словомь царьства мн записавьн н оүтврьднхь . . . .**" па завршује (године 1347) овако: „**кого Богь нзволн по мнѣ царьствовати по земли царьства мн: нлн снмь царства мн, нлн брать нлн ѿ соүродннкь отьчьства нашего.**" [1])

— Најпре сам — вели Богом постављени цар — дао поклоне црквама и манастирима, по том властели и властеличићима и **нннмь проүїнмь.**"

У кратовском манатииру има намалано осам котурова, и у свакоме котуру (у најнижем котуру с леве стране):

У првом котуру **Стефань осьмї Дүшань, н снлнн позываеса, четвертагѡ Оүроша, Дечанскаго крала, правнүкь Стефана Неманѣ. Првїн царь срьбскїн бывь.**

---

[1]) Гласник XXVII стр. 288 и 295.

У другом изнад првог: „Оурошь патїи, вторїиже; сииь Стефана силнаго царствоваль лѣть::: влѣто[1]) .ат(?и)ѕ. конець же царьства Неманѣна при семь ѡконуася Оубїци мои Волкашиие.“

На десној страни од ових котура или кругова, у три котура налази се записано ово:

Котур I:

а): „Ѕарку первому совѣтнику своему, ѿдаль царь первоую уасть Македонїи.“

б): Волкашину и брату егѡ Оуглеши, дворникомь первимь ѿталь царь, ѿ Дунаа протаѕающееса даже до Феррѡвь.“

в): „Прилѣпу киаѕю ѿдаль царь[2]) Охридь, Прилижбею и Їталїю.“

На горњој половини у још три круга стоји ово:

а): „Волку Бранковичу ѡдаль царь Браничево и Кучаиь, и проуаа подунивскаа мѣста.“

б): „Николаи киаѕь ѕавладѣль уасть, вней же Трикали и Костурь градове.“

в): „Богдану мужу искусну во воииственныхь потребахь ѿдаль градь Ассокь в Троади.“

Сниже ових властелских кругова, стоји написано, као да је изговорио цар Душан ове речи:

[1]) Шта му значи оних 6 тачака? Година убиства или је оштећена или ју је неверно преписао преписивач, у сваком случају има веома велико значење за то 1), што је година означена од Христовог рођења; а 2) најзначајније је оно .ѕ. (т. ј. 7). Године 1357 а тако и године 1377 није умирао, јер је 1357 године био сувише млад, а године 1377 није могао умрети за то, што га одавно није било у животу. Остаје заиста верна 13(6)7 година.

[2]) Ово најбоље сведочи, да Верковић није тачно снимио овај запис, него га дотерао уметнувши самогласнике и оно писмо а, а у оригиналу мора бити ıл.

— **„Ѿсюдꙋ бол'шаа вина паденїа царьства моегѡ.“** [1])

Цар Душан је веома рано преминуо и reliquit successorem filium suum juvenem, et multis juramentis ad fidem eidem servandam magnatos suos obligavit,[2]) а првоме „дворнику и храбрецу **Влькашиноу вьрꙋчаеть скипстрь дрьжави и клетвами заклеть не насиловати сина своего**“, „**коньць постизаеть вь лѣто** 6864, **декемврїа .к. вь неделю, ѡставивь великоу жалость и плачь срьбскои земли.**“

Преминуо је 20 декем. 1355 године, а тело његово пренесено и сарањено у цркви Архангела Михаила под Вишеградом, више Призрена.

И тако:

1) Душан освојио је многе земље и градове.

2) Имао је своје васале.

3) Склопио је администрсцију по обрасцу византијском са звањима и титулама.

4) Имао је странце као телесну стражу.

5) Постао је грађани мљетачки бојећи се да га не изагнају његови непријатељи.

6) Даривао је своје властеле „царским свитама и појасима.“

7) При смрти узео је заклетву од тих властела о верности своме насљеднику, а Вукашина поставио старатељем свога сина.

8) Саздао је царство и патријархат.

Нема тога историка, коме неће пасти у очи две ствари:

---

[1]) Извѣстія императорской академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словености. Петербургъ 1858 г. Том. VI, стр. 399 и 400.

[2]) т. ј. остави насљедником престола свога млађанога сина, и многим заклтвама обвезао своје великаше у верности насљеднику.

1) Завођење новог државног устројства.

2) Правила законика, која ограничавају властелине. Ко су били ови властелини?[1])

При своме одрицању престола Немања сазвао је на збор: архијереја, приставнике **дѣломь и кнеꙁе ꙁемльи своѥ иже надь властьми.**[2])

Вукан се правда пред гробом свога оца и пред лицем своје браће за своје **непокорьство** **„вынꙋ оть властель наваждениѥмь и подвиждениѥмь ихь“**,[3]) а то **ѥсоꙋ** Немањини **кнеꙁи ꙁемльи.** Са истом властелом Владислав је **„раꙁбоиничьскыи“** прогнао брата Радослава.

За Драгутина каже арх. Данило, да је отишао **„сь нѣкоторыми своихь ѥмоꙋ вѣрныхь“**, разуме се његових васала и прогнао с престола свога оца. Мајка, архијепископ и властела принуде Драгутина те уступи престо Милутину под условом, да Драгутинов син насљеди престо по Милутину. Милутина оставе **„кнеꙁи ꙁемльи“** т. ј. властела и пређе на страну његовога сина, али се Милутин одржи с најамницима. По смрти Милутина, кад је проглашени краљ Владислав престругао брата Константина, **кнеꙁи ꙁемльи** т. ј. властела попне на престо Дечанскога и тада је властела доспела до своје кулминционалне власти, и краља тако ограничи, да он без воље властеле није могао ништа радити: „и да хоћу да вам помогнем, рекао је краљ грчким бегунцима, несам у стању кад моја властела неће.“ За то и нема тако назване администрације у нашој историји, јер су ови „кнези“ владали у својим кнежевинама као династе и господари; они су ковали новце, судили и били прави владалци у својим државама. Тек с проглашењем себе императором, Душан, као цар изда

---

[1]) Ово питање није нико озбиљно ни додирнуо.

[2]) Раш. Шаф. Жит. Сим. стр. 12, гл. X.

[3]) Жит. Теод. стр. 97.

законик, у коме подведе властелу под закон и ограничи је (чл. 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46. 47, 48, 49, 50, 51, 100, 101, (уступка властели: 134, 135 и т. д.), 137.

На супрот властели т. ј. **кнезима земльи** испостављa чиновне званичнике по титулама сходно византијским чиновима. Ти **кнези земльи** или велика властела т. ј. ти многобројни насљедни династи, смрћу су уморили Душановога оца у Звечану. Није, по томе Душан, само се углегао на Византију, него је био приморан да уведе администрацију свесно идући цељи, да скрха те династе, ту велику властелу, да је ограничи, да је доведе под закон, па издаје повеље, у којима се одређује, колико ће радних дана сељаци **„работати“** властелинима у години, а остало су време слободни, да раде своје радове, а ово јасно посведочава, да властелини пређе несу били ограничени, него им свет работао, колико су они хтели. У овоме смислу Душан је по реформаторској радњи и као реформатор, онако исто велики, као што је био велики у вођењу ратова. Најпосле администрацијом и деобом царевине он подчини новим кнезовима, деспотима, севастократорима и т. д. својим чиновницима пређашњу властелу и пређашњу деобу царевине. Закоником створи редовно суђење. Још је остало да подвргне одговорности и закону ове своје административне кнежеве, али због преране смрти, он то не изврши оставивши младољетног сина након себе на престолу, који ће то извршити. Овај заиста и створи „суд царевога двора“, пред којим ће ови административни владалци морати одговарати; али да не хитамо, већ хајдмо по реду.

II.

Цар Урош

(1355—1367).

„А брат брата звати по мегдану."
Нар. пјес. II. 184.

Урош је рођен 1337; проглашен краљем 1346 год.; кад му је умро отац било му је 17 година. „Великим заклетвама" Душан је обвезао властелине царевине, да буду верни Урошу и да му очувају престо. „Скиптр државни" био је у рукама „храбреца" Вукашина, коме је цар наручио да управља до синовљева пунољетства. Синиша dominus Acarnaniae стриц Урошев покрене војску да преотме царство од синовца и да седне на престо свога брата, због чега је цар Урош — син царев — био приморан са оружјем устати и одбранити насљедство свога оца.[1]) С друге стране, мајка Урошева Јелена (Ἑλενα = Helena) подједнако не верујући ни сину ни деверу, подчини себи многобројне градове, опколи се великом војном снагом, није помагала никоме, него је сама владала. Најмоћнији „господари" подчине себи слабије, па су помагали Урошу не као цару, него као другу и пријатељу (socio et amico), а други су помагали Синиши Урошевом стрицу; трећи несу помагали ни једном ни другом, него су очекивали да се придруже ономе, који победи, ... У том времену умре Прељуб „господар" Тесалије, а деспот Нићифор заузме исту провинцију. С њиме ступи у свезу Helena vidua да уда за њега своју сестру, но у томе не успе, а Урош надбије стрица и венча се на царство у Скопљу 10 априла 1357 године. Тада му се навршило 20 година. Суввреме-

[1]) Cantac. III cap, 43. pag. 314.

ник „житија“ куће Немање, „**кои по комь**“ цароваху овако цара Уроша карактерише: „**сь Оурошь по истинѣ красинь и достодивнь видѣнїемь, младь же смысломь, прѣизлиха милостивь и кроткь ѣви се.**“ Он „**по законоу оустановленномоу всечьстнаго збора иже** (је установљен) **господиномь**“ родитељем његовим „**светопочившимь царемь, и иже оустави всакаꙗ правила: тази вьса оутврьждають**“ у договору са својом мајком царицом Јеленом, са патријархом Савом и са збором српске земље. Он потврди повластице манастирске и властелске: „**ничемоу же врѣжденоу бити**“ — изузимајући „**невѣре**“[1]) т. ј. издајник земље губио је „**дрьжавоу**“ по самоме законику[2]) (чл. 137). Због „**невѣре**“ изгубио је „баштину“ Бранко, због чега је и утекао у „Бугаре.“

Овда су му „старци“ саветовали да позбацује Душаном постављене „владалце“, а на њихна места да постави сиромашније и себи одане „људе“, али Урош те савете није послушао, јер би то било просто мењање чиновника, него по савету „младића установи суд царског двора“, коме ће исти владалци морати давати рачуне о управи и економији својих „држава“, јер није могуће (вели се у побудама за ту установу) избећи злоупотребљавање власти управљајући тако великим областима царства.

По свршетку збора цар оде у Призрен, где му приспе посланство дубровачко: Марин Бунић, Живе Гундуловић и Живе Чревић с молбом, да им потврди повеље и привилегије, које су надавали Дубровнику цареви предходници. Још су тражили, да цар расправи нека споредна питања т. ј. неке „кривине и забаве“, које су чињене Дубровчанима у царевој земљи. Цар „учини милост свима

---

[1]) Гласник XXII, 217. Рат. Шаф. 54. Mon. Serb. 155 и 156.
[2]) Рат. Шаф. глав. XIV, члан 41 и 42.

Дубровчанима великим и малим да слободно греду с тргом и купљом како по градовима, тако и по трговима царевине, да продају своје купље и да купују све што хоћеју, а да им нико не стаје на пут, нити их задржава: ни цар, ни патријарх, ни властелин, ни властеличић, ни кефалија, ни кнез, ни севаст, ни цариник.... Да слободно ходе и по **властелѣхь**.... Ко ово потвори, вели цар Урош, **да ми ѥсть невѣрнь оу невѣрно име** и да плати све самоседмо, што им буде „**строуль**“ по законику. Ако им се не плати, да им платим ја цар, а јаћу тражити оне кривце, који су им што на силу узели. Ову „милост“ Дубровчанима потписао је цар на своме лстњиковцу Рибнику, сниже Призрена 24 априла 1357 год.

Овога истога дана цар је потписао и другу своју повељу. Ствар се тицала острова Мљета. Апр. 10 у Скопљу цар је дао у баштину Басети Баринчену и Трипети Букићу „**ѡтокь Млѣть ѡнѕге** Дубровника са свима селима и међама, и утесима и са свима правинама тога отока и са свим метохом.“ Због овога посланици Дубровачки спомену цару „како имају забаву за **Млѣть ѡдь** царства и од властела, говорећи: Господине цару, **Млѣть** је твој, а ми имамо забаву из њега.“ С тога цар и реши: да од **дньсь напрѣде** никто да не има посла за **млѣть**, ни цар, нити ико од властела царства — ни **маль** ни **великь тькмо** Басета и Трипета **в кюкнию**властелину и кнезу, како има га ѥ даровало и записало царство ми, такози да га имата. Зато вели цар Дубровчанима „да ми **внюдете** Басета и Трипета за **снюѕи** работу, т. ј. за **Млѣть** и да им помагате за моју љубав.“ За овим је истога дана 24 апр. цар Урош потврдио, на предлог дубровачкога посланства, повељу свога оца, по којој Дубровчани сваке године „**ѡть Стона**“ Богородици синајској „да давају **ѡдь** велика

дьни до велика **дьне** на **всако годиште** по **петь сьть перьперь бенетьчких"**, па да би то давање остало тврдо и негибле, цар заповеда, да властела дубровачка неслуша измене овога завештања, да не слуша ни **писаниꙗ царьства** ми нити **посланиꙗ**; ни да се не **слоушають** за то ни кнезове **царьства** ми, кои **дрьже** кућу царства ми, ни њино писање, нити „ино ма чије писаније."

Опет сутра дан т. ј. 25 апр. (ов. год.) цар Урош је потврдио Дубровачке повластице по ономе реду и закону, како је установио и узаконио Душан, да се пишу и потврђења све даровштине његових предака учињене: 1) Светим црквама 2) властели и властеличићима и иним прочим, по томе „**ѡбразꙋ**" напише цар ову повељу, којом потврђује: „**єлика трѣбоваше и просише**" од царства. За овим посланици му споменули „**ѡ** записима и милостима" Урошевих предака, па им је он и то све потврдио; „**да градꙋ своими главами, своимь иманиємь с** купљом трговци Дубровачки слободно без икакве забаве по царству. Одузме ли им ткогод штогод на силу, да све то плати цар, а да наплати исто од онога, тко је зло учинио. Само наређује да не носе оружија ни у Бугаре, нити у Басарабину земљу, нити на Угре ни у Босну, ни у Грке и никуда у туђу земљу, осим Урошеве царевине. Ко преступи ову заповест, да му се одузме оружије. Даље вели: Тко иде у Дубровник или се враћа из Дубровника, таквима да се не узима царина на Требињу, ни на једном путу, ни на броду, већ да сваки ходи слободно. Дубровчани да се суде **прѣдь царииикомь и кнеꙃомь**, или **прѣдь** кефалиом онога града, где се ствар деси по закону — вели Урош — родитеља и прародитеља мојих, а пред цара да иду да им цар суди за ово: За **крвь** и за **ꙃемлю** и за **проводь** и за **уловѣка** и за **сводь**. Кад при **латининь** Србљина, да да **латининь** Србину половину **латинь** а половину

срблинь сведоке, а тако и **срблинь** кад при латинина да му се даје сведока половину **србль** а половину **латинь**, као што је било и пре; даде ли коме Дубровчанин свој **добитькь**, а овај удари у **бьхь**, да се куне латинин, које да му буде веровано по закону прародитеља; купили који трговац коња на **трьгу** и плати за њега царину, цариник да дане душом, да је коњ купљен и плаћена царина, а „тати“ не зна, да му за този свода **нѣсть**; ако га тако цариник не **оправи**, да да **сводь**, у кога **юсть купиль** и т. д. Људи, који су отишли у Стон после, пошто је исти дат Дубровчанима, да се изждену, суђење да бива на Жељезној Плочи и т. д. Па вели: „и потврвди им царство ми законе и повеље, що су имале у родитељ и прародитељ царства ми, како да **юсть нищо** не потворено.“ Повеља потписана под Призреном на Рибнику 25 апр. 1357. Ово га истога дана и године потписао цар на Рибнику још једну повељу, којом даје земље Дубровнику, како се ками вали долоу к **виноградомь** дубровачким и **кь мощрх** од Љуте до Курила, па да им нема „забавити за тузи земљу ни властелин царства ми, ни кефалија **ниннь** ни **ктѡ**, кто им буде у сусједству.“ Ово је цар Урош поклонио Дубровчанима. Још је цар Урош ове године потврдио добра и баштину жене ћесара Прељуба, али од овога времена, па до јунија 1358 не налазимо ни један његов званични акт. Потписивање ових акта у тако кратком времену на Рибнику под Призреном или у Призрену, јасан је доказ, да је тада било веома добро расположење у царевом двору, као што и он сам напомиње, да се веселио и дарима обдаривао све, који су му дошли.

Док се он веселио и повеље потврђивао, дотле су у Подунављу ратовали између себе властелини царства а тај њихов рат донесе цару Урошу рат с Угарском. Да је заиста ове године био српски цар у рату с Угарским краљем,

види се из писма бана делматинског и Хрватског Јована, који тражи, да Млетачка не брани Угарским галијама и људма ићи морем противу цара Уроша, јер rex Hungariae .... habeat guerram cum rege sive imperatore Raxie seu Servie.[1])

Зашто се овај рат заподенуо? Али пре решења овога питања, да одговоримо на друго питање на име: Зашто се цар после сабора скопљанског одмах удалио у Призрен?

III.

Како је цар Урош био пунолетан 1357 године, а према великим заклетвама, које су дали „велеможни", Душану и према власти датој Вукашину, требало је сада предати сину очино царство. С том намером и био је сазван „сьборь" српског царства у Скопљу, апр. 10. Истог је дана био крунисан и миропомазан на царство Урош, јер и сам вели: **„веселю се доушею и тѣломь о божьствьнѣмь дарованіи иже ми дасть владика Христось вьсприети вѣньць царьствиꙗ диадимою а прьвое ꙁнаменние царьскаго урьтоуа"**, па тада потврди **ꙁаконь „всеусьтаго ꙁбора"** и свачија права и привилегије у договору са својом мајком царицом **Єеленом**, с патриархом, са свима митрополитима, игуманима и са свима властелинима „веле **воꙁможнними подь рукою**[2]) **царства ми и сь всѣмь ꙁборомь срьбьскими"**. Туна цар запише и утврди свој властели и властелићима **„баштине"**[3]) „Цар[4]) Урош — вели Мавро Орбини: био је веома леп и од њега се очекивало

---

[1]) Гл. XII стр. 40 године 1358 7 окт. јер се тада почињала година од 1 сеп. дакле је рат пламтио већ октомбра 1357 године.

[2]) Јер Синиша већ није био под његовом руком.

[3]) Mon. Ser. Mik. стр. 156.

[4]) стр. 268.

свако добро, и м'а да бијаше достигао тек двадесету годину ипак показиваше велику опрезност и разумност у свима својим делима"…. „Он насљедивши у царству оца, и сам се дао звати царем; у чему несу му се противили кнежеви и друга господа царевине"…. „Било је у оно време — продужава Мавро Орбини — неколико кнежева (барона) рашких, који смрћу цара Стевана тежили су да постану већи него што бејаху. Међу овима био је Вукашин деспот и брат му Угљеша, властелини хумски, и кнез Воислав син Војинов; од којих је сваки био на челу главних делова[1]) царевине. Зато неки његови људи, цару веома верни световаху му, да затвори деспота Вукашина, кнеза Војислава и неке друге, који у свима својим делима показиваху велику охолост, и бејаху преко мере понешени: и подстрекавали су цара (они верни) да дâ управу провинције, којима ови (кнежеви) управљаху, сиромашним властелима, који га љубљаху и бејаху му верни; доказујући му са основом, да ако то не учини у почетку, кад горепоменути кнезови (барони) ни о чем не сумњајући, долажаху слободно у двор, доцније, кад буду потврђени и постану снажни, то неће моћи учинити без велике тегобе и опасности. Ове савете не само Урош није хтео слушати, него проказујући[2]) их, учини „кнезове (бароне) опрезника, да се стражама окруже и да ретко долазе у двор. И за то они, који су га добро световали, видећи да су издани, уздрже се од даљег саветовања, да не би на себе навукли негодовање и мржњу кнежева (барона) јер цар незадовољавајући се тим, давао је веће почасти

[1]) види оне, којима је раздао Душан земље.

[2]) који му давали савете.

и звања оптуженима (кнезовима баронима). За то, пошто је додао Вукашину још многе провинције, дао му је и титулу краља. Којом приликом Вукашин је почео угњетавати многе знатне личности... царевине, казујући, да то чини по царевој наредби, да би царевину своју боље обезбедио. Подигао је на веће достојанство и кнеза Војислава di Voino, чију је кћер[1]) (Војинову) узео за жену, а одпустио своју прву жену, кћер војводе влашког. И ма да је ова горко осетила ту увреду, ипак да не би увек имала пред очима супарницу, отишла је драговољно из двора и вратила се кући свог оца. Отуд се у држави појавило велико комешање (confisione).

„За то сваки властелин упињао се да се што више узвиси, и да не подлегне равнима себи. Међу којима главни је био кнез Лазар, који је узурпирао све земље на граници Унгарској, које зваху (као што је речено): земља Стефана (Драгутина) краља.

„Такође и Никола Алтоман заузео је предео, којим је управљао Воислав, његов стриц мало пред тим умрши. И да би боље ту ствар обезбедио, затвори жену истога кнеза Воислава са два сина, који су му били браћа од стрица, које је доцније уморио отровом.

„За чијим стопама идући Балшићи т. ј. Страшимир, Ђурађ и Балса, зетска властела, али сиромашна, заузеше обе Зете.

„И Ћесар Војихна са Угљешом својим зетом, завладао је над свима земљама, које су граничиле са Романиом. И све су то чинили тако као да им је сам цар заповедио, али у ствари. чинили су од своје воље, тако, да за мање од десет година, сва царе-

[1]) Јелисавету.

вина рашка би подељена између четири[1]) речена кнеза барона и сваки је још код жива жива цара, њих слушао и признавао их за „господаре.“ Краљ Вукашин седио је у Приштини и имао све ближње земље, а Угљеша његов брат имао је сву Романију до Солуна, Лаверије и других градова. Балшићи — горњу и доњу Зету до Албаније и од граница босанских и сремских до Котора.

„А Лазар са својим зетом Вуком имао је земљу Краља Стефана (Драгутина) и све што је граничило са Дунавом.“

И тако „смрћу цара Душана, неколико рашких кнежева (барона) тежили су да постану већи, него што бијаху“, а то су:

1) Вукашин и брат му Угљеша;

2) Војин и његов унук Никола;

3) Кнез Лазар и његов зет Вук;

4) Сиромашна браћа: Страцимир, Ђурађ и Балса.

Како је, дакле, издануо цар Душан 20 декембра 1355 г. ови поименовани кнезови (барони[1]) зажеле да постану већи него што су били. Остали, бивши саветници Душана, који несу били добили под управу „земље“ и световали су млађаноме цару: да их позбацује, а другима оданим и сиромашним да преда под управу исте земље, што заиста није имало смисла, јер су и ови били одани његовоме оцу, па и њему, а што се тиче „сироматине“ — Страшимир, Ђурађ и Балса били су сиромашни, па несу ни они остали верни цару. Њих је цар Урош све потврдио у чему се ко затекао. Ето зашто и вели љетовничар: „**прѣнзлнха милостивь и кроткь явн се, старьчьскыє сьвѣти ѡтмѣнце**“, јер подобни савети, ма да су долазили од људи верних и срдачно оданих цару,

---

[1]) То су народне пјесме: «четири табора.»

ипак несу уносили у државу никакву стварну поправку по томе што просто мењање чиновника не само да није мера уместна, ни рационална, него је напротив још црње зло, које умножава сваковрсне неправде што обично бива у деспотским државама.

Мора бити, да је цар Урош имао некакву другу намеру, кад те савете није усвајао. Како су његови учитељи били Дубровчани и у опште како се ондашња српска царевина налазила под великим утицајем талијанске културе Приморја, цар Урош подпадне под утицај оних младића,[1]) које је Душан послао у Дубровник на школовање и онамо био основао библиотеку.[2]) Тато исто морао је потпасти под утицај оних 20 племенитих младића, које је Душан био довео своме двору, вероватно ради васпитања цара Уроша и других младића. Ови младићи несу налазили сталности државне у збацивању и мењању чиновника, него у законима, у правди и у одговорности чиновничкој пред судом, како за управу тако и новчане рачуне: „Цар **младыхъ же съвѣти приемлѥ и любе.**“ Зашто? На ово питање даје одговор Лукарије, говорећи: „Урош насљеди оца... и ако су се у њега мало надали, ипак у првом доласку на владу основао је ове доброга, да кнежеви (барони) појединих провинција. по свршетку њине управе, одређене на три године, морају предстати „Суду царског Двора (Gjudici di. Corti), држећи, да људи са потпуном влашћу, који мисле, да несу принуђени никоме да дају рачуна о своме раду, тешко могу да избегну зло (рађење).“

---

[1]) Флорински. Южн. Слав. и Виз. 272 из Черва: послао децу: primarios et litterarum studia „aptiores suae gentis juvenes.“

[2]) В. Макушев. Изслѣдов. объ истор. памят. и бытопис. Дубров. 1867 г. стр. 41.

Из овога се види, да су старци саветовали мењање и збацивање кнезова „неверних;“ а „младима“ није било стало до мењања чиновника, него да се утврди таква установа, која би сама собом била гаранција, да ма ко био кнезом, мора давати рачуна о своме раду и потоме да мора бити честан и добар.

Савети стараца били су практични, али је цар Урош био „срца милостивна“, па их није могао збацивањем вређати, јер је био уверења, да и они љубе и воле своју отаџбину онако, као што је и он воле.

Савети младићки били су у истини идеални, добри, јер могу се данас збацити једни, сутра други и т. д. и тиме правити вечити неред и трзавицу, а нигда не бити на правом путу. Зато је цар и хтео према свима остати једнак — цар, па је и створио суд di Corti т. j. Двора или оно, што се пре звало „краљев суд“ или „краљеве судије“ од највећих државника, да њима кнежеви царства полажу рачуне и да одговарају за сва дела која би починили у „државама“ у којима су владали. Ова установа заиста је била уместна и личи на оне установе Дубровника и Мљетака, где су виши чиновници полагали рачуне о својим радовима пред Већем или малим саветом десеторице. У толико ова установа има рђаву страну, што у року од три године, вредан „кнез државе“ могао је толико и тако развити своју личну и саможивну радњу, да га по истеку три године или није било могуће приморати да одговара, или је могао починити толико зала, па утећи и избећи одговорности, због тога је правично мњење нашег најстаријег хроничара, да је Урош пострадао зато, што је одбацио савет стараца, а усвојио савет младића. У самој пак ствари, цар Урош је желио добра, био тим добром одушевљен и да га несу „издале

војводе",[1]) он би Србију преобразио у правилно организирану царевину и тиме би довршио реформе свога великога оца т. ј. подвргао одговорности најважније државне органе кнезове, који држе царством његову кућу. И тако, у самоме почетку царовања, цар Урош предузме, да установом одговорности пред судом, подчини све управнике закону и да их упути да владају по законима, а у исто доба с друге стране, да заштити народ од властничког насиља и зулума. Владајућа властела се дакле и покрену једни противу других: једни да постану већи него су били, а други — да се томе одупру. Цар потврди њих све у чему се нашли, а установом суда о одговорности, одложи мењање управитеља по савету стараца на три године, јер после сваке три године морали су предстати суду царевога двора. Вукашин је управљао царством. Кад се Урошу наврши 20 година, он искупи **Сьборъ** и крунише се у Скопљу 1357 године. И сви га признају за императора. Дакле 1360 године, истицао је рок кнежевима (баронима) да се јаве суду и да предаду рачуне о својој радњи и о управи. Како је пак Вукашин управљао царевином од 1355 год. кнез Лазар у Подунављу предузме да се оснажи и ојача онако исто, као што је био силан Вукашин у Приштини, Скопљу и Прилипу. Ова тежња кнежева да постану већи, тежња цара Уроша да уништи сизеренско право Угарске над Славонијом, и римпапина [2]) заповест краљу Угарском, да удари на шизматика и тиранина „краља" рашког и навуче му рат

---

[1]) т. ј, кнежеви.

[2]) Pajačewich, Hist. Srb. стр. 293, где у писму између осталога стоји . . . . quae redemtori tuo per eosdem schismaticos et chereticos regni Rasiae ac terram quae Orosii se regem Rassiae nominantis subsunt eisdem, jugiter inferuntur etc. Да-ли се нису тужили «грабитељи царевине» на Урошево тиранство, што их подвргавао одговорности?

с Угрима. Ево како о томе приповеда Виланије у својој општој хроници. Та је хроника печатана у Muratori: Rerum italicarum Scriptores t. XIV, Vilani. И то у двема главама: XXII и XXXII.

а) гл. XXII: О једној битци између два бана рашкога краља.

„Рашки краљ, који је био платежан (tributo) Угарскоме краљу, одустао је од плаћања и противу краља се побунио. Зато је дошао у омразу круне и Угарски краљ био је у себи наумио, да га доведе у послушност,[1]) али

---

[1]) Ове речи виланијеве: «да доведе у послушност рашког владаоца» и услов за помоћ рашком барону: «да постане католик,» јасно показују, да је већ био ту некакав предходни случај, који је био узрок за ратовање противу српске царевине. Ствар је била у овоме:

Папство је тежило да покатоличи Србе. Колоније католичке вршиле су пропаганду по српским земљама. Душан пошто је прекинуо преговоре с Мљетцима, изда познате три тачке у законима: 6 7 и 8. противу латина. Папа Климент VI напише писмо у коме прети Душану, да ће противу њега, ако не уништи те законе, подићи «Европу» (Lúcari. 55. con le fozse d' Evropa). Г. 1350 папин посланик наговара краља угарског, мљетачког дужда и јоанићане, да стану на пут Душану и 1353 г. креће се угарски краљ Лудвик противу шизматика цара — Душана. Душан се с њиме састане на Дунаву. Угарски краљ захтевао од Душана: 1) да се покатоличи и призна папу 2) да се одрекне од земаља Срема и Славеније 3) да се због тих земаља рачуна вазалом Угарским и 4) да му даде у залогу сина Уроша.

Душан те захтеве одбаци. Угри пређу у Србију, али су били код Рудника и Ломнице потучени до ноге. Спорне земље задржи Душан.

Године 1354 опет се угарски краљ спремао за рат противу Душана. Душан пак спремајући се за освојење Цариграда, да би одклонио Угре, пошље јунија папи посланике: Божидара врховног судију, Нестенга Кефалију сереског и Дамјана Которанина. Ови и закључе уговор с папом, да га признају за црквену главу (Ljubić. Monum. III. 264. Theiner. Mon. Hung. II. 8—9). Душан је захтевао од папе Инокентија, да га постави «поглаваром у име цркве противу Турака (ab cadem ecclesia matre tua contra turchos ipsos Capitaneus ordinari.) ib. 11—12) и папа га благослови као капетана војске противу Турака (24 дек- 1354 г.). Папа и пошље легате да Србе порпмокато-

му се чинило (дуго) тешко и незгодно прећи Дунаво и одржавати људе у Рашкој краљевини, немајући тамо места, где би их (војску) склонио. И док се он бавио тим мислима, као што срећа обично кадгод спреми неочекиване удесне случајеве, два бана рашке краљевине борила су се међу собом. Краљ рашки више пута трудио се да их помири и најпосле, оних дана, имајући оба пред собом, и тражећи да их измири, а не могаше успети, наљути се, и небудући уздржљив на језику, рече им: „идите до ђавола (ála malora!) и чините што више зла један другоме!“

личи. Душан прогна папске посланике. Угри оставе на миру Србију. Краљ угарски уплео се у рат с Литвинима и Татарима, а Душан склопио савез с Влашким кнезом и ожени сина. Па и Млетке му се понуде за савезника, да би од његовога зета Младена добили Клису и Скрадин. Противу Душана био латински запад и Турци из Азије. 1355 г. Душан крене војску да освоји Цариград, као што тврди његово писмо из под Бера (Дубров. Спом. Пуцића II — 23) и 20 дек. 1355 умре у Диавопољу (т. ј. in oppido Diampoli febre immedicabili coreptus exhalavit XX Decembris in 45 an.). Папа се био разјарио на Душана. Лудвик угарски свршио ратове у Пољској и као католик похита, да изврши рат противу Србије и Срба «бунтовника противу једине мајке цркве, — шизматика, неверника и хулитеља католичке вере.» Искупило се било до 100.000 католичких крсташа. И папа прогласи Лудвика: «барјактаром цркве противу шизматика» (Signifer Ecclesiae adversus infideles. Thein. Mon. Hung. II, 21 — 27). Поход буде обустављен, јер краљ Угарски «није имао места у Србији, где би могао сместити војску,» а имао је и преча посла да се разрачуна с Мљетцима. Год. 1357-8 тај рат он сврши и задобије ондашњу Далмацију, а «два рашка» несретна «барона својом свађом, даду му могућности, да пређе с тим католичким крсташима у Србију; но у ствари био је надбијен и сузбијен.

Кад је Душан умро, Србија је била једини борац противу Турака и латинског запада. Душан је са свим правично предузео да освоји Цариград, а за тим да се крене на запад и да реши питање са Угрима и са навалом латинства са запада.

Српски барони несу ни поимали право стање ствари.*)

*) Вид. о овоме доста добро у «Образован. Срб. цар. Флоринског стр. 255 — 267. Флорински греши кад каже, да Душан није био пошао на Цариград. Флорински у главноме не схвата Душана онако, како га извори описују.

Ове речи исказане у гњеву, бише примљене као изречно допуштење,[1]) те оба одоше пуни мржње и злом намером успаљени, онај, који је имао нешто мање снаге имао је своје земље на обалама Дунава. Други, који је био јачи, прикупи оружаног света, попали му и опљачка његову земљу и најпосле сукобивши се са њим победи га. Па не будући ни тим задовољан, тражио је, да га коначно сатре, и зато је, често на њега нападао чинећи му свакојака зла. Видећи овај бан слабији, да не може одлевати, а не надајући се да ће краљ одвратити противника од његовог предузећа, остави своје земље у што бољем стању одбране, пређе потајно Дунаво и оде једном угарском барону, обећавајући му „ако му помогне“ да ће се учинити христјанин (т. ј. католик). Угарски барон даде му толико људи, колико је тражио и овај мало по мало, тајно их превезе у своје земље, а разгласи, да ће се упети из све снаге са својим људима, да освети своју срамоту и штету. Његов противник, који га је мало ценио због победе над њим одржане, био се много понео: из нова дође са свом снагом на земље противника и не знајући, да су Угри његовом непријатељу дошли у помоћ, судари се са њиме и у битки жестокој због храбрости Угра, би побеђен и остаде мртав на бојишту. Он је подлегао пресуди старинске пословице, која вели: Ко је оскудан у уводама, богат је у срамоти. И доказао је, да не треба тако омаловажавати непријатеља, држећи да му овај не може нанети штете. Из ове борбе, која није изпочетка обустављена, као што је требало, него је пуштена да пређе у неизлечиву болест, изродило се то, да угарски краљ, имајући

[1]) Ово је оно Мавра Орбина тврђење, да су они, вели, говорили, да раде са дозволом цара.

осигуран прелаз, овим баном (слабијим) прешао је с великом војском Дунаво, као што ћемо у своје време и на своме месту видети.

б) Гл. XXXII књ. IX стр. 562.

Мало више описали смо догађе у Рашкој краљевини, како рашки краљ, одступивши од плаћања угарском краљу, био се противу њега побунио. Хајдмо даље: краљ рашки држао је један део Славоније, који је припадао круни (dominio)[1]) краља угарскога и бејаше одустао од своје службе (васалске), због тога угарски краљ био се на њега јако наљутио. Зато нашавши, да му је прелаз преко Дунава обезбеђен и склониште његовој војсци спремљено оним рашким баном, који је помоћу Угара, победио свога противника. и учинио се човек угарскога краља (васал), у месецу мају 1359 г. угарски краљ пређе са многим својим баронима и стрелцима на коњма и другог оружаног света, у Рашку: с том војском удали се од обале дунавске и прелазивши равне пределе, допре до великих рашких планина. И ту доста далеко пред планинама (с ове стране) нађоше многу војску рашкога краља, која се ту била састала да брани краљевину. Угри радо се ш њом сударише и после дуге борбе, разбише је. Бегајући оставише (Рашани) равницу и повукоше се у планину. Пошто је угарска војска тако отпочела ствар, краљ угарски лично превезе се преко Дунава с великом војском и саставши се са војницима, који му бејаху претходили, сљедујући својој срећи, устреми се на ону низку светину. И бојећи се продро

[1]) Оваквих је односа било више у средњем веку на пр. између краља француског и инглеског и т. д. Ово одступање није урадио Урош, него његов отац Душан.

је силом кроз тешке пролазе тако, да за кратко време, освоји сву планину. Усљед таквог успеха краљ се реши, да лично планину пређе, али на то не присташи његови барони, којима се није свидило, да се личност краљева изложи такој опасности. Но зато многи барони и велики део њихових ратника пођоше напред, да се побију са краљем српским, који се звао рашки краљ. Овај није се смео показати у пољу, него по њином обичају, склони се са својим светом у градове од шума, где несу могли бити узнемирени без огромне штете оних, који би то покушали. Угри не налазећи никаква отпора ни малог ни великог прејездили су за више, него осам дана отворене равнице, не налазећи ништа што би могли запљенити, јер се све било склонило у шуме. Неки угарски коњаници пођоше ипак напред и утврдише се у једној шуми. Ту их нападоше некакви сељаци, па мислећи, да су наишли на језгру непријатеља, многи између њих, скочише на коње, мислећи да ће се побити. И ови (Угри) бише прозвани из поруге: трешњарски каваљери, јер су се налазили у једној шуми од трешања и јели су их кад су поменути сељаци на њих напали. Угарски краљ видећи да ту стоји без користи, не нашавши никаква отпора, врати се с војском у Угарску.

Још ћу додати, да је цар Урош, по наведеном папином писму у Пеачевића, одговорио. да он неће да мења православну веру, нити хоће да прима латинску јерес. Зато папа и напише краљу угарскоме писмо у коме му заповеда да покрене крсташе противу шизматика Уроша и његовог шизматичкога народа.

Кнез Лазар је обећао краљу угарскоме, да ће примити латинску веру и да ће бити „човек угарскога краља."

И тако:

1. Мљетачки акт тврди, да се рат заподео између српског цара и угарског краља 1358[1]) год.

2. Вилани тврди да (одавно) српски владалац није себе признавао васалом угарскога краља за Славонију. Угарски краљ није био у стању ма у чему шкодити му, али угарском краљу помогао је рат између два српска поглавара у Подунављу, због чега „слабији“ постане „човек угарскога краља.“ Овога не би било, вели Вилани, да је борба између два рашка бана „испочетка била обустављена као што је требало, него је била напуштена (борба) да пређе у неизлечиву болест.“ „Неколико кнежева — вели Орбиније — по смрти цара Душана тежили су да постану већи“ (него што су били). Старци су саветовали цару да збаци те кнежеве (бароне), а вернима да преда у руке управу. Младићи су били мњења, да се по начину мљетачком и дубровачком установи трогодишњи рок службе, а после рока да дају рачун суду царевога двора и одговарају за своју радњу. Цар утврди права збора, а уздајући се у правду, правицу, у суд и патриотизам усвоји мњење младића, па потврди све у звањима и тако је био преиспуњен наивности, да је проказао управитељима царевине оне, који су му саветовали оно, што му је налагала да уради приктичка мудрост и државничка увиђавност и опрезност.

Овакво решење питања добродошло је оним кнежевима, који су хтели постати већи по смрти Душана, као што су били:

1) Вукашин и његов брат Угљеша с Воихном;

2) Лазар кнез Подунавља (пашеног Душанов):

---

[1]) Гласник XII, стр. 40.

3) Три брата из Балшића: Страшимир, **Гюргь** и Балша;
4) Син Воихнов: Воислав и његов синовац Никола.

Они отпочну да отимљу земље слабијих управитеља царевине и да их придружују својим областима, као сопствене покрајине изводећи засебне државе, у којима се људи заклињали на верност њима, а не цару Урошу.

Ово отимање земаља најпре се отпочне у Подунављу, о чему смо говорили на стр. — —.[1])

[1]) Који су то били двојица «рашких кнежева», што се први заратили у Подунављу, како се види, одмах по смрти Душана? Овде ћу и другу могућу претпоставку о Бранку. Вилани вели: онај „слабији" по својој снази, „имао је своје земље на обалама Дунава"; «јачи» опет имао је своје земље, разуме се, даље од Дунава.

Лукарије казује, да је кнез Лазар вазда живео у љубави с Дубровчанима, а противу њих био кнез Воислав син Воихнов, па је исти Воислав увредио Дубровчане пријатеље Лазареве, напомињући им «смрт свога зета Бранка.» Цар Урош (Mon. Serb. стр. 172) спомиње **баштиноу** деце Бранкове (1365 г.) па каже **„що ѥсть дало било царьство ми севастократороу Бранкоу с Хоудимлим."** Ова реч Худине наличи на Родимље, па као што је од Родимља постало Неродимље, тако је од Худима постало Некудим, у доцније време главно место **Гюргя** Смедеревца, негде у Шумадији (смедеревског окр.) због овога морамо мислити да су били, она два Виланова »рашка барона«: кнез Лазар и севастократор Бранко. Први је владао Сремом и Мачвом, а други је поглавито Шумадијом. Они се били завадили и ратовали један противу другога. Урош се старао да их измири, али није успео. Кад му они после тога дођу на тужбу, он се на њих наљути као на непокорне васале, па им, како није био уздржљив на језику, рекне: „идите до ђавола! и чините што више зла један другоме." Бранко нападне на Лазара и порази га. Овај «потајно пређе Дунаво», једноме угарском барону т. ј. Николи Горајнском, уда за њега своју кћер, добије војске, и не само да надбије свога противника, него га и убије, и постане «човек угарскога краља." Папа је заповедио краљу угарском, да крене крсташку војску противу цара Уроша.

И тако се отпочне рат између Уроша и угарског краља 1358, а год. 1359 пређе угарски краљ преко Дунава, на земљиште „свога човека", «крене се од обале дунавске с војском, прегази равне пределе и допре до великих планина. И ту, с ове (угарске) стране пред планинама нађе многу војску рашког краља, која се била припремила да брани краљевину. Угри се сударе с њом, па Рашани оставе равницу и повуку се у брда. За овим се Угри врате одакле су и дошли.

Тешко је одговорити на питање о земљишту ратовања, али ослањајући се на један акт цара Уроша, покушаћемо да одговоримо и на ово питање. Тај царев акт налази се под годином, од створења света 6869, а од христовог рођења 1360, јер је то било 29 септембра, на **Сѣницахь.** Због овога акта морамо замислити, да је угарска војска ишла оним истим путем, којим је ударао на Србију краљ угарски 1334 године противу Душана, а то је према рудничким планинама, јер је земљиште „његовога човека“ било Подунавље т. ј. главно банство мачванско. Главни стан српске војске морао је бити с оне стране рудничких планина. У главноме стану био је цар Урош. Док су Угри очишћени са српског земљишта и са земљишта Лазарева, морао се цар задржати дуже времена у Подунављу, па у своме повратку 29 сеп. 1360 године и примио дубровачке посланике у Сеницах са тужбама „**ѡ работахградцкнхь н ѡ ӡаконѣхь н ѡ царннахь**, које су (**сьгн**) сада настале“, а несу биле за владе његовога родитеља. Цар им изда повељу, да греду с **трьгомь** и купљом слободно у земљу његовога царства или на Зету на (село) Балшиће, или на **дрьжаву**[1]) кнеза Воислава.... а да им не сме правити сметње ни кефалија, ни властелин, ни кнез. За оне царине, које су „сада (**сьгн**) настале да не плаћају никому ништа.“

Какве су то настале нове царине? Услед каквих нових догађаја насташе нови појави?

Или је Алтоман, као што мисли г. Драгашевић, ког је кне- Лазар поразио и убио, па заузео део његових земаља. Отуда је раз зумљива мржња између Николе сина Алтомановог и кнеза Лазара, која се свршила поразом Алтомановића.

Био један или други, овде је главна ствар „свађа два кнеза“ цар-Урошева, која је дала прилику угарскоме краљу да пређе у Србију.

[1]) Mon. Ser. Mik. стр. 168.

IV.

Нови догађаји могу се проучити најпре по још неким актима цара Уроша, а даље морамо се обратити осталим савременим или доцнијим писцима, па их објаснити. Ми смо видели шта је урадио у Подунављу кнез Лазар, који је био међу онима, који су хтели постати „већи" по смрти цара Душана. „Међу овима он је био главни, који је узурпирао све земље на граници угарској т. ј. земљу Стефана краља."

Тим истим правцем пође и кнез Воислав,[1]) заштићеник Вукашина. По Лукарију, догоди се свађа између Дубровника и царевога града Котора због соли „јер су Которани отели власт на варање соли." Како су Дубровчани били тиме оштећени, то се између њих и одпочне рат 1361 г. У то ратовање умеша се млетачка влада. Воислав је бранио Которце, а кнез Лазар Дубровчане, па плане и међу њима вражда. С тога је млетачки посланик морао ићи „околним" кнежевима, да их придобије на своју страну. Како је Воислав већ имао „своју државу", њега придобије дужде на своју страну и 3 јула 1362 г. даде право млетачкога грађанства „кнезу Воиславу и великом магнату најсветлијега императора Славеније.[2]) У ову распру Которско-Воиславову умеша се и цар Урош, који у акту од 29 сеп. 1360 г. Воислава назиље само „кнезом", а у овоме акту Оногошком од 22 августа 1362 г. већ га назиље „братом царства",[3]) па је измирио Дубровчане са Воиславом ваз-

---

[1]) Гласн. XII год. 1361 стр. 43.

[2]) ib. стр. 44: У исто доба постали су млетачким грађанима „великомоћни барони кнезови приморске Славеније браћа: Страцимир, **Гюргь и Балша.**"

[3]) Види се из овога, да је цар Урош прогнао своју прву жену између 1360 и 1362. и сродио се с Воиславом.

поставивши „старе законе“, те су тиме биле уништене „нове“ царине, што сведочи и писмо кнеза Воислава Дубровчанима.[1]) Кнез Воислав у брзо премине а његов синовац Никола син Алтоманов, затвори његове синове Добровоја и Стевана, па их умори и продужи рат противу Дубровчана не обраћајући пажње на заповести цара Уроша, наравно као самостални владалац.

Приморје опет захвате три брата: Страцимир Ђурађ и Балша.

И на другим странама Урошеве царевине то се исто догађало. Кантакузен, како смо видели, описује догађаје источних српских земаља у главноме овако: По смрти цара Душана у Србији се изроде грађански ратови...

Синиша царев брат крене се с многим племићима да преотме царство од синовца. Урош опет отвори ш њиме рат и одбрани наслеђство свога оца. Царица Јелена влада самостално над многим градовима.

Моћне династе протераше са управе слабије поглавице, заузеше њине области, па су једни помагали Синиши а други Урошу као „другу“; трећи несу припознавали ни једног ни другога.

Деспот Нићифор отрже Акарнанију (по смрти Прељуба), јер га је светина са отвореним рукама предусрела да се „избави од страсти“ српских властела, па да би био безбедан од Срба, испроси за жену сестру царице Јелене.

Највећа властела и управници градова Милдоније отворено се побуне противу Уроша с намером да се предаду цару Матији. Кесар и заповедник Драме Воихна изјави, да ће се покорити цару Матији заједно са својим (зетом) заповедником Драме, па ће му издати како град

---

[1]) стр. 174 и 175

Серез, тако и царицу Јелену и њено силно благо. Матија похита са Турцима да се користи српским издајницима. Цар је Урош био послао војску у помоћ матери, Ова војска и предупреди Воихну да се не састане са осталим завереницима и издајницима царевине, па се придружи тој војсци и Воихна. Код Сереза случајно се Матијина војска — Турци, сукобе са Србима, где је био и Воихна. Срби нападну на Турке и Грке и српска стрела обори мртва на земљу заповедника турске војске. У турским редовима завлада неред и комешање Турци нагну у бегство заједно с царем Матијом. „Турци се горко сећали српске храбрости и јунаштва у бојевима“, па су бегали и од својих, кад би им се учинило да су Срби. „Матија је жалио што му се војска без разлога преза и плаши: па се старао да је заустави противу једне гомилице Срба, који се били прикупили из околних замака и гнали Турке — варваре̂; али га нико није хтео чути. Сваки је бегао да се спасе. Матија је сам био принуђен да стане на супрот Србима, који су немилице косили како Турке, тако и Грке, нарочито у клисури код града Филипа. Присталице матијине Филиписијани (грађани града Филипа) кад су угледали поражену грчко-турску војску, удруже се са Србима и грозно поразе противнике. У мало је фалило па би Срби заробили Матију, који на коњу неког војника домча се до града Филипа. Како су непријатељи његови били заузели теснац Филипски, Матија ускочи у коров неке баруштине, где се прикрије до мрака; његов се коњ није могао маћи нити извући из блата, с кога он сиђе и у травуљини се сакрије Ту га Филипљани, пронађу и ухвате. Њега Воихна доведе из Филипа у Драму. Обећа му да ће га пустити, али за тада није смео од царице, која је Матију сматрала као свога ратног заробљеника. Воихна је имао у намери — вели Кантанузен:

прво да од Матије добије новаца (за ослобођење.); друго да га придобије за савезника за своје бунтовничке (узурпаторске) смерове, с каквом намером и пође на Серез, али се у путу разболе, где је 25 дана боловао. Пошто је оздравио врати се у Драму, где нађе посланство цара Јована Палеолога, које му предлагаше, да ради с Матијом шта хоће или да му га преда за велико благо. Воихна је најпре обећавао Матији слободу, а за предлог није хтео да чује, али пошто се уверио, да је матијин град освојен и породица заробљена, па се није могао надати да ће од њега добити новаца и помоћи (за своје бунтовне планове), он га презре као безкућника и ступи у преговоре с Палеологом, који кад бише свршени, Воихна прими новце и Матију предаде Палеологу, а овај га окова и баци у тавницу, из које га је пустио, кад се овај одрекао царске титуле.“ Угљеша са својим тастом Воихном заузмо све покрајине Романије. Воихна умре и буде сарањен код Хилендара, а Угљеша постане око 1363 самосталан и моћан владалац српско-грчких земаља на источној страни царевине.

У грчким земаља Влахије и Трикале самостално је владао и господарио „цар Синиша“ — Палеолог, а у земљама Арванитаније владали су други ситни владаоци.

У поврщју Струме самостално су владали Деанови синови.

У стецишту Вардара и десне обале Црнога Дрима, управљајући царством и живећи у Приштини, управљао је и владао Вукашин.

Насљедник кнеза Воислава Никола, каже Лукарије „по наговору Которана оштети трговину и границу дубровичку и затражи, да му Дубровчани плате одмах 10.000 перпера, а за 108 година по 2000 годишње. На то дубровачко веће потужи се цару Урошу, код кога се кнез Лазар

непрестано заузимао за Дубровчане противу Николе. Цар Урош заповеди Николи да остави на миру Дубровчане и да од њих више ништа не тражи; али је он на ту цареву заповест слабо окретао главе. Дворски људи и саопште Дубровчанима, да Урош није у власти самога себе, већ је сав заузет Вукашином и Угљешом, од којих је зависио Алтоман па зато Дубровчани и промену своју политику и своју политичку радњу“ т. ј. затраже заштите код угарског краља и добију је (1365 г.).

Из свега овога јасно се види, да су како их називљу писци дубровачки, барони, (кнежеви), који су смрћу цара Душана тежили да постану већи, употребили трогодишњи рок службе на то, да створе самосталне државе, пак кад их суд царскога двора позвао на одговор, они му дали врло удесан одговор, какав обнчно уме веома карактерно да скроји само народ, те се обично у њему оличава права суштина саме ствари. Онај писац који нам саопштава њихов одговор царевом суду, овако ту ствар представља: Душанов син звао се Урош, он је „остављајући [1]) заслужне чиновнике и верне своје људе, обдарио незаслужне и неверне.... Он је био дао двојици браће да управљају“ са доњом **Србном**, а у овим земљама био је такав обичај, да ни који човек осим цара, краља или кнеза, црвене чизме на ногама није носио, а оној браћи цар дозволио да носе црвене чизме, које кад су обули, заузму земљу себи а цару се успротиве; цар им заповеди да му дођу, а они му одговоре овако: „Царе! ти си нам дао црвене чизме, па их нам нећеш тако лако одузети.“

Јасно је, дакле, да су главари употребили трогодишњи рок на стварање за себе држава, како врло умесно

---

[1]) Гласн. XVIII стр. 74 и 75.

вели Мавро Орбиније: „Све су то чинили тако као да им је сам цар заповедио, али у ствари чинили су од своје воље;.... и сва царевина Рашка би подељена између четири речена кнеза, и свак је још код жива цара, њих слушао и признавао их за владаоце.... цар је додао Вукашину још многе провинције, па му је дао и титулу краља.... Вукашин је живео у Приштини."

И заиста им Урош сада није могао свући с ногу „црвене чизме." И баш у том времену, приповеда Михаило из Острвице, цар Урош чује, да су Турци опколили Једрене. Он се спремао да с великом силом пођe противу Турака, и кад је дошао у земљу Константинову (т. ј. Дeјановића), утабори се на пољу Жеглигову. Ту види у сну, да је анђео узео из његових руку сабљу и предао Турцима.... Кад се цар Урош приближио Једрену, онда су она „два брата" (Вукашин и Угљеша) устали противу цара.... и цар Урош „буде убијен."[1]

Турски писци и књизи Historiae Musulmanae Leunclavii (стр. 232) знају за три српске експедиције противу Турака, од којих прву мећу под годином 1361, другу мећу под годином 1364, а трећу Вукашинову доцније. Све су ове експедиције тако рећи маричке. О првој смо већ говорили кад смо по Кантакузену изложили, како је цар Урош слао својој мајци војску у помоћ, која је жестоко поразила Турке, а обе доцније експедиције биле су свршене на штету српскога народа. Зато и морамо веровати турским изворима, да је цар Урош слао и другу експедицију на Марицу противу Турака 1364 године, напред напоменувши ове речи Левенклавијеве: „Кад су Хришћани пренебрегли општу ограду противу непријатеља, они

[1]) Михаило овде меша убиство Вукашиново, али у ствари он сведочи, да је «цар Урош убијен.»

су враждовали између себе и несу хтели једни другима у помоћ притећи, нити један другоме праштати увреде ради општега добра, већ прекомерно памтећи ситне привремене свађе и заћевице на место да воде многобројну војску онамо куда је пошла, а они размишљавају о свађама, те су зато многи гинули и напразно пропадали.“ О овој експедицији у којој је примио учешће и цар Урош, по турским изворима Th. d' Oksza у Histoire de l'empire Ottoman (Constantinople, 1871. t. I. pag. 180, 181, 182, 183, и 196) ствар је текла овако:

По смрти Душана, унутрашњи појави у српском државном организму тако поремете државну снагу, да угарски краљ Лудвик предузме и склопи алијанцију противу Турака. Зими између 1363 и 1364 г. ишло је спремање. Краљ Лудвик нареди како сви да се искупе у Србији у пролеће 1364 године. И сви се сајузници искупе осим блгарских владалаца. Краљ угарски лично прими команду над том коалиционом војском, које је било око 60,000 ратника и војска се упути Једрену опседнутом Турцима.

Лала-Шахин није имао више од 10,000 ратника, па пошље храброг Хаџи-Ил-Бега са једним корпусом у извидницу, али да тако ствар руководи, док им не дође у помоћ Мурат, који је тада опседао Бигху да не ступа у бој.

Хришћанска војска примичући се Једрену, дође до р. Марице. Хаџи-Ил-Бег уочи слабу страну те удружене војске, на име, да свој стан несу чували, да је у војсци царовао потпун неред, да је код ње владао убеђење о непобедимости њене снаге, па је све било распуштено, где се свако добро уживало, где је владало вино и забаве на место дисциплине и трезвености. Хаџи-Ил-Бег и смисли, да се овим користи без помоћи Лала-Шахина. Он се дакле, са својом војском једне мрачне ноћи увуче

у логор непријатељски и изненада ударе таламбаси, свирке и борије, са виком: Алла Алла! начини такву забуну у хришћанској војсци, да нико није знао, где му је оружије нити се умео борити. Хришћанском војском завлада панички страх, па се једни подавили у Марици. други изгинули, а у броју избеглих био је и краљ Лудвик, који за своје спасење озида цркву Марију Цел. Тај пораз, начивљу Турци: Срб-Сандихи т. ј. српски пораз.[1])

Српска царевина, због изложеног стања ствари, није вршила у овом рату ону улогу, која јој припада, како по опширности царевине, тако и по народним традицијама времена владе славих Немања. „Срби, чији је понос био дубоко рањен овим неуспехом“ прену да поправе стање ствари у земљи. Вукашин и његове присталице као и сви остали узурпатори и грабитељи царевине бацали су кривицу за неуспех на цара Уроша и наравно да су преузносили „храбреца“ Вукашина, па су и тиме ишли на то, да униште одговорност и давање рачуна и да оправдају све узурпаторе. Њини опет противници, људи лојални према династији Немања и браниоци јединства царевине и српскога царства, са свим су правично тај неуспех и све остале несреће у земљи приписивали насиљу и узурпацији новопоставших владалаца — насилника и саможиваца, који су разграбили царевину и и проузроковали слабост царства, а на првоме месту били су противници Вукашина, па се зачне мисао, у средини српских земаља — у Пећи, да се сазове државни збор и да се васпостави царевина и цар Урош. Ма да су присталице узурпатора и саможиваца радиле противу тога захтевања, али је глас читаве земље био тако снажан и

[1]) Лала-Шахин из зависти отрује Хаџи-Ил-Бега.

и моћан, да заиста буде решено, да се искупи збор царевине. И збор и буде сазван.

Разлика је била између једних и других у томе, што је у рукама узурпатора бала материјална снага а на страни чу̂вара реда, законитости и династије опет је била морална снага. Наравно, да материјална снага Бога не моли, него руши, па се још унапред могло предвидети, да ће царство пасти пред том дивљом и необузданом силом, али ипак збор државни буде сазван у Призрену, у пролеће 1365 г. Ево како се о томе казује у „Љетопису, Родослову и Хрисовуљи Пећкој," устима и руком патриарха Паисија.[1])

„По протеченню многнх лѣта[2]) **правещу Влькашиноу..... испокон века** ненавидећи добро **дїаволь вьздвиже рать между** младим царем Урошем и Вукашином и **многоу метежу бившу н распре помсжду нмн** (њима) **вь тїе днн: овн сьпомагатѣлн царю Оурошу н по правде тако н юсть, а овїн (сьпомагатѣлн) Вькашнну по неправде юко бнтн многоу мѣтежоу н разньству н неправдн**[3]) **ѡ неправедному соуду н жалость велїа бѣ, понеже сь нюснлнюмь вьсьыщаетьь** (Вукашин) **прѣстоль его** (Урошев) **по толнкон клетвн**[4]) **н завѣщанїн пакы преступннка себе показа** (Вукашин.)

— „**И тогда сьбороу бывшоу вь градоу Прнзреноу,** у храму архистратига Михаила, који је на реци Бистрици под (Више)градом, више Призрена, који је подигао цар Душан, где му је и гробница с телом. Дакле збор царства био је у цркви Душановој, где је његово тело, коме

[1]) Гласн. XXII стр. 217. и д.

[2]) Ово је Орбинијево «десетигодоје»

[3]) Ово је оно, о чему говори народна песма, да се састала четири табора на Косову, па Вукашин вели «да је на њему царство.» и. т. д.

[4]) Овде је реч о заклетви, коју су дали цару Душану, да ће очувати престо Урошу.

се заклео Вукашин и остали да ће очувати престо његовом сину и бити му верни.

— **Сьбороу сьбравьшоу се немалоу и архиепископоу тогда кир Сави и митрополитоу и епископь и игумень и свештеноинокь и инокь и немало лика благоуьстивїихь и вьсь сьнмь срьбском иже подь областию тѣхь и соудимь нимь Вльканшинь неповиноваше се глаголе:**

— „**Мнѣ прѣдано юсть.**“

— „**Веми**“, њему одговори **сьборь** српске царевине „**веми да юсть на тебѣ наручено дондеже доспѣеть млади царь вьзраста, и юго юсть по родоу и по колѣноу; прѣстани Влькашине насиловати.**“ На Урошу је царство.

И многоу мѣтежоу бывьшоу и мльви...

Вукашин се није хтео покорити пресуди **сьбора** српске царевине.

Тада **сьбор** с патријархом донесу одлуку:

— **Слава тебѣ господи... призри с висине своюе на ѡзлобленїе люди своих и вижди неправедни соудь, еже сь насилиюмь вьзимають.** — Ово значи, да је **сьборь** српске царевине изрекао проклетство над Вукашином, а тај догађај и означавају оне речи савременика и очевидца ових догађаја, Даниловог настављача: **Влькашинь на краљевьство дрьзноувь, ничесоже небрѣгь о проклетии светаго (патриарха) Сави;**[1]) **грьчьскыю страны и грады прию Оуглюша**“, вели очевидац догађаја, а Паисије каже: — „И разиђоше се са **сьбора** сваки у **своюе** место а Вукашин даде Угљеши Серез.“ Паисије: „И т а д а је благочастива царица са својим сином довршила оставшу од мужа недовршену цркву у **Чрьнои-Гори**[2]) т. ј. храм св. Богородице у замку Матеја; **понеже царь Стефань** велики **бѣ основаль**

---

[1]) Жив. кр. и арх. стр. 381.

[2]) У Жеглигову.

и недовршнима бѣ, съмрьть постизаеть его. Тада је довршена и митрополија скопска.

Шта је било после?

V.

Патриарх Паисије пре сабора рекао је: „после много љета," а познато је, да је прошло, како вели Орбиније, десет лета.

После разласка призренскога **сьбора** Паисије вели: „И **нѣколико лѣть** мимо **идѣ,**" што ће значити много мање, на име: 1365, 1366 и 1367—да: „и **Влькашинь** разсвирепив се .... **и наоучаеть Вльκашина** ратоборца ... **диаволь и (Вльκашинь) наоучаеть своє слуги оубству. По нѣкыихь днехь исходѣть оу лов: и тамо конаць житию приемлеть, оубиваю̂ть его инуимь повинна ..... И вечеру глубокоу бывшоу ѿносеть его вь манастирь ... При томь** манастиру има река текућа с брда ... Шареник. И ту доносе тело младога цара Уроша ... **никому о семь вѣдоушу тькмо онѣмь злоденцамь** обитељному настојатељу **сь клисиархомь. И полагаю̂ть** тело Урошево у гробницу унутра у цркви **идѣ же божьствьна**[1]) **дѣют се еще ѿ прѣродитѣль сьтворене соуть. И покриваю̂ть плоучомь каменомь** и опело ноћу свршавају никому **вѣдоушоу о семь тькмо Вльκашиноу и онѣмь злоденцамь.** Мати т. ј. царица Јелена плачући о своме чеду и **сьбороу бывшоу вь царскихь полать и сьродствоу сьбравшу се и плачю и рыданию не малу и вьпрошению другь друга: Что бысть дьньсь?** Мати тражећи сина, народ тражећи цара свуда на све стране обтецаху и нигде ништа не налажаху. Царица Јелена с плачем одлази Вукашину и пита га: где **ѥсть младь царь**

---

[1]) У олтару св. Димитрија и пронашао је г. Јастребов мермерну плочу с двуглавим орлом без натписа.

и что бысть и камо поиде? **И Кльклшинь глаголие**: Ни ја не знам шта би: ако не буде пошао трагом прародитеља и отишао у Свету Гору, ко зна." Мати пошље улаке до Солуна и несу ништа нашли .... По **малѣ же прослу се** (село Говорљиво) урошево убијство, сродници оду у манастир и све дознаду, отворе раку и виде и **бысть и рыданїе и кыпль и лобизаеть** тело (мати) **и царскомь** дијадимом **тѣло облагаеть** и убрусом покрива његово лице и у мало не лиши себе живота ..... И никто **ѡ семь неоувѣдѣ: бонахѹ се Клькашина** (село **Мльчиште**).

Много пре Пајисија овако је проприча потоње дане живота цара Уроша, Мавро Обриније: ... Цар Урош, који је за свога живота пустио, да му барони разграбе царевину, живио је неко време с краљем Вукашином, који му беше означио један мали простор за издржавање, па му се досади бити код њега, те оде кнезу Лазару."

„Урош император убијен краљем Вукашином. Кнез Лазар такође је с њим рђаво поступао, зато се наново врати Вукашину. Но најпосле видећи, да с њиме поступају као и до тад, реши се да побегне у Дубровник. За које дознавши од једног слуге краљ Вукашин, удари га гвозденим буздованом по глави, и од тог удара—цар—паде одма мртав; па га завије у један ћилим и даде сахранити у Шаренику, земљи провинције скопљанске. Овај цар доиста је живео да буде очевидни пример судбине, која привидном добротом подигнувши га на такву висину још млада, здрава, веома поштована и без труда (зноја); подигнувши га тако да у богатству, сили, и величанству изостајао је иза мало владалаца, на једанпут одкривши до тад покривено лице, тако га понизи да без јавна насиља иностраних држава, баци га у таку беду, да је скоро био приморан да проси и у божије име тражи од својих хљеба и хаљина.

„Дубровчани докле год је живио Урош слали су му сваке године 600 дуката. —

Дубровчани док је живио цар Урош слали му сваке године шест стотина дуката, као што су били уговорили с његовим предцима док су још ови живили, и с тим се одржавао.

„Мајка Урошева умире очајна. — Његова (Урошева) мати Јелена по смрти мужа живила је веома незадовољна; јер не дајући се видети баронима, него општећи с калуђерима, живела је у непрестаној жалости. За то барони не могући имати за њеног времена (јер она управљаше из почетка стварима царевине) довољно слободе, јако се разгњевише, која ствар би најмоћнији узрок распада и упропашћења царевине њеног сина, кога видећи тако притешњена толиким бедама и противностима, умрла је скоро очајна проведши у једној вили (добро-имање) монашески живот, на три године после смрти свога сина цара Уроша. Што је било у 1371 години."[1])

Из речи Мавро Орбина излази, да је понашање Јеленино било главни узрок распада царевине, као што њу окривљује у неколико и Кантакузен са речима: „не марећи ни за сина и за девера," а то је мњење потпуно супротно нашим домаћим, савременим изворима, па ћу зато овде навести, каквог је о томе мњења други писац анала дубровачких, Лукарије.[2]) Овај писац не пише српску историју, него историју Дубровника, па се у њој дотиче савремених му догађаја и њиног утицаја на ток ствари у Дубровнику.

---

[1]) Mavr. pag. 271 и 272. За преводе с италијанског језика захвалан сам г. Бану. — Према оваквоме наслову: **Madre di Urose more disperata** т. ј. мајка Урошева очајно умрла, и проприча је њезин живот и њезина смрт. За Уроша се каже **ammazzato** — убијен и сарањен, а за његову се мајку вели: **mori 1371** године. Тумачити иначе ово место значи немати историјске логике ни историјске критике, јер Урош није проводио монашки живот.

[2]) Стр. 62 и 63.

Описујући промену политике републике дубровачке, казује, како је република, која на место, што је тражила и налазила заштите код краљева Немања, на једанпут, вели, променула своју политику и затражила заштите код угарскога краља. Зашто? Ту промену дубровачке политике он објашњава овако:

Веће дубровачко оптужи Николу Алтомановог цару Урошу, код кога је кнез Лазар радио у корист Дубровчана а противу Николе. Цар Урош му заповеди да остави на миру Дубровчане и да више од њих ништа не тражи, али Никола на ту заповест није главе окренуо. Кад су дворски људи саопштили Дубровчанима, да Урош није у власти себе самога, већ је сав заузет Вукашином и Угљешом, од којих је зависио Никола Алтоманов, Дубровничани променише политику и ослонише се на Лудвика краља угарског.[1]) Јер, видећи да је помоћ Немањине куће, на коју су се многи ослонили, ништавна, и пре потребна помоћи, но да је коме пружи, хтедоше као опрезни људи, да стану на пут опасностима, које су их могле задесити, и тако задобише милост Орсага и Ракоча из Унгарске, па с овом помоћи изјаловише све непријатељске планове. Будући забрањено нашим трговцима пазарење на вашарима и на трговима у Рассији због грађанских ратова, који су врло брзо наступили у томе краљевству, осуђеном небеском наредбом на највишу висину и на не мању понизност услед немарности Урошеве и „издајства кнежева (барона).“ Са ове две речи исказани су прави узроци пропасти српске царевине.

---

[1]) Ово је један такав доказ противу изналазача неубијства, да га они ни чим, па ни филологијом не могу оборити.

За овим под годином 1366-м наводи удешене нове трговачке односе са разним државама, па одмах за овим прелази на српску историју и вели ово:

„За тим цар Урош отеран из државе, силама Угљеше и Вукашина — његових слугу и васала, повуче се натраг к кнезу Лазару и ту се у крајњој оскудици издржавао са 2000 перпера, што му Дубровчани, његови стари пријатељи даваху. Али желећи да се спасе у Дубровник, како би своје ствари у ред довео, нападнут Вукашином, би издајнички убијен, и ш њим нестаде лозе царства Немања; и би погребен ноћу у засвођеној земљи у Шаренику селу Скопљанске земље. Вукашин զаче мисао да Дубровчанима објави рат, због љубазности и одликовања које ови показаше цару Урошу; али по савету Блаже Бобалиіе, посланика республике, обратио је своје мисли на другу страну."

За овим приповеда о спремању, о рату и погибији Вукашиновој „који је био донешен и сарањен у граду Сушици, мало ниже гроба цара Уроша. Толико, да је показао, да, стављен под ноге, би од њега поново ухваћен и стављен под ноге.

Th. D' Oksza опет по турским изворима вели да се властољуби Вукашин, после несретне Маричке битке 1364 године користио незадовољством народа и збацио с лица образину. „Он крене војску у Рашку и пође противу цара Уроша. Трупе Урошеве биле су побеђене, а он сам нашао се принуђен да избегне, па се управи у Дубровник. Но њега непријатељ достигне у бегству и убије 1367. С Урошем се искорени лоза Немања, која је Србију уздигла на највиши ступањ моћи."[1])

После свега овога веома је разумљив и не може подлежати никаквој сумњи надпис Зерзе манастира:

---

[1]) стр. 196.

Сазида се ова света црква за владе цара Душана. Кад је преминуо цар Душан и његов син цар Урош, предузе да влада над овом земљом краљ Вукашин и син његов краљ Марко, па кад су и они преминули одпоче да влада велики Амира Бајазит.[1])

Тако је исто разумљиво називање савременика и очевидца другога, који каже: Кад се Душан зацарио, на њега цариградски патриарх Калист баци анатему. Душан је потражио да се та анатема збаци, али Византија није хтела је скинути зато, што се Душан прогласио царем и што је освојио је Византинске градове. Цар умре и сарaне га, а анатема остане не погребена.

По Душану насљеди царство његов син Урош, али је мало царовао и велику беду претрпи од својих властела, од овога живота пресели се, а ништа није израдио да се скине анатема.

Царство Урошево узме један део кнез Лазар, а други део Вукашин, који дрзну прогласити се и краљем ништа не хајући о проклетству св. Саве; грчке земље и градове узе Угљеша, а за тим се прикупише и изиђоше у Маћедонију и од Турака побијени бише, и тако скончаше.[2])

Зато је верно и ово називање Копривничанина, као што су му верни и сви остали податци: Душан је скончао 20 декембра 1355 г. у недељу оставивши велику жалост и плач српској земљи. Роди и сина прекрасног Уроша 1337 г. Овај Урош ваистину беше леп и диван на очи, млађан памећу, био сувише кротак и милостив; старачке савете одбацивао а младићке примао, прими оно исто што и онај Ровоам или тачније рећи: пострада онако као што

---

[1]) Mon. ser. стр. 182

[2]) Арх. Данило 381.

је пострадао цар Михаило[1]) (III) од свога роба Василија, тако исто и овај пострада од свога одрањеника и претрпивши многе пакости и освете и **томленија**,[2]) велим од Вукашина и Угљеше. Овај Вукашин био је удостојен од Уроша почасти деспота, за тим га је и венчао, а он срину цара Уроша с престола очина и стави на се венац (круну) краљевства српскога, а своме брату Угљеши даде пределе земаља грчких са звањем деспотске части. Овај (Урош) праведник, ако је и пострадао у изгнању царске части своје очевине, ипак у средини своје земље, у својој части царској славно (мученик) отишао Богу.[3])

Године од створења света 6879 погибе Вукашин и Угљеша у Маћедонији дању у петак" (т. ј. сеп. 26 године 1370).

Право вели народна песма, да је Вукашин посекао анђела божија. Тако исто право каже Михаило из Островице да је Вукашин узео сабљу српског царства из руку анђела (ког је убио), па је на р. Марици предао у руке Турцима.

Срећковић.

---

[1]) Доцнији наши хроничари знали су да је убијен цар Михаило бугарски, па су га ш њиме упоређивали, јер несу знали историју Византијску.

[2]) . . . **Томленија** . . . Ова се реч употребљава само за оне, који се у затвору пате и муче.

[3]) Веома је значајно, да један од највећих зналаца наше историје Константин Николајевић није никад ни посумњао, да Вукашин није убио убио Уроша или божем да је Вукашина надживио цар Урош. Гласн. XII. 447: «после смрти Урошеве Драгаш и Константин ушли су са своима деловима од Уроша царства у Sonderbund кратковременог краљевства Вукашина» и т. д.

ИЗВЕШТАЈ

уметничком одбору српскога ученог друштва

После једногодишњег прекида потписани друштвени изасланици бејаху ове године опет почаствовани задатком, да продуже своје испитивање споменика старе српске уметности по Србији. Месеци Јул и Август били су и ове године одређени за наш посао. Но на жалост и ове смо се године и сувише уверили, како је заиста поред највештијег одушевљења и издржљивости веома кратко оно време, које нам је дато за овај наш посао; јер летошње кише и тамнина облачних дана смањише нам у пола време за рад. А да овакве случајности само задржавају довршење овог и по себи спорог рада, то је увиђавно.

Ми смо ове године били у Жичи. Намеравасмо да довршимо испитивање тог важног споменика, у колико је ово могуће извршити без откопавања; а остало време, које би нам претекло, мишљасмо да посветимо неким споменицима у околини. Али неочекивано рђаво време осујетило је извршење наше намере.

Овогодишњи цртежи, које смо у Жичи израдили, представљају нам архитектуру и живопис. Све те цртеже подносимо на увиђај, и то:

I. Од архитектуре.

1.)	Прозор са јужне стране куле, акварел · ·	1	лист
2.)	Перспективни поглед из северног рукавца на јужну страну главне цркве, пером цртано.	1	„
3.)	Два изгледа од жичке куле, акварел · · ·	1	„

4.)	Мраморни фрагменти скулптурни, пером ·	1	лист
5.)	Прозор са западне стране куле, пером · ·	1	„
6.)	Перспективни нацрт јужне стране Жиче, тушем · · · · · · · · · · · · · · · ·	1	„
7.)	Перспективни нацрт северо-источне стране Жиче, тушем · · · · · · · · · · · · ·	1	„
8.)	Перспективни поглед из олтара на западну страну цркве, акварел недовршен · · · ·	1	„

II. Од живописа.

9.)	Распеће у јужном рукавцу велике цркве, пером цртано · · · · · · · · · · · · ·	1	„
10.)	Распеће испод кубета у јужној капели, пером цртано · · · · · · · · · · · · ·	1	„
11.)	Снеће Исусово, фрагменат из северног рукавца велике цркве, пером · · · · · ·	1	„
12.)	Светитељи из порушене паперте, акварел.	1	„
13.)	Светитељи из цркве, акварелна скица · ·	1	„
14.)	Слика богородице из цркве и једног свеца из припрате, скица пером · · · · · · ·	1	„
15.)	Натписи из цркве и јужне капеле пером ·	2	„
16.)	Три свеца у медаљонима. из главне цркве, пером цртано · · · · · · · · · · · · ·	1	„
17.)	Четири свеца из главне цркве и северне капеле, пером · · · · · · · · · · · ·	1	„
18.)	Два свеца из олтара главне цркве, пером ·	1	„
19.)	Један архијереј из олтара главне цркве, пером	1	„
20.)	Орнаменти из велике цркве и јужне капеле, акварел · · · · · · · · · · · · · ·	1	„
21.)	Орнаменти из главне цркве, акварел · ·	1	„
22.)	Орнаменти из олтара главне цркве, акварел.	1	„
23.)	Св. Стефан из главне цркве, акварел · ·	1	„
	Свега · · ·	24	листа

У згодно време желимо све ове и остале наше цртеже јавно изложити како за сву г. г. чланове српскога ученог друштва, тако и за сваког другог, који воли споменике из прошлости свога народа.

Најзад сматрамо за своју пријатну дужност, да и овом приликом топло заблагодаримо српскоме ученом друштву на пажњи и помоћи, коју је и ове године дало једном уметничко-научном предузећу од многоструке важности по Србију и српски народ. Смемо дакле очекивати, да српско учено друштво ни у будуће неће престати поклањати своју озбиљну пажњу овом предузећу, које је оно једино кроз тринаест година потпомагало, а ми га за то време извршили са једнаком савешћу и непроменљивим одушевљењем а на задовољство друштва. А да би се једном свршило уметничко-историјско испитивање наших споменика, желети је, да се за овај спори и од случајности зависни посао више времена употреби.

21 новембра 1884 год.
У Београду.

Друштвени изасланици за испитивање
споменика уметности по Србији:

М. Валтровић,
ред. чл. срп. уч. друштва.

Драгутин С. Милутиновић,
ред. чл. срп. уч. друштва.